

אוצר

בין אדם לחבירו

מצות תוכחה

מכון תורת האדם לאדם
מהדורת נסיון
לא מוגה כל העורך

מכון לתורה ולחיים ע"י חסידים וחסידות

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל: 04-6970825

נייד: 0527624271

מכון למחקר תלמידי שנת הלימודים תשס"ו

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

תוכן הפרקים

=להדגיש (א) שהתרכזנו בחלק המצוה של 'בין אדם לחבירו', יחיד ליחיד, הדואג לחבירו ולטובתו, ולא משום שהוא שוטר של הקב"ה [נ-שוה אל שוה], ובדרך כלל הוא אחר המעשה (בשעת מעשה שייך לנושא של אפרושי וחילול השם)= לא כללנו מצות תוכחה לציבור המוטלת על מנהיג (רב העיר, חכם מופלג, ראש ישיבה, בית דין) שכולל גם לחקור אחר מעשה העם וכו' (ב) הרבה הפרטים של הלבנת פנים (בשעת תוכחה) נמצאים בחוברת הלבנת פנים

פרק א: מוני המצוות, 5

9	אזהרות <ח>	7	סמ"ק <ה>	5	רמב"ם סה"מ <א-ב>
9	חרדים <ט>	8	ספר החינוך <ו>	5	יראים <ג>
10	סמ"ק הקצר <י>	8	רבינו יונה <ה>	6	סמ"ג <ד>

פרק ב: בתורה ומפרשים, 12

13	משנה כסף <יא>	12	רלב"ג <יא>	ראשונים
13	הדר זקנים <יא>	12	בכור שור <יא>	תרוגמים <יא>
	אחרונים	12	חזקוני <יא>	רש"י <יא>
13	רש"י הירש <יא>	12	רבינו מיוחס <יא>	רס"ג <יא>
15	מלבי"ם <יא>	13	פענח רזא <יא>	אבן עזרא <יא>
16	הכתב והקבלה <יא>	13	הטור <יא>	רשב"ם <יא>
		13	ר"ש אסתרוק <יא>	רמב"ן <יא>

פרק ג: חכמת התוכחה / ספר משלי, 19

23	מצודות <יא>	2	הגר"א <יא>	אל תוכח לץ
	פניני רבינו יונה		מוכיח חכם על און שומעת	משלי ט ז <יא>
24	עיקר לנער ופתי <יא>	20	רס"ג <יא>	רס"ג <יא>
24	מרפא לשון <יא>	20	רלב"ג <יא>	רש"י <יא>
25	דרשות ר"י <יא>	20	דרשות ר"י <יא>	אבן עזרא, <יא>
25	דרשות ר"י <יא>	21	רבינו בחיי <יא>	ר"י נחמיאש, <יא>
	פניני הגר"א	22	הגר"א <יא>	מלבי"ם <יא>
25	ג' מיני מוכיחים <יא>	22	מצודות <יא>	תוכחה באהבה מוסתרת
26	ב' מוכיחים <יא>		מוכיח אדם אחרי חן	רס"ג <יא>
26	לשון ח' מרפא <יא>	22	רש"י <יא>	מאירי <יא>
	הצופה (ספר יחזקאל)	23	רלב"ג <יא>	תורת המנחה <יא>
26	= <יא>	23	רבינו בחיי <יא>	ר"י נחמיאש, <יא>
				רבינו בחיי <יא>

פרק ד: עיקר מצות תוכחה / סוגיות הש"ס (א), 30

2	מהרש"א <יא>	28	רי"ף <יא>	(א) עיקר מצות תוכחה
29	עיון יעקב <יא>	2	רש"י <יא>	ערכין טז: <יא>
2	אבודרהם <יא>	2	רבינו גרשום <יא>	תורת כהנים <יא>

תוספות <יא> 2	(ד) עד היכן תוכחה	יערות דבש <יא> 2
מאירי <יא> 2	ערכין טז: <יא> 33	(ב) תורת כהנים
(ו) מאה פעמים / תלמיד לרב	רי"ף <יא> 2	רבינו הלל <יא> 30
בבא מציעא לא <יא> 35	רש"י <יא> 2	קרבן אהרן <יא> 2
רי"ף <יא> 2	תוספות <יא> 2	הגר"א <יא> 31
רמב"ן <יא> 2	רבינו גרשום <יא> 2	עשירית האיפה <יא> 2
ריטב"א <יא> 2	מהרש"א <יא> 2	חפץ חיים <יא> 2
ר"ן <יא> 2	שפת אמת <יא> 34	(ג) תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה
מאירי <יא> 2	אהל משה <יא> 34	ערכין טז: <יא> 31
נמוקי יוסף <יא> 36	רס"ג <יא> 34	רש"י <יא> 32
שיטה מקובצת <יא> 2	רמ"ך <יא> 34	רבינו גרשום <יא> 2
רש"ש <יא> 2	ברכי יוסף <יא> 34	תוספות <יא> 2
שאלתות <יא> 2	(ה) תוכחה בדבר שאינו הגון	מהרש"א <יא> 2
מהרש"ל <יא> 37	ברכות לא <יא> 34	שפת אמת <יא> 2

פרק ה: הגבלות בתוכחה / סוגיות הש"ס (ב), 42

ביאור הגר"א <יא> 2	ריטב"א מכות <יא> 43	(א) מוטב שיהיו שוגגין
פרמ"ג <יא> 53	שבת קמח: <יא> 44	ביצה ל. <יא> 38
לבושי שרד <יא> 2	תוספות רי"ד <יא> 2	רבינו חננאל <יא> 38
שולחן ערוך הרב <יא> 54	ריטב"א <יא> 2	רש"י <יא> 2
ברכי יוסף <יא> 55	חתם סופר <יא> 45	תוספות <יא> 2
אשל אברהם <יא> 60	בבא בתרא ס: <יא> 45	רא"ש <יא> 39
ערוך השולחן <יא> 61	רשב"ם <יא> 2	שו"ת הרא"ש <יא> 2
משנה ברורה <יא> 62	תוספות <יא> 2	ספר המכתם <יא> 2
ביאור הלכה <יא> 63	מאירי <יא> 2	רשב"א <יא> 2
שונה הלכות <יא> 34	(ב) שו"ת להלכה	שו"ת הרשב"א <יא> 2
(ג) לא לומר דבר שלא נשמע	תשב"ץ <יא> 45	מאירי <יא> 40
יבמות סה: <יא> 65	מהר"ם אלשקר <יא> 2	ר"ן <יא> 2
רש"י <יא> 2	מהרי"ט <יא> 46	אגודה <יא> 2
ריטב"א <יא> 2	ברכי יוסף <יא> 46	שבלי הלקט <יא> 40
נמוקי יוסף <יא> 2	מעיל צדקה <יא> 47	ראבי"ה <יא> 41
ערוך לנר <יא> 2	(ג) בשלחן ערוך	מרדכי <יא> 2
מאירי <יא> 2	שו"ע או"ח תר"ח <יא> 51	ראב"ן <יא> 41
מהרש"א <יא> 66	דרכי משה <יא> 2	רמב"ם <יא> 2
אור זרוע <יא> 2	ט"ז, מג"א <יא> 2	מגיד משנה <יא> 42
של"ה <יא> 2	פרי חדש <יא> 52	שיטה מקובצת <יא> 2
ספר חרדים <יא> 2	אליה רבה <יא> 2	ים של שלמה <יא> 43
		קובץ שיעורים <יא> 2

פרק ו: בידו למחות / סוגיות הש"ס (ג), 67

מאירי <יא> 2	ריטב"א <יא> 2	(ט) בידו למחות נתפס עליו
עבודה זרה ד. <יא> 71	יפה ענף <יא> 2	שבת נד: <יא> 67
תוספות <יא> 2	שפת אמת <יא> 70	רש"י <יא> 68
מאירי <יא> 2	אהל משה <יא> 2	תוספות <יא> 2
סנהדרין כ, צג, קג <יא> 2	שבת קיט: <יא> 2	מאירי <יא> 2
עבודה זרה יח. <יא> 2		חידושי הר"ן <יא> 69

רמב"ם פיהמ"ש <יא> 2
מאירי <יא> 2
חוות יאיר <יא> 2
גליון מהרש"א <יא> 73

(י) הלעטהו לרשע וימות
בבא קמא סט. <יא> 72
רש"י <יא> 2

רמב"ם תשובה <יא> 2
רבינו יונה <יא> 2
מאירי <יא> 2
חיבור התשובה <יא> 2

פרק ז: מדרשי חז"ל, 78

ויקרא רבה <יא> 77
תנא דבי אליהו <יא> 78
ילקוט שמעוני <יא> 2
בראשית רבה <יא> 79
ספר הזוהר הק' <יא> 2
ביאור הגר"א ב"ק <יא> . . . 2

רבינו הלל <יא> 2
מהרי"ק <יא> 76
צידה לדרך <יא> 2
זית רענן <יא> 2
משכיל לדוד <יא> 2
מדרש תנחומא <יא> 2

ספרי פ"א <יא> 74
יפה תואר <יא> 2
רבינו הלל <יא> 2
עמק הנצי"ב <יא> 2
ספרי פ"ב <יא> 75
רש"י <יא> 2

פרק ח: ראשונים, 84

חיבור התשובה <יא> 92
רש"י סנהדרין עה. <יא> . . . 93
ספר חסידים <יא> 94
ראב"ן <יא> 100
שו"ת הרשב"א <יא> 101
ריב"ש <יא> 102
מהר"י ווייל <יא> 2
חובות הלבבות <יא> 2
ספר המשלים <יא> 103
תורת המנחה <יא> 104

אבן האזל <יא> 85
רמב"ם תשובה <יא> 2
רמב"ם שביית עשור <יא> . . . 2
מגיד משנה <יא> 2
ראשונים
רבינו יונה <יא> 88
שבלי הלקט <יא> 89
ראב"י אב"ד <יא> 90
ליקוט המאירי <יא> 90

רמב"ם ומפרשיו
רמב"ם סה"מ <יא> 81
רמב"ם דעות <יא> 2
הגהות מיימני <יא> 82
כסף משנה <יא> 2
לחם משנה <יא> 83
רעק"א <יא> 2
משנת חכמים <יא> 84
מנחת חינוך <יא> 2

פרק ט: אחרונים, 105

מהר"ם שיק <יא> 135
מהר"ם שיק תרי"ג <יא> . . . 139
מנחת חינוך <יא> 140
גרי"פ לרס"ג <יא> 141
משך חכמה <יא> 143
חפץ חיים <יא> 144
מאמר התוכחה <יא> 146
קריינא דאגרתא <יא> 148

גינת ורדים <יא> 122
חקרי לב <יא> 124
מערכי לב <יא> 127
מ. שכרן ש"מ ה <יא> 128
מ. שכרן ש"מ ו <יא> 130
אבני נזר <יא> 131
כתב סופר א <יא> 134
כתב סופר ב <יא> 135

אבקת רוכל <יא> 105
שו"ת רדב"ז <יא> 2
ר"א שטיין <יא> 106
שו"ת מהרש"ל <יא> 106
של"ה <יא> 108
מהר"ל <יא> 2
שער אפרים <יא> 2
מסילת ישרים <יא> 119
חוות יאיר <יא> 2

פרק י: ערבים זה לזה, 153

שבועות לט. <יא> 157
ר"י מיגאש <יא> 158
רמב"ן <יא> 2
מאירי <יא> 2
מהרש"א <יא> 2
רמב"ם תשובה <יא> 2
ספר חסידים <יא> 159
מהרלב"ח <יא> 160
מערכי לב <יא> 2
גרי"פ פערלא <יא> 2

מאירי <יא> 2
סנהדרין כז: <יא> 153
מאירי <יא> 2
סנהדרין מג: <יא> 154
רש"י <יא> 2
תוספות <יא> 155
רבינו תם <יא> 2
ראב"ן <יא> 156
מאירי <יא> 2
מהרש"א <יא> 2

דברים כז <יא> 150
רמב"ן <יא> 2
הנסתרות לה' <יא> 2
רש"י <יא> 2
רמב"ן <יא> 2
וכשלו איש באחיו <יא> . . . 2
תורת כהנים <יא> 2
רבינו הלל <יא> 2
סוטה לז. <יא> 2
רש"י סוטה <יא> 151
תוספות <יא> 2

פרק יא: מצות קבלת תוכחה / וערפכם לא תקשו עוד 173

2	<א> =	2	 <א> משלי	2	 <א> ===
2	 <א> גרי"פ פערלא	2	 <א> =	2	 <א> סמ"ק
		2	 <א> =	2	<א> רבינו יונה

פרק יב: איסור חנופה 175

2	<א> =	2	 <א> =	2	 <א> =
---	------------	---	-------------	---	-------------

ציונים ועיונים נוספים,

179

רשימת הספרים, 198

❧ פרק א: מוני המצוות ❧

❧ מצות תוכחה

- רמב"ם: ספר המצות מ"ע ר"ה:** היא שצונו להוכיח החוטא¹ או מי שירצה לחטוא, ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה, ואין ראוי שיאמר אחר שאני לא אחטא אם יחטא אחר מה לי עם אלקיו, זה הפך התורה, אבל אנחנו מצווין שלא נחטא ושלא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות חייבין אנו להוכיחו ולהשיבו, ואע"פ שלא יצא עליו עדות וחייב עליו דין, והוא אמרו יתעלה הוכח תוכיח את עמיתך. ונכנס בצווי הזה שנוכיח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש לאיש, ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון, אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפשו. ולשון ספרא מנין שאפילו הוכיחו שתים או שלש פעמים שחזור ומוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח, אפילו אלף פעמים, יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא. וכבר ביארו חכמים שחיוב מצוה זו על כל אדם ואפילו הפחות לנכבד הוא חייב להוכיחו, ואפילו קלל אותו ובזהו לא יסור מלהוכיחו עד שיפריז כמו שבארו מקבלי התורה ואמרו עד הכאה, ויש למצוה זו תנאים ומשפטים התבארו במקומות מפורזים מהתלמוד.

- הלכות דעות פרק ו הלכה ז** הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

▼ שער דברי הרמב"ם ומפרשיו לקמן תחילת פרק ח

- יראים:** עמוד ה: איסורים שאדם עושה בהם רע לשמים ולבריות ואינו גוזל ונהנה ממון: וזו חמישי חייבי עשה... **סימן רכג: הוכח תוכיח:** [לפי נוסחת תועפות ראם]: צוה בוראינו הרואה דבר בחבירו שאינו הגון שיוכיחו וידריכונו לטובה, דכתיב בפרשת קדושים הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרין בבא מציעא באלו מציאות (לא). הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים ממשמעות [נ"א: במשמע] הוכח, אין לי אלא רב לתלמיד תלמיד לרב מנין, ת"ל תוכיח מכל מקום, ובמקבל תוכחתו וחוזר בו, אם הוא רבו [נ"א: חבירין] או שאינו רבו ואינו מקבלו, חוזר להוכיח דאמרין בערכין (טז): הוכיחו ולא קבלו מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל הוכח תוכיח, ולרב במקבלו ולחבירו בשאינו מקבלו תרוייהו נפקא להו מהוכיח, שנראה לו בתלמוד שקולים הם ויבואו שניהם, פירשתי למעלה בלאו דלא תשא עליו חטא² (סימן קצה).

1. רמב"ם: לא ברור בדבריו הגדר המדויק של המצוה =השווה עם ספר החינוך וסה"מ הקצר של הח"ח =לציין לדבריו ביד החזקת <?> וכו' וכו' ???.

2. יראים: =נעתק בסמוך, אלא שהלשון קשה גם שם ותוקן קצת ע"י תועפות ראם. ועיין בהערה 6 שהבאנו הסבר הענין לתועפות ראם.

ובשאינו מקבלו כמה צריך להוכיחו – אמרינן בערכין פרק יש בערכין עד כמה תוכחה, [רב אמר עד הכאה, ושמאל אמר עד קללה, ור' יוחנן אמר עד נזיפה, ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וגו' וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, למ"ד עד הכאה דכתיב להכותו, ולמ"ד עד קללה דכתיב לבשתך, ולמ"ד עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה, שאני התם דאגב חביבותיה יתירותא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה, וקי"ל עד נזיפה כר' יוחנן דאמר בביצה פרק א' (ד.) רב ור' יוחנן הלכתה כרב יוחנן כ"ש גבי שמאל דהלכתה כר' יוחנן דרב ושמאל הלכתה כרב באיסורין].³

וצריך המוכיח להוכיח במקום שלא יתבייש חבירו, כדתניא בערכין יכול אתה מוכיחו אע"פ שפניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא, פירוש תוכיח את עמיתך באותו ענין שלא תחטא בו שלא ישתנו פניו, אבל אם אי אפשר להפרישו מעבירה אלא אם כן יביישוהו [יוכיחו] ולא יקום לבושתו,⁴ שאין חכמה ותבונה נגד ה', כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, ולמעלה (סימן קצה) פירשתי יותר בלאו דלא תשא עליו חטא.

וכל מי שרואה בחבירו דבר שאינו הגון ואינו מוכיחו הקב"ה תובע מידו דכתיב ביחזקאל (לג ח) ואתה כי לא הזהרתו רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש, ומצינו שנענשו על זה [צדיקים גמורים] כדאמרינן בשבת (נה.) וממקדשי תחלו, אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו, ומתוך שלא מיחו ברשעים נענשו, כדאיתא התם.

ואם ברור [לן] למוכיח שלא יקבלו ממנו והם העוברים שוגגים, טוב לו לשותק, כדאמרינן בביצה בהמביא כדי יין (ביצה ל.) הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, כדאמרינן התם תוספת יום הכפורים מן התורה והיכי אכלו ושתו עד חשיכה אלא הנח להם לישראל [מוטב] שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין,

והני מילי בשוגגין אבל מזידין אע"פ שאתה מרבה עונשו, שחטא בהתראה, אין בכך כלום,⁵ ועל זה נאמר הלעיטהו לרשע וימות (כ"ק טו.), וכאשר פירשתי למעלה שחייב להוכיחו אפילו אינו מקבלו, ועל זה נאמר ביחזקאל הוא בעונו ימות ודמו מידך אבקש, ועון הוא זדון כדאמרינן ביומא (לו:) עונות אלו הזדונות.

והא דאמרינן בשבת (נה.) אם שרים חטאו זקנים במה חטאו, אמר הקב"ה מפני שלא מיחו בשרים, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה והלא גלוי לפניך שאם היו מוכיחים לא היו מקבלים, אמר להם הקב"ה אם לפני גלוי לפניך מי גלוי, משמע שאם היה גלוי להם היו פטורין אע"פ שהעוברים מזידין היו, התם מעונש היו פטורין, כדאמרינן בכל הנשבעין (שבועות ט.) וכשלו איש באחיו, בעון אחיו, ומוקמינן ליה ביש בידו למחות, אבל מעשה דהוכח תוכיח לא מיפטרי.

3. כך גירסת תועפות ראם על פי יראים הישן וסמ"ג. ==ביאור דבריו בכלל עיין שער אפרים לקמן ואבני נזר תסא (שביאור ביראים לפי גירסת יראים הישן) ==וע"ע חוות יאיר בענין הלעיטהו לרשע??, =קובץ שיעורים ביצה פטור מדין ערבות וחייב מדין תוכחה...

4. בישן הנוסח: אבל אם אי אפשר להפרישו מן האיסור אא"כ תביישנו, יש לך רשות לביישו ולהוכיחו כי אין חכמה וכו'.

5. עיין סמ"ג בסמוך החולק עליו שאף במזיד צריך לשתוק (בשל"ה מביא ראיה ליראים מגמ' ערכין??) ==כאן להעיר שהנדפס (ישן) משובש ומהפך המסקנה =להביא כאן הנוסח??? = ולא מתאים למובא בשם רא"ם בסמ"ג והגהות מיימוניות ועוד ראשונים, ועיין תועפות ראם [אבני נזר ומהר"ם שיק היה להם הגירסא הישנה עיי"ש ודו"ק] / להעיר על משפט אחד בישן: אינו דומה מזיד בלי התראה למזיד עם התראה, המובא באחרונים / להסביר הענין של "מקבלו" שהכוונה שלא נוף אלא שומע התוכחה אלא שלאחר זמן חוזר לחטוא.

=הערה: היראים לא מזכיר בכל דבריו איך פירש הגמ' ביבמות כשם וכו' ורק הסמ"ג מביא גמ' זו ללמוד שבמזיד צריך לשתוק... ועיין בזה ==

ועל המוכיח להוכיח בנעימות ובנחת כדי שיתקבלו דבריו, כדאמרינן בשבת (לד.) עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, ואמר רבה בר בר חנה צריך למימרניהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה.

- יראים: סימן קצ"ה:** ...צוה בפרשת קדושים לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ותניא... יכול לא יכנו ולא יסרנו ולא יקלנו ת"ל בלבבך בשנאה שכלב הכתוב מדבר, מנין [לרואה] בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך, ואם [לא] קבלו מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך מכל מקום. והא דאמרינן בבא מציעא בסוף אלו מציאות הוכח אפילו ק' פעמים משמע, הוכח באומר לקבלו וחזור בו⁶, אבל כשאינו מקבל לא הוצרך [מהוכח תוכיח], ואע"ג דמריבין [מהוכח תוכיח] בתלמיד לרב במקבלו, מריבין נמי לחבירו בשאינו מקבלו, והוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחבירו בשאינו מקבלו שקולים הם ויבאו שניהם.
- ...ואשר אמרנו למעלה שאינו רשאי להוכיחו במקום שמתבייש, כשהוכיחו וקבלו קאי, אבל הוכיחו ולא קבלו רשע הוא ואינך מוזהר שלא לביישו כאשר פירשנו למעלה... (סימן קפ)

- סמ"ג: עשה י"א:** הוכח תוכיח את עמיתך, הרואה את חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה חייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ודרשו רבותינו מריבוי תוכיח, אפילו תלמיד לרב, ובמקום אחר מרבה מתוכיח אפילו מאה פעמים ואפילו לא קיבל, ועיקר הדברים מביא בב"מ פרק אלו מציאות (לא). ובערכין בפרק יש בערכין (טז:), ופירש הרב רבי אליעזר ממייץ הוכחה תלמיד לרב במקבלו ולחבירו כשאינו מקבלו שקולים הם ויבאו שניהם.

המוכיח חבירו בין בדברים שבינו לבין עצמו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודעו שאין אומר לו כי אם לטובתו ולהביאו לחיי עולם הבא, שבזה יתקבלו דבריו יותר. וכמו שאמרו רבותינו (שבת לד.) על שלשה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם עירבתם הדליקו את הנר, וצריך למימרניהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה. ואם קבלו ממנו מוטב ואם לאו מוכיחו עוד פעם שניה ושלישית וכן כמה פעמים.

ועד היכן היא התוכחה, גרסינן בפרק יש בערכין רב אמר עד שיכנו החוטא, ושמואל אמר עד שיקלנו, ורבי יוחנן אמר עד שיעשה לו נזיפה, והלכה כר' יוחנן לגבי כוליה כדאיתא בפרק קמא דביצה (ד:). ורבינו משה [הרמב"ם] כתב כרב ולא נתברר טעמו.

וכל מי שבידו למחות בהן ואינו מוחה, הוא נתפס בעון אלו שאפשר לו למחות בהן, שנאמר ביחזקאל (ג) ואתה כי לא הזהרתו הוא בעונו ימות ודמו מידך אבקש. וגרסינן בפרק שבועות הדיינים (שבועות לט.) וכשלו איש באחיו, בעון אחיו, מכלל שכל ישראל ערבים זה בזה, ומוקמינן כשיש בידו למחות.

6. תועפות ראם מסביר כאן שהיראים מתרץ קשיית הסוגיות (הראשונים בבא מציעא ל חילקו בין אותו עבירה - ערכין, לבין עבירות אחרות, ב"מ) דגם בגמ' ב"מ מיירי בעבירה אחת אלא דאפילו מאה פעמים חייב להוכיחו היינו באומר לקבלו וחזור בו, פירוש שחזור העובר ממה שאמר לקבל דבריו, ואז צריך להוכיחו פעם ב', וכשאומר לקבלו וחזור בו עוד צריך להוכיחו פעם ג' וכן עד ק' פעמים, ובערכין ילפינן מתוכיח להיכא דאומר לו ולא קיבל, צריך עוד לומר לו ולחזור ולומר לו אפילו ק' פעמים עד שיקבל, ובשאינו מקבל עד הכאה וכו'.

עוד כתב: "ולפי דעת היראים שפיר יש לפרש לשון התורה כהנים שאם הוכחתו כ' וה' פעמים חוזר והוכיח דכתיב הוכח תוכיח, דרצונו לומר מדכתיב הוכח משמע אפילו ק' פעמים ובאומר לקבלו וחזור בו וכהך דמ"ב, ואין זה כההיא דערכין דשם אמרו בלשון הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו, ושפיר נלמד הך דערכין מתוכיח, עכ"ל.

ובמס' שבת (נה). מוכיח דהוא הדין בספק אם בידו למחות, שבשעת החורבן אמר הקב"ה למשחית וממקדשי תחלו, אלו בני אדם שקיימו כל התורה מאל"ף ועד תי"ו, אע"פ שאמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם היו מוכיחין לא היו מקבלין אמרה מדת הדין לפני הקב"ה אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי.

ואם ברור לו למוכיח שלא יקבלו ממנו והעוברין שוגגין, טוב לו לשתוק, כדגרסינן על זה בפרק המביא כדי יין בביצה (ל). דאפילו באיסורי דאורייתא הנח להם לישראל שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין, אבל אם העוברין מזידין וברור לו שלא יקבלו אע"פ כן שפטור מעונש מיתה כדמוכח במסכת שבת באותה שהבאתי למעלה, מכל מקום מעשה דהוכח תוכיח לא מפטרי, ואע"פ שמוסיף על עונשו שלא יקבלו, הלעיטהו לרשע וימות, ולכך צוה התלמוד השתיקה בשוגגין דוקא.

ואני אומר שאין זו כי אם עצה טובה, כי אף שמזידין צריך לשתוק, כדאמרין בפרק הבא על יבמותו (יבמות סה:) שחובה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך⁷.

▼ מפרשי הסמ"ג לקמן ? ? ?

❖ מצות תוכחה

- סמ"ק: סימן קיב:** להוכיח עמיתו דכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, ודרשו רבותינו הרואה <ו> חבירו עובר על דברי תורה, או שוגג או מזיד, וספק לו אם יקבל תוכחתו אם לאו אפילו הכי חייב להוכיחו, ואם לא הוכיחו נענש כמותו, אך אם ברור לו שלא יקבל תוכחתו והחוטא שוגג על זה אמרו חכמים מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין, ואם החוטא מזיד וברור למוכיח שלא יקבל, אינו נענש כמותו אך הוא עובר על מצות הוכח תוכיח עד שינזוף בו החוטא, ואפילו מאה פעמים צריך להוכיחו, ואם נזף בו אסור להוכיחו מכאן ואילך שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ואפילו תלמיד לרב. ובעבירות שבסתר צריך להוכיחו בסתר ובנחת כדי שיקבל ממנו, ובעבירה גלויה צריך להוכיחו מיד שלא יתחלל שם שמים⁸.

❖ מצות עשה לאהוב התוכחות ול"ת שלא להקשות עורף

- סמ"ק סימן ט:** למול ערלת הלב, שנאמר (דברים י טז) ומלתם את ערלת לבבכם, פירוש לאהוב <ז> את התוכחות ולאהוב מי שיוכיחנו⁹, וגם שלמה המלך ע"ה כתב בספרו (משלי ט ז) הוכיח לחכם ויאהבך, ומצוה זו יש לאו שנאמר (דברים שם) וערפכם לא תקשו עוד.

7. סמ"ג: ==מביא קודם שיטת היראים וחולק עליו ==להסביר
=צ"ע אם הסמ"ג סובר את החילוק של מפורש בתורה או לא מפורש וכן היראים והרמב"ם ???=
==

8. סמ"ק: ==עיין צביון == וועיין עבודת המלך דעות פו עמוד ל מה שמסביר בדברי סמ"ק

9. סמ"ק: "צביון העמודים" כאן מבאר: לשון הפסוק 'ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד', לדעת הסמ"ק רישא דקרא הוי מצות עשה וסיפא הוי מצות לא תעשה, ושניהם סובבים על אותו ענין דהיינו לאהוב את המוכיח והתוכחה ושלא להקשות עורף שלא לקבלה. ומה שלא החשיב כאן גם את הלאו במנין המצוות כי כך דרכו של הסמ"ק בכל מקום שיש עשה ול"ת באותו ענין למנות רק את המצוות עשה.

ובאמת גם הבה"ג הביא פסוק זה בתוך מנין המצוות שלו, אלא שהרמב"ם (בספר המצוות סוף שורש ד') הבין שכוונת הפסוק למצות כללית לשמוע ולקבל כל מצוות התורה הכתובים על כה, ולכן השיג על הבה"ג לפי העיקרון שאין מונין מצוה הכוללת את כל התורה בתרי"ג. והרמב"ן (שם שורש ד') המליץ בעד הבה"ג שהוא מצוה פרטית לשמוע מן הנביאים ולא יתקשו בשאלת האותות וכו', עכ"ל ועיי"ש באורך.

גם היראים (המיוסד על דעת הבה"ג) מנה (מצוה שסה) לא תקשו עוד ערפכם ופירש: 'חושב בלבו שלא לשוב ליוצרו', גם דעת הסמ"ק הכוונה למצוה פרטית והיינו אהבת התוכחות. בסוף יש לעיין לדברי ספר חרדים המביא דברי הסמ"ק להלכה עיין בסמוך בדבריו <?> (ע"ע לרעך כמוך עמוד 35 בהערה)

❖ מצות תוכחה

ספר החינוך: מצוה רלט: להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים <ח> שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואמרו בספרא מניין אם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים ולא חזר שאתה חייב לחזור ולהוכיח, ת"ל הוכח תוכיח, ועוד אמרו רז"ל בגמרא הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ואמרו שם בספרא יכול מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת כדי שלא יתבייש, ואין ספק שאם לא חזר בו בכך שמכילמין אותו החוטא ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שישוב למוטב.

משרשי המצוה לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלם עמו, ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו', וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל שחייב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח=, ומכל מקום אמרו ז"ל גם כן שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא מתוך גודל רשע החוטא, או שהוא איש אלם ורשע ביותר ומתירא ממנו שלא יעמוד עליו ויהרגנו, שאינו חייב במצוה זו באיש כזה, וזהו אומרם ז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח.

==עמדו אחרונים על דברי החינוך =ע' גר"פ פערלא <??> דבהכאה ממש איכא משום לפני עור

ומכל מקום יש להתישב לכל בעל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה ולחשוב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחו ויבטח בשם כי הוא יעזרנו בהלחמו על שונאיו, ואל ירך לבבו ולא ירא, כי ה' שומר את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד, ואם ישוב החוטא יהיה לו בזה שכר גדול. ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מיחה הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו, גם מן הכתוב. ועוד אמרו ז"ל שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב.

ויתר פרטי מצוה זו נתבאר במקומות מפורזים בתלמוד, ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, ועובר עליה ולא הוכיח בענין שאמרנו בטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושים כן.

❖ לא תשא עליו בחטא בהמנעו מתוכחה

רבינו יונה: שערי תשובה: שער ג עב: [מן אזהרות התלויות בקפיצת יד והמנע מן המעשה]: <ט> הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, הזהרנו בזה שלא נשא חטא בחטאת חברינו בהמנענו מהוכיח אותם, ואם איש אחד יחטא, בהגלות נגלות חטאו כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו בשבט מוסרם, וכן כתוב (יהושע כב) הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו, ונאמר (דברים כט) והנגלות לנו ולבננו עד עולם, ואפילו אומות העולם אמרו (יונה א) ונרעה בשלמי הרעה הזאת, אף כי ישראל שהם ערבים זה בזה.

שער ג נט: [מן האזהרות התלויות בלשון] מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טוב ומושכי העון, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם, ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא...

▼ כל דברי רבינו יונה מרוכזים לקמן בפרק ?? עיי"ש ושיטתו המיוחדת בלאו דלא תשא עליו חטא כדברי התרגום ועוד == עיי"ן גר"פ פ <?> וע"ע בחוברת הלבנת פנים 18 מקומות בדברי רבינו יונה בענין הלבנת פנים צ"ע כמה קשור למצות תוכחה עיי"ש

אזהרות: רס"ג: ...והוכיח לכשרון [עיי' לקמן גרי"פ פערלא <?>]

<א>

הלכות גדולות: ...ואלו מצות קום עשה... הוכח תוכיח...

ר' אליהו הוקן: עמ' עא: קראת עמיתך ודעתו לא נכונה, שבט ותוכחת יתן חכמה.

ר"י אלברגלוני: גלה תוכחת עמיתך...

ר"ש בן גבירול: (עשה מד) ותלמוד שעשועים להדר ולהנעים, והוכח רעים ואהבת החברים.

♦ מצות תוכחה

חרדים: פרק יב: מצוות עשה מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לקיימן בכל יום.

<א>

סעיף כח: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, (ממנין תרי"ג). וכתב הרמב"ם (דעות ו ו-ז) ורמב"ן (ויקרא יט יז) דמיירי בתוכחה שחייב להוכיח אדם את חבירו שעשה לו או לקרובו רעה, או שדיבר עליו רע בפניו או שלא בפניו, על דרך והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים, שחייב לעשות כן אולי יקבל תוכחה ויאמר חטאתי לך, או יתנצל לו כאבימלך שאמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה, ולא ישטמנו וישתוק ויכסה שנאתו בלבו, כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון. (ענף מצוה).

ופירשו פירוש שני, דמיירי ברואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב, בין שחטא בדברים שבינו לבין חבירו בין שחטא בדברים שבינו לבין קונו, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו.

אם קבל מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר איני שומע לך, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון, כן פסוק הרמב"ם (דעות שם). והסמ"ג פסק דכיון שקללו אע"פ שלא הכהו נפטר ממצות הוכח תוכיח.

ורבינו מאיר כתב דבתנחומא פרשת תזריע משמע כרמב"ם, דאמר התם כשנתן רשות למשחית להרוג צדיקי ירושלים משום דאמרה מידת הדין לפני הקב"ה וכו' עד שהיה להם לבתבזות לקדושת שמך ולקבל עליהם הכאות כירמיה וישעיה עכ"ל. (ענף מצוה).

♦ במצות תוכחה על פגיעה בין אדם לחבירו לפעמים מצוה לשתוק

פרק מז: מצוות לא תעשה מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בפה ובקנה.

<ב>

סעיף ב: סוף פ"ו דיבמות (סה:) אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון כשם שמצוה לומר דבר הנשמע שנאמר הוכח תוכיח, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך. וכתב בנמוקי יוסף דהקשו המפרשים דהא אמרו בפ"ג דערכין (טז:): דמצות הוכח תוכיח עד שיכנו.

והתירוץ הנכון נלמד מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ששי מהלכות דעות דמצות הוכח תוכיח היא נחלקת לשנים, חד במי שחטא לו חבירו דמצוה עליו שלא ישטמנו בלבו כמידת הרשעים אלא יאמר לו מדוע עשית כך לי, ובהא מצוה לשתוק אם יודע בו שלא יקבל, רק ימחול בלבו¹⁰, ועל זה אמר שלמה אל תוכח לץ. ומצוה שנית בהוכח תוכיח, הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, ובהא חייב להוכיחו אפילו מאה פעמים עד שיכהו.

10. חרדים: לכאורה מכוון עם הדין "הדיוט ביותר" ברמב"ם (דעות ו ט) שמידת חסידות למחול עיי"ש וב"בין אדם לחבירו" כרך א' עמוד 180. ובמש"כ בתוכחה לשמים שגם בדואי לא מקבל יוכיח, מוכח דס"ל כשיטת היראים ועייין.

❖ מצות לקבל דברי המוכיח

- פרק ט:** מצוות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום... **סימן לב:** ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י טז), פירוש שיהא לבו של אדם רך לקבל דברי המוכיח, ולא ישנאהו אדרבא יוסיף לו אהבה על דרך הוכח חכם ויאהבך. (ממנין תרי"ג לסמ"ק)
- פרק יא:** מצוות עשה מן התורה התלויות באוון... **סימן ב:** גם מצות שמיעת התוכחת תלויה בלב דכתיב (דברים י טז) ומלתם את ערלת לבבכם, ותלויה נמי באוון דכתיב (משלי טו לא) אוון שומעת תוכחת חיים. (ענפי מצוה).
- פרק כא:** מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום... **סימן כו:** וערפכם לא תקשו עוד (דברים י טז) אחר שהזהיר בעשה לאהוב התוכחות והמוכיח מדכתיב (שם) ומלתם את ערלת לבבכם כדלעיל, חזר והזהיר בלא תעשה דכתיב בתריה וערפכם לא תקשו עוד, סמ"ק. (ענף מצוה).

❖ מצות תוכחה

- חפץ חיים: ספר המצוות הקצר עשה עב:** מצות עשה להוכיח לחוטא. שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. ויודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי עולם הבא. וחייב להוכיחו עד שישמע לו או עד שיכהו ויאמר לו אינני שומע לך. ויש מהראשונים שמקילין בדבר זה וסבירא להו דדי עד נזיפה. ואפילו לדעה הראשונה דוקא כשעובר באיסור דאורייתא, וכשהוא משער שיועיל זה על להבא שלא יעשה עוד דבר זה. ואפלו קטן לגדול חייב להוכיח. וכל שבירד למחות ואינו מוחה הוא נתפס בעונו. ואף על פי שמצוה להוכיחו לא יביישנו בתחלה. ומצוה לקבל תוכחה ולאהוב את המוכיח. איתא בחז"ל (שבת מ.) דאפילו על איסור דרבנן אם עובר במזיד מותר למיקריה עבריינא. ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות:

פרק ב: מפרשי התורה

לא תשנא את אחיך בלבבך
הוכח תוכיח את עמיתך
ולא תשא עליו חטא:

ויקרא יט יז

אונקלוס: לא תשני ית אחור בלבבך אוכחא תוכח ית חברך ולא תקביל על דיליה חובה. <טו>

יונתן בן עוזיאל: לא תמללון שעיציא בפומכון למיסני ית אחיכון בליבכון, אוכחא תוכחון ית חבריכון, ברם אין מיבהית לא תקבלון מטולתיה חובא.

רש"י: ולא תשא עליו חטא, לא תלבין את פניו ברבים. <טז>

רס"ג: הוכח תוכיח, אלא הוכח אותו בתוכחות. <יז>

אבן עזרא: הוכח תוכיח, שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו. <יח>

רשב"ם: אם גמלך רע לא תתראה לפניו כאוהב ובקרבו ישים ארבו לא טוב, אל תשנאהו בלבך אלא הוכח תוכיחהו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום. ולא תשא עליו חטא, בלבבך. <יט>

רמב"ן: לא תשנא את אחיך בלבבך, בעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם, כמו שאמר (משלי כו) בשפתיו ינכר שונא, הזכיר הכתוב בהווה. ואמר הוכח תוכיח את עמיתך, מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, ולא תשא עליו חטא, שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי כן צוה שתאהב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו, והאוהב לו מקיים עשה. <כ>

והנכון בעיני, כי הוכח תוכיח, כמו והוכיח אברהם את אבימלך, ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחר כך יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך הזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו... [ואח"כ יצוה שיאהב לו כמוהו...]

רלב"ג: לא תשנא את אחיך בלבבך, רוצה לומר אף על פי שלא יזיק לו כלל, כיון ששונא אותו בלבבו עובר על זאת האזהרה, והנה תועלת זאת האזהרה מבואר כי השנאה אפשר שתביאהו להימנע מהשתדלות בהצלחתו ולזה סמך ענין זאת האזהרה לאזהרה הקודמת [-לא תעמוד על דם רעך], וכן אפשר שתביאהו השנאה להמנע מהוכיחו כשיעשה דברים בלתי ראויים, ולזה סמך לזה הצווי הנמשך לו הוכח תוכיח את עמיתך.

...ולא תשא עליו חטא, ר"ל כשיעשה דבר נגדך או כנגד השם יתעלה תוכיחנו כדי להשיבו אל הדרך הטובה. והנה יש בתוכחתו אותו תועלת אם עשה דבר כנגדו כי אולי יתקן את אשר עותו או יראהו שלא עשה דבר כנגדו, או אם עשה כנגד השם יתעלה יש בהוכחתו תועלת להשיבו מדרכו הרעה,

ולזה ראוי שתהיה הוכחתו אותו באופן שיתכן מהתוכחת זה התכלית, וזה יהיה כשיאמר לו בינו לבין עצמו דברים מושכים לבבו לעבודת השם יתעלה ומרחיקים אותו מאלו הפעולות המגונות, לא כשיאמר לו זה בקנטורא ושיספר בגנותו בפני בני אדם, כי בזה התוכחת ישא עליו חטא המוכיח, ר"ל שכבר יהיה המוכיח חטא בזה בביישו אז בפני בני אדם, ולזה הזהיר התורה שתהיה זאת התוכחת באופן שלא ישא עליו המוכיח חטא.

בכור שור: לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם עשה לך אחיך דבר שקשה בעיניך, לא תשנאנו בתוך לבבך, אלא הוכיחנו ואמור לו למה עשית לי כזאת, שמא לא נתכון למה שאתה סבור או נאנס או שום טעם יש בדבר שיאמר לך, ומתוך כך תדע שלא עשה עמך שלא כהוגן.

[אי נמין] אם תראהו עובר עבירה אל תאמר מי יתן ויוסיף על חטאתו פשע, אלא הוכח ולא תשא עליו חטא, לשנאותו בחנם. ומצוה הוכח תוכיח את עמיתך, אם תראה בו דבר ערוה ולא תשא עליו חטא אם הוכחתו ואינו רוצה להניח בשבילך, אבל אם לא תוכיחנו יש לך חטא, כדכתיב ביחזקאל (ג יח) ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש.

חזקוני: לא תשנא את אחיך בלבבך, אם שמעת שהעוה לך לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך מוסתרת, אלא הוכח תוכיח אותו מדוע עשית לי כך, ושמא מתוך כך יתברר הדבר כי הכל שקר ולא נתכוון למה שאתה סבור או יתקן את מה שהעוה, ומתוך כך לא תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו.

דבר אחר: הוכח תוכיח את עמיתך, אם ראית בו ערות דבר תוכיחנו, אבל אם לא תוכיחנו תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו. עליו, בשבילו, כמו כי עליך הורגנו כל היום, כי עליך נשאתי חרפה.

רבינו מיוחס: לא תשנא את אחיך, מי שהוא אחיך בתורה ובמצוות וראית בו שעבר עבירה או דבר שאינו הגון, אל תהי שונאו בלב, אלא הוכיחהו אפילו מאה פעמים שנאמר הוכח, משמע לעולם עד הכאה עד קללה. תוכיח, אפילו תלמיד לרב ואפילו בן לאביו כמו שעשה יהונתן לשאול שנאמר (שמואל א' כ לב) למה ימות מה עשה.

את עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצוות אתה רשאי להוכיחו אבל רשע שאינו מקבל תוכחה אי אתה רשאי להוכיח, וכן שלמה אמר (משלי ט ח) אל תוכח לץ פן ישנאך.

ולא תשא עליו חטא, אל תהא אתה בשבילו נושא חטא, כגון שאתה מוכיחו ומתבייש אי אתה רשאי להוכיחו יותר ולביישו = רמז לדברי רבינו הלל (גם מחכמי איטליא?), או שאין אתה מוכיחו והוא עושה שלא כהוגן, בין כך ובין כך אתה נושא חטא עליו. ואם הוכיחו ולא קבל אלא העיז פנים, מכאן ואילך אינו רשאי להוכיחו אלא מותר לשנאתו, ולא רשות היא

אלא מצוה שנאמר (משלי ח יג) יראת ה' שנאת רע, ואפילו אמר לו אחד שהוא נאמן לו כשנים שזה ראוי לשנאתו, סומך על פיו ומותר לשנאתו, ואם ירא ממנו מותר אף להחניפו.

פננח רזא: לא תשנא את אחיך בלבבך, פירוש אם אתה רואהו עושה איסור, לא תהיה <כה> כמחריש מלהוכיחו אל פניו לומר בלבבך הלואי ויעשה עוד כהנה וכהנה למען ילעט [בדפ"ר: יחלט] רשע וימות, אלא הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

פירוש הטור: לא תשנא את אחיך בלבבך, יש מפרשים שאם תראהו עושה דבר איסור <כו> אל תאמר הלואי שיעשה יותר ויותר, אלא אדרבא הוכח תוכיח אותו. והרמב"ן כתב שלכך אמר בלבבך בעבור שדרך השונאים לכסות שנאתם בלבם... [ומעתיק לשון הרמב"ן].

רבינו שלמה אסתרוק: מדרשי התורה פרשת קדושים: [הקדוש ז"ל סוף תקופת הראשונים]: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, רמז למאמרם ז"ל (קידושין מ:) שהעולם נידון אחר רובו, עבר עבירה אחת או לו שהכריע עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה, וזה כי כלל ישראל מתאחד להיות מושגח, וזהו גם כן הכוונה באמרם (מגילה כא) שאין שכינה שורה בפחות מעשרה, לזה אמר שתוכיחנו פן יגרום חטאו הסרת ההשגחה, כאמרו (קהלת ט יז) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ולזה אמר ולא תשא עליו חטא, ר"ל שלא תגרום עליך נשיאת החטא ותלכד ברשת מומו אם לא תוכיחנו. או יאמר, כאשר תוכיחנו, תוכיחנו בסתר ובהצנע בעבור שלא תלבין פניו ברבים ותשא עליך חטא ואשם, וזה שאמר 'עמיתך', שתוכיחנו כעמית מאהבה, כאמרם (ב"מ נט) כל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא... או רוצה לומר, שכשתוכיחנו לא תאמר לו כמה גדול משא עונך וכמה כבד, פן יכבדו עליו דבריך, ויטעון עליך נגד תוכחתך, אבל כשתוכיחנו תאמר לו בנחת דרך אהבה ותוכחת – 'נראה בעיני שגית או תעית בדבר זה שעשית', ואז יקבל תוכחתך ותסור מעליו אוולתו. או אמר הוכח תוכיח וגו', ולא תעניש את עצמך שלא למחות, כי מי שיש בידו למחות ולא מיחה הוא נענש תחילה, כאמרו (יחזקאל ט ד) והתוית תיו, ולזה אמר ולא תשא עליו לעצמך חטא ועון ועונש כאמרו (מלכים א א כא) אני ושלמה בני חטאים.

* לא תטעין עליו משא החטא - אלא תוכיח

משנה כסף: [לר' יוסף אבן כספין]: זה כולל כי אע"פ שיעבור עבירות אין ראוי לשונאו בלב, רק לשנאו מעשיו וליסרו, כי השופט אע"פ שיאסור או יכה או ימית הנשפט, לא יעשה זה בעבור שישנאהו בלב אבל שישנא מעשיו, ולא יחפוץ במותו רק להציל ממנו הטובים, וכל שכן בין איש ובין אחיו, ולכן סמך לו הוכח תוכיח את עמיתך, שזה כולל אם שיעשה חטאים נגד ה' או נגדו, אם גזל ממון או מוסר רע, איך שיהיה מכל הענינים שאפשר שיהיה, שומה על פינו או בלבבינו, ולכן אמר "ולא תשא עליו חטא" כי טעם "עליו" כמשמעו, לא בעבורו כמ"ש המפרשים, ולשון תשא בכל מקום כמו שקדם לנו מלשון משא והרמה כי כל משא ינשא ויורם, והטעם כי אם חטא ולא תוכיחנו אתה נושא עליו החטא, כלומר עוזבו במשאו וגם מטעינו יותר ויתחזק בחטאו, לכן תוכיח ותסיר משא החטא מעליו הפך ההשאה עליו, א"כ תשא בזה יוצא, ואין כן טעם ולא ישאו עליו חטא (ויקרא כב ט).

הדר זקנים: פירש הר' אברהם בן עזרא לא תשנא את אחיך בלבבך, שאם שמעת <כז> שאומרים עליו שום דופי, אל תשנאהו בלבבך, אלא הוכח וכו', כלומר תחקור הדבר ותפשפש אם זה אמת שאומרים עליו, ואם לא תחקור היטב האמת, אם

תשנאהו תשא עליו חטא.

אחרונים מפרשי התורה

רש"ר הירש: ...הוכח תוכיח וגו', זו חובה ולא רק רשות. אדם שגרם לנו תחושת עלבון, במילים או במעשים, חובה עלינו להוכיחו בדברים. אולם יש כאן גם מצוה כללית, חובה עלינו להוכיח כל אדם הנוטה מדרך הישר והעובר על מצוות ה'. ברוב המקרים של המקראות הרי זו משמעות "הוכיח": לכשנע אדם להכיר באמת לא נעימה לו, להעמיד אותו על טעות הגיונית (כגון איוב ט לג), או על סטייה מוסרית (ברוב שאר המקרים). ושתי צורות לתוכחה המוסרית, יש ישירה בדברים שבעל פה (כגון ישעיה כט כא ועוד) ויש עקיפה בדרך ייסורין (כגון משלי ג יג ועוד)... [ינח' קרוב ל'גה'...]

כאמור, רוב ה"הוכחות" שבמקרא מתייחסות להכרות לא נעימות, רק מקום אחד יוצא מכלל זה: "אתה הכחת לעבדך ליצחק" האמור בתפילת אליעזר (בראשית כד יד) ובסיפורו (פסוק מד). נראה שאליעזר ביקש להביע את כל ההחלטיות שבדבריו, הוא גמר בדעתו לסמוך על האות שקבע לו והוא יראה בו הודעה מוחלטת של רצון ה', וידחה מפניו כל שיקול והרהור מתנגד. לפי הבנתו, קשור לכך גם: "ואת כל ונכחת" (שם כ טז). וזו כוונת אבימלך: מכאן ואילך היא תוכל להתגלות כמות שהיא במחלטיות גמורה, כל ערעור יתבטל מאליה על ידי התנהגותו האחרונה כלפיה. ויש לציין עוד: מצאנו "הוכיח ל-" ו"הוכיח את-". הוכיח ל- להביא דבר לתודעתו של פלוני, הוכיח את - להביא את פלוני לתודעת עצמו להביא אותו לידי הכרה עצמית.

...אבל הוכח תוכיח הוא גם מצוות כללית המוטלת על כל אדם מישראל. אל יראה בשתיקה חטא קל או חמור של חבירו אלא יעשה את שלו ויוכיח את עמיתו. יוכיח ויחזור ויוכיח, כך נדרש מן המקור "הוכח", כדי להביא את חבירו לידי תיקון מעשיו. (ע' בבא מציעא לא.). גם תלמיד חייב להוכיח את רבו (שם). ואין אדם נפטר ממצות תוכחה אלא אם כן הלה נוף בו או היכהו (ע' ערכין טז:). אמרו חכמים כל מי שאפשר למחות... (שבת נה) ומי שהיה בידו למחות ולא מיחה אפילו קיים את כל התורה כולה, מידת הדין תיפרע ממנו תחילה (שם נה.).

מצות תוכחה תלויה בערכות היהודית, שכל ישראל ערבים זה לזה על קיום המצוות. ואילו הוגשמה מצוה זו למעשה היתה משנה את פני העולם מבחינה מוסרית. אך אין היא יכולה להתגשם במילואה אלא כדעת ומוסר פשטה בכל שכבות הציבור וכבר קוננו חכמים לפני מאות בשנים שדרגה נעלה זו לא הושגה בישראל, כי המצוה להוכיח תלויה בנכונות לקבל תוכחה, ואם הכל חייבים להוכיח זה את זה הרי הם נכונים גם לקבל תוכחה זה מזה. והכל מכירים בערכה האובייקטיבי של המצוה ושוב אין משגיחים בענינים אישיים,

וכבר קונן ר' טרפון: "תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך, ואילו בן זמנו ר' אלעזר בן עזריה טוען "תמהני אם יש בדור הזה שיוודע להוכיח", אכן מקבל התוכחה קרוי בלשון הכתוב "עמיתך", ומכאן החובה המוטלת עלינו שלא לגלות בתוכחתנו שמץ התנשאות, אלא ניתן לחברנו להרגיש שהוא בבחינת "עמיתנו", שווה עמנו לכל דבר, אף הוא זכאי להוכיח אותנו, ורק מתוך שהדבר חובה עלינו קיימנו בו מצות תוכחה, והכתוב מוסיף ומבהיר בפירושו –

ולא תשא עליו חטא, אל תביא בשל כך חטא על עצמך (השוה במדבר יח לב), הווה אומר, קיים את מצות התוכחה כך שלא תבוא לידי חטא בעטייה. וכך אמרו (ערכין שם): הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, הווה אומר אם לא הועיל בדברי תוכחתו, יחזור ויוכיח, אך אם נשתנו גוון פניו, אות הוא שהדברים עשו רושם ושוב אין להמשיך בתוכחה, שכן אם יוסיף להוכיחו

רק יביישנו שלא לצורך, והלבנת פנים ובייחוד הלבנת פני חבירו ברבים, היא פשע. ראה קרבן אהרן כאן.

הרמב"ם (דעות ו ח) מבדיל בין דברים שבין אדם לחבירו לבין דברי שמים: "בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו... עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

אמרו חכמים (ביצה ל). אם הורגלו לעבור עבירה בשוגג והאיסור לא נזכר בכתוב בפירוש, וידוע שתוכחה לא תועיל ורק תהפוך את השוגג למזיד, שוב אין להוכיח את החואים שכן "מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין".

✧ לדרוש לרבים לשוגגים מותר

אך נראה לנו שמדובר כאן רק בתוכחה שבשעת העבירה, אך לא נאסר כאן ללמד תורה ברבים ולהורות לעם את האסור והמותר, אלא זו חובה המוטלת בכל עת על כל מורה הוראה בישראל. והיא מוטלת עליו בייחוד אם נתרבו עובדי עבירה מחמת בורות. וכך מוכח גם ממשמע לשון התלמוד שם: "דקא חזינן דעבדן הכי ולא אמרינן להן ולא מירי", וכן: "הני נשי וכו' ואזלן ויתבן וכו' ולא אמרינן להו ולא מירי". וברור שמדובר כאן רק בשעת מעשה שאם לא כן הרי זה פירוש של דבר: כל אימת שהורגלו לחטא מחמת בורות אין לתקן את המצב על ידי תלמוד תורה, ונמצאת התורה הולכת ומתיישנת מאליה!

ובלאו הכי כבר העיר הריטב"א בשם "רב גדול מאשכנזים שהעיד בשם רבותיו הצרפתיים ובכלל ר"י והרב מרוטנבורק" שהכלל מוטב שיהיו שוגגין נוהג רק בתקופה שהכל מקיימים את התורה ועובדי עבירה מועטים, אך מזמן "שמקילין בכמה דברים" ורבים מזלזלים במצוות חובה לקום להגנת התורה, ויש להזהיר ולהעניש גם על עבירות דרבנן עד שיחדלו מלחטא בין בשוגג בין במזיד (ראה שטמ"ק ביצה שם).

אולי אפשר לפקפק בדבריו ולומר שגם לדרוש ברבים אסור כשנהגו כך רבים (כמ"ש פוסקים) וא"כ למה לא נאמר מוטב שיהיו שוגגין ??

מלבי"ם: הוכח תוכיח את עמיתך, יש הבדל בפעל 'יכח' בין כשבא אחריו שימוש הלמ"ד <לא> או מילת 'את', ש'יכח' שאחריו שימוש הלמ"ד או מילת 'עם' הוא מענין ויכוח, שמראה לו על פי חוקי השכל או המוסר הדרך שבו ילך והמעשה אשר יעשה, ובא במילת 'עם' אם שינהם מתוכחים ומחליפים דבריהם זה על זה, כמו (איוב כג) שם ישר נוכח עמו, (מיכה ו) ועם ישראל יתוכח, ובא בנפעל או בהתפעל. וכשבא בשימוש הלמ"ד, רק אחד הוא המדבר ומברר לחבירו ענין מוסרי, אבל לא יוכיחנו על חטא פרטי, כמו והוכיח לעמים רבים (ישעיה ב), והוכיח במישור לענוי ארץ (שם יא), והוכח לנבון יבין דעת (משלי יט).

אמנם פעל 'יכח' שאחריו מילת 'את' הוא קרוב עם ענין מוסר שמוכיחו על חטא פרטי שעשה, והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים (בראשית כא), אוכיחך ואערכך לעיניך (תהלים ג), את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג).

ויש הבדל בין מוסר לתוכחה. המוסר כופהו, אם בשוטים אם בדברים, ובא מן הגדול אל הקטן, ונקשר לרוב עם העתיד שמייסרו בל יעשה כן לעתיד. והמוכיח הוא בראיות, ובא לרוב על העבר, ודברתי על זה במקום אחר.

ומבואר תמיד שכפל המקור על הפעל מורה על השנות הפעולה והתמדתה, וז"ש ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים וכו' ת"ל הוכח תוכיח. ומ"ש ולא תשא עליו חטא שפי' אל תשא חטאו בעבורו, כמו ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו (במדבר יח), ולא ישאו עליו חטא (לקמן כב), דע שאתי עליך חרפה (ירמיה טו), שפי' בסיבתו. וע"כ אין פי' שתשא חטא אם לא תוכיחנו שאז צ"ל ולא תשא את חטא, רק פי' עליו, בסיבתו.

ומילת 'עמיתך' פירשו חז"ל עם שאתך בתורה ובמצוות, וכמ"ש בסדר ויקרא (סי"ז ש"ע) כי כבר אמר החכם אל תוכח לך, ומוכיח לרשע מומו, והתוכחה היא רק בשווים ששניהם המוכיח והמוכח מסובלים בתורה ובמצוות, כי הפורע תורה איך יוכיח ויאמרו לו טול קורה, וכן הרשע לא יקבל תוכחה.

ולפי זה יש בתנאי התוכחה ג' דברים, (א) שיהיה המוכיח נקי מחטא. (ב) שיהיה המוכח מוכן לקבל תוכחה, ושניהם נכללים במילת 'עמיתך', שהוא אתו ושוה לו בתורה ובמצוות. (ג) בסדר התוכחה ואיכותה, שלא יביישנו כמ"ש ולא תשא עליו חטא.

ור' טרפון אמר שבדורו נמנע התוכחה מצד המוכיח שהוא בלתי זך מפשע, ורבי אלעזר בן שמוע אמר שנמנע מצד המוכח אשר ינאץ תוכחה, ורבי עקיבא אמר שנמנע מצד שבלתי יודעים לסדר הדברים כל יביישו. וריב"ז סיפר איך ענינו עם ר"ע שהוא היה יכול להוכיח, ור"ע לא נשתנו פניו הגם שהוכח וקיבל התוכחה עד שהוסיף לו אהבה כמ"ש (==) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, וכל זה מובא בערכין (טז) ובספרי פרשת דברים.

הכתב והקבלה: הוכח תוכיח, שם "נכח" לרש"פ [נ-ר' שלמה פפנהיים, יריעות שלמה ח"א דף <לב>

[טו.] ישמש כשם "נגד", כמו לנכח הצאן, והושאל ג"כ להוראת התוכחה, ומזה תוכחת מוסר שהוא העמדת גנות הפעולה נגד ונוכח הפועל, והתברר לו בדברים שהוא על דרך לא טוב, כמו והוכיח אברהם את אבימלך, שהעמיד לנגדו אשר לא טוב עשה בתוך עמיו לגזול באר המים, וכן כאן הוכח תוכיח ר"ל שתעמיד מומו לנגד עיניו.

ומה נכבד הענין שהעמידתנו עליו התורה ברמז בשנותה את טעמה לומר תוכיח את עמיתך, שמילת "את" מורה על עצם המתוכח, שהמובן מזה הוא שיהיה המתוכח מוצג לנכח דברי המוכיח, ולא אמר הוכח תוכיח לעמיתך שהיה הנרצה שיהיה דברי המוכיח מוצגים לנכח המתוכח, אעפ"י שהיה ראוי יותר לומר בזה הסגנון כפי המתחייב מענין שם תוכחה שהכוונה בו העמדת המוכיח את דבריו נכח המקבל לא העמדת המקבל נכח דבריו, כמו שאמר מוכיח לרשע מומו (משלי ט), הוכח לחכם ויאהבך (שם), לא יאהב לך הוכח לו (שם טו), והוכיח לנבון ויבין דעת (שם יט), והדומים לזה שכלם עם למ"ד כמשפט, והיה כאן יותר מסתבר לומר הוכח תוכיח לעמיתך,

אבל תורתנו הקדושה להיותה אוצר המוסר העמידתנו על ענין מוסרי נעלם, מלבד המכוון במאמר עפ"י כוונה ראשונה והנגלה, וזה כשנשתדל להטות את אחינו מדרך המגונה, רמזה במלת "את" שאף בזמן שנוכיח את זולתנו, לא נבוא עליו בדרך החלט, כאילו כבר ברור לנו שחטא חברנו, עד שנאמר לו מדוע ככה עשית הלא הוא פעל רע ומגונה, כי בזה האופן נבייש אותו במה שהוא רואה שכבר נודע גנותו ונלבין פני המתוכח, גם לא נשיג את המבוקש כי נביאנו בזה האופן בתכונת הרוגז להתעורר בזעף אף להשיב טול קורה מבין עיניך, ולא זו הדרך מוציאתו מידי עברה,

לכן למדתנו התורה תחבולה בתוכחה שלא יתבייש המתוכח, והמוכיח ישיג מבוקשו, והוא שיבוא עליו מתון כמסופק בדבר, וישאל אותו תחלה אם אמת שנכנס בפעל פלוני, בזולת החלטה אם הוא פעל מגונה אם לא, וישאל אותו איך ומה ועל איזה אופן נכנס בענין, ויעתק עמו מענין לענין בויכוח שכלי עד שיתברר למתוכח גנות הענין מאליה בזולת הגדת המוכיח והתודה אשר חטא עליה בהודאת עצמו,

הנה בזה האופן ישיג המוכיח מבוקשו בלי ספק, כי ע"י שבא אליו במתינות וכמסופק הנה הוא משאיר לחברו הרחבת זמן כדי להתיישב בדבר ואין הבושה נכנסת עליו פתע פתאום עד שיהיה מוכן להתקצף על שכנגדו, וזהו הנרמז במלת "את" שיאמר תוכיח את עמיתך (צו רעדע שטעללען), דהיינו שיהיה הוא מועמד לתוכחתך, ולא שתהיה תוכחתך מועמדת לו, כ"א המתוכח הוא יהיה המדבר והמספר ואתה תהיה המקבל.

וברעיא מהימנא (זוה"ק קדושים פו. <?>): הוכח, אי איהו בר נש דיכסוף, לא יימא ליה ולא יוכח ליה אפיה בסתרא, אלא יימא קמיה כמאן דמשתעי במלין אחרנין ובגו אינון מלין ידכר מאן דעבד ההוה חובא הוא כך וכך וכו', לא יסלק קמיה ההוא חובא דעביד וכו' אלא יימא סתם וכו' ולא ירשום עלוי חובא, דקב"ה חס על יקרא דבר נש אפי' בחייביא:

❧ פרק ג: חכמת התוכחה ❧

❧ אין להוכיח לץ

יִסֵּר לֵץ לִקְחָהּ לוֹ קִלּוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוֹמוֹ: אֶל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׁנֹאֲךָ
הוֹכַח לְחֶכְמְךָ וַיֵּאָהֲבֶךָ: תֵּן לְחֶכְמְךָ וַיִּחַכֶּם עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וַיּוֹסֶף
לִקְחָהּ: (משלי ט ז-ח)

רס"ג: ...אבל אמרו יסר לץ לוקח לו קלון, הוא מאמר ייחודי ולא כללי [היינו זה לא כלל <לג> שתמיד נכון אלא במקרים מסויימים כמ"ש אח"כ] לפי שהמציאות מראה שיש מוכיח שהוכיח לץ ולא אירע לו קלון ולא רע, ולפיכך הוספתי בתרגום 'יש יסר' וכו', ואין זה דוקא אלא במי שאינו יודע להוכיח שתוכחתו סופה שמביאה אותו לידי ויכוח עם אותו שהוא מוכיחו, ואף לידי ריב, ואף לידי גידופים וחרפות, וזה יהיה או מחמת שנאתו לו, או מחמת חולשת נימוקי התוכחת, או מחמת שהוכיחו ברבים ובקהל עם, הרי בזה אמר לוקח לו קלון. אבל מי שיודע להוכיח יוכיח לץ ורשע וזולתם ממני בני אדם החוטאים.

וכבר ידעת כי אביה הוכיח את העם ברבים (דה"ב יג ח) ונהפך הדבר לו לחטא, וחנני הרואה הוכיח אסא ברבים וכעס עליו כאמרו ויכעס אסא אל הרואה (דה"ב טז י), וכבר אמר הוכח תוכיח את עמיתך למען ולא תשא עליו חטא.

אבל הצדיק הרי איך שתטיף לו, יאהב אותך על כך, כמו חזקיה כאשר הוכיחו ישעיה אמרו לו טוב דבר ה' אשר דברת (מלכים-ב כ יט), ואמרו תן לחכם ויחכם עוד, הוא מה שהזכרנו לעיל כי טהור המחשבה ישמע את הדבר המועט וילמד ממנו דבר אחר על ידי שמסעפו ולמד מתוכו, והוא מה שאנו קוראים אותו מבין דבר מתוך דבר.

רש"י: ומוכיח לרשע מומו, מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו, זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה אפילו להוכיחם ולקרבם:

אבן עזרא: יוסר לץ לוקח לו קלון, ר"ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעוותים שאין תקוה לתיקונם: ומוכיח לרשע מומו, חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון, והטעם הלץ ישנא המיסר והרשע ישנא המוכיח, ומגלים קלונם ואומרים דברים מכוערים ובזויים.

פירוש אחר, חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו ליקח לו קלון, וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה שיוכיחו אדם.

ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ומראה שחוק ולצנות כשהוא מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מתרפהו הואיל ואומר לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות:

אל תוכח לץ פן ישנאך, כי הוא חכם בעיניו, הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים:

רלב"ג: שם: ...כי מי שהוא יוסר האיש הלץ, לקוח לו קלון, כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו, ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח מומו כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו.

ר"י נחמיהש: אל תוכח לץ וגו', ...וכתב ר' ישראל ב"ר יוסי ז"ל כי הלץ הוא החושב שהוא חכם, והחכמה נפקדת ממנו [אמנם חסרה לו החכמה] כמו שאמר (משלי יד ו) בקש לץ חכמה ואין, ולפיכך אינו מקבל תכונת כי הוא חכם בעיניו מן המוכיח, ולפיכך אמר הוכח לחכם ויאהבך, הנה ששקל הלץ והחכם בשני הפכים וכן (פסוק יב) אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא.

מלבי"ם: (ז) יוסר, מפרש ש'נערות החכמה' לא יקראו רק להפתי וחסר לב, לא להלצים והרשעים, שהם לא ישמעו לקריאת החכמה, כי יוסר לץ לוקח לו קלון. ויש הבדל בין 'מוסר' ל'תוכחת', שה'מוסר' הוא על ידי יראת העונש, והתוכחה היא על ידי ויכוח השכל וראיותיו, והלץ לא יתלוצץ על ראיות השכל רק יתלוצץ על חוקי החכמה מפני שאין עליה מופתי הדעת ועיקר סמיכתה היא על יראת ה' שהיא מוסר חכמה, שצריך לקבלה מפני שהיא נתונה מה' וצריך לירא מה' ומענשו וכמ"ש יראת ה' ראשית דעת, וזה לא יקבל הלץ אחר שאין על זה מופת השכל, וז"ש יוסר לץ אם לא יברר לו הדבר ע"פ התוכחה וראיות השכל, לוקח לו קלון, כי יתלוצץ עליו ויבזהו.

=לעיל פסוק ג' 'שלחה נערותי ומפרש מלבי"ם שהכוונה לחכמים המביאים חכמתם לעם

ומוכיח לרשע מומו, אמנם הרשע שמרשיע במזיד, הוא לא ישמע גם לתוכחת השכל, ואף שמוכיח לו בראיות השכל (לוקח לו) מומו, יבזהו במומין שבו כי יקרא אותו בשם רשע שהוא מום:

(ח) את תוכח לץ, והגם שהלץ אינו מקלה ומבזה רק את היוסר אותו לא את המוכיחו על ידי ראיות ויכוח השכל, כי לא יוכל להתלוצץ על דבר המבורר מן השכל, בכל זאת אינו אוהב גם את תוכחת השכל, וכמ"ש לקמן (טו יב) לא יאהב לץ הוכיח לו אל החכמים לא ילך, וימנע עצמו מן החכמים שלא יתווכחו עמו בראיות השכל, וא"כ העצה שגם אל תוכח לץ, אף בתוכחת השכל וויכוח, שגם שלא יקלה אותך, פן ישנאך, אחר שאינו אוהב התוכחה ישנא אותך בעבור זה, אמנם הוכח לחכם, עמו תתוכח ותוכיחו כי הוא יאהבך כי הוא אוהב את התוכחה.

▼ עוד בפסוק זה: גמרא יבמות סה: <?>, רבינו יונה ש"ה ?? ?? ??

טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות
נשיקות שונא: משלי כז ה-ו

רס"ג: טובה תוכחת וגו', לזה שני פנים. האחד שתהא גלוי לחברך טוב משתתיר דברים בלבך, וכמו שאמר ה' הוכח תוכיח, כי כאשר תסתיר בלבך עליו דברים אתה חוטא לו וגם לנפשו. והשני שהתוכחת, ואף על פי שהיא מכאיבה, כיון שהיא למשמעת לדבר ה' אפשר לגלותה, וראוי שתהא יותר חביבה למקבל התוכחת יותר מאהבה שאינה למשמעת ה' ואי אפשר לגלותה אלא תשאר כמוסה.

ונעתרות, נגזרת ממה שאמר יחזקאל (יחזקאל לה יג) והעתרתם על דבריהם אני ה', אשר פירשו הפרזתם, כיון שהדבר ברור כי האוהב אינו מצער אלא לתועלת, והשונא אינו מהנה כי אם לקלקל, וזה כללי בפעולות האוהב והשונא גם יחד, וכבר ידעת כי דברי משה 'ממרים הייתם', 'מקציפים הייתם', הם חביבים עלינו מדברי בלעם 'מה טובו אהליך יעקב', ואף על פי שזה ניתן בפיו מאת ה'. וכך כשנקבע בדעתנו שהבורא יתרום ברוממותו רוצה טובתינו הרי כל מה שיחיל בנו בטוחים אנו בו ללא ספק.

מאירי: הכוונה הערה כללית להוכיח אוהבו, הן בסתר הן בגלוי, הן בנגלה בכל ענין הן בנסתר בכל ענין לימוד החכמה, ועל זה אמר טובה תוכחת מגולה מאהבת מסותרת, ר"ל שהוא מגלה אותה לחבירו בינו לבינו בתוכחתו, יותר מאהבת מסותרת, ר"ל שהוא מסתירה ואינו מגלה אותה להוכיחו. ויש מפרשים טובה תוכחת מגולה כשהיא באה מתוך אהבת מסותרת.

ואמר אח"כ נאמנים פצעי אוהב, כלומר נאמנים באהבה חזקה פצעי אוהב, ר"ל פצעי לשונו בהוכיח אותו ובביישו על מעשיו הרעים, אבל נשיקות השונא, ר"ל שמראה לו אהבה וחיבה להרעת מעשיו, הן נעתרות, ר"ל כבידות ומטריחות, מענין והעתרתם עלי דבריהם (יחזקאל לה יג). ואמר החכם אני אוהב מי שיודיעני מומי ביני לביני, ואמר עוד חבר שיגיד לך מומך בינך לבינו טוב לך מחבר שיתן לך דינר זהב בכל עת שיפגשך.

רבינו בחיי: טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת: שלמה המלך ע"ה הודיענו בספרו עיקרים גדולים במידת התוכחה, ולימד דעת את העם כי החיים דבקים עם התוכחה, והמיתה דבקה עם מי ששונא התוכחה. החיים דבקים עם התוכחה הוא שכתוב (שם ו) ודרך חיים תוכחות מוסר, וכתוב (שם י) אורח לחיים שומר מוסר, וכתוב (שם טו) מרפא לשון עץ חיים, יאמר כי רפואות הלשון, והוא התוכחה, הוא עץ החיים, והמיתה דבקה במי ששונא התוכחה הוא שכתוב (שם) מוסר רע לעזוב אורח שונא תוכחת ימות, יאמר כי עזוב אורח, והוא שעובר על דברי תורה לשעה אבל אינו שונא התוכחת, יהיה נשפט במוסר רע, ייסרנו השם יתברך למען ישוב מדרכו הרעה, אבל מי שהוא שונא התוכחת לא יספיק לו שיהיה נשפט ביסורין, כי אין לו תקנה, ועל כי יהיה נשפט במיתה.

אהבת התוכחה הוא אות ומופת על טובת המידות, ושנאת התוכחה עדות גדולה על רוע הטבע ועל פחיתות המידות, ועל זה אמר הכתוב (משלי ט) אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך,

המוכיח לחבירו ראוי לו שיגלה אליו מצפוני האמת ואינו ראוי להחניף לו, רק שיצדיק אותו במה שראוי וירשיענו במה שראוי, שהרי צדיק ורשע שני הפכים, ומי שנמלט מדרך מידת הרשע אינו נקרא צדיק עד שיתקרב למעלת הצדיק, לפי שמידת הרשע בקצה הראשון ומידת הצדיק בקצה האחרון, וזה הנמלט ממידת רשע הוא באמצע, ומפני זה ראוי המוכיח לגלות אל הנוכח כל האמת בעניניו ובמעשיו כי היא התוכחת העיקרית,

ועל כן אמר שלמה ע"ה בכאן (שם כז) טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, טוב מי שמוכיח לחברו ומדבר אתו קשות ומודיעו האמת בפניו ומראה לו שנאה בדברי פיו, יותר ממי שיש לו אהבה מסותרת שאוהב חבירו בחדרי לבו ואינו מוכיחו על מה שרואה בו. ויש שפירשו טובה תוכחת מגולה, שהכתוב דבק ראשו עם סופו, כלומר טובה תוכחת מגולה כשהיא באה מאהבה מסותרת, כלומר שהמוכיח מוכיחו מאהבה.

אבל הקמחי ז"ל פירש בשם אביו ז"ל, טובה תוכחת מגולה התוכחת כשהיא מגולה היא טובה, אבל כשהיא מאהבה מסותרת, כלומר ראוי שתהיה התוכחת בסתר לא בגלוי כדי שלא לביישו... [- עיי"ש עוד] פתיחה לפרשת נצבים:

תורת המנחה: פרשת דברים דרשה סה: טובה תוכחת מגולה וגו', פסוק זה אמרו שלמה המלך ע"ה ונתכוין להודיע ענין המוסר והתוכחות כיצד יהיו ועל איזה דרך צריך שיהיו. והמוסר והתוכחות הם שני דברים, המוסר הוא לייסר על העתיד, והתוכחת הוא להוכיח לשעבר, ושניהם נכללו במלת תוכחת שנאמר (משלי ג יא) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, וכתיב (שם ו כג) ודרך חיים תוכחות מוסר.

ד"א טובה תוכחת מגולה יותר טוב הוא שיוכיח אדם לחבירו מלהמנע מלהוכיחו ומסתיר ממנו התוכחה בשביל האהבה, כענין שנאמר (משלי י יב) ועל כל פשעים תכסה אהבה, כי יותר טוב לו לגלות פשעיו ולהוכיחו עליהם.

ר"י נחמיאש: טובה תוכחת מגולה וגו', פירוש טובה תוכחת מגולה אבל [רק] כשהיא מאהבה מוסתרת, כי אוהבו מוכיחו בסתר.

פירוש אחר, טובה תוכחת מגולה מתוכחת אהבה מסותרת, כי ע"י שיוכיחוהו ברבים, יתבייש וישוב למוטב, אבל הפירוש הזה אינו על דרך מה שאמרו ז"ל בפרק יש בערכין (טז) הוכח תוכיח את עמיתך יכול אפילו פניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא.

פירוש אחר, טובה היא תוכחת מגולה כשתהיה האהבה מסותרת לשם אהבה וחיבה ולא לשום שנאה וכלימה, ואמר מסותרת כי האהבה שלימה היא כשהיא בסתר כבגלוי לא כחנפים המראים אהבה ובלבם איבה ותחרות.

פירוש אחר, הטובה שבאהבה היא המסותרת בחדרי הלבבות, כאשר פ"י, והרעה שבתוכחות היא המגולה לפני המון העם, והפליג ואמר כי טובה אפילו הרעה שבתוכחת יותר מהטובה שבאהבה.

פירוש אחר, טובה תוכחת מגולה ואע"פ שאינה כראוי שמביישו ברבים, מאהבה מסותרת שאינה יוצאת מהכוונה לפועל, כי מה תועלת באהבה שאינה עושה פירות.

ויש מפרשים טעם הפסוק טוב שתוכיח עמיתך ותגלה לו חטאו יותר ממה שתאהבו ותסתיר ממנו חטאו.

דבר אחר, טובה תוכחת מגולה שהיא לשום שמים כי אז סופה להתקיים וזה טעם מסותרת.

ביאור הגר"א: טוב לאדם התוכחה שבגלוי מאהבת המסותרת, והוא שטוב לאדם מי שמוכיח אותו בגלוי ממי שאוהבו בסתר כי המוכיחו בגלוי מסתמא אוהבו מאד כי יתרון האהבה ניכר ביתרון תוכחה כמו שנאמר אשר יאהב ה' יוכיח וכן אהבת האב לבנו אף כי גדלה אהבתו לבנו אהבה בתענוגים מכל מקום מכה את בנו ומוכיחו בגלוי תמיד, לא כן שאר קרוביו אשר לא יכוחו אך יוכיחוהו, ושאר בני אדם אף לא יוכיחוהו. והענין כי כל שאהבתו גדולה אליו תוכחתו גדולה שמכוון ליישר מידותיו ולתקנו בתוכחתו והוא משלימות האהבה...

תפוחי זהב במשפיות כסף דבר דבר על אפניו: נזם זהב וחקלי
כתם מוכיח חכם על און שמע: משלי כה יא-יב

רס"ג: עשה את התוכחת שני חלקים, האחד המשילו בנזם זהב, והוא מה שמוכיח המוכיח באופן אחד או בחיבוב העולם הזה או בהרתעה ממנו, או בחיבוב העולם הבא או בהרתעה ממנו, או בשאלה, או בהכרח, או בבושה, או במה שדומה לכך כל אחד לבדו, כמו שהנזם הוא מזהב בלבד ואין זולתו דומה לו. ואופן זה של תוכחה מספיק אם היה הדבר שמוכיחים עליו קטן והאדם רך בטבעו. וכבר הוכיח יצחק את אבימלך, ויפתח לזקני

גלעד בהכלמה בלבד, ועזרה לעמו בחיבוב, וראשי בני אפרים לגדעון בהפחדה בלבד.

והשני המשיל אותו לחלי כתם, חלי שיש בו אבני חן רבות מסוגים רבים, והוא מה שמוכיח בו המוכיח בדברים מקובצים מאושר בני העולמות למי שיקבל דבריו, וצער בשניהם למי שימרהו, ויאמר בחיי, ויאמר על כל פנים, בהחלט, ויאמר האם לא תבושו וכל כיצא בזה. ויצטרך לכל אלה אם היה הדבר שהוא רוצה לסלק חמור, והיה זה שמוכיחים אותו קשה לשמוע, כפי שידעת שהנביאים הוכיחונו באופנים רבים ושונים.

רלב"ג: נזם זהב, הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קישוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן התוכחה הישרה כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכחה ההיא תשלים קישוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לך פן ישנאך:

רבינו יוסף קמחי: [ספר חוקה' משלי שם (עמוד לג)]... ואמר בקבלת [התוכחה] נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אוזן שומעת, לפי שהתוכחה מצדדים נמצטת כמו שאמרו חז"ל העבודה אם יש בדור הזה ראוי להוכיח, יודע היאך מוכיחים אע"פ שמעשיו מתוקנים אינו יודע דרך התוכחה, ואמר העבודה אם יש בדור הזה ראוי לקבל תוכחה, אם כן אין התוכחה ראויה אלא מפי חכם ונקי במעשיו, ואין התוכחה נשמעת אלא לאדם שהוא רוצה ויודע לקבלה.

דרשות רבינו יונה: ... ואמר תפוחי זהב במשכיות כסף, כלומר דבר התלונה והתוכחת כשיהיה על פי הראוי, יחבבוהו השומעים ולא ימצא מקום לתפוש עליו מי שהתלונה עליו, ודומה לתפוחי זהב וגו' אשר הם בלי דופי משום צד אלא כל צדדיו שווים, וחזר ואמר אפילו התלונה האמיתית שנאמרה כראוי, אם תראה שלא תועיל, כגון שמי שהתלונה עליו לא יחוש כלל, טוב לשתוק, שהתוכחת צריכה להיות לחכם ויקבלנה, וזה אמרו 'על אוזן שומעת', כי אוזן החכם תשמע התוכחת, וזה כאמרו במקום אחר אל תוכח לך פן ישנאך (ט ח)...

דבר אחר... לפי שגם יש בספר הזה כמה תוכחות, כאמרו (ח ט) עד מתי עצל תשכב, (א כב) עד מתי פתאים תאהבו פתי, אמר שצריך לקרוא התוכחות האלה לאוזן שומעת, כי אע"פ שהמוכיח חכם, לא יחשב הקורא בם אלא בהיות לו אוזן שומעת, כמו שאמר במקום אחר (טו לא) אוזן שומעת תוכחת חיים וגו', ודימו לנזם זהב וחלי כתם, כי אע"פ שהם כלים נאים בעצמם וחשובים אם לא ישימם בצואר או באזנים לעדיים הרי הם כאלו לא היו, וכן התוכחת אם לא יהיה לך מקבל מה הועילה.

היה מרבתינו ז"ל מי שהיה אומר תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, לפי שהמוכיחים לא היו נזהרים בעצמם, ונאים דברים היוצאים מפי עושיהם, עם היות כי האדם הכשר וירא שמים יש לשמוע דברי אלהים חיים אשר יאמר המוכיח ההוא ויכנסו באזניו, ואל ישית לב למעשה המוכיח אם אינן הגונים, כי זה ידוע שאם יראה אדם לאדם אחר שהוא בחזקת משכיל שיפיל עצמו בשוחה עמוקה, לא יאמר אחרי שהמשכיל יעשה זאת אעשה כן גם אני. גם היה מרבתינו ז"ל שהיה אומר תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה.

וזהו מה שאמר הכתוב הזה כי משני צדדין צריכין עלוי, מצד המוכיח שיהא חכם וישר דרך, שאינו נקרא חכם סתם אלא מי שהוא תמים בדרכיו כי האחר יקרא חכם להרע, והמקבל צריך שיחפוץ לקנות חכמה... [פרשת ויגש]

רבינו בחיי: נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם וגו': שלמה המלך ע"ה יזהיר בכתוב הזה על

<לח>

מדת התוכחת לפי שכל התורה כולה תלויה בתוכחת, שכל המקבל תוכחת וישמע לקול מוכיחו הנה זאת מדה עליונה כוללת כל הטובות והיא סבה לקיום התורה, ומי ששונא את התוכחת מדה מגונה כוללת הרעות והיא סבה לבטול התורה כי הוא קרוב שיכפור ושיפרוק ממנו עול תורה.

ומזה אמר שלמה ע"ה (משלי טו) מוסר רע לעוזב אורח שונא תוכחת ימות, ביאר כי קשה מאד השונא תוכחת מן העוזב אורח, כי מי שעוזב אורח והוא הפורק עול מצוה אחת מעליו יענש במוסר רע והם היסורים אבל לא יענש בעונש המיתה, ומי ששונא את התוכחת אינו נמחל לו במוסר רע בלבד אלא יענש בעונש מיתה, וזהו שאמר ימות, כי לא יספיק להיות נשפט במוסר רע, ועל כן הזהיר שלמה בפסוק הזה על האדם שיהיה מקבל התוכחת, וביאר כי התוכחת עדי הנפש ותפארתה, כשם שהנזם והחלי הם עדי הגוף ותפארתו, וזהו שאמר נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על און שומעת, כאשר יוכיח החכם על און שומעת המשיל אותה תוכחת לנזם וחלי כי הנפש מתפארת ומתיפה בעדי הנזם והחלי.

התוכחת היא על שני חלקים, האחד מחוייב והשני נמנע. המחוייב הוא שנצטוונו להוכיח ג' כתות והם חכמים פתאים נערים, הנמנע הוא שנצטוונו שלא להוכיח ג' כתות כלל, והם לצים כסילים רשעים. [כלי יקר על התורה מזכיר ג' כתות הנ"ל]

לצים הוא שכתוב (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך, וכתוב (שם) יוסר לץ לוקח לו קלון, וכן מצינו בירמיה שהיה מיסר בני דורו שהיו לצנים והיו מקללין אותו הוא שאמר (ירמיה טו) לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני. וכסילים הוא שכתוב (משלי כג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך, כי הלץ ישנאנו והכסיל יקלה דבריו ויבוז לשכל מליו. רשעים הוא שכתוב יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו, כלומר המוכיח לרשע ומגיד לו מומו לוקח לו קלון גם כן לפי שיאמר לו טליתי טהורה משלך, או יחזור מומו למוכיח, כי המוכיח לרשע הנה זה הוא מום למוכיח – אלו הם כיתות החלק הנמנע,

כיתות החלק המחוייב – הם החכמים שנאמר (שם ט) הוכח לחכם ויאהבך, כי לפעמים יצטרך החכם לתוכחת כשהוא חוטא לעתים בשוגג ודרך מקרה. פתאים שנאמר (שם א) לתת לפתאים ערמה. נערים שנאמר לנער דעת ומזמה,

ועיקר התוכחת הוא לנער לפי שאין כלי שכלו שלמים, ועוד שיצר הרע קודם בו ליצר הטוב י"ג שנה, ואין כל מחשבתו והתבוננותו רק בתענוגי העולם והגוף, לפיכך בעודו נער וטבעו רך יצטרך לתוכחת שיהיה לו רסן להנהיגו ולהביאו בשעבוד היצר הטוב, ושיהיה שומע לעצה ולקול מוכיחו ולדברי התורה שכולה תוכחת, שנאמר (שם ו) ודרך חיים תוכחות מוסר, שאם יניחוהו להרגיל טבעו בפעל ובהנהגה כאשר יגיע לזמן שלמות שכלו ילאה להשיב אחור הנהגתו, ואותה הנהגה הטובה היא אם רעה לא תפרד ממנו לעולם, והוא שכתוב (שם כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, כי בימי הזקנה רחוק הוא להחליף טבעו שכבר הורגל בו, על כן ראוי לו בעודו נער שישמור דברי התוכחת, ועם זה יקנה לנפשו תועלת רבה וזכות גדול, והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט) במה יזכה נער וגו',

ומפני זה יזהיר שלמה תמיד להוכיח את הנער בשבט מוסר הוא שאמר (משלי כב) אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו, יאמר אפילו כשתהיה האולת דבקה בלב הנער וקשורה שם בשכבר הורגל בה ימים רבים אל תתיאש ותאמר אין לו תקנה, כי מאחר שהוא נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו, יוכיחו מעט מעט ויכנס בלבו התוכחת, כי דבור המוכיח רך ועם השקידה יעשה רושם בלב הנוכח כאשר תראה בטפת המים שהיא רכה ונוחה ועם השקידה תקוב חור באבן הקשה, ואם נתיאש ממנו ולא השתדל בתוכחתו הנה זה שונא, והוא שאמר שלמה ע"ה (שם יג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר,

ואמרו במדרש חושך שבטו שונא בנו זה דוד, ואוהבו שחרו מוסר זה יעקב, ללמדך שכל המונע מוסר ממנו לסוף יוצא לתרבות רעה, שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועין אצל אביו ולא רדהו, ויצא לתרבות רעה שנאמר (בראשית כא) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ואין מצחק אלא ע"ז שנאמר (שמות לב) ויקמו לצחק, וכן מצינו בעשו שהיו לו געגועין אצל אביו ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ועבר חמש עבירות באותו יום. וכן אדוניה בן חגית היה לו געגועין אצל אביו ולא רדהו שנאמר (מלכים א א) ולא עצבו אביו מימיו, וכן אבשלום לא רדהו אביו ויצא לתרבות רעה. ושכב עם נשיו וגרם לו להוציאו מירושלים, ולעלות יחף וראש לו חפוי והוא עולה ובוכה, והפיל כמה רבבות מישראל, ואוהבו שחרו מוסר זה אברהם שיסר את יצחק והוליכו בדרכיו שנאמר (בראשית יח) כי ידעתי למען אשר יצוה וגו', וכן יעקב יסר את בניו ולא היה בהם פסולת. ומפני שהיה יעקב אבינו ע"ה מוכיח חכם והיו לשבטים און שומעת על כן היו ככסף צרוף והיו נזם זהב וחלי כתם והיו בני אביהם, זהו שכתוב === פתיחה לפרשת שמות:

ביאור הגר"א: נזם הוא תכשיט לאוזן וחלי הוא תכשיט לפנים כמו שנאמר (שה"ש ז <לט> ב) חלאים מעשה ידי אמן, ודרך לעשות התכשיט של הפנים מדבר היותר יקר. וכמו ששני תכשיטים אלו המה טובים ונאים, כן טוב כאשר מוכיח חכם על און שומעת, והיינו כאשר המוכיח הוא חכם, אז חכמת אדם תאיר פניו ומסביר פנים לתלמיד שדבריו ישרים, והוא נגד חלי כתם, וגם על און שומעת, שרוצה לשמוע, והוא נגד נזם זהב.

מצודת דוד: כמו נזם זהב עם עדי קבוצת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה היא תוכחת החכם על און השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה:

▼ לקמן ספר חסידים <?> מובא עוד פירוש עיי"ש =

מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון:

משלי כח כג

רש"י: מוכיח אדם וגו', על עבירות שבידו ומפרישו מהם. אחרי חן, לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון.

מצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג, אחר סמוך, בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי, זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו אדם שנאמר אדם אתם, ונאמר בו כי מצאת חן בעיני, ממחליק לשון זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקנים מה טובו אהליך יעקב, משה מכריז השמרו לכם פן יפתה, ובלעם מכריז ומחניף עשו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב באומרו אבל בכם אומר ולא יעשה, ושלמה צוח על שניהם (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב ונעדרות נשיקות שונא.

אבן עזרא: אחרי, אמר שלמה, מי שיוכיח אדם אחר מצוותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן המחליק לו לשונו:

רלב"ג: מוכיח לאדם, וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו הישיר בזה אל דרך התוכחת

איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשית הלכות מה שאפשר בדרך שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחה או תהיה היו"ד באחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקר' לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף:

רבינו בחיי: מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון: שלמה המלך ע"ה היה מוכיח לכל בני העולם והיה מזהיר לכל מי שראוי להוכיח שיוכיח אחריו וימלא מקומו, וממנו יראו וכן יעשו, ומפני שהנוכח נטה לתולדות האדמה כשעשה דבר שהוצרך לתוכחה, לכך אמר מוכיח אדם ולא אמר מוכיח איש.

וידוע כי רוב התוכחות הוא להמון העם, והמון העם דעותיהם משתנות, ואלו היו דעותיהם מכוונות ושוות ומתאימות יחד היו נקראים יחידים לא המון, ולפי שדעותיהן משתנות וחלוקות זו מזו לכך אינן מקבלין תוכחה, כי הדבר האהוב לזה ישנא זה ומה שיערב לזה ינזק בו זה, וכן אמרו ז"ל אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור מי שמקבל תוכחות, אומר לו טול קיסם מבין שניך יאמר לו טול קורה מבין עיניך, וכל אחד ואחד יאמר למוכיח טליתי טהורה משלך. ולכך אין המוכיח מקובל ומרוצה לכלם, כי קצת מהם ישנאוהו על שיוודיע להם האמת במעשיהם, והמחליק להם לשון הוא המקובל והמרוצה אצלם ומוצא חן בעיניהם, וכמו שאמרו רז"ל האי צורבא מרבנן דרחמי ליה בני מאתא משום דלא מוכח להו במלי דשמיא.

ועל כן אמר שלמה ע"ה בכאן מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, יאמר, המוכיח הבא אחרי והאוחז דרכי כאשר ידבר המוכיח קשות אע"פ שאינו מוצא חן בעיני הנוכח ימצא חן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחה, כי דברי התוכחה כשהם קשים הם המביאין את האדם אל הצלחת הנפש שהוא מציאות החן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחה, ואם המוכיח יחליק לשון לנוכח ויודה על דבריו ומעשיו הרעים, הנה הוא מחזק את ידיו והנוכח אינו מוצא חן בזה כי יאבד את נפשו. וכן מצינו בישראל שהיו נוכחים מפני משה רבינו ע"ה והיו מעלין חן לפני הקב"ה לרוב תוכחותיו של משה שהיה מוכיחם תמיד בדברים קשים, כמו שמצינו במי מריבת קדש שאמר להם (במדבר כ) שמעו נא המורים, וכן בענין המן שאמר להם (שמות טז) ונחנו מה כי תלינו עלינו:

ובמדרש מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, מוכיח זה משה, אדם אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, הוכיח להביאם אחריו, לפיכך חן ימצא, שנאמר (שמות לג) כי מצאת חן בעיני, ממחליק לשון זה בלעם, שהחליק בלשונו לישראל בברכות שהרבה להם וגבה לבם ונפלו בשטים כ"ד אלף, ועל זה נאמר (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב ונעדרות נשיקות שונא, כי כל מה שהיו ישראל מרבים לחטוא היה משה מרבה להוכיחם ומתפלל עליהם עד שהיו מתרצין אצל הקב"ה והיו מוצאין חן בעיניו. וכן מצינו עוד שהוכיחם בעבר הירדן ודבר אתם קשות והיה מגלגל להם בתוך דבריו קצת עבירות שעשאו כבד, והיה מזכיר להם בשמם המקומות שחטאו בהם להקב"ה, והם ערבות מואב בשטים ובים סוף ובמדבר פארן ומעשה העגל וכיוצא בהן, וזהו שכתוב... פתיחה לספר דברים:

מצודת דוד: מוכיח, המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו:

מפניני רבינו יונה

❖ עיקר התוכחה הוא לפתי ונער

רבינו יונה: לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזימה (משלי א ד): ...עיקר התוכחה לפתי ולנער¹¹, והפתי הוא מי שלא למד חכמה, כמו (ט יג) פתיות ובל ידעה מה, (יד טו) פתי יאמין לכל דבר. והנה כתוב אל תוכח לץ פן ישנאך וגו' (ט ח), אם תכתוש את האויל וגו' (כו כב), באזני כסיל אל תדבר (כג ט), ומוכיח לרשע מומו (ט ז) ואז"ל (יבמות סה) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, על כן אין להוכיח הכסיל היות כי המעשים שאוחז בהם דברי עוונות והרגיל נפשו ללכת אחרי תאוותו ימים, ושבו הדברים בנפשו לטבע. ונאמר (ירמיה יג כג) גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע, אך מי שיחטא במקרה בהתגבר היצר עליו, אע"פ שהוא מזיד, ראוי להוכיחו, כי אחרי שלא הרגיל נפשו בחטא ההוא ולא התמיד בו ולא נצמד אליו יתכן שישמע לקול התוכחה. וגם זה בכלל הפתי, כי פירשו רז"ל (עירובין יט.) כי הוא המתפתה ביצרו.

והנה הוזהר על תוכחת הנער אע"פ שהוא רגיל בחטא ימים רבים, מפני שהוא תחת יד האב לייסור ולהכותו. והשנית, מפני שיש תקוה שימשול בתאוותו וישנה את טבעו אחרי כי עודנו בימי הנערו, וכן כתוב אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (כב טו).

❖ עיקר מצות תוכחה לפתי ונער או לחכם השוגג דרך מקרה

עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב): ...והנה במקרא יוכיח הפתאים והלצים והכסילים, אמנם במקום אחר מפורש אל תוכח לץ פן ישנאך (ט ח), באזני כסיל אל תדבר (כג ט), ועיקר מצות התוכחה לפתי ולנער, ולחכם ולנבון השוגגים דרך מקרה. אך יש צד לתוכחת הלץ והכסיל להגיד להם ענין האחרית והגמול והעונש אולי יכנע לבבם, אך אם תאמר להם זה הדבר חטא ועון יבוזו לשכל מילך, כי על עת שלא יכנע לבבם לא יקשיבו אל דבר אזהרה ולא יאזינו אל דברי חכמה.

❖ התמדת התוכחה ישא פרי

רבינו יונה: מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח. אויל ינאץ מוסר אביו ושומר תוכחת יערם. (משלי טו ד) ...כאשר החכם יוכיח מי שראוי לקבל תוכחת, אי אפשר שלא יבוא בלב הנוכח, בהתמדת התוכחת, לתקן דרכיו בכל או במקצת, לכן לא יתייאש המוכיח ולא ילאה הנוכח ולא תמלא אזנו משמוע...

❖ הנוכח צריך "לשמור" את התוכחה

דרשות רבינו יונה: מרפא לשון עץ חיים וגו' ושומר תוכחת יערם (שם), כלומר רפואת לשון החכם בהוכיחו את הפושעים, היא מועלה מכל מיני רפואות וסמים... כי בהרגילו החכם להוכיח והשומע לקבל, תועלהו התוכחת ההיא...

וסוף הפסוק – ושומר תוכחת יערם, לומר כי שומע התוכחה לא יערם ולא יחכם אם לא ישמרנה, שתהיה תמיד לנגד עיניו ושיעשה על פיהם. אם לא ישמור הנוכח התוכחת טוב למוכיח שלא יוכיחנו, אין צריך לומר אם לא ישמרנה מחמת שיהא קץ בה, שעל זה נאמר

11. רבינו יונה: =להסביר משמעות הענין, מוזכר ברבינו בחיי לקמן ??, ולציין לספר חסידים להורות על שוגגין, ועוד ועוד

אל תוכח לך פן ישנאך, אלא אפילו אם ירצה לשמוע אלא שתהא השמיעה בעיניו כשומע חידה, בחשבו לשמוע דיבור יפה או משל יפה, ולא ישים אל לבו האזהרות והמצוות הנאמרים בתוכחת ההיא, טוב לו שלא יוכיחנו, שכן כתוב נזם זהב וגו' על אוזן שומעת (כה יב), כלומר מקבלת התוכחה, וגם הנוסר טוב לו שלא ישמע התוכחת ההיא, כי עתה בעברו על האזהרה והמצוה יהיה מזיד, ומוטב לו שיהיה שוגג... פרשת מצורע עמוד קפג

❖ להזהר מהרמת הקול בתוכחה - כי רק בנחת נשמעת

רבינו יונה: שפתי כסיל יבואו בריב ופיו למהלומות יקרא (משלי יח ו): דרך בני אדם בהתוכחם כי יכעס איש על דברי חבירו לפעמים אחרי התוכחת בהתעקשו עד דבריו ולא יודה עליהם, אך הכסיל כאשר יענה על דבר חבירו תחילת דברי פיהו דרך ריב ומחלוקת וכעס, כי הרגיל שפתיו למדון, ויורה לשון 'יבואו' כי שפתיו מלומדות לחלוק ולריב בלא מחשבה קודמת לדבריו. ופיו למהלומות יקרא, לשון הכרזה וצעקה... והענין יצעק ויגביה קולו למהלומות החולק עמו ליגעו ולהלאותו, ולמדנו להזהר מהגביה הקול בתוכחת ובמחלוקת, וכן כתיב (קהלת ט טז) דברי חכמים בנחת נשמעים.

❖ השקוע בעבירות לא יוכיח את בנו ואפילו אם יוכיח דבריו לא ישמעו

רבינו יונה: מפרי פי איש יאכל טוב ונפש בוגדים חמס (משלי יג ב): מפרי פי איש יאכל טוב, אם הוכיחו הנה שכר התוכחת איתו, ונפש בוגדים חמס, תאות הבוגדים חמס, ואיך יוכיחו את בניהם, כי אחרי שתאות הבוגד חמס לא יקשה בעיניו באחוזו בנו במידות הרעות ההנה ולא יכנו בשבט להסירו מהן, וגם אם יוכיח, ידוע כי המוכיח ואין לבו שלם עם דברי התוכחת לא יוכל לישב הדברים עד שיהיו נשמעים.

❖ כללים בתוכחה

דרשות רבינו יונה: ...וזה שאמרו חז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ואע"פ שהם אמרו האי צורבא דרבנן דמרחמי ליה בני מתיא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, זה אינו נקרא רוח הבריות נוחה הימנו, כי הם אוהבים אותו על שאינו מוכחים מכירים בו שאינו עושה כראוי ומרננין עליו שהוא חנף, אבל הטעם שאוהבים אותו היא אהבה התלויה בדבר שאינו הגון.

וזה נאמר על מי שרואה באנשי מקומו שעוברים עבירות ואינו מוכיח אותם, ואדרבא הוא נתפש בעוונם כשיש בידו למחות בו ואינו מוחה, כמו שאמרו חז"ל (שבת נה) בפסוק וממקדשי תחלו וגו', ואם אינו יכול למחות שאין שומעין וניסה הדבר פעמים רבות ולא עלה בידו, כבר הוא גלוי וידוע לפני השם ולפניהם שאינן שומעין לו, ומעתה לא יתפש עליהם.

אבל אם הם עוברים עבירות טוב לו להתרחק מלדור ביניהם כמו שאמר הנביא (ירמיה ט א) מי יתנני במדבר וגו', ואם היו מי שאינן רוצים לעשות תקנות וגדרים בדברים המועילים להם, או שאינן עושין צדקות כפי הראוי הם וכפי הצריך לענייהם, אחרי שיוכיח המוכיח פעמים רבות ולא ישמע, פטור מלהוכיח עוד שאמרו חז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. פרשת וישלח עמוד סג:

❖ הלך אינו מקבל תוכחה כי חכם בעיניו

שערי תשובה: ח"ג סימן קעו: והחלק השלישי [של "כת הלצים"] היא כת הלצים שאינה מקבלת תוכחה שנאמר (משלי ט ח) אל תוכח לך פן ישנאך, ונאמר (ט ז) יוסף לך לוקח לו קלון, ונאמר (יט כה) לך תכה ופתי יערים, והגורם אל הכת הזאת לבלתי שמוע מוסר מפני שהמידה המביאה אל הלך הזה היא מידת היות האדם חכם בעיניו, וכל כך משלה בו המידה הזאת עד שיתלוצץ לדעת זולתו, והיא המידה שאין לה תקוה שנאמר (כו יב) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו.

מפניני הגר"א

ביאור הגר"א: ישעיה א ו: מכף רגל אין בו מתום פצע וחבורה ומכה טריה, לא זורו ולא חובשו ולא רוכבה בשמן: ...פצע וגו', 'מכה' בברזל חד שמוציא דם, ו'חבורה' הוא שנצרך הדם תחת העור, ו'מכה טריה' שנולד בעצם מליחה שורפת, והמה נגד ג' מיני רעים שמריעים לזולתם, אחד במעשה בפרהסיא, והשני בדיבור ומלכין פניו והשלישי במחשבה בנפש היינו בעצם.

לא זורו וגו', והמה ג' מיני רפואות א' שמסיר הסיבה ומנקה כל רע ופסולת הנמצא בדם אז יסוד המסובב כל וכל, והשני מוציא הליחה והמורסא הנראית מבחוץ, והשלישי אינו אלא מרכז העור והמורסא שנתקשה והטבע דוחה מאליה את כל רעה. וכמו כן ג' מיני מוכיחים לרפואות את הנפש, א' שמזכך השכל אשר בקרב איש ולב עמוק עד אשר יסיר מתוכה כל מוטה, והשני שמנהיגו לסור מעל אהלי הרעות שעשה בדרך גדר והרחקה שלא ישוב לכסלה עוד, והשלישי שמעמיס עליו סיגופים להכניע יצרו, וז"ש לא רוכבה בסיגופים, ולא חובשו מבחוץ במיני הרקחות, ולא זרו מבפנים.

ביאור הגר"א: משלי י כ: כסף נבחר לשון צדיק וגו': ...וכן המוכחים הם שנים, כמו שאמרו 'תמהני אם יש בדור הזה שידוע להוכיח', מפני שמוכיח בדברים קשים ומבזה ואומר מפני מה אתה עושה כך ומחרף אותו, ועל ידי זה אינו מקבל ממנו, אך הצדיק שידוע להוכיח בא דברים טובים ומקרב אותו לתורה בכדי שישמע אליו והכל נכספים אליו לשמוע מוסר ותורה ממנו כמו אהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומקרבן לתורה...

ביאור הגר"א: משלי יב יח: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא: ...שני מוכיחים הם, א' שמוכיחים לעם ואומרים להם דברים קשים מאד ואינם אומרים להם איך להתנהג ולתקן המעוות. ב' שמורים דרך לעם איך לתקן ולרפאות מה שעיוותו. וזהו 'יש בוטה' יש מוכיחים שבוטים, שמוכיחים על החטאים שעשו, אבל הם 'כמדקרות חרב' שאין להם רפואה. אבל 'לשון חכמים מרפא' שהחכמים אינם אומרים רק מה שנצרך לרפואה בכדי שירפאו כמו שמצינו באבות [-בפרקי אבות].

ביאור הגר"א: משלי יז י: תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: יותר ממאה הכאות לכסיל, והענין שהתוכחה בדיבור משבר לבו של אדם-המבין יותר מהכות כסיל מאה, כמו שאמרו (ברכות ז.) טובה מרדות אחת בלבו של אדם מכמה מלקיות.

ביאור הגר"א: אגדות ב"ב עח: [בביאור המאמר על כן יאמרו המושלים וכו'] ...ושני אלו שאמר ישעיה המה דרך חיים ותוכחת מוסר שאמר שלמה, כי ההבדל בין תוכחה ומוסר, כי תוכחה הוא בדברים להתוכח על מה שעשה כבר, כמו הוכח תוכיח שהוא התוכחה על העבר, ומוסר הוא לייסר את עצמו בדברים המכניעים ומשברים לבו בכדי שיתקן מעשיו להבא ולהרחיק את עצמו ממה שרגיל לעשות מחמת הרגלו, ואח"כ יוכל להתוכח בעצמו ולברר מעשיו שהם אינם על נכון, כי כל זמן שלא פירש את עצמו מהרגלו הרע אזי לא יועיל לו מה שיתוכח ויברר לעצמו שעשה מעשה רשע וכסיל כיון שעדיין לבו אינו נכנע, כמ"ש נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים...

♦ הנביא נקרא צופה ועליו להזהיר את העם

ספר יחזקאל: ג יז-כא: (יז) בן אדם צפה נתייך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: (יח) באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרך ולא שב מרשעו ומדרך הרשעה – הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: (יט) ואתה כי הזהרת רשע צדיק מצדקו ועשה עול ונתייך מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך אבקש: (כא) ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נזהר – ואתה את נפשך הצלת:

יחזקאל: לג ב-ט: (ב) בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב ולקחתי עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לצפה: (ג) וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם: (ד) ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה: (ה) את קול השופר שמע ולא נזהר – דמו בו יהיה והוא נזהר נפשו מלט: (ו) והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש – הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש: ס (ז) ואתה בן אדם צפה נתייך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: (ח) באמרי לרשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרך – הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: (ט) ואתה כי הזהרת רשע מדרך לשוב ממנה ולא שב מדרך – הוא בעונו ימות ואתה נפשך הצלת: ס

▼ עיין מערכי לב לקמן <?> שלמד מכאן מצוות עשה מדברי קבלה להוכיח ==

פרק ד: עיקר מצות תוכחה בסוגיות הש"ס

ערכין טז: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקללנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. מנין לרואה בחבירו דבר מגונה¹² שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיח ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו, ת"ל תוכיח מכל מקום, יכול אפילו משתנים פניו, ת"ל לא תשא עליו חטא.

תניא א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה¹³, אם אמר לו טול קיסם מבין עיניך [נ"א: שיניך] אמר לו טול קורה מבין עיניך. אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח [אמר ר' עקיבא תמיה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה - שטמ"ק], ואמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל, וכל שכן [שהוסיף בי] אהבה, לקיים מה שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

תורת כהנים: קדושים: פרשה ב: ולא תשנא את אחיך, יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו ת"ל בלבבך, לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב, ומנין¹⁴ שאם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים חזור והוכיח, ת"ל הוכיח תוכיח, יכול אפילו את מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא.

אמר ר' טרפון העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח, אמר רבי אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה יכול לקבל תוכחת, אמר ר"ע העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים, אמר רבי יוחנן בן נורי מעידיני עלי שמים

12. ערכין טז: עיין לקמן במג' ברכות לא <?> "דבר שאינו הגון", ובהערה שם.

13. יש שינויי גריסאות בדברי התנאים עיין בטבלא למטה. בשטמ"ק כאן מוסיף דברי ר"ע. והשווה עם גירסת הגר"א בתורת כהנים.

יש לציין שבריייתא זו (ת"ר לא תשנא וכו') מובא בהלכות גדולות סוף הל' דיינים אלא שמשמית שם כל הבריייתא השניה תניא א"ר טרפון וכו', ולכאורה יש בזה משמעות דאינו הלכה ועיין.

ר' טרפון	ש"ס	רי"ף	כ"י מינכין	ילקוט ש.	תו"כ	ספרי
ר' טרפון	שמקבל תוכחה	שמקבל תוכחה	שיכול להוכיח	שיכול להוכיח	שיכול להוכיח	שיכול להוכיח
ראב"ע	שיודע להוכיח	שיכול להוכיח	שיודע להוכיח	שיכול לקבל תוכחה	שיכול לקבל תוכחה	שיודע להוכיח
ר' עקיבא	- - -	שיודע להוכיח	שמקבל תוכחה	שיודע היאך מוכיחים	יודע היאך מוכיחים	שיודע היאך מוכיחים

14. יש להעיר שלכאורה חסר כאן כי מתחיל בו"ו ומנין, והשווה לבריייתא בגמ' ערכין (שלכאורה מקורה בתו"כ כאן) שיש שורה נוספת 'מנין לרואה בחבירו דבר מגונה' וכו' וצ"ע.

וארץ שיותר מארבעה וחמשה פעמים לקה עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל שהייתי קובל לו עליו וכל כך הייתי יודע שהיה מוסיף לי אהבה.

ר"ף: בבא מציעא פ"ב: הוכח תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין... גרסינן <נא> בפרק במה בהמה כל שאפשר לו למחות... והני דבי ריש גלותא מיתפסי אכולי עלמא.

גרסינן בערכין ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא תכנו ולא תסטרו ולא תקללנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר, ומנין לרואה דבר מגונה בחבירו שחייב להוכיחו ת"ל הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל תוכיח, יכול אפילו פניו משתנין ת"ל לא תשא עליו חטא.

תניא א"ר טרפון תמיה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך, אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיה אני אם יש בדור הזה שיכול להוכיח, אמר רבי עקיבא תמיה אני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח, אמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא בן יוסף על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל ברבי וכל שכן שהוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

גרסינן בפרק שני דייני גזירות אמר אביי האי צורבא דרבנן דרחמי ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא¹⁵.

ובפרק הבא על יבמתו אמרינן א"ר אלעא משום ר' יהודה בר"ש כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, ר' אבא אומר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך.

עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה... [נעתק לקמן <?>]

בש"ת לב דוד סימן ה' להרב יוסף באבד (שם אות ח ואות יב) מאריך שהרי"ף הביא כל הגמרות הנ"ל ולא מצא קושי וסתירות בהם כמו לכאורה שאר הראשונים וכתב דס"ל כהסמ"ג == להעתיק כאן בקיצור איך כתב שהכל מתאים ==

רש"י: יכול לא יכנו, על דבר תוכחה¹⁶. יסטרנו, כלאחר יד. ופניו משתנין, שיוכיחונו ברבים להלבין פניו. קיסם, כלומר עון קטן שבידך, זה יכול לומר לו טול אתה עון גדול שבידך, הלכך אין יכולין להוכיח שכולן חוטאים. שיודע להוכיח, דרך כבוד שלא יהו פניו משתנין.

15. ר"ף: כתב ב"מצות התוכחה" [להג"ר מאיר קפלן, פרק א עמוד ב] שיתכן שהרי"ף הביא מיד מימרא זו של אביי אחרי דברי רבי טרפון וחביריו לומר שלמרות הכל מוטל חוב קדוש על תלמידי חכמים המוחזקים לצדיקים וישרים, להוכיח את בני עירם, ובערכין מוסב רק על סתם בני אדם שאינם מוחזקים כת"ח צדיקים וישרים עליהם נאמר תמה אני וכו'. בהמשך דבריו מביא סמוכין לזה מדברי שו"ת מהרש"ל סי' נ"ה <?> ונוסח הגר"א בתו"כ <?>.

16. רש"י: מפרש בדברי התנא שגם תחילת הפסוק [לא תשנא] מדבר בענין תוכחה על חטא, ואיירי באדם שחטא ושצריך להוכיחו, [כשיטת הסמ"ק <לא> ובעלי התוס' עה"ת לעיל ב"מפרשי התורה" [שיטה ב], דלא כהרבה ראשונים שפירשו שהפסוק איירי באדם כשר ומוזהיר על שנאה כלפיו], ופירוש הברייתא הוא: יכול שהתורה מצוה שלא לעשות "מעשים של שנאה" [הכאה וקללה] כלפי החוטא, ת"ל בלבבך, התורה אסרה לשנוא החוטאים בלב [אבל להכותם מותר]. עיין כאן במפרשים: ר"א שטיין ומהרש"א, ולקמן במפרשי התו"כ, ובדברי שו"ת מהר"ם לובלין <מג> בביאור שיטת רש"י. איך ליישב דעת רש"י עם גמ' פסחים, ושיטת האחרונים בזה, עיין בסוגיא א' פרק א' אות ב' שהארכנו בביאור שיטת רש"י.

רבינו גרשום: יכול, דהיינו (הוא) לא תשנא שלא יכנו כו'. [יכול אפילו פניו משתנים, <נג> של מתוכח כגון שמוכיחו בפני רבים]. לא תשא עליו חטא, שלא תביישנו. [אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, כלומר שאפילו הטובים מקלקלין מעשיהן ואינן יכולין להוכיח אחרים שאם יאמר לחברו טול קיסם מבין [שיניך] יכול להשיבו טול קורה מבין [עיניך]. שיודע להוכיח, כגון שלא יהו פניו של מתוכח משתנים. שמקבל תוכחה, שאם מוכיחין בדור הזה לאדם מיד שונאו.

מהרש"א: לא תשנא גו' יכול לא יכנו כו', איסור הכאה וקללה לחבירו מפורש בתורה <נד> אלא דהכא לענין תוכחה קאמר, והאי קרא לא תשנא גו' גבי תוכחה כתיב, ולכך קאמר יכול לא יכנו ולא יקללנו אפילו גבי תוכחה דבכלל לא תשנא גו' הוא, וקאמר ת"ל בלבבך כו' שנאה שבלב כו', ודרך תוכחה אין זה שנאה בלב כמ"ש הוכח לחכם ויאבהך וק"ל:

יכול אפי' פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, לכאורה לפי פשוטו יש לפרש בהיפך הוכח תוכיח גם בהכאה וקללה כדמסיק הכא ולא תשא עליו חטא על הכאתו וקללתו, אלא דכיון דכתיב הוכח תוכיח ומצוה להוכיחו לא אצטריך למכתב שלא ישא עליו חטא אלא לאשמועינן שלא ילבין פניו ברבים, והיינו בדברים שבין אדם לחבירו, אבל במילי דשמיא מוכיחו גם ברבים כמו שעשו הנביאים לכל ישראל והכי מפורש בתו"כ ע"ש = וק"ל:

=צ"ע איהו מבואר דבר זה בתו"כ ויש משנים הגירסא "והכי מפורש בר"מ" והכוונה לרמב"ם הל' דעות

א"ל טול קיסם מבין עיניך א"ל טול כו', מפורש פ"ק דב"ב [טו: עמש"כ בגמרא בימי שפוט השופטים, דור ששופט את שופטיו, אומר לו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך, וכתב מהרש"א שם: בגירסת הליקוט 'טול קיסם מבין שיניך' ומצינו בלשון זה (ביצה לג.) 'קיסם לחצוץ בו שיניו', ויתיישב בזה ע"פ המשל שהאחד גזל מריש ותיקנו במעצד ובכשיל ובנאו בבירה, והשני גזל ממנו הקסמים ותקנו לחצוץ בו שיניו, הנה הראשון אומר לשני טול קיסם מבין שיניך שגזלת ממני, והשיב לו השני טול קורה גופה שבנית בבירה שהוא תמיד בין עיניך ותשובתך קשה, דאף אם אין אתה חייב לקעקע כל הבירה ותשלם דמים משום תקנת השבים, מכל מקום הגזילה בבירתך תמיד בין עיניך וק"ל.

=אפשר להביא כאן מהר"ל נתיב תוכחה שקיסם הוא בנסתר וקורה הוא חטא בגלוי עיי"ש

אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, פרש"י שיודע להוכיח דרך כבוד שלא כו' ע"ש, ולפי זה הך דאר"י כו' שהרבה פעמים לקה רבי עקיבא כו' וכ"ש שהוסיף בי אהבה כו', אינה ראייה לכאן כלל אלא אדלעיל קאי אמקבל תוכחה כמו ר' עקיבא שקיבל תוכחה, ועי"ל דהכי פירושו מי שיודע להוכיח דהיינו שיודע שאין להוכיח אלא את המקבל תוכחה ולא הלץ שאינו מקבל תוכחה, ולפי זה שפיר מיייתי ראייה מר' עקיבא ומהאי קרא דאל תוכח גו', וכה"ג מיייתי לה מהאי קרא ביבמות ס"פ הבא על יבמתו ועיין בחדושינו ??:

עיון יעקב: מנין לרואה בחבירו דבר מגונה, דייק לומר בחבירו דפשיטא מי שהוא פחות ממנו כגון בנו ותלמידו או שאר פחות ממנו בערך פשיטא שיש להוכיחו מצד הסברא, אלא אפילו בחבירו שהוא שוה לו לפי ערך אפילו הכי חייב להוכיח אם רואה בו דבר מגונה, להכי הביא קרא דכתיב תוכיח את עמיתך.

אם יש בדור הזה מי שיוכל להוכיח וכו', מי שמקבל תוכחה וכו', נראה דהיא היא כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים כדאיתא בברכות ו: כדכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא, ובדורות אחרונים איתמעטו שְׁנִים כדאיתא ביבמות סד: והגורם לזה כי יראת ה' תוסיף ימים, וכדאיתא ביומא ט, ולפי שאתמעט היראה אין דבריהם נשמעים ואין תוכחה, ומכל מקום מה שמוכיחין י"ל על דרך דאמרינן דאין מומחין בזמן הזה לדון אפילו הכי במידי דשכיחי עבדינן שליחותא דקדמאה, וכן לענין תוכחה במידי דשכיח עבדינן שליחותא דקמאי.

אבודרהם: ברכת המצוות שער הג: [בשם הר"י בן פלאט]: ...ועל הוכחת חבירו נמי לא מברך דקא אמרין תמה אני אם יש בדור הזה מי שראוי להוכיח ומי שמקבל תוכחה...

==אפשר לפרש כוונתו שלכן יש סיכוי גדול שלא יתקבל, ואולי יגרום ההיפך, והוי חשש ברכה לבטלה כמ"ש מקודם על מצוות צדקה

יערות דבש: ח"א דף נו: ...והנה כבר אמרו חז"ל (ערכין טז) תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח א"ר טרפון עד שאתה אומר תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, ויש להבין וכי בשביל שאינם מקבלים תוכחה לא יוכל לומר אם יש מי שיודע להוכיח, אדרבה בדור שאינם מציינים למוכיח צריך התבוננות רבה למוכיח איך יתחכם בלשונו ומליצתו להטות אוזן אנשים לשמוע בקול דברו,

אבל הענין כבר אמרו חז"ל (יבמות סה) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך אין לומר דבר שלא נשמע, והטעם הנח לישראל מוטב שיהיו שוגגים (ביצה ל), אבל כבר כתבו הפוסקים כי לא בכל דברים אמרינן כן, בדברים שיש עיקר בתורה לא אמרינן הנח וכו', וא"כ המוכיח לרבים צריך דעת וחכמה מה שסופו להשמע יש לו לומר, ודברים שאין להשמע יפה שתיקתו לכל יהיו מזידין, וגם איזה שישנו בגדר הנח לישראל או לא, זו הידיעה שצריך להמוכיח, ועל זה אמר תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, ובודאי מי לא יכול להוכיח סור מרע ועשה טוב¹⁷,

ואין בי רוח יתירה מה שאני מוכיח, וידעתי כי כולם כדאים לכך, אמנם הבחנתו הוא להבדיל בין דברים הנשמעים לבלתי נשמעים, וע"ז השיב שפיר, מה צורך בדור הזה מי שיודע להוכיח הלא בדור הזה אין מי שיקבל תוכחה, הן דברים נשמעים הן אינם נשמעים אין שייך כאן להבחין, כי הכל חדא, בעו"ה בלתי נשמעים...

* מפרשי תורת כהנים

רבינו הלל: ופניו משתנות [מפני התוכחה] היינו דמתבייש מחמת התוכחה. ת"ל וכו', דמשמע הוכח תוכיח את עמיתך היכא דלא תשא עליו חטא, משום דאי מוכיחו ופניו משתנות כבר קבל ליה התוכחה¹⁸ ואי מוסיף ומוכיחו קא מלביין פניו ונושא

17. יערות דבש: "למדנו מדבריו שלא כווננו חז"ל לומר הותרה הרצועה ובטלה המצוה של הוכח תוכיח, אלא הוזהירו את המוכיחים שידעו על מה להוכיח ואם תבוא התועלת המקווה על אותו דבר שרוצים להוכיחו" - מצות התוכחה פרק א עמוד ג.

18. רבינו הלל: עיין קרבן אהרן בסמוך כדבריו. וכתב על דבריו בהערות בסוף הספר שם [מאת הר"ג ר' יצחק הוטנר זצ"ל]: שיטת רבינו כאן חדשה היא דכל הראשונים מפרשים דהך דקאמר ופניו משתנות לאו שפניו השתנו כבר אלא שזה קאי על השערת המוכיח דבזמן שלפי השערתו עתיד המקבל תוכחה לשנות פניו, אל יוכיחו. ומחמת זה מצאו כמה וכמה קושיות דהא אשכחן בנביאים דחרפו ובזו ופריזמו, ועיין ברמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ח מה שכתב שם כדי ליישב סתירה זו, ועיין עוד ביראים סימן ל"ז ובחדש סימן רכ"ג ובסימן ל"ט ובחדש קצ"ה ובקריית ספר על הרמב"ם שם מה שכתבו בזה.

אבל דרכו של רבינו הלל שונה היא דלדידיה הך דקאמר תנא ופניו משתנות היינו דמעשה שהיה כך היה שכבר השתנו פניו, והוא מפרש דהא דקאמר יכול אפילו פניו משתנות מוסב אדלעיל מיניה דקיליף תנא דאפילו מאה פעמים ואינו יוצא בפעם אחת ולזה קאמר דהיינו דוקא בזמן שמחמת התוכחה הראשונה לא נשתנו פניו אבל אם התוכחה גרמה לו לפניו שישתנו הרי זה ראייה על קבלת התוכחה ואינו רשאי להוכיחו עוד. אבל בודאי דאין זה פטור ממצות תוכחה מה שאתה יודע שעל ידי זה ישתנו פניו, וממילא אודי להו כל הסתירות שנתקשו בהן הראשונים בזה.

והנה רש"י ורגמ"ה פירשו בערכין טז דפניו משתנות היינו כשמוכיחו ברבים, יע"ש, ונראה פשוט דהוכרחו זה לפי שיטתם דפניו משתנות קאי על השערת המוכיח ולהכי הוקשה להם דמנין לו למוכיח לידע דבר זה ולכן פירשו דהגדר בזה הוא תוכחה ברבים דאז פניו משתנות משא"כ ביחיד. אבל לפי פירושו של רבינו הלל דהאי פניו משתנות היינו שכבר השתנו בודאי דאין שום נ"מ בין ברבים לביחיד, ועיין בזה כי חדש הוא.

עליו חטא.

קרבן אהרן: ת"ל הוכח, דהוכח אפילו מאה פעמים במשמע כמ"ש בפ"ב דמציעא, וכך הוא לפי שמלת הוכח מקור והמקור אין לו הגבלת זמן אלא יורה על הפעולה הנפעלת תמיד: יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות, שהוא מתבייש מסיבת התוכחה, ישוב להוכיחו, ת"ל ולא תשא עליו חטא, כלומר הוכח תוכיח אותו כשלא תשא בשביל התוכחה חטא, וזה כאשר מוכיחו ואין פניו משתנות שאינו מתבייש אבל אחר שפניו משתנות כבר שב וקבל התוכחת ואי מוכיחו אח"כ מלבין פניו בחנם ונושא עליו חטא: אם יש יכול להוכיח, לפי שכולם חוטאים ואם יאמר לנוכח טול קיסם מבין עיניך שהיא עבירה קלה, יאמר לו הנוכח למוכיח טול אתה קורה שהיא עבירה חמורה מבין עיניך: מי שיכול לקבל תוכחת, מי שיעמוד ויראה התועלת המושג ממנו ולא יקפיד מהצער ההווה, ויקבלנו לשוב מחטאו: יודע היאך מוכיחין, שלא יהיה מצד התפעלות ושנאה ושלא ילביץ פני הנוכח:

וראה כי כל אחד היה אומר כפי מה שהיה דורש בפסוק, ר' טרפון דריש הוכח תוכיח שירצה הוכח עצמך ואח"כ תוכיח אחרים ולזה אמר שבדורו אין מי שיוכל לעמוד בתנאי זה, ור' אלעזר דייק אומרו את עמיתך שירצה שצריך שתראה שהנוכח אחר שתוכיחנו יהיה עמיתך ואוהב אותך ושמת בתוכחת, ולזה אמר אין בדור יכול לקבל תוכחת, ואח"כ דייק אומ' ולא תשא עליו חטא שצריך שיוכיח באופן שלא ישא חטא מפני התוכחת:

שהייתי קובל לו עליו, אם הייתי רואה שום דבר דופי בו, והיה מלקה אותו, אלא שלא עשיתי זה אלא מפני שהייתי יודע שהיה מוסיף לו אהבה, ומינה שאם נדע שישנא, אין להוכיחו, שכן אמר שלמה המלך ע"ה אל תוכח לץ פן ישנאך וכו':

ביאור הגר"א: אמר רבי עקיבה העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים, יודע למי מוכיחים¹⁹ כצ"ל, [כן מוכח מדסמך לזה המעשה מעשה דר"י בן נורי שעליו מה??? שהוכיח אותו [דמסתמא הוכיחו ג"כ מתחילה] וקבל עליו לפני ר"ג הכל הוסיף לו ר"ע עבור זה אהבה, אבל לאנשים דעלמא אין מצוי דבר זה]. וכל כך, ט"ס וצ"ל וכל שכן שהוסיף לו אהבה לקיים מה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך [כן איתא בערכין טז].

עשירית האיפה: (ביאור לתו"כ מאת אדמו"ר יצחק א. ספרין)...ת"ל הוכח תוכיח, אם ראית חברך שגזל לאחד ולא השיב לו עדיין, תוכיחו אפילו מאה פעמים עד ששיבנו לו, דלשאר עבירות לא צריך קרא.

ביאור החפץ חיים: לתו"כ שם: יכול להוכיח, לפי שכולם חוטאים ואם יאמר למוכח טול קיסם מבין עיניך שהיא עבירה קלה, יאמר למוכיח טול קורה שהיא עבירה חמורה. יכול לקבל תוכחה, היינו שיקבלנו לשוב מחטאו, וא"כ כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', חוץ מדבר המפורש בקרא שבכל גווני צריך לומר לו כדאיתא בשו"ע או"ח סימן תר"ח ע"ש בהג"ה. יודע היאך מוכיחים, דרך כבוד שלא יהיו פניו משתנים. שהייתי קובל לו עליו, ר"ל וכל כך עשיתי מפני שהייתי יודע וכו', ומינה שאם נודע שישנא, אין להוכיחו, שכן אמר שלמה הע"ה אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

===השוה עם רבינו מיוחס במפרשי התורה לעיל. ===ע' מצות התוכחה עמוד כט בביאור שי' רבינו הלל 19. ביגאור הגר"א: נעתק מהוצאת תו"כ של החפץ חיים והיא גירסא חדשה בדברי ר"ע אם יש בדור הזה שיוודע למי מוכיחים, והיינו לסתם אדם אבל למי שמסוגל לקבל תוכחה וכ"ש לתלמידי חכמים בודאי יש מצות תוכחה.

▲ תוספת ביאור בדברי התנאים ר' טרפון וחבריו במלב"ם פרשת קדושים <?>

תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה

ערכין טז: בעא מיניה רבי יהודה בריה דר' שמעון תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, הי מינייהו עדיפא, אמר ליה ולא מודית דענוה לשמה עדיפא דאמר מר ענוה גדולה מכולם, שלא לשמה נמי עדיפא, דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בה לשמה.

היכי דמי תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, כי הא דרב הונא וחייא בר רב הוו יתבי קמיה דשמואל, אמר ליה חייא בר רב חזי מר דקא מצער לי [רב הונא], קבל עליה רב הונא דתו לא מצער ליה, בתר דנפיק אמר ליה הכי והכי קא עביד, אמר ליה אמאי לא אמרת לי באנפיה, אמר ליה חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידאי.

רש"י: קובל עליו, כשהייתי רואה בו דבר גנאי. תוכחה לשמה, לשם שמים. וענוה שלא לשמה, שעושה עצמו עניו שאינו רוצה להוכיחו ואותה ענוה שלא לשם שמים הוא אלא שלא ישנאנו. דאמר מר, במסכת עבודה זרה פ"ק (כ): ענוה גדולה מכולן דכתיב יען משח אותי לבשר ענוים, לבשר חסידים לא נאמר. אמר ליה רב חייא, לשמואל חזי מר דקא מצער לן רב הונא שמכה וחובט אותי. כי נפק, חייא בר רב, אמר ליה רב הונא לשמואל להכי מצערנא ליה דהכי והכי עביד דברים מגונים, והיינו ענוה שלא לשמה דלא אמר ליה בפניו ושלא בפניו סיפר בגנותו.

רבינו גרשום: [דאמר מר ענוה גדולה מכולם, דתניא במס' [ע"ז] (כ) רבי (נחום) אומר זריזות מביאה לידי נקיות כו' עד ענוה גדולה מכולם דכתיב רוח ה' עלי וגו'. בתר דנפק, חייא בר רב. אמר ליה, רב הונא לשמואל הכי הוה עביד לן]. חס לי דליכסוף זרעיה דרב על ידאי, וזו היא ענוה שלא לשמה שמוטב היה שאמרה בפניו כדי שיוכיחנו והיא היתה תוכחה לשמה ממה שלא אמרה בפניו ואמר לאחריו.

תוספות: וענוה שלא לשמה, שעושה עצמו עניו ואינו רוצה להוכיחו, ואותה ענוה לא לשם שמים היא אלא שלא ישנאנו. וי"מ ענוה שלא לשמה פירוש משום גאווה או שיאמרו אדם עניו הוא ומשפיל עצמו ושותק בחירופו ועלבוננו, ולא לשם שמים אלא לקנות שם. אבל בקונטרס שפירש ענוה שלא לשמה שמונע תוכחה מן הצריכים לא ישר אלי, דהוה רשע גמור.

מהרש"א: תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, פירש"י שלא רצה להוכיחו שלא ישנאנו עכ"ל, והתוספות פירשו ענוה שלא לשמה פירוש משום גאווה כו' שלא לשם שמים אלא לקנות שם עכ"ל, ולא שייך זה לתוכחה לשמה, גם עובדא דמייתי מרב הונא וחייא בר רב לא שייך לזה כלל, דרב הונא ודאי לא עשה כן משום גאווה, גם לפרש"י ק"ק הא דלא א"ל בפניו לאו משום שלא ישנאנו הוא, דהא הכה אותו אלא שהיה חש עליו דלא ליכסוף בפני שמואל.

ונ"ל לפרש דהכי פירושו דאיזה עדיפא אם תוכחה לשמה שיוכיח חברו גם אם מביישו, או ענוה שלא לשמה עדיפא דהיינו שלא יוכיחו כדי שלא יתבייש, והשתא מייתי שפיר מרב הונא שלא רצה לאומרו בתוכחה לחייה בר רב בפני שמואל כדי שלא ליכסף דהיינו ענוה שלא לשמה וק"ל:

שפת אמת: בגמ' תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה כו', תוס' הקשו לפרש"י דמונע תוכחה <פח> עובר על הוכח תוכיח, ונראה לפרש דודאי ברואה בחבירו איזה דבר מגונה מוכיחו, רק שמונע עצמו מלעיין בעסק חבירו כדי שלא יצטרך להוכיחו משום ענוה שלא לשמה, והתוכחה לשמה היינו שמפקח בעסקי חבירו לראות מעשיהם ולהוכיחם וכוונתו לשמה כנ"ל, מיהו מעובדא דר"ה וחייא בר רב לא משמע הכי:

עד היכן תוכחה

ערכין טז: עד היכן תוכחה, רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, <פח> ורבי יוחנן אמר עד נזיפה. כתנאי, רבי אליעזר אומר עד הכאה, רבי יהושע אומר עד קללה, בן עזאי אומר עד נזיפה.

אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו, (שמואל א כ) ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות, וכתוב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, למאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו, ולמאן דאמר עד קללה דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך, ולמאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף שאול. ולמ"ד נזיפה הכתיב הכאה וקללה, שאני התם דאגב חביבותא יתירא דהוה ביה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי.

רי"ף: עד היכן תוכחה, רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה, כתנאי ר' אליעזר אומר עד הכאה ורבי יהושע אומר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה, אמר ר' יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו שנאמר ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתוב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, מאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף שאול ביהונתן ומאן דאמר עד קללה דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך, ומ"ד עד הכאה דכתיב ויטל שאול את החנית [עליו] להכותו, ומ"ד עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה שאני התם אגב חביבותא יתירתא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי.

רש"י: עד היכן, אדם חייב להוכיח את חברו. עד הכאה, עד שיקצוף זה ויכה את המוכיח. <עא> עד קללה, שיקלל את המוכיח, שהרי יהונתן הוכיח לשאול עד שקצף שאול.

תוספות: ומאן דאמר עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה, ואם תאמר למאן דאמר נמי קללה <עב> היא כתיב הכאה, וי"ל שמא כדמשני אגב חביבותא דיונתן, אי נמי לא דריש ליה קרא דויטל שאול כיון דליתיה בהאי קרא דיוחר אף שאול אלא קרא אחרינא הוא.

רבינו גרשום: [עד היכן תוכחה, עד היכן חייב שלא ימנע מלהוכיח את חברו]. עד הכאה, עד שיכנו המתוכח לומר איני חפץ בתוכחתך. עד קללה, [או] עד שיקללנו המתוכח. [או] עד נזיפה, עד שיגער בו המתוכח. ויחר אף שאול, שאול היה המתוכח ויונתן המוכיח. ויחר אף שאול היינו נזיפה שנוף בו. מסר נפשיה טפי, שהיה פטור מלהוכיחו משעה שנוף בו.

מהרש"א: למ"ד עד הכאה דכתיב להכותו ולמ"ד עד קללה כו', צ"ע למ"ד עד הכאה נחא <עד> דמצינו שהוכיח יונתן את אביו קודם שבא להכותו כדכתיב ויען יהונתן גו' ולמה יומת מה עשה, אבל קודם נזיפה דהיינו ויחר שאול ביהונתן, וקודם קללה נמי שא"ל לבשתך ולבושת ערות אמך, לא מצינו שהוכיחו יונתן, וי"ל דמשמע להו דאי לא הוה מוכיחו מקודם לא היה בא עליו בנזיפה ובקללה וק"ל:

ולמ"ד עד נזיפה הא כתיב הכאה וקללה כו', ר"ל בתר הכי כתיב קללה והכאה ומשני שאני התם דאגב חביבותיה כו' מסר נפשיה טפי, ויש לדקדק דא"כ עד נזיפה נמי ליכא למילף מיניה מהאי טעמא דהא אגב חביבותיה מסר נפשיה כ"כ גם עד הכאה, וי"ל כיון דיהונתן מסר נפשיה עד הכאה מסברא אית לן למימר באיש אחר לכל הפחות עד נזיפה.

ובתוס' ולמ"ד עד נזיפה כו' וא"ת למ"ד נמי עד קללה הכתיב הכאה כו' עכ"ל, כצ"ל, ר"ל נמי דבתר קללה כתיב הכאה, ותירוצם השני שכתבו בזה וי"ל דלא דריש ליה קרא דויטל שאול את החנית גו' כו', אינו מובן לי גם אם איתיה בהאי קרא אמאי לא דריש ליה, ועוד דא"כ אמאי לא משני תלמודא הכי אהא דפריך ולמ"ד עד נזיפה הכתיב הכאה כו', ויש לעיין בזה גבי קללה דמייתי סיפא דקרא לבשתך ולבושת ערות אמך גו', אמאי לא מייתי הקרא שהביא כבר שא"ל בן נעות המרדות, וי"ל דאין זה אלא זלזול מה שנעשה כבר, וקללה דקאמר ממש הוא שקללו שיהיה זה לבשתך ולבושת כו' וק"ל:

שפת אמת: שם בגמ' ושלשתן מקרא א' דרשו כו', ק"ק דילמא שאני יהונתן דשאל אביו הוי, ונראה דעיקר הוכחה דער שיעור זה מצוה להוכיח ק"ו מיהונתן לגבי אביו אבל אין הוכחה דטפי ליכא מצוה, והרמב"ם (פ"ו מה' דעות) פוסק עד הכאה וקשה דהלכה כר"י לגבי רב ושמואל וכן הקשה עליו הסמ"ג, ואפשר משום דלכו"ע איסורא ליכא רק דלא מצינו חיוב טפי מהני שיעורין לכן פוסק הרמב"ם לחומרא:

אהל משה: גמרא מסר נפשיה טפי, אלמא דמספקא ליהונתן אולי ישמע ובכה"ג איירי <עו> הא דאמרינן עד היכן תוכחה, אבל בודאי לא ישמע אין צריך כלל, וכן הוכיח קצת ?? ועתה ברי שלא ישמע עוד אין צריך, ובכה"ג איירי הא דסוף פרק הבא על יבמתו [מצוה שלא לומר] ואין צריך לחילוק הר"ן [נמוק"י] שם. השווה אם ריטב"א שבת וערוך לנר יבמות שם.

רס"ג²⁰: בפירוש הוכח תוכיח את עמיתך: עד היכן גבול התוכחת, י"א עד שיוגער המוכיח, וי"א עד שיקולל, וי"א עד שיוכה, ויש לומר שכולן צריכין, והראיה על כך מיהונתן בן שאול כשהוכיח את אביו בעת שרצה להרוג את דוד וגער בו שנאמר ויחר אף שאול ביהונתן, וקללו שנאמר בן נעות המרדות, שאין הענין מוסב על אמו, ופירושו בן שהוא נעוה (ו"ו צרויה) עקש ומורד, כמו בן חיל בן פריץ בן חורין שכולן תואר למדובר בו, וגם הרים את החנית עליו להכותו שנאמר ויטל שאול את החנית עליו להכותו, וכיון שהגיע עד כדי הכאה ויקם יהונתן מעם השלחן וכו'.

רמ"ך: שטמ"ק ב"מ לב: ... וכתב הרמ"ך²¹ לענין פסק הלכה וזה לשונו: הוכח תוכיח אפילו <עו> כדי נזיפה וקללה, והכאה צריך עיון, אבל לא ישנאנו בלב, אבל אם יודע בו שאינו

20. רס"ג: [נעתק בהגהות הרב קאפח לרס"ג על התורה בשם ר"א בן שלמה בפירושו לספר שמואל א כ]

21. רמ"ך: הרמ"ך המובא בשטמ"ק ב"ק וב"מ הוא ה"ר מאיר הכהן ב"ר יצחק ז"ל מסרקסטה (=סרגוסטה). עיין שטמ"ק ב"ק ב: ד"ה ולענין פסק, והיה בשנת ד"א תתקצ"ה כמש"כ בשטמ"ק לב"ק ה. ד"ה והוא הדין למסור. וצריך בירור למי התכוון באמרו "מורגא זק"ל" (המגיד לפירוש רבינו יהונתן מלוניל ב"ק מציין כמה מקומות שמביא הרמ"ך מפירוש ר"י לוניל הנ"ל?). // עיין מצות התוכחה עמוד נב סוף טור א

מקבל תוכחה אינו זקוק להוכיחו שכשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', וחייב להוכיחו עד נזיפה אפילו אליבא דרבי יוחנן דאמר עד כדי הכאה לא, מיהו קרא כתיב (נחמיה יג כה) ואמרטם ואקללם וגו',

מיהו מלשון דמורנא זק"ל משמע דפריש עד כדי הכאה או נזיפה וקללה שהנוכח יכה למוכיח על תוכחתו שהוא מוכיחה, וצריך עיון כיון דאמרין שמצוה וחובה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע האי נמי כיון דנזיפה או לטייה מוכחא מילתא דאינו מקבל תוכחה: מיהו בההיא דערכין מוכח שיכול המוכיח להכותו על פניו ולקללו ותרתני ניהו ולא קשה אהדדי דודאי אית ליה לאוכוחיה בהכי אף על גב דאיך נזיפה ומקללו כיון דחזקה דיקבל תוכחה עדיין. עד כאן:

ברכי יוסף: או"ח תר"ח סק"ו: אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו וכו', ראיתי בשיטה מקובצת למציעא פרק ב' שהביא משם הרמ"ך וז"ל: וחייב להוכיח עד נזיפה אליבא דר' יוחנן דאמר עד הכאה לא, מיהו קרא כתיב ואמרטם ואקללם, מיהו מלשון דמורנא ז"ל משמע דפריש עד כדי הכאה או נזיפה וקללה שהנוכח יכה למוכיח על תוכחתו שהוא מוכיחו, עכ"ל.

וקצת קשה איך עלה על דעתו לפרש דעד הכאה וקללה ונזיפה היינו שהמוכיח יכה, עד דדייק לה מלשון מרנא שהנוכח יכה למוכיח, והרי מפורש יוצא מפי תלמוד ערוך במקומו בערכין (טז:) שהכונה שהנוכח יכה למוכיח וכיוצא, דהא משאול ילפי לה דחריה אפו וקלל ובקש להכות יהונתן שהוכיחו והרי הוא כמבואר.

▼ רמב"ם דעות <?> פוסק כרב וסייעת האחרונים המסבירים את דבריו // יראים סמ"ק פוסקים כר' יוחנן
▼ חשוב לציין לספר חסידים סי' תי"ג <?> שרק במי שלבו גס בו עיי"ש, ולציין גם לספר החינוך 'קרוב להכות'

הרואה בחבירו דבר שאינו הגון

ברכות לא. אמר רב המנונא כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני <עח>
קראי דחנה (שמואל א א) ... ויחשבה עלי לשכרה, מכאן ששכור
אסור להתפלל, ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו', אמר רבי אלעזר
מכאן לרואה בחבירו (דף לא:) דבר שאינו הגון צריך להוכיחו...

תוספות: דבר שאינו הגון, פירוש אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח כתיב.

מאירי: כל הרואה בחבירו דבר שאינו הגון ראוי לו להוכיחו ולהודיעו שאינו ראוי לעשות כן, וכבר התבאר במקום אחר עד היכן הוא תוכחה, ומי שחשדו אחר בדבר שאין בו ראוי לו להודיע לזה שהוא חושדו שאין בו אותו דבר שעליו הוא חושדו והחושדו צריך לו לפייסו על שחשדו וראוי לו שיברכהו:

ביאורים ועיונים: "דבר שאינו הגון" היינו שאינו איסור ממש, וכ"כ תוספות מפורש, וקצ"ע שלפני זה למד מכאן ששיכור "אסור" להתפלל. ברמב"ם דעות "...או שהולך בדרך לא טובה", (וכ"ה בסמ"ג עשה יא) ובחידושי רע"א שם שהמקור מגמ' כאן [שהשכרות היא דרך שמביאה לכל דבר רע]. ולהעיר שבברייתא בערכין כתוב: מנין לרואה בחבירו 'דבר מגונה' שחייב להוכיחו וכו', ולפי זה צריך לחלק בין 'דבר שאינו הגון' שפירשו

איסור ממש, ל'דבר מגונה'. // עיין גם לשון היראים (ב' פעמים) הרואה דבר שאינו הגון בחבירו וכו', ובסמ"ק הרואה חבירו עובר על דברי תורה וכו'. // עיין מאירי משלי ו יב <?> אע"פ שאין בהם גופי עבירה... גורות... /ועיין רשימת הנושאים בסוף הספר

(ו) אפילו מאה פעמים ואפילו תלמיד לרב

- בבא מציעא לא.** ...אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא ואימא הוכח חדא זימנא, תוכיח תרי זמני, אמר ליה הוכח אפילו מאה פעמים משמע, תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין תלמוד לומר הוכח תוכיח, מכל מקום...
- רי"ף:** הוכח תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח מכל מקום. גרסינן בפרק במה בהמה יוצאה כל שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו על אנשי עירו ולא מיחה נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו ולא מיחה נתפס על כל העולם כולו. אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא מיתפסי אכולי עלמא. גרסינן בערכין =המשך דבריו נעתקו לעיל בגמ' ערכין עיי"ש.
- רמב"ן:** הוכח אפילו מאה פעמים. קשיא לי הא דגרסינן במסכת ערכין (טז:) הוכיחו ולא קבל מנין שחזור ומוכיחו ת"ל תוכיח אלמא הוכח לא משמע אלא פעם אחת, ואיכא למימר הוכח אפילו מאה פעמים במשמע בשני דברים כגון אם הוכיחו אעבירה אחת ולא קבל לא יאמר לעולם לא אוכיחנו בעבירה אחרת, שהכל בכלל הוכח, ועדיין אני אומר אם הוכיחו בעבירה אחת ולא קבל לא יחזור ויוכיחנו בה שהרי לא קבל עליה תוכחה ת"ל תוכיח, ואכתי קשיא לן דהכא מפקי' תוכיח לתלמיד לרב והתם מפקי' ליה להך דרשא, ואפשר דתרת' ש"מ דתוכיח לעולם משמע ולכל אדם משמע.
- ריטב"א:** הוכח אפילו מאה פעמים תוכיח אפילו תלמיד לרב, פירוש והוא שמוכיחו בלשון כבוד 'למדנתו רבינו כך' וכדאיתא בפ"ק דקידושין (לב). וקשיא להו לרבנן ז"ל הא דאמרין במסכת ערכין (טז) הוכיחו ולא קבל מנין שחזור ומוכיחו ת"ל תוכיח מ"מ, דאלמא הוכח לא משמע אלא חדא זמנא ומתוכיח הוא דנפקא דחזור ומוכיחו, וי"ל דכי אמרינן הכא הוכח אפי' מאה פעמים מעבירה לעבירה שמוכיחו בכלם פעם אחת אבל לחזור ולהוכיחו באותה עבירה מתוכיח הוא דנפקא כדאי' התם, ומאי דדרשי' הכא תוכיח לרבנות התלמיד לרב תרווייהו ש"מ תוכיח מ"מ אפילו מאה פעמים ואפי' תלמיד לרב דהא גלויי מילתא בעלמא הוא ובקרא כל דהו סגי.
- ר"ן:** א"ל הוכח אפילו ק' פעמים. וא"ת והא אמרינן בערכין (טז:) הוכיחו ולא קבל מנין שחזור ומוכיחו ת"ל תוכיח דאלמא הוכח לא משמע אלא חדא זמנא, איכא למימר התם בעבירה אחת הכא בשתי עבירות דנהי דהוכח משמע אפי' ק' פעמים ה"מ בענינים חלוקים אבל בעבירה אחת ה"א שאינו חייב אלא פעם א' להכי איצטריך תוכיח, וא"ת והיכי מפקינן התם תוכיח לכמה פעמים בעבירה אחת הא אצטריך לתלמיד לרב כדאמרין הכא, י"ל כולהו ש"מ דתוכיח משמע לכל אדם ובכל ענין:
- מאירי:** אף מה שנאמר הוכח תוכיח הוכח אפילו מאה פעמים ר"ל שאם הוכיח ולא קבל אפילו מאה פעמים חייב לחזור ולהוכיחו אם כן למה נאמר תוכיח ללמד שאפילו תלמיד שראה ברבו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו:

במסכת שבת התבאר שכל שיש בידו להוכיח ולא הוכיח הרי הוא נתפס על עונותיו של אותו החוטא, אם בידו למחות על אנשי ביתו ולא מימה נתפש על אנשי ביתו, באנשי עירו ולא מיחה נתפש על אנשי עירו בכל העולם כולו ולא מיחה נתפש על כל העולם כולו, והרי הוא חייב להוכיח ולא יתירא אף על פי שיארעהו איזו סבה או היזק על זה מוטב שיאמרו שהוא שנוי להם על שהוא מוכיחם משיאמרו שהוא אהוב להם על שסובל להם מעשיהם הרעים דרך הערה אמרו במסכת כתבות קה: האי צורבא מרבנן דרחמי עליה בני מאתיה משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, ומ"מ ראוי לו להוכיח בינו לבין עצמו על צד שלא יתבייש זה בדבריו. וראוי לנוכח שלא ישנא את מוכיחיו אלא שיהא מוסיף אהבה עמו בכך, דרך הערה אמרו במסכת ערכין אמר ר' יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה לקה עקיבא בן יוסף על ידי [שהייתי] קובל עליו לפני רבן גמליאל וכל שכן שהוסיף בי אהבה:

ראה תלמיד זה שאין דבריו מקבלין בעירו אף לאחד מהם יניח להם ויקיים בהם משל הנאמר (ב"מ ע. יתומים ילכו אחר אביהם לבית הקברות) לילזלו בתר שבקייהו בפי' אמרו במסכת יבמות (סה) כשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה עליו שלא לומר דבר שאינו נשמע שנא' אל תוכח לץ פן ישנאך, היה מוכיח והיו הנוכחים מעיזים להכותו הרי זה מניחם ויעשו מה שלבם חפץ, ולא סוף דבר הכאה אלא עד קללה ר"ל מכיון שמקילין אותו ומקללין על תוכחותיו הרי זה מניחם ויש אומרים אף בנזיפה ואמרו שם ושלשתן מקרא אחד דרשו ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות ויטל שאול את החנית עליו להכותו מאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו מאן דאמר עד קללה דכתוב לבשתך ולבשת ערות אמך ומאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף שאול, ואף על פי שנאמרה שם הכאה וקללה, מתוך חיבתו של יונתן לדוד מסר עצמו ביתר מדאי ואין זו מדת כל אדם וכן הדברים נראין:

נמוקי יוסף: רי"ף שם: תוכיח מכל מקום, ואע"ג דהתם בערכין דרשינן ליה דאפילו בעבירה אחת חוזר ומוכיחו אפילו מאה פעמים, דהוכח אתא לעבירות חלוקות [אולי חסרים כאן מילים?] אפילו הכי דרשינן ליה [להאי תוכיח, המא"י] נמי לתלמיד לרב דכולהו שמעת מינה דתוכיח לכל אדם ובכל ענין, כך העלו המפרשים ז"ל. [ע' רמב"ן ור"ן].

שיטה מקובצת: הוכח אפילו מאה פעמים, קשיא לי הכא הא דגרסינן במסכת ערכין הוכיחו ולא קבל מנין שחוזר ומוכיחו תלמוד לומר תוכיח אלמא הוכח לא משמע אלא פעם אחת. ואיכא למימר הוכח אפילו מאה פעמים במשמע בשני דברים, כגון אם הוכיחו אעבירה אחת ולא קבל לא יאמר לעולם לא אוכיחנו בעבירה אחרת, שהכל בכלל הוכח. ועדיין אני אומר אם הוכיחו בעבירה אחת ולא קבל לא יחזור ויוכיחו בה שהרי לא קבל עליה הוכחה תלמוד לומר תוכיח. ואכתי קשיא לן דהכא מפקינן תוכיח לתלמיד לרב והתם מפקינן ליה להך דרשא, ואפשר דתרתני שמע מינה דתוכיח לעולם משמע ולכל אדם משמע. הרמב"ן והר"ן: [-מובאים לעיל בסמוך]

ובגליון תוספות כתב וזה לשונו: הוכח אפילו מאה פעמים, בסוף יש בערכין דריש הוכח ולא קבל מנין שיחזור ויוכיח ת"ל תוכיח מכל מקום, ושמא מוכיח ולא קבל לא שמעינן מהוכח אפילו מאה פעמים ומתוכיח מכל מקום משמע ליה לדרוש כמה דרשות. עד כאן:

וכתב רמ"ך ... [-נעתק בסוגיא דערכין עד היכן תוכחה <?> עיי"ש]

- חידושי הרש"ש:** גמרא ואימא וכו', תוכיח תרי זימני, פירוש ותניא בערכין טז: פלוגתא דתנאי אם עד הכאה או קללה או נזיפה והביאה הרי"ף כאן, וזה ל"ק דשם איתא ברייתא הוכיחו ולא קבלו ממנו מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מכל מקום, והכא מסיק דילפינן מהוכח דמצינו בכ"מ דהתנא לא שנה לן עיקר טעמו (עמש"כ בר"ה טז), או כמש"כ התוס' במגילה כ ד"ה דכתיב ובש"מ ע"ש.

- שאלות:** פרשת קרח שאלתא קלא: שאלתא דאסיר להון לדבית ישראל למיעבד פלוגתא... א"ר חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה... אמר רבי אבהו כל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה... ברם צריך למימר אילו תלמידא דחזא ביה ברביה מילתא מי צריך לאוכוחיה אי לא, כיון דהוקש כבודו לכבוד המקום לאו אורח ארעא לאוכוחיה, או דילמא כבוד שמים עדיף ושפיר דמי.
- ת"ש דת"ר הוכח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מניין ת"ל תוכיח מכל מקום אי נמי עדיף יקרא דרביה טפי מן יקרא דאבוה דתנן שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלימדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא דווקא חכמה אבל מקרא ומשנה לא.

- מהרש"ל:** עמודי שלמה לסמ"ג עשה יא: ...ומה שאמרינן הוכח תוכיח מאה פעמים, היינו היכא שמקבל תוכחה רק שחזור לסורו ואינו כובש את יצרו אבל מי שבועט בתוכחה ואינו מקבלה עליו נאמר אל תוכח לך פן ישנאך. ומה שאמרינן שיעור תוכחה עד הכאה וכו', היינו בפעם הראשון צריך אתה להוכיחו כ"כ עד שירצה להכות ואח"כ אל תוכיח אותו כלל²² וק"ל.

▲ עיין לעין בדברי היראים בביאור הלימוד אפילו ק' פעמים ואפילו תלמיד לרב / ועיין לקמן בדיון האחרונים בהשמטת הרמב"ם דין תוכחה תלמיד לרב

22. מהרש"ל: כתב "מצות התוכחה" פ"ב עמוד יא: "לפי ביאורו של המהרש"ל יוצא שחיובי התוכחה מתחלקים לפי שלשה סוגי בני אדם. סוג א) מי שמקבל תוכחה אלא שחזור לסורו מחמת שאינו יכול לכבוש את יצרו, והייתי סבור לומר ששוב אין אנו זקוקים להוכיחו מכיון שאין תועלת כי יצרו מכשילו, באה הגמ' להשמיענו דהוכח אפילו ק' פעמים במשמע, ואסור לעזבו בכשלונו וסוף דבר יכריע השפעתו את יצרו הרע.

סוג ב) מי שאינו מקבל תוכחה וגם אינו מבעט בתוכחה, היינו דאינו שומע לנו אבל אינו מחרף ומגדף דברי תורה שאנו משמיעים לאזנו, וחוץ ממה שהוא עבריין על אותו דבר שהוא נכשל בה, נעשה גם עבריין על דברי התוכחה - דברי השפעה והתוכחות איתו הם אך למותר אבל סוף כל סוף אינו מזלזל בדבורנו בפיו, חו"ה היא כוונת התורה בריבוי "תוכיח", התאמצו להוכיח להעבריינים את איסורי התורה ואולי ישובו למסלול התורה.

סוג ג) המבעט בתוכחה, לו פטורים מלהוכיח ולחזור ולהוכיח, אבל בפעם אחת חייבים להוכיחו, והשיעור הוא עד כדי הכאה לרב וכו', ואחר כך יניחנו ואל יוכיח אותו יותר משום אל תוכח לך פן ישנאך. עכ"ל.

=וכתב שם עוד בדברי שו"ת מהרש"ל פ"ד עמוד לא

פרק ה: הגבלות בתוכחה סוגיות הש"ס (ב) ❧

הקדמה

== בפרק זה ובפרק שאחריו נלמדים ג' נושאים חשובים במצות תוכחה הקשורים זה בזה. (א) לפעמים אומרים מוטב שיהיו שוגגין ונמנעים מתוכחה (סוגיא דביצה) (ב) מימרא ביבמות דף סה כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע (ג) סוגית הגמ' בשבת דף נה בדבר צדיקים שנמנעו מלהוכיח משום שגלוי להם שלא יקבלו דבריהם, והטענות עליהם. הראשונים (המפרשים) בשלש המקומות טורחים להשוות את הסוגיות יחד, וכן עם הגמורת שלמדנו לעיל, ערכין דף טז שחיוב תוכחה היא עד הכאה או קללה, ובבא מציעא דף לא שחייבים להוכיח עד מאה פעמים.

(א) מוטב שיהיו שוגגין / סוגיא דביצה

ביצה ל. אמר ליה רבא בר רב חנין לאביי תנן אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין, והאידנא דקא חזינן דעבדן הכי ולא אמרינן להו ולא מידי, אמר ליה ולטעמך הא דאמר [רבה] לא ליתב איניש אפומא דלחיא דלמא מגנדר ליה חפץ ואתי לאתויי (ארבע אמות ברשות הרבים), והא הני נשי דשקלן חצבייהו ואזלן ויתבן אפומא דמבואה ולא אמרינן להו ולא מידי, אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, הכא נמי הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והני מילי בדרכנן אבל בדאורייתא לא, ולא היא, לא שנא בדאורייתא ולא שנא בדרכנן לא אמרינן להו ולא מידי, דהא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי:

רבינו חננאל: ...אלא הנח להן לישראל שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והני מילי בדרכנן אבל בדאורייתא לא שביקנן להו. נוסחא אחרינא²³, לא שנא בדרכנן ולא שנא מדאורייתא דהא תוספת יום"כ דאורייתא הוא וקא אכלו וקא שתו עד חשיכה ולא אמרי להו מדי.

רש"י: אין מטפחין, משום שיר, או משום אבל: מטפחין, ידיו זו לזו: מספקין, כף על ירך: מרקדין, ברגל, וכולם נאסרו משום שבות, גזרה שמא יתקן כלי שיר, בפרק משילין (לקמן לו): אפומא דלחיא, לחי המתיר במבוי בשבת: דלמא מגנדר ליה חפץ, ברשות הרבים,

23. רבינו חננאל: שתי נוסחאות בלשון הגמרא. ועיין ר"ן (בריי"ף) שגרס את הגירסא הראשונה עיי"ש ובתוס' הרי"ד, ובגר"א או"ח תר"ח אות ה' עמד בזה עיי"ש..

חוץ ללחי: ואתי לאתויי, מתוך שאינו במבוי מקורה, להכיר שזה רשות הרבים וזה רשות היחיד, ומביאו: וקא מגנדר חצביהו ומייתי להו, לא גרסינן:

ולא אמרינן להו ולא מידי, ואף על גב דעברן אדרבנן דאמור לא ליתבי, ואינהו יתבן: הנח להם, בדבר שהרגילו בו ולא יחזרו בהם: מוטב שיעשו שוגגין ואל יעשו מזידין, לעבור כשידעו ולא יניחו בכך: והני מילי, דהנח להם לישראל: בדרבנן, היכא דארגילו למעבר אדרבנן, כי הנך דמטפחין, והנך דיתבן אפומא דלחיא: תוספת יום הכפורים, שצריך להתחיל ולהתענות מבעוד יום דאורייתא היא, דנפקא לן (יומא פא:): מועניתם את נפשותיכם בתשעה: ואכלי ושתו עד חשכה, גרס, ולא גרס משחשכה: =יש"ש >?> לקמן כותב שרש"י מרמז כאן לשיטת בעל העיטור שאם הוא מפורש בתורה אסור.

תוספות: דהא תוספת יוה"כ דאורייתא היא ואכלי ושתו עד חשכה כו', משמע דיש שיעור לתוספת יוה"כ מדהצריך להפסיק מבעוד יום דהא ודאי לא היו אוכלים ממנו עד חשכה דעבדי איסורא מדאורייתא ואעפ"כ קאמר מוטב שיהיו ישראל שוגגין ואל יהיו מזידין, ובפ"י התוספת לא הוברר השיעור ולכך יש ליהזר ולהפסיק מבעוד יום:

רא"ש: פ"ד אות ב': אמר ליה רבה בר רב חנן לאבבי תנן אין מספקין ואין מטפחין ואין מרקדין והאידינא חזו להו דקעבדי להו ולא אמרינן להו ולא מידיח, א"ל הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והני מילי במידי דידעינן בודאי דלא מקבלי מינן אבל במידי דלא ידעינן מחייבינן למחות בידם²⁴, והני מילי בדרבנן אבל בדאורייתא לא, ולא היא ל"ש מדאורייתא ול"ש מדרבנן לא אמרינן להו ולא מידי, דהא תוספת עינוי דיום הכפורים מדאורייתא וחזינן להו דקאכלי ושתו עד חשיכה ולא אמרינן להו ולא מידי. כתב בעל העיטור דוקא במידי דאתי מדרשא כגון תוספת עינוי דיום הכפורים אבל במידי דכתיבא באורייתא בהדיא מחינן בהו וענשינן להו עד דפרשי²⁵:

שו"ת הרא"ש: כלל ו סימן ג ששאלת: דברים שאדם יודע שלא יקבלו ממנו אותם אם חייב להזהירם בהם או אם נאמר הנח להם שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. אם ברור לו שלא יקבלו ממנו לא יזהירם כדאמרינן (ביצה ל) והא תוספות יוה"כ דאורייתא, והני נשי אכלי ושתו עד חשיכה ולא מחינן בהו, אבל אם מסופק יזהירם להציל נפשו.

ספר המכתם: [לרבינו דוד ב"ר לוי מגרבונוה, בן דורו של הרמב"ן] ...ולא היא לא שנה דאורייתא ולא שנה דרבנן דהא תוספת ענוי ביום הכפורים וכו', כתב הרב רבינו זצ"ל²⁶ הני מילי דאמרינן דאפילו בדאורייתא אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, דוקא בדבר שאין העם סוברין שיש שם עבירה כי הא דתוספת ענוי, דאמרי והלא לא צוה המקום שום ענוי אלא בעשירי, וכן הא מטפחין ומרקדין שהם חששות רחוקות, וכן הא דהנך נשי, אבל ודאי כל דבר שהעם כולן יודעין שהיא עבירה גלויה כגון בחלב ודם וכיוצא בהם לעולם לא שבקינן להן משום מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין אלא מוחין בידם ומכין אותם עד שתצא נפשם.

24. רא"ש: כ"ה לשון הרי"ף: אלא שהקטע והני מילי במידי דידעינן בודאי דלא מקבלי, כתבו אחרונים דאינה בגירסת הרי"ף העתיקות ובכתי"י וצ"ע אולי זה הוספת הרא"ש וצ"ע.

25. ספר העיטור עשרת הדברות הלכות יום טוב מחלוקת יג (ח"ב עמ' קמז). וזה לשונו שם: ...תנן אין מספקין... אלא הנח להם... והני מילי בדרבנן אבל בדאורייתא לא, ולא היא ל"ש בדרבנן ול"ש בדאורייתא דהא תוספות יוה"כ... ולא אמרינן להו ולא מידי, ומסתברא דוקא בדאורייתא כגון תוספת עינוי אבל מידי דאורייתא ולא מדרשא לא, עכ"ל [=להעיר על שינוי הלשון המובא ברא"ש]. בדרכי משה אור"ח תרח >?> פירש שבדבר המפורש בתורה "ודאי אינם שוגגים", עיי"ש גם בלבושי שרד. ==וע"ה הרבה אחרונים ==וגם בקונטרס ערבות עמ' לד מפרש דבריו.

26. המכתם: מסתמא כוונתו לרבו ר' שמואל שקילי ז"ל; הערת הרב אברהם סופר שם.

רשב"א: וקא אכלי ושתו עד שחשכה, גרסינן. ול"ג משחשכה, דמסתמא אין לך אחד שטועה לאכול לאחר שחשכה. ועוד דבכי הא ודאי אמרינן להו ומחין בידיהו, דעד כאן לא אמרו אלא במה שאינו מבואר מן התורה אלא אתי מדרשא, כי הכא דדרשינן תוספות או ומערב עד הערב תענו את נפשותיכם, והא לא משמע להו לאינשי וקיל להו ושוגגין ולא מזידין, אבל אלו אכלן משחשכה אמרינן ומחין, (ומרטי) אלא עד שחשכה גרסינן. וכן פרש"י ז"ל. [וא"ת] מאי קא עבדי ומאי אמרינן להו, דהא מוסיפים קצת דאי אפשר דאוכלים עד שחשכה ממש דהא אי אפשר לצמצם, וכיון שכן כבר הוסיפו קצת, ונראה מכאן דתוספת עינוי של יום הכיפורים יש לו שיעור ולא ידעין ליה:

רשב"א: שו"ת ח"ג: סי' ש"נ: שאלה: הא דאמרינן בפרק שואל אדם מחבירו גבי הנח להם לישראל, דהני מילי בדרבנן אבל בדאורייתא לא. ובמסכת ביצה פרק המביא אמרינן ולא היא דהא תוספת ענוי דאורייתא הוא, ואמרינן הנח להם לישראל.

תשובה: ההוא דבפרק שואל בדבר הידוע והמבואר שהוא דאורייתא דהעובר רשע גמור הוא ומחין ליה ותלשינן ממרטינן, אבל תוספת ענוי לא מתפרש בהדיא בקרא אלא דמדרשא נפיק לן מערב עד ערב, או מתשעה לחדש תענו, ובהא הוא דלא מחין. והתם לא גרסי דאכלו ושתו מחשכה, דאין לך אחד שעושה כן, אלא עד שחשכה גרסינן. ואם תאמר ואם כן כבר הוסיפו רגע כל שפוסקין קודם שחשכה ובהא מקיימא תוספת, לא הוא, דמהתם שמעין דתוספת יש לה שיעור.

מאירי: דבר שלא נכתב איסורו בתורה בהדיא אלא שחכמים הביאו איסורו מן התורה כגון תוספת יום הכפורים שהוציאוהו מדכתיב בתשעה לחדש בערב, והוא מדברים שאין איסורם מפורסם להמון והיו הנשים נוהגות בו היתר, אין מוחין בידם, הנח להן לבנות ישראל מוטב שיהיו שוגגות ואל יהיו מזידות. וכל שכן בדבר שאין איסורו אלא מדברי סופרים מכל וכל, כגון טיפוח יד על יד או סיפוק כף על ירך או ריקוד ברגל ושאר משמיעי קול, וכן מה שאסרו לישב על שפת המבוי שהלחי קבוע לשם שמא יתגלגל לו חפץ שבידו חוץ למבוי ויטלנו ויכניסנו תוך המבוי, וכן כל כיוצא בזה.

ומ"מ נראה לי שאין כל האיסורין שוין בענין זה, והוא שרמזתי באמרי מדברים שאין איסורם מפורסם להמון, ואין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, ותוספת יום הכפורים עצמו חוכך אני לומר שאינו אלא מדברי סופרים וקרא אסמכתא בעלמא, ואף על פי שאמרו כאן תוספת יום הכפורים דאורייתא, פירושו שיש לעיקר שלו סרך מן התורה, וכן אמרו במסכת מועד קטן במלאכת המועד חולו של מועד דאורייתא וכן הרבה, ובפירוש מצאתיה באחרון של ראש שנה במה שאמרו ולא עולין באילן וכו' ושאלו השתא דרבנן אמרת לא מן התורה מיבעיא, ותירץ זו ואין צריך לומר זו קתני, ודאי עלייה באילן אינו אלא מדברי סופרים שמא יעלה ויתלוש, אלא שפירושו בדבר שיש בו חשש לבא לידי איסור תורה מיבעיא, למדת שכל שאסרוהו מחשש איסור תורה הן קורין אותו לפעמים מן התורה, וכן כל שיש לעיקר האיסור סרך לאיסור מן התורה כמלאכת המועד שעיקר איסורו והוא היום טוב מן התורה, הא כל שכתוב בתורה בהדיא או שאיסורו מפורסם לכל ודאי מוחין בידם:

ר"ן: ברי"ף שם: ...והך סוגיא מיחלפא בסוגיין דשבת פרק השואל (קמח:): דהתם אסיקנא דדוקא בדרבנן אבל בדאורייתא מחין בהו²⁷, וכדסוגיין נקטינן כיון דעביד עובדא ולא מחו בהו בדאורייתא. מיהו איכא מאן דאמר דדוקא מידי דלא כתיב בהדיא כתוספת עינוי אבל מידי דכתיב בהדיא בדאורייתא מחין בהו.

אגודה: שם: אמר ליה רבה לאביי תנן אין מספקין ואין מטפחין ואין מרקדין והאידינא חזינן דקא עבדי ולא אמרינן מידי, אמר ליה אנח לישראל שיהו שוגגין ולא מזידין. ודוקא בדבר שהורגלו בו ויודע שלא ישמעו לו, אבל אם שוגגין או מזידין חייב להוכיחן.

▼ חשוב כאן לצרף דברי חראשוניס בגמ' שבת נה (לקמן פרק ו') הדנים בסוגיא זו של מוטב יהיו שוגגין - תוספות, מאירי, ריטב"א, ואחרונים שם עיי"ש

שבלי הלקט: ח"ב סימן מז: דין ענין תוכחות...ומצאתי בשם רבינו חננאל²⁸ זצ"ל: <קב> וששאלתם הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים, והוקשה לכם מה נעשה לכמה מקראות, הוכח תוכיח, ואתה כי הזהרת רשע (יחזקאל ג ט), ולמוכיחים ינעם (משלי כד כה) – אמת כי נצטוו ישראל להוכיח זה את זה כמו שמצינו הנביאים והחכמים, אחד יחיד אחד צבור, ואם יראו אותם מזידיים על דברי תורה שעוברין עליהם, יוכיחום ויקללום וימרטום ויתלשום, ואף לסובבם בערכים וטעם כבושים [נ"א: בדברים ערכים למשכם בעבותי אהבה] להחזירם למוטב, ואז אם לא ישמעו ואתה את נפשך הצלת, ואף השוגגים על שאין יודעים שהדבר אסור ואם יודעין חוזרין למוטב, עליהם להחזירם ולהזהירם את החוקים ואת התורה ואת הדרך הישר אשר ילכו בה.

[אך] המחזיקים [אסור היתר], ופשטו היתר ביניהם [שיורו בו היתר לעצמן מאחר והחזיקו בו, כגון הני נשי דיתבן אפומא דלחייא, שדבר היתר הוא אלא מפני הכנסת החפץ המתגלגל, אם נאסור עליהם לא ישמעו להם ויאמרו זהירין אנן], וכן המטפחות והמספקות ותוספת יום הכפורים שהם מסובין בעוד יום גדול וסעודתן מושכתן, [ואין] זהירין להפסיק ובקיאין להבחין, שאומרים עוד יש שהות ביום עד שרואין שקרוב להחשיך, אם מודיעים יעברו עליה – טובה השתיקה ולא להענישם על המזיד. ואין זה דומה לרואה את חברו עובר במזיד שנצטוו למחות ואפילו אינו מקבל כמש"כ וממקדשי תחלו, דהתם כי לא מחינן בהם נמי עונש מזיד עליהם ומחינן להו דילמא צייתי.

ראבי"ה: ח"ג: הלכות יום טוב סימן תשעב: המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה אבל מביא הוא על כתיפו לפניו וכן המוליך את התבן וכו'. תניא אם אי אפשר לו לשנות מותר. אתקין רבא במחוזא דדרו בדוחקא לדרו ברגלא וכו' עד אי לא אפשר שרי. והני נשי דמליין ולא משניין משום דלא אפשר כדמפרש ואזיל.

וכל מילתא שהן רגילות בכך ואי מחינן בהו לא צייתי הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ולא שנא בדרבנן כגון טיפוח (לר' יהודה) ולא שנא בדאורייתא דהא תוספת יום כפורים דאורייתא וקא אכלי וקא שתי עד שחשיכה ולא ממחינן בידיהו, דכשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה לאדם שלא יאמר דבר שלא נשמע. וכגון שגלוי לו שאינו נשמע, וגם הם סבורים שהוא מותר,

אבל אי מזידין נינהו ועבדי איסורא חייב להוכיח עד [מאה] פעמים והוא הדין יותר אם גלוי לו חייב להוכיחם, כדאמרינן [בשבט] אמרו לו אם לפניך גלוי להם מי גלוי ונענשו הצדיקים שבהם. ואם שוגגין חייב להדריכם בדרך ישרה שמא ישמעו, כיון שלא הורגלו מאבותיהם בכך. וגבי תוספת יום כיפורים (איסור תוספת) הם אומרים הן עוד היום גדול לאכול, וגם אינו משמע להם מן המקרא איסור תוספת, להכי שתקינן. ולא שייך בכי האי גוונא לומר הוכיח תוכיח ואתה את נפשך הצלת ולמוכיחים ינעם:

28. בנוסח שונה קצת ב"שער תוכחה" מיוחס לרבינו יונה, אולם בפרדס הגדול עמ' 117 מובא כל הקטע בשם תשובות רש"י ולא רבינו חננאל (עיי' שם עמוד 116). דוספנו כאן בסוגריים תיקוני לשון מתוך תשובות רש"י כ"י הרצאת אלפנביין (ניו יורק תש"ג) סימן כ, עיי"ש. עיי' לקמן הערה ?? מש"כ בכלל בדברי שבלי הלקט.

מרדכי: [שם סימן תרפח-ט]: הנח להם לישראל וכו', וכגון שהורגלו בכך וסבורין שהוא מותר דכשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אבל אם הם שוגגין חייב להדריכם בדרך ישרה שמא ישמעו כיון שלא הורגלו מאבותיהם כך, גם אם מזידים ועבדי איסורא חייב להוכיחם כדדרשינן הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, אבי"ה.

ראב"ן: מסכת נדה סימן של"ז: וכלה שפירסה נדה לפני כניסתה לחופה הרי היא ככל הנשים לישב שבעה נקיים... ושמעתי דמקילי בהא אינשי ואמרי דלא מיקרייא נדה שתהא צריכה שבעה נקיים עד כניסתה לחופה אלא מיד כי פסקה מטבילין אותה, ותימא לי מנא להו... וצריך לפרסם הדבר ולהודיע לכל שהוא איסור כרת ולהפרישם מן האיסור, ואע"ג דגבי תוס' יום הכיפורים דאכלי אינשי עד חשיכה ולא אמרינן להו דאסור משום דהנח להן שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין, התם ליכא כרת דכתיב אשר לא תעונה בעצם היום הזה, על עצמו של יום עונש כרת ולא על התוספת, אבל הכא דאיכא כרת מפרשינן להו, וצריך לעשות גדר וסייג בזה שלא יוסיפו לעשות עוד ולגזור ולהחרים בארור אשר יעשנה וכל ישראל נקיים.

רמב"ם: הל' שביתת עשור פרק א הלכה ז: נשים שאוכלות ושותות עד שחשיכה והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש אין ממחין בידן שלא יבואו לעשות בזדון, שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו, והנח להן שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכן כל הדומה לזה.

מגיד משנה: נשים שאוכלות וכו'. ביו"ט פרק המביא (ל: תוספת יוה"כ דאורייתא וקא חזינן לנשי דאכלו ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מיד, ואמרו שם טעמא מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכתב רבינו וכן כל הדומה לזה ומבואר שם, והכונה בכל דבר שאינו מפורש בכתוב ונהגו בו היתר ומסור לכל.

שיטה מקובצת: אלא הנח להן לישראל וכו'. ודוקא במידי דקים לן דעבדי בשוגג דבכי הא אין אנו נתפסין בעון משום דלא מהני בהו מחאה. אבל במילתא דקים לן דידעי דאיסורא הוא ועבדינן במזיד ליתיה להאי טעמא ואי לא מחינן בהו מתפשין עלייהו דהא ישראל ערבים זה לזה כן אמר, הריטב"א ז"ל:

ולא היא לא שנא דאורייתא ולא שנא דרבנן, ואף על גב דהתם בשבת אסיקנא דוקא בדרבנן כאוקמתא קמייא דהכא, איכא למימר דפליגין אוקמתי אהדדי וקיימא לן כההיא דהתם לחומרא. ויש מפרשים דלא פליגין דהא דאמרינן הכא דאפילו בדאורייתא לא מחינן לאו דאורייתא ממש אלא כל דאתי מדרשא דקרא כגון תוספת, והתם דקאמר דרבנן לישנא קלילא נקט דכל דאתי מדרשא כיון דאיסוריה קיל כגון תוספת דליכא אלא עשה קרי ליה דרבנן כלומר כעין דרבנן והוא הנכון.

והעיד הריטב"א ז"ל בשם רב גדול מאשכנזים שהעיד בשם רבותיו הצרפתים ובכללם ר"י והר"ם מרוטנבורק, שלא נאמרו דברים הללו אלא לדורותם אבל בדור הזה שמקילין בכמה דברים ראוי לעשות סייג לתורה [ו]אפילו בדרבנן מחינן וקנסינן להו עד דלא לעברו לא בשוגג ולא במזיד, ושכן הוא במדרש ירושלמי. והדבר נראה לי נכון.

צ"ע אם זה הריטב"א הידוע, האם דרכו להביא מאשכנזים ומהר"ם מרוטנברג??? וגם הריטב"א בקטע לפני?
ועוד איכא למימר דאפילו לדידהו דלא מחי היינו דוקא בדקים לן בגווייהו דלא מקבלי.
אבל אי מספקא לן אי מקבלי אם לאו ודאי מחינן. והכי מוכח פרק במה אשה דאמרי התם
בשעה שגלו ישראל היו אויבים הורגין כו' אמר להם הללו נמי רשעים הם שהיה בידם
למחות ולא מיחו כו' כדאיתא התם. וכן אמרו בתוספות.

ים של שלמה: [ביצה פ"ד סימן ב]: דין כל מידי דרבנן או אפילו מדאורייתא הבאים
ממדרש הפסוקים שאינו כתוב בתורה בהדיא, אז אם הנשים ממנין
לקבלו אין מוחין להם ואי לא ידעינן חייבים למחות בהן, אבל מילי שכתוב בהדיא בתורה
מחינן בהו וענשינן להו עד שיקבלו ואפילו בספק דאורייתא:

א"ל רבה ב"ר חנן לאביי תנן אין מספקין ואין מטפחין ואין מרקדין... וכתב הרי"ף והרא"ש
(סימן ב') אחריו וז"ל: וה"מ במידי דידעינן בודאי דממאנים אותו לקבל אבל במידי דלא
ידעינן חייבים למחות בידם ע"כ. וכתב עוד הרא"ש כתב בעל העיטור דוקא במידי דאתא
מדרשה כגון תוספת עינוי ד"כ אבל במידי דכתוב באורייתא בהדיא מחינן להו וענשינן
להו עד דפרשי.

וכן יראה מפרש"י שפירש 'עד שחשכה גרסינן ולא משחשיכה', והיינו טעמא משום דכתוב
באורייתא בהדיא. ומש"ה נראה לא זו ודאי דאורייתא אלא אפי' ספיקא דאורייתא, מאחר
דספיקא דאורייתא לחומרא הוי כודאי, דאל"כ הוי שפיר גרסינן שאפילו משחשיכה ור"ל
בין השמשות, אלא ודאי אף בין השמשות הוי מחינן בהו אי הוו אכלי כי ספיקא כודאי,
וכן ייסד הפייט: לא תנאף בספק פן תענש בודאי:

קובץ שיעורים: ביצה סימן סו: מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, והיינו היכא
שידוע בודאי שלא ישמעו לנו, ובמשנה ברורה סי' תר"ח הביא בזה
שתי שיטות, שיטת ס' יראים דאפילו ברור לנו שלא ישמע לא נפטר אלא מדין ערבות שכל
ישראל ערבים זה לזה אבל אכתי חייב במצות הוכח תוכיח עד הכאה או נזיפה, וצ"ל
לשיטה זו דהא דמצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע, היינו לאחר שכבר קיים מצות תוכחה
עד הכאה או קללה אבל כל זמן שעדיין לא הגיע לשיעור זה, אכתי רמיא עליו מצות
תוכחה. ויש חולקין דהיכא דברור לו שלא ישמעו פטור ממצות תוכחה, והשיעור המבואר
בגמ' עד הכאה וכו', מיירי באופן שאינו ידוע ואפשר שישמעו לו,

ובתנא דבי אליהו איתא דעל אותן שיצאו מכלל עמיתך ליכא מצות תוכחה, וא"כ דינן
כעכו"ם שאין חייבין להפרישו מאיסורא אלא רק שלא להכשילו, ויש להסתפק דאפשר
דאכתי איתנהו בכלל ערבות, ומי שיש בידו למחות בהן נתפס בעוונם משום דין ערבות,
אף דליכא מצות תוכחה, אלא דהתינח לשיטת ספר יראים דמצות תוכחה וערבות הן שני
דינין חלוקין, י"ל דנפק"מ היכא שברור שלא ישמעו דבכה"ג ליכא משום ערבות, ואכתי
איכא מצות תוכחה, אבל במי שיצא מכלל עמיתך נפטר גם ממצות תוכחה, בזה י"ל דהיכא
דאפשר שישמע, אף דליכא מצות תוכחה משום דאינו בכלל עמיתך אבל מ"מ צריך למחות
משום ערבות, אבל להסוברין דפטור גם ממצות תוכחה אם ברור שלא ישמע, ע"כ צ"ל
דמיירי באופן שאפשר שישמע, ומ"מ במי שאינו בכלל עמיתך פטור מלהוכיחו, וקשה
דאכתי יתחייב להפרישו מטעמא דערבות, וע"כ מוכח דבאותן שאינן בכלל עמיתך ליכא
בהו גם דין ערבות, וא"כ מי שיצא במצוה אינו יכול להוציאן כדין מי שיצא מוציא כיון
דליכא עליהו ערבות, ודין זה יש להעיר גם בגרים לדעת הסוברין דלא נתערבו על הגרים
נדה דף יג:

(סז) ורבינו יונה בשע"ת פירש קרא דולא תשא עליו חטא, שהמונע עצמו מתוכחה נושא
עון חבירו, ומקורו בתרגום אונקלוס כמ"ש שם הרמב"ן, ולפי"ז נראה דאין לחלק בין מצות
תוכחה לדין ערבות, דהיכא דחייב להוכיח ולא הוכיח הוא נתפס בעון חבירו, וזה לא שייך

אלא היכא שבידו להפרישו, אלא דקשה לפירוש זה, דלמה לי קרא וכשלו איש באחיו בעון אחיו, תיפוק ליה מקרא לא תשא עליו חטא, דע"כ קרא דאיש בעון אחיו מיירי היכא שבידו להפרישו, דאי לאו הכי אנוס הוא ואנוס רחמנא פטריה,

והרא"ש ריש מס' שבת כתב דאיסורא דרבנן איכא לסייע עוברי עבירה, דאפילו קטן אוכל נבילות מצווין להפרישו, כ"ש גדול שלא יסייע לו, וקשה, מ"ש איסורא דרבנן, והא מדאורייתא חייב לאפרושי מאיסורא, ובמשנה ברורה סי' שמ"ז בשער הציון פירש דברי הרא"ש דמיירי היכא שאין בידו להפרישו, בזה ליכא אלא איסורא דרבנן לסייעו, ואי נימא דאפילו בכה"ג איכא מצות תוכחה מדאורייתא, ודאי דכ"ש דאסור לסייעו מדאורייתא,

ומ"ש דקטן אוכל נבילות בי"ד מצווין להפרישו, קשה דזה דלא כהילכתא דקיי"ל אין בי"ד מצווין להפרישו, ואולי דעת הרא"ש לפסוק דמצווין להפרישו וס"ל דהוא רק מדרבנן, ויש לפרש כוונת הרא"ש דס"ל כדעת תוס' דהא דאין מצווין להפרישו הוא בקטן שלא הגיע לחינוך, אבל בהגיע לחינוך צריך להפרישו, וזהו מדרבנן, ועיין בב"י או"ח סי' שמ"ג אבל למ"ד צריך להפרישו, אפילו בלא הגיע לחינוך, הוא מדאורייתא, אלא שצריך טעם, למה יהא צריך להפרישו מדאורייתא כיון דהקטן אינו מזהיר, ונראה דהא דהקטן אינו מזהיר הוא משום דלאו בר קבולי אזהרה הוא, כמו שפירש רש"י נדה דף מ"ו, אבל סיבת האיסור ישנה גם בקטן, ומשום הכי איקרי תקלה, בקטן יותר משוגג, סנהדרין נ"ה, וכן יבמה ערוה קטנה שנפלה ליבם קטן, אינה זקוקה, דהויה ערוה גם אצל קטן, ומשו"ה אפשר, דצריך להפרישו מדאורייתא...

❖ == מוטב שיהיו שוגגין נאמר רק באיסור עשה ולא באיסור לאו

ריטב"א: **מכות כ:** וכמה שיעור קרחה, פירוש לחייב מלקות דאילו לאיסורא אפילו שערה אחת אסור, וכדאמרין בירושלמי רב הונא מפקיד [-צוה] לחביריו, פקדון [-תצוו] נשיכון כדקיימון על מיתה דלא ליתלשו בשעריהון דלא ליתי לידי קרחה שנאמר כי עם קדוש אתה, אחד אנשים ואחד נשים ע"כ. ומדקאמר 'דלא ליתון לידי קרחה' משמע דאפילו על תלישה כל דהוא הוא דאמר דפקדון, ומיהו משמע לישנא דלא מפקד אלא לתלשן אבל לאחוז בהם בלא תלישה כמו שנוהגין היום לא מפקד, ואעפ"כ ראוי לגעור בזה אפילו שלא יבואו לידי קרחה לפי מה שפקדו בני אדם בקרחה.

והדבר ידוע שכל זה אסור אפילו באביו אפילו ברבו ולא כמו שנהגו, ואין ראוי לומר בזה מוטב שיהיו שוגגין שכן עושין בכל יום ומזידין הם, ועוד דאפילו למ"ד התם דאפילו בדאורייתא אמרין הנח להם לישראל הני מילי באיסור עשה כתוספת דיום הכפורים אבל לא באיסור לאו, וכדכתיבנא בדוכתי בס"ד:

=דבריו מובאים ביד מלאכי בכללי הדינים ?? ובשדי חמד מערכת ה"א אות א' הקשה עליו עיי"ש.

▼ עיין לקמן פרק ז: בידו למחות (שבת נה) בדברי תוספות, ריטב"א, מאירי, חידושי הר"ן, יפה ענף, שפת אמת ועוד השייכים ישירות לענין מוטב שיהיו שוגגין

שבת קמח: ...ואמר ליה רבא בר רב חנן לאביי תנן לא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין ביום טוב, וקא חזינן דעבדין ולא אמרינן להו ולא מידי, ולטעמין הא דאמר רבא לא ליתבי איניש אפומא דלחייא דילמא מיגנדר ליה חפץ ואתי לאיתויי, והא קא חזינן נמי דמותבי חצבי ויתבן אפומא דמבואה ולא אמרינן להו ולא מידי, אלא הנח לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין.

סבור מינה הני מילי בדרבנן, אבל בדאורייתא, לא. ולא היא, לא שנא בדרבנן ולא שנא בדאורייתא. דהא תוספת דיום הכפורים דאורייתא היא, וקא חזינן להו דקאכלי ושתו עד שתחשך, ולא אמרינן להו ולא מידי.

תוספות רי"ד: והני מילי בדרבנן אבל בדאורייתא לא, אינו כן שבתחלת פרק המביא מסיק עלה ולא היא לא שנא בדרבנן ול"ש בדאורייתא דהא תוס' יוה"כ דאורייתא וקאכלי ושתו עד חשיכה ולא אמרי' להו ולא מידי:

ריטב"א: מוטב שיהיו שוגגים ואל יהו מזידיים, פירוש לפי שדבר שנהגו בו רבים קשה לפרוש, ומיהו אם הם עושים במזיד חייב להוכיחם דליכא למימר בהא מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים, וביום טוב כבר פירשתיה בס"ד. והני מילי בדרבנן אבל בדאורייתא לא. הכא לא גרסינן טפי בנוסחי דיוקני, אבל בפרק המביא (ביצה ל) גרסינן להא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא וכו', וקיימא לן כסוגיא דהתם דהויא בדוכתה וכדכתיבנא התם בס"ד.

חתם סופר: הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו', פסק הלכה, בדבר דאורייתא שאינו מפורש בתורה ישער בנפשו אם לפי אומדנא דיליה לא ישמעו לו עד הכאה וקללה לא יתחיל להוכיח כלל כי מוטב שיהיה שוגגין, אבל בדבר המפורש בתורה אין לו לסמוך על אומדנא דיליה וצריך להוכיח בפועל עד הכאה וקללה, ולעיל נה. הללו צדיקים גמורים וכו', פירוש הם סמכו על אומדנא ולא מיחו אע"פ שלא טעו בשיעור שהרי העיד הקב"ה גלוי לפני וכו', מ"מ נענשו שלא היה להם לסמוך על אומדנא של עצמם, ועיין בספר ברכי יוסף או"ח סי' תר"ח בשם מהר"ח אבולאפיא. וכתב בתשב"ץ ח"ב הני מילי אם שגו רוב הציבור אבל איזה יחידים, מוטב שיזידו הם ולא יגררו רוב הקהל אחריהם על כן צריך להוכיחם בכח:

בבא בתרא ס: תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע... ומיום שפשטה מלכות הרשעה שגוזרת עלינו גזירות רעות וקשות... דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו, אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

רשב"ם: ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו, בענין טוב ולא ע"י עובדי כוכבים ומצות לא יבטלו עוד. אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין, במה שלוקחין נשים שאינם סבורים שיש איסור בדבר. ואל יהיו מזידין, דמשום דלא יוכלו לעמוד בה יבטלוהו ונמצאו מזידין הלכך לא גזרינן.

תוספות: מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, בדבר שאין ידוע אם יקבלו כשנמחה בהן
אם לאו צריך למחות כדמוכח בפ' במה [בהמה] (שבת נה). דאמרה מדת הדין
אם לפניך גלוי לפניך מי גלוי ונענשו אבל בדבר שאנו יודעים בבירור שלא יקבלו אמרינן
מוטב שיהיו שוגגין וכו'.

מאירי: ...קדמונינו היו אומרים משנגזרו עלינו גזרות לבטל תלמוד תורה ומצות ואין
מניחין אותנו ליכנס לשבוע הבן דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה
ושלא להוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה אלא הנח להם לישראל יעשו רצון
קונם ויעשה שליש מה שהושלש בידו ובהדי כבשי דרחמנא למה לן אלא הרי אנו מקוים
ומצפים למדת רחמיו ואיהי אדידה עבדא:

(ב) שאלות ותשובות המובאים במפרשי שו"ע תר"ח

תשב"ץ: ח"ב סימן מ"ז: ובענין מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין אם אומרים כן
בדבר תורה או לא, ידע שיש בזה בתלמוד חילוף סוגיא, דבפרק שואל (קמח):
אמרינן דדוקא אבל בדאורייתא מחינן בהו, ובפרק המביא כדי יין (ביצה ל.) אסיקנא
דאפילו בדאורייתא לא מחינן דהא תוספת [יוה"כ] עשה הוא ואכלי ושתו עד שחשכה ולא
מחינן בהו.

ונראה שסוגיא זו עיקר דהא עבדי בה עובדא. אלא שיש אומרים דדוקא במידי דלא כתיבא
בהדיא כתוספת עינוי אבל במה דכתיב בהדיא באורייתא מחינן בהו וכ"כ בתוספ' דדוקא
במלתא דידעי' דלא מקבלי מינן אבל אי לא ידעי' אי מקבלי אי לא מקבלי חייב למחות
כדמשמע בפרק במה בהמה (נה). ואלו הנחנו בני אדם על מה ששוגגין בכל יום היו מוסיפין
שגגות ותפול התורה מעט מעט.

♦ בדבר שרק מיעוטם שוגגין יש למחות

ונ"ל ג"כ שזה לא נאמר אלא בדבר שכלם שוגגין²⁹ כההיא דפרק חזקת (ס:) בענין רבו
פרושים בישראל, אבל בדבר שמיעוטן שוגגין מצוה למחות בידם, ואף אם יבואו להיות
מזידין כדי להזהיר לאחרים שלא יבאו לידי מכשול, דילפי מקלקלתא ולא ילפי מתקנתא
כדאיתא בירושלמי דמשקין (פ"ב ה"ב). והמורה הוראות אם הזהיר את העם והם לא הזהירו
עליו נאמר אתה את נפשך הצלת. ובפרק הספינה (פט:) בענין עוות המשקולות אר"י ב"ז
ווי אם אומר שמא ילמדו הרמאין, ווי אם לא אומר שמא יאמרו אין ת"ח בקיאים במעשה
ידינו ויבאו לרמות ויפסידו העניים, ואסיקנא דודאי אמרינן ומהאי קרא אמרה כי ישרים
דרכי ה' וצדיקים ילכו בם וכו':

מהר"ם אלשקר: סימן לה: תלמסאן, שאלה: שאלת ממני הידיד אם יש לחוש לאלו
הנשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו לפי מה
ששמענו מי שהורה ואמר כי שקר נחלו אמותינו הנוהגות לגלותו כי הוא איסור גמור ובפ'י
אמרו ז"ל שער באשה ערוה ולכן ראוי להוכיחן ולהזהירן שלא לגלותו.

29. תשב"ץ: =להסביר קצת // מובא בשער הציון תר"ח ג' לקמן <=>, עיין לרעך כמורך עמוד 39-40

תשובה: איברא דאין בית מיחוש לאותו שער כלל כיון שנהגו לגלותו ואפילו לק"ש. וההיא דשער באשה ערוה לא מיירי אלא בשער שדרך האשה לכסותו דומיא דטפח... וכן שמעתי שכתב בעל המכתם ואין זה צריך לפנים דלדברי כולם אין בו צד איסור כלל אדרבה שהתירוהו בפירוש ואפילו לק"ש והעידו שנהגו לגלותו ובודאי כי כן היו נוהגות בנות ישראל בימי חכמי המשנה והתלמוד ז"ל ואיפש' דאפילו בעודן על אדמתן בזמן שבית המקדש קיים כדאיתא בהדיא בפרק חזקת הבתים דאמרינן התם עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. מאי היא רב אמר בת צדעא... וזה המנהג בעצמו הוא מנהג הנשים היום שהאשה קולעת כל שערה ומשיירת שער הצדעים יורד על פניה והוא הנקרא בלשון חכמים בת צידעא... וכמה לא חלי ולא מרגיש האי גברא דקאמר לה להאי מילתא דכיון שנהגו לגלותו מימי עולם ומשנים קדמוניות ברוב תפוצות הגולה שתחת יד ישמעאל ואין בידו למחות איך עלה בלבו לאוסרו.

ואף אם היה אסור דאפילו באיסורא דאוריתא אמרינן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין כדאסיקנ' בביצה פרק המביא. וכדאיתא שם בהלכות הרי"ף זכרנו לברכה. ואף על גב דבשבת ריש פרק שואל בכולהו נוסחי דווקני אוקימנא דבדרבנן אמרינן הנח להם לישראל וכו' ובדאוריתא אין מניחין, וקשו תרויהו אהדדי, כבר אמרו רבותינו ז"ל דההיא דפרק המביא דמסקינן דאפילו בדאוריתא שבקינן להו, דוקא במידי שהוא דבר תורה מהלכה למשה או מדרשא ואיסורו אינו ברור וניכר שהוא מדאוריתא, דהא מאי דאיתא התם דאוריתא היינו תוספת יום הכפורים דילפינן לה מערב עד ערב תשבתו שבתכם, ואין לו זמן קבוע וניכר לאיסורו, וכשהן אוכלין ושותין הם סבורים שעדיין לא קדש היום, אבל בשאר איסורין הניכרים כגון חלב ודם ושבת וגזל וכיוצא בהן לא אמרינן הנח להם לישראל, והשתא אם בדאוריתא ובדרבנן אמרינן הנח להם, כל שכן בדבר המותר שנהגו בו היתר שכל המוכיחן בזה לא בדעת ידבר ונמצא מכשילן ח"ו ועתיד ליתן את הדין...

הילכך אפילו לאותן שהיו נוהגות לכסותו בארצן ראוי להניחן לנהוג כמנהג הארץ אשר גרו בה. ומעשה אמותן הקדושות בידיהן כמו שהוכחנו מההיא דפרק חזקת הבתים דלעיל, ובכמה וכמה דברים הקילו רבותינו ז"ל כדי שלא תתגנה האשה על בעלה, ואין צורך באור. נאם המעוטף באהבתך ולפרידתך קירות לבו מקרקר. משה נ' אל אשקר. נ"ר.

=עיי' ברכי יוסף לקמן סימן קטן ג' שדבר בדבריו, והשוה עם נידון דומה שו"ת יד הלוי במברגר לג

מהרי"ט: שו"ת ח"א סימן פ"ג: שאלה נשאלתי בתותין הללו שמאכילין העלין שלהן לתולעי המשי אם מותר לעשות כן בשביעית... ונראה לי שיש להורות היתר בענין זה מטעם שהאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל ולא לעשות פירות אלא נוטעין אותם מתחלה לצורך המשי ולא קרינן ביה לאכל' ולא להפסד הואיל ומתחילתן אינן עומדים לאכילה ואדרבא הפסד הוא להם אם היו מניחי' אות' לפירות לפי שהם משתכרין יותר ויותר בגידול המשי מן הפירות...

...והשתא בנ"ד הואיל ועדיין לא נראו הפירות לאכילה, מותר לעשות מהם דברים שהם ראויים להם כגון לאכילת תולעים אלו...

ומנהגן של ישראל תורה הוא הואיל ומימות אבותינו הגדולים נוחי נפש לא נשמע מי שמיחה בדבר, וזקני העיר הזאת העידו לו על אבא מארי ז"ל ששאלוהו על הדבר והתיר, וממילא ממה שלא מחה בידם כמו שהיה מוחה בידם על כמה עניני שביעית ודאי שלא חשש בזה, כאותה שאמרו בהקומץ בתלמודו של רבי עקיבא שהי' קושר תפילין בלשונות של ארגמן ולא אמרו לו דבר איפשר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיח' בו,

וכהא דאמרי' בהניזקין ההוא אפוטרופא דהוה בשיבבותי' דריב"ל דהוי קמזבין ארעא וזבן תורי ולא אמר ליה ולא מידי סבר לה כרבי יוסי דתניא מימי לא קריתי לשורי שורי וכו', כלומר ממה שראינו שלא אמר ולא מידי למדנו שהוא מותר וסבר לה כרבי יוסי.

<ק"ט>

ותו בפרק קמא דע"ז בעי מיניה רשב"ל מרבי חנינא עטלוז' של עזה מהו אמר ליה לא הלכת לצור מימך וראית ישראל ונכרי ששפתו שתי קדרות על פי כירה אחד ולא חשו להם חכמים משום בשר נבלה וכו', אלמא מייתי מדלא מיחו בהם חכמים.

אבל קשה מהא דפרק אלו מגלחין דמפנין כלי פשתן במועד בעי לאיתויי בר הדיא ראי' דשרי דלדידי' חזי ליה ימה דטברי' דמפקי לה משכלי דמאני דכיתנ' בחולא דמועדא ומתקיף לה אביי מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דילמא שלא ברצון חכמים עבדי, ויש לומר שאני התם דמילתא דרבנן היא ומאחר שלא שמעו להם בראשונה לא חזרו. ומיחו כאותה ששנינו במנחות פרק רבי ישמעאל אנשי יריחו היו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים, והכי תנן בסוף פרק מקום שנהגו על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידן אע"ג דאסירי, אבל היכא דאיכא אסורא דאורייתא ודאי היו צריכים למחותו,

❖ חילוק בין נשים לאנשים שנשים אפילו באיסור דאורייתא לא ישמעו

אי נמי שאני התם דנשים הוו אותן שהיו מכבסות דסתם כיבוס על ידי נשים הוא ולא היו שומעות לדברי חכמים, ובנשים אפילו באיסורא דאורייתא אמרינן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין³⁰ כדאשכחן בפרק יום הכפורים גבי תוספת עינוי וכמ"ש התוספות שם, אבל הכא דאיסורא דאורייתא הוא ואנשים הוו, אם איתא דאיכא איסורא היה להם לחכמים למחות, וכבר הסכמנו ההלכה אל המעשה שלא יהיה בדבר פסק, והנראה לע"ד כתבתי וחתמתי שמי, הצעיר יוסף בכמהר"ר משה מטראני זלה"ה.

ברכי יוסף: או"ח סי' תר"ח: דין ב: נשים שאוכלות וכו' אין ממחין וכו', כתב מהרימ"ט

[מהרי"ט] בתשובה בראשון סוף סי' פ"ג <?> דנשים אף באיסור דאורייתא

אמרינן מוטב שיהיו שוגגין, אבל בנ"ד דאיסור תורה ואנשים הוו אם איתא דאיכא איסורא היה להם לחכמים למחות. והשיגו גדול דורנו הרב מהר"י בר דוד בספרו הבהיר 'דברי אמת' מנידון הרב תומת ישרים סי' כ"ז, וממאמרם ז"ל (ויק"ר ז א) גבי מה חטא לך, ומהתוס' בע"ז (ד.) <?>, דמבואר בהני דוכתי דאמרינן מוטב שיהיו שוגגין גם באנשים. יוע"ש היטב באורך.

ולי ההדיוט נראה דכונת מהרימ"ט דאורחא דמילתא דנשים אינן שומעות ואינם מקבלות ודאי, וזהו שכתב גבי ההיא דפרק בתרא דמו"ק (יח:) דסתם כיבוס על ידי נשים ולא היו שומעות לדברי חכמים, כלומר דרגילות נשים בכך, ובאנשים הוי איפכא דארחיהו לשמוע לדברי חכמים. אבל אין דעת מהרימ"ט דהדבר תלוי בצד זכרות ונקבות, אלא דאורחא דמילתא דנשי לא שמיעי ואינשי שמעי, אבל אי נשי שמעי או אפילו ספק דשמעי, מחינן להו כמ"ש הרי"ף וסיעתו. ואנשים שאינן מקבלים ודאי, ותשש כחן, אמרינן בהו מוטב שיהיו שוגגין. ולמה שהבין הרב הנז' בדעת מהרימ"ט שכוונתו לחלק בין אנשים לנשים, יש להעיר דמאי ראיא מנידון הרב מהר"ר תם, נימא בנידונו מאן מבשל אלא אנשים, וכמ"ש מהרימ"ט בההיא דמו"ק דמאן מכבס כי אם נשים. ועיין בתשב"ץ ח"ב סי' מ"ז.

מעיל צדקה: שו"ת סי' יט: בבית ישראל ראיתי שערוריה, איכה נהייתה כזאת שאין

איש שם לבו להוכיח בשער בת רבים על התקלה וקלקלת שוטים שקלקלו

והרגילו הרגל דבר עד שנעשה טבע לקיים לבלתי הרגיש ברעה אשר ימצאם באחרית הימים, והוא אשר נעשה בכל יום ערוך השלחן וצפה הצפית מיום שגומרין שידוכין בין בחור

30. מהרי"ט: עיין ב"מצות התוכחה" עמודים מה מו, שמסביר את שיטת מהרי"ט וגם מביא שיש חולקים עליו עיי"ש באריכות.

ובתולה מושיבים אותם יחד ומוסרים הבתולה לזנות בית אביה בחיבוקים ונשוקים ומעשה חידודים, וכל הקרואים והמסובין מחזיקין בידו.

ואני מתמיה מזה ימים מדוע מחשים הגבורים אשר מעולם אנשי השם המוכתרים בכתר תורה, ונתתי אל לבי לדרוש ולחקור אם יש מקום להניח ישראל במנהגם הגרוע הזה להיותם שוגגים ולא יחזרו מזידים כי כמעט ידוע לכל שלא יקבלו בזה ולא ישמעו קול ענות מוכיחיהם בדבר הזה ועל כן יש לצדד ולברר אם הנאסר הזה מדבריהם שבקל נוכל לומר מוטב שיהיו שוגגין וכו' או אם הוא מאיסורי תורה...

...והנה אחרי כל הבא בדברינו מבואר... וא"כ הו' דמדאורייתא הוא, מן הראוי לגעור בהני העושים כן כי בלי ספק הן נדות...

ועם כל זה נ"ל שאין החיוב להוכיח בדברים אלו ידיעין בודאי שאין מקבלין מאתנו, וא"ת הרי אמרה מידת הדין לפניהם מי גלוי, י"ל בדבר שאחזו להם מנהג בפרהסיא, מקרי גלוי לנו שלא יקבלו, וכן כתב רש"י בריש פרק המביא הנח להם לישראל בדבר שהרגילו בו לא יחזרו בהם, והיינו דקשה לרש"י לשון הש"ס ולא אמרין להו ולא מידי משמע דמעולם לא אמרי להו מידי וא"כ מנא נדע שלא יקבלו, לפיכך פירש רש"י בדבר הנהוג בודאי לא יקבלו.

ומכל שכן בזה כמעט מנוסה לנו שלא יקבלו, מוטב שיהיו שוגגין ולא מזידין, ואף שבדבר שמפורש בתורה לא אמרין כן, מ"מ הדבר שאינו מפורש בהדיא בקרא אף דאתי לן מדרשא דקרא, לא מחינן בהו, וכן כתב הרא"ש בשם בעל העיטור בריש פרק המביא, ודבר הקריבות אינו מפורש בהדיא שהרי מחולקין בו אמוראים אם נאסרו כל הקרובות מדאורייתא, אבל בדבר המפורש מחינן בהו עד דלא ישמעו ועד הכאה או קללה.

ובזה מתורץ דאתענשו מקודשים שבעם על דלא מיחו, והרי שם הרגילו והנהיגו במנהגם הרע כדכתיב כי מלאה כל הארץ מוטה ומעל, אלא ודאי בדבר המפורש הוה ליה למחות.

ומיהו הראיה שהביא מהרש"ל לפסק העיטור ממאי דפרש"י על ואכלו ושתו עד חשיכה גרסינן ולא גרסינן משחשיכה, והיינו טעמא דמשחשיכה מפורש בקרא בהדיא, ולי נראה דגירסתו ממאי דאמר בש"ס והלא תוספות יוה"כ דאורייתא וכלו ושתו עד חשיכה, ואי גרסינן דאכלו ושתו בחשיכה למה ליה למימר מתוספות יוה"כ, ובזה נדחה נמי מה שפסק עוד דנראה שגם ספיקא דאורייתא בדבר המפורש הוי כוודאי, דאל"כ מצי שפיר לגרוס משחשיכה והוי ליה בית השמשות, אלא ודאי אף בין השמשות הוי מחינן בהו דספיקו כוודאי, ולפמש"כ אין מכאן ראיה דמלשון הש"ס משמע שהמעשה דהני נשי לא הוי נהגי כן לאכול בין השמשות.

והנה אף אם נהיה כזאת ועת לחשות מהוכיח אותם לנוכח פניהם שלא יקבלו ולא ישמעו לקול התוכחה, על כל פנים כל מי שנוגע יראת א' בלבבו יאזור כגבור חלציו וישים מצחו נחושה נגד המון עם לבלתי יעשה כמעשיהם... והשומע לדברינו יראה זרע יאריך ימים אמן.

(ג) מוטב שיהיו שוגגין / או"ח סימן תר"ח

שלחן ערוך: או"ח סימן תר"ח סעיף ב: נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש, אין ממחין בידן כדי שלא תבואו לעשות בזדון. **הגה"ה:** והוא הדין בכל דבר איסור אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, ודוקא שאינו מפורש בתורה, אע"פ שהוא דאורייתא, אבל אם מפורש בתורה מוחין בידן (ר"ן ביצה ורא"ש בשם העיטור). ואם יודע שאין דבריו נשמעין לא יאמר ברבים להוכיחן רק פעם אחת אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידע שלא ישמעו אליו, אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו. (נמוק"י ס"פ הבע"י).

דרכי משה: בטור כאן: אע"ג דהיא דאורייתא כמו תוספת יוה"כ אבל דבר הכתוב בהדיא באורייתא צריך למחות, **דהא ודאי אינם שוגגים**, [עיי' לבושי שרד בסמוך] וכן כתב הרא"ש בשם בעל העיטור. וכתב בנמוקי יוסף בסוף פרק הבא על יבמתו הא דמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע הני מילי ברבים אבל ביחיד צריך להוכיחו עד שיכנו או יקללנו כדאיתא במסכת ערכין (טז:) והא דאמרינן בשבת (נה.) לוכחינהו מר להני דברי ריש גלותא ואמר לא מקבלי מינאי ואמרינן אפ"ה לוכחינהו מר התם דלא הוכיחם כלל אלא שהיה מכיר בהם ומשום דאולי ישמעו או שלא יהא להם פתחון פה היה חייב להוכיחם פעם אחת לפחות.

טורי זהב: שם: (ב) ואם יודע כו', כתבו התוספות ס"פ חזקת הבתים (ס) בדבר שאין ידוע אם יקבלו כשמוחה בהם אם לאו צריך למחות כדמוכח בפרק במה אשה דאמרה מדת הדין אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי ונענשו אבל בדבר שאנו יודעים בבירור שלא יקבלו אמרי' מוטב שיהיו שוגגין כו':

מגן אברהם: (א) אין ממחין, ודוקא שידוע בודאי שלא יקבלו ממנו כ"כ הרא"ש בביצה פ"ד ובתשובות סי' ג' כלל ר'. (ב) מפורש בתורה, אע"פ שהוא ספק כגון בין השמשות מוחין (ים של שלמה פ"ד דביצה). (ג) ואם יודע, ודוקא כשברור לו, ודוקא כשהחוטא שוגג אבל אם החוטא מזיד נהי דמי שאינו מוכיחו אינו נענש כמותו מ"מ עובר על מצות עשה דהוכיח תוכיח. וחייב להוכיחו עד שינזוף בו החוטא, מכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לץ. ובעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים (סמ"ק סימן קי"ב פסק כמ"ד עד נזיפה). ובספר חסידים סימן תי"ג כתב דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו ע"כ. לעולם ידור במקום רבו כשמקבל תוכחתו ואם לאו אל ידור (ברכות ח), מוטב שיהיו שוגגים.

פרי חדש: או"ח סי' תרח: (ב) עיין מה שכתבתי בסמוך, ויראה דלמ"ד ספיקא דאורייתא לחומרה הוי מן התורה ראוי למחות בידן אם נמשכות בזמן בין השמשות כיון דהוי ספק כרת, וכ"כ רש"ל ביש"ש ר"פ המביא כדי יין, ומיהו כתב הרא"ש שם ובתשובה כלל ז' סימן ג' וכן כתבו התוספות פרק חזקת הבתים ובפ"ק דע"ז ובפרק במה בהמה דאי לא ידעינן אי מקבלי מינן אי לא, מחייבין למחות בידם.

ומ"ש עד שיכנו או יקללנו, וקשה דאי בקללה דקילא סגי למה לי הכאה, ויראה משום דבפ"ג דערכין אמרינן עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמאל אמר עד קללה ר"י אמר עד נזיפה, וכיון דרב ושמאל פליגי עליה דרבי יוחנן דבנזיפה לא סגי, לא קי"ל כוותיה, והשתא מספקא ליה אי קי"ל כוותיה דרב דהילכתא כוותיה דרב באיסורי או קי"ל כשמאל משום דבקללה הוי שמאל ור"י תרי לגבי דרב דסגי בהכי, והרמב"ם ז"ל פסק בפ"ו מהלכות דעות כרב להחמיר משום דלדידיה ניהא קרא דיונתן דכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, ולשמאל ור"י יוחנן צריך לדחוק כדדחינן בגמרא דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה, ומיהו מהכא שמעינן דלכו"ע אף על פי שאינו מחוייב אי בעי למיסר נפשו עד הכאה שפיר דמי, והפסק המחזור הוא לפסוק כשמאל משום דהוי סברא מציעתא.

אליה רבה: שם: אין מוחין וכו', שמא אינן מקשיבין, מהרי"ל, וכן משמע בפסקי תוס' <קכן> פרק המביא הביאו מטה משה סי' תרמ"ח, וצ"ע הא הרי"ף והרא"ש פרק המביא ובתשובות כלל ו' כתבו הני מילי דידיענן בודאי דלא מקבלי אבל במידי דלא ידעינן מחייבין למחות בידם ע"כ, וכ"כ רבינו ירוחם סוף נ"ב ועיין סי' שס"ה ס"ו.

ואם יודע וכו' דוקא שוגג, אבל מזיד חייב להוכיחו עד שינוח בו החוטא, בעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר בעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים, ובספר חסידים סי' תי"ג דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו, מגן אברהם, וצ"ע בספר חסידים גופיה.

ביאור הגר"א: שם: ודוקא [שאינו מפורש בתורה] וגו', שגירסת הראשונים בשבת שם 'דוקא בדרבנן אבל בדאורייתא לא' ולא גרסו 'ולא היא', וכתב הר"ן שמיחלפא הסוגיא, אבל לפי' שם לאפוקי דבר המפורש וכמ"ש הר"ן בשבועות דמה שאינו מפורש בתורה קרי' דרבנן ועיין יו"ד סי' רל"ט ס"ו, ועי' בפ"ק דקידושין כ"ד ב', וע"ל סי' שס"ה ס"ו.

ואם יודע, יבמות סוף הבע"י. [לא יאמר] ברבים להוכיח כו' אבל ביחיד כו', מהא דערכין טז. רק פעם אחת, מהא דספ"ה דשבת והא דאמר לא מקבלי מינאי, שמע מינה שהיה צריך ברבים להוכיחן לכך היה סבור שפטור. מאחר שידע וכו', הוא תירוץ הראשון של הר"ן [נמוק"י] ששם לא הוכיחם כלל ואולי ישמעו, והתירוץ השני דמשום שלא יהיה להם פתחון פה חייב להוכיחם פעם אחת, וכתירוץ הראשון כתבו תוס' בשבת שם. עד שיכנו או יקללנו, ר"ל כרב ושמאל שם לכל אחד כדאית ליה, אבל לא כר' יוחנן דאין הלכה כמותו במקום שניהם, ועי' רי"ף פכ"ב דשבת³¹.

פרי מגדים: משבצת זהב: ואם, עיין ט"ז, תוס' ב"ב ס' ד"ה מוטב וע"ש, והיינו בדבר שאין מפורש בתורה כ"ה וה"ה במפורש שאין מוכיחו ברבים רק פ"א היינו שידע בוודאי שאין נשמעין אבל בספק מוכיחין ברבים אולי ישמעו ולא יהיה חילול השם כששותק ברבים, וצ"ל כשמוכיח לרבים הא ליחיד אסור לביישו ברבים אדרבא פ"א וב' יאמר בצנעא וער"מ ה' דעות ועמ"א אות א' ואי"ה שם יבואר עוד.

פרמ"ג, אשל אברהם: (א) אין, עמ"א ועט"ז כ' תוספת פרק חזקת הבתים ומשם י"ל דוקא במפורש בתורה עמ"א בט"ו.

31. ביאור הגר"א: ראה דמשק אליעזר לביאור הגר"א, ומצות התוכחה פ"ד עמוד כט-ל בביאור דבריו

(ב) שאינו, עמ"א היינו למ"ד ספק תורה מ"ה אסור ועב"ח וא"ר ולהר"מ ז"ל דכל ספק מן התורה שריא וי"ל תוספת שבת ויוה"כ ביה"ש הוא בה' שבת כתבתי.
(ג) ואם עמ"א ע"ד ה' דעות מזה ובספק תיבת גמ"א כתבנו מזה יע"ש וע' בט"ז אות ב' ומ"מ א' יע"ש.

לבושי שרד: שם: אבל אם מפורש בתורה מוחין בידו וכו', דהא ודאי אינם שוגגים ולא **<קבמ>**
שייך לומר מוטב שיהיו שוגגין, כן כתב בדרכי צשה בשם הרא"ש.

שם ואם יודע, עד עכשיו בהכי מיירי דהא אם יש ספק שמא יקבלו צריך למחות אפילו בדבר שאינו מפורש בתורה כמ"ש המ"א (סק"ח) [סק"א] בשם הרא"ש, ומוכח שם בהרא"ש דאפילו במידי דרבנן צריך למחות, וא"כ לשון 'ואם יודע' אינו מדוקדק כיון דעד עכשיו נמי בהכי מיירי, וצ"ל דהכי פירושו דמעיקרא כתב דהיכא שידע שאין דבריו נשמעים יש חילוק בין מפורש בתורה או לא, על זה כתב 'ואם יודע' כלומר עוד יש חילוק היכא שידע שאין דבריו נשמעים בין רבים ליחיד משא"כ שיש ספק שמא ישמעו לו אין שום חילוק דלעולם צריך להוכיח.

שם אבל ביחיד וכו', חילוק זה בין יחיד לרבים משמע לו דמיירי בדבר המפורש בתורה או שידע שעושיין במזיד דאז ליכא סברא דמוטב שיהיו שוגגים וצריך להוכיח ליחיד עד הכאה או קללה, וקמ"ל דלרבים אין צריך רק פעם אחת, משא"כ בדבר שאינו מפורש בתורה ומכ"ש כשיודע שעושיין בשוגג אין צריך להוכיח כלל בין לרבים בין ליחיד דמוטב שיהיו שוגגים, כנלע"ד.

ולפי"ז לא יצדקו דברי המג"א סק"ג שכתב על דברי הרמ"א ודוקא שהחוטא שוגג, ונ"ל דהמ"א לא כתב זאת דרך ביאור להרמ"א אלא שהעתיק לשון הסמ"ג שהסכים ג"כ לדברי הרמ"א דדוקא שהחוטא שוגג ויודע בבירור שלא ישמע לו אז מוטב שיהיו שוגגין משא"כ במזיד כגון דבר המפורש בתורה או ידיעין דעביד במזיד, חייב להוכיחו עד שינזוף, ומיירי ביחיד וכדברי הרמ"א, ומה שהעתיק המ"א דברי הסמ"ק מפני דברים חדשים שיש בו שלא הוזכר ברמ"א וק"ל.

עד שיכנו וכו', פלוגתא בש"ס עד היכן תוכחה חד אמר עד הכאה וח"א עד קללה ולכן כתב רמ"א בלשון מסופק ולא הכריע ועיין בשל"ה בריש ספרו מזה <?>.

מגן אברהם סק"ג אינו נענש כמותו וכו', כ"כ משום דאמרינן בשבת דאמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא היו מקבלים אמרה מידת הדין אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, וקשה בלא"ה תיפוק ליה דהא היה שם עבודה זרה שהוא דבר המפורש בתורה ותיירן הסמ"ג דמכל מקום אין חייב מיתה על ביטול תוכחה וז"ש אינו נענש כמותו, וק"ל.

* הבאנו קודם את דבריו באו"ח סי' קנ"ז ששם עיקר מצות תוכחה ואח"כ סימן תר"ח

שו"ע הרב: או"ח סימן קנ"ז: (ו) כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק, אלא מצוה **<קל>**
עליו להודיעו ולומר למה עשית לי כך וכך, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך^י
ואם רוצה למחול לו ולא להוכיחו הרי זה מדת חסידות ולא הקפידה התורה אלא על
המשטמה נא:

(ג) רמב"ם שם [דעות] הלכה ו, ספר החינוך סוף סימן (רי"ח) [רל"ט], וע' שו"ע חו"מ סי' ער"ב סי' יא, וע'
עוד ברמב"ם פ"ו מהל' דעות הל' ה: (נא) רמב"ם שם ה"ט:

(ז) הרואה את חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה^{יב}, מצוה עליו להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על נפשו במעשיו הרעים^{יג}, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם לא קיבל ממנו יחזור ויוכיחו שנאמר הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים^{יד}, עד שיכנו החוטא

או יקללנו^ה, ואינו מחויב להוכיח אלא עמיתו שהוא חברו שהוא גס ב^ו, אבל איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אינו צריך להוכיחו^ו כיון שבדאי לא ישמע לו^ו, אבל חברו אפילו אם יודע שלא ישמע לו חייב להוכיחו^ה, אלא אם כן הוא חוטא בשוגג שאז אנו אומרים מוטב שיהיה שוגג ואל יהיה מזיד^ט.

ורבים אפילו הם מזדיין אין להוכיחם יותר מפעם אחת^ס, אם ידוע לו שדבריו אינם נשמעים, ועל זה אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע^{סא}, ואם הם שוגגים אין להוכיחם כלל, שמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים^{סב}.

במה דברים אמורים ביחיד המוכיח, אבל על הבית דין מוטל להוכיחם ולגזור בם שלא יהיו נתפשים באותו עון^{סג}, ואפילו הוא דבר שאיסורו אינו אלא מספק^{סד}, ואפילו אם רבים הם השוגגים, ואין להם להשמט ולומר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידים אלא אם כן הוא איסור שאינו מפורש בתורה, ופרצו בו רבים^{סה} מפני חסרון אמונתם באיסור, שאז קשה מאוד למחות בידם, שאי אפשר לבית דין להעמיד שוטרים בבית כל אחד^{סו}, ועל זה אמרו הנח להם לישראל, מקצוף עליהם ומגער בם, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידים^{סז}.

(גב) רמב"ם שם הלכה ז: (נג) רמב"ם שם, סמ"ג עשין יא: (נד) פרק אלו מציאות לא. וע' בשיטה מקובצת שם ובהגהות מיימוני ברמב"ם שם אות ד: (נה) גמרא סוף פרק יש בערכין דף טז:, תורת כהנים הובא בספר החינוך פרשת קדושים ס' רל"ח: (נו) ספר חסידים ס' תי"ג, הגהות מיימוני אות ד והתנחומא, רמ"א [או"ח] ס' תר"ח סוף סעיף ב' ועיין פרי חדש שם: (נז) מגן אברהם ס' תר"ח סק"ג בשם ספר חסידים ס' תי"ג. (נח) מגן אברהם כאן בשם הגהות מיימוני: (נט) ע' תוספות בבא בתרא ס: ד"ה מוטב: (ס) רמ"א סימן תר"ח סעיף ב': (סא) יבמות סה: (סב) ביצה ל. בבא בתרא ס: (סג) שבת נה: (סד) מגן אברהם ס' תר"ח סק"ב: (סה) רמ"א שם סעיף ב: (סו) רמב"ם פ"א מהל' שביתת עשור הלכה ז: (סז) רמב"ם שם

==במש"כ שאינו מחויב להוכיח אלא עמיתו שהוא חברו שלבו גס בו (ספר חסידים) עיין תניא פרק לב שכתב: "...ומ"ש בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנא אותו וגם לומר לרבו שישנא אותו, היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצות, ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בחרדים, אבל מי שאינו חברו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו, ולכן נקראים בשם בריות בעלמא, צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה, וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה', והן לא, לא הפסיד שכר מצות אהבת רעים", עכ"ל.

(ח) כל המוכיח את חברו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו^ט, ואם דיבר אתו קשות והכלימו עובר בלא תעשה שנאמר ולא תשא עליו חטא^{טז}, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא^ט (ואע"פ שרש"י שם פירש דהיינו כשיוכיחנו ברבים להלכין פניו הנה הסמ"ג והרמב"ם פירשו שלא יוכיחנו בדברים קשים עד שפניו נשתנות והיינו אפילו בינו לבינו) מכאן שאסור לאדם להכלים את חברו אפילו בינו לבינו, ואין צריך לומר ברבים^{טא}, לפיכך לא יקראנו בשם שהוא בוש ממנו, ולא מספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו^{טב}, וכל המלכין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא^{טג}.

במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו צריך להוכיחו ברבים עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל^{עד}, וכל זה בעבירה שבסתר אבל אם עבר עבירה בגלוי יוכיחנו מיד, שלא יתחלל שם שמים^{עה}, ותלמיד שראה את רבו עובר עבירה יאמר לו למדתני רבינו כך וכך, להזכירו^{עו}, אולי שוגג הוא, ואם אינו שומע לו לא יוכיחנו עוד^{עז}, מה שאין כן בחבירו כמו שנתבאר^{עח}:

(סח) רמב"ם פ"ו מהל' דעות ה"ז: (סט) רמב"ם שם ה"ח: (ע) רמב"ם שם ובספר המצוות לאוין ס' ש"ג, סמ"ג לאוין י: (עא) רמב"ם שם: (עב) רמב"ם שם: (עג) פרק הזהב נט: (עד) רמב"ם שם: (עה) סמ"ג שם: (עו) רמב"ם פ"ה מהל' תלמוד תורה ה"ט: (עז) הגהות מיימוני בפ"ו מהל' דעות אות ד: (עח) הגהות מיימוני שם:

שו"ע הרב: או"ח סימן תר"ח:... (ד) נשים שאוכלות ושותות עד בין השמשות ממש, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקודש, אין ממחין בידן אם הוא ידוע שבדאי לא ישמעו לנו ויעשו בזדון, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין¹. וכן הדין בכל דבר איסור שאינו מפורש בתורה אלא שחכמים למדוהו ממדרש הפסוקים, או שהוא קבלה בידם הלכה למשה מסיני, או שהן בעצמן אסרו דבר, ואדם אחד עובר על דבריהם בשגגה שאינו יודע האיסור, ואף אם יודיע לו האיסור לא יקבל ממנו², אינו צריך למחות בידו, דמוטב שיהיה שוגג ולא יהיה מזיד:

(ז) גמרא שבת קמח: (ח) מגן אברהם סק"ג

(ה) אבל דבר שאיסורו מפורש בתורה, אע"פ שידוע לנו שהחוטא הזה לא יקבל ממנו אף אם נודיע לו האיסור, אף על פי כן צריך למחות בידו, לפי שכל ישראל ערביין זה בזה³, וע"י שמוחה בידו הוא מוציא את עצמו מהערבות. ומכל מקום לא יוכיחנו⁴ ברבים⁵ אלא פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות ברבים מאחר שברור לו שלא יקבל ממנו, ועל זה אמרו כשם שמצוה לאמר דבר הנשמע כך מצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע, אבל חייב להוכיחו ביחיד אפילו מאה פעמים עד שינוזף בו החוטא, שכיון שהודיע לו האיסור והוא עובר עליו בזדון חייב כל אחד ואחד מ ישראל להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

==פירוש חדש בדברי נמוקי יוסף אלא שאומרים שחזר בו בשו"ע או"ח עיין לעיל==

מכל מקום אם היא עבירה שבסתר יוכיחנו בתחלה בסתר, ואם לא שב מדרכו מכלימים אותו ברבים עד שישוב, אבל אם עובר עבירה בגלוי מוכיחין אותו מיד שלא יתחלל שם שמים יב:

(ו) מי שהוכיח את חבירו ונזף בו חבירו החוטא, לא יוכיחנו עוד על עבירה זו⁶ שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ וגו':

(ט) רא"ש, רמ"א סעיף ב: (י) רמ"א שם: (יא) מהא דערכין טז: וע"ש רש"י ד"ה ופניו וע' רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ח. (יב) מגן אברהם שם: (יג) מגן אברהם שם:

ברכי יוסף: ד: אבל אם מפורש וכו', כן כתב הרא"ש פרק המביא בשם הרב העיטור, וכיוצא בזה כתב הרב המגיד פ"א דשביתת עשור. והקשה גדול הדור מהר"ח אבואלעפיא בספר ישרש יעקב בשבת מהא דאמרו התם דאמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם, ולפי האמור דבמצוות דאורייתא המפורשות אף שלא יקבלו חייב להוכיחם, הרי במקדש ראשון שהיו עובדי עבודת אלילים וכו', היכי קאמר גלוי וידוע לפניו שאם מיחו לא יקבלו, וגם מדת הדין לא חייבינהו אלא מצד שלפניהם אינו גלוי, והלא גם שלא יקבלו בודאי חייבים הם להוכיחם. ואיהו מפרק לה דמכל מקום אין חייבין מיתה על ביטול מצות עשה דתוכחה יע"ש היטב. וכבר הסמ"ג עשין י"א מייתי הני בי תרי סוגיי דשבת וביצה וכתב בפשיטות כדברי הרב דאף דפטור ממיתה כדמוכח בשבת מכל מקום מעשה דהוכיח תוכיח לא מפטרי ע"ש, ומאי דמסיק סמ"ג ובהגמ"י פ"ו דדעות <?>.

ולי ההדיוט נראה בעיני ליישב קושית הרב מהרח"א הנז', דמ"ש הרא"ש משם העיטור והרב המגיד היינו כשידינו תקיפה על העוברים, וכמ"ש הרא"ש שם בהדיא משם העיטור דמידי מפורש באורייתא מחמירין טובא וענשינן להו עד דפרשי, ובהא הוא דחייבין להוכיח אף דלא מקבלי מינן, דסמא בידן אתיא רדיפה רדיפה בחזקת היד, ומסבין להו כופרי כמשפט כל יסורי עד דפרשי, ובהא הוא דחייבין להוכיח. [ברם] כי ידעין דלא מקבלי וכח אין משום אפרושי, בכה"ג אין חייבין להוכיחם. וזוהי שאמרו ביבמות דף ס"ה שלא לומר דבר שאינו נשמע והביאה הרא"ש שם, וכן בקיצור פסקי הרא"ש פרק המביא כתוב כדברי העיטור, וביבמות כתב דאין לומר דבר שאינו נשמע. ועיין בארעא דרבנן מ"ב אות קל"ו.

==מוזכר בביאור הלכה לקמן <?> וחולק עליו עיי"ש

<קלב>

שוב ראיתי לגדול הדור הרב המופלא שארנו מהרי זאבי בדרשותיו פרשת תשא, עמד במאמרם י"ל דאמר משה רבינו לאהרן מוטב היה להן שידונו שוגגין, וקשיא ליה על דברי הרא"ש והר"ן והה"מ ומשני כדשנין, ומייתי ראיה מסוגיות שבת (נה.), שש אנכי חדאי נפשאי שכוונתי לדעת גדול, ובספרי הקטן פתח עינים בשבת דף הנזכר אנא נפשאי כתבית יתר מזה יעו"ש היטב.

ומן האמור תשובה מוצאת למה שתמה הרב גדול הדור מהר"י בר דוד בקונטרסים דף פ"א על הרא"ש בתשובה כלל ו' סימן ג' דלא פירש חילוק הרב העיטור, ולפום מאי דאמרן דבאין בידו למחות לא מחייב כלל בכל גוונא, לא רשה מידי דאימור הרא"ש היתה לו ידיעה בתחילה דהשואל אין בידו למחות. ועיין בשו"ת חוות יאיר סי' קס"ד ומאי דכתיבנא בעניותין לעיל סי' שי"ו (אות ה) בס"ד.

ה: לא יאמר ברבים להוכיח רק פעם אחת וכו', כן כתב הרב הנמוק"י פרק הבא על יבמתו וכ"כ הריטב"א בחידושו כ"י, וקצת קשה ממאמרם ז"ל בתנחומא פרשת תזריע (סי' ט) אמרו רבש"ע אם גלוי וידוע לפניך לפנייהם מי גלוי ולפיכך היה להם למחות ולהתבזות על קדושת שמך ולסבל הכאות מישראל כמו שהיו הנביאים סובלים מישראל וכו' דכתיב גוי נתתי למכים וכו', ע"ש, הרי מוכח דגם לרבים צריך עד קללה עד הכאה, ומהא דתנחומא מייתי ראיה בהגמ"י בהל' דעות (פ"ו אות ה) לדברי הרמב"ם ע"ש, ובאיכה רבה ריש איכה יעיב.

ולזה יש לומר דס"ל להריטב"א והנמוק"י דמקרא דגוי נתתי למכים אין ראיה, דהיה על נבואתם במלאכות ה', ולא חשו לאגדה הנזכרת דכיון דאגדה זו עצמה מייתי לה בתלמודין בשבת (נה.), ואינה בלשון זה, כגמרין נקיטין. ועל כיוצא בזה אמרו בירושלמי פ"ב דפאה (ה"ד) אין למדין הלכה מפי מדרש. אך קצת יש להרגיש דהתם ביבמות מייתי קרא דאל תוכח לך, והוא באחד והיכי מוקמי לה דוקא ברבים אבל ביחיד עד שיכנו.

אשל אברהם: או"ח סי' תר"ח סעיף ב: בהג"ה (שאין דבריו נשמעין), מ"ש בסי' תר"ח <קלג>

שכשודאי שלא יצייתו שייך מוטב יהיו שוגגין וכו', לכאורה הלא כשודאי דבר שאינו נשמע הוא פטור הוא מלהוכיח גם כשכבר הוא מזיד ולא מטעם מוטב יהיו שוגגין. ומה שאמרו חז"ל עד הכאה היינו רק מצד שאולי על ידי רוב התוכחה פעם אחר פעם ישמע, וכמבואר במה שאמרו חז"ל בשבת אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, ששמע שכל שגלוי אין להוכיח, ואמרו חז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

אך הכוונה במוטב יהיו שוגגין היא שאין רשות כלל לומר תוכחה במה שבודאי אינו נשמע כי בחי' לפנייהם מי גלוי על ידי זה מוכרע שרשות שלא להוכיח כשגלוי ודאי שאין תוכחה שלו מתקבלת וגדר 'מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע' אולי אין זה רק כשהשומע שוגג, ומצד מוטב יהיו שוגגין וכו' או (אז) במה שאינו רואה בעיניו עכשיו דבר מכשול רק שמשמע כדי להזהר להלאה, וכיון שהוא מה שאינו נשמע ודאי על ידי זה מצוה שלא לומר, אבל ברואה דבר מכשול לפניו רק מצד 'מוטב שיהיו שוגגין' מוענים מלהוכיח,

ונראה שבמידת חסידות שלא שייך בזה זדון במי שאינו נוהג במידת חסידות באיזה פרטים, כי עם בני ישראל אין גם אחד מהם כמעט שלא יהיה בו צד מידת חסידות באיזה פרט מהמצוות או מהתורה"ק באיזה מנהג, ואם באיזה פרט אינו מקבל על עצמו מידת חסידות אין עליו אשמה בזה, כי לפעמים נמשך מהקולא חומרא ומהחומרא קולא, ולפעמים טריחא מילתא טובא שהטריחא והצער יש בו לפעמים גרם המשך גרעון, בזה וכל כיוצא בזה לא שייך מוטב יהיו שוגגין וכו',

ומכל שכן ברבים שאפשר שיכנסו הדברים בלב שום אחד מהן ועל כל פנים יש תועלת בזה בבחי' ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו וכו' שעל ידי שידעו דרך החסידות בזה על כל פנים לא יתרעמו על הנוהגים כן, גם לכאורה הוא כזר בסגנון ההמון וכל כיוצא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וכן מועיל לגבי חינוך בניהם לדרך חסידות וכ"ה מצוה לפרסם בזה עצהיו"ט.

✧ הבאנו קודם את דבריו באו"ח סי' קנ"ו ששם עיקר מצות תוכחה ואח"כ סימן תר"ח

ערוך השלחן: או"ח סימן קנו: סעיף ט: הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, וצריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שנייה ושלישית וכן תמיד חייב להוכיחו עד שינוזף בו [סמ"ג וכרב יוחנן בערכין יז:], והרמב"ם בפ"ו מדיעות פסק עד הכאה [כרב שם].

וכל שאפשר למחות בידו ואינו מוחה הוא נתפס על אלו שיכול למחות בידם, ואפילו יש ספק אצלו אם יקבלו דבריו צריך להוכיחם אבל אם יודע וודאי שלא יקבלו דבריו פטור מלהוכיחם וטוב שישתוק.

וז"ל הסמ"ג מצות עשה י"א: ואם ברור לו למוכיח שלא יקבלו ממנו והעוברין שוגגין טוב לו לשתוק כדאמרינן וכו' הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו' אבל אם העוברין מזידין וברור לו שלא יקבלו אע"פ שפטור מעונש וכו' מ"מ מהעשה דהוכח תוכיח לא מיפטר וכו', ואני אומר כי אף במזידין צריך לשתוק כדאמרינן ביבמות כשם שחובה על האדם לומר דבר הנשמע כך חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך עכ"ל הסמ"ג. ודעה ראשונה היא דעת רבינו אליעזר ממיץ בספר יריאים, וכ"ש עתה שבעוה"ר נתרבה האפקורסות ואין שייך כלל תוכחה [שטוב לשתוק אפילו במסדין] ואין להתווכח עם פוקר ישראל דפקר טפי כמאמרם ז"ל בסנהדרין (לח):

סעיף י: המוכיח את חבירו לא ידבר לו קשות... כדרך שעשו כל הנביאים בישראל. [כל זה לשון הרמב"ם דעות פ"ו <?>].

ערוך השלחן: או"ח סימן תר"ח: סעיף ד: כתבו הרא"ש סוף יומא והר"ן ברפ"ד דביצה דתוספת זה בע"כ שיש לו איזה שיעור ולא משהו בעלמא... ולכן נזהרים כל ישראל להפסיק מאכילתם ושתייתם בעוד השמש נראית להדיא על הארץ ולא סמוך לשקיעה ממש, ועל שיעור זה אמרו בביצה (ל) הני נשי דאכלין ושתין עד שחשיכה ולא מחינן בהו דמוטב שיהיה שוגגות ולא מזידות, ואין הכוונה עד שחשיכה ממש דח"ו לומר כן דאפילו על בין השמשות יש למחות בהן, אלא הכוונה על התוספת שזהו בעוד החמה זורחת ולא ישמעו לנו, וכן מבואר שם דזהו לעניין תוספת משום דלדעתן הקלות אי אפשר שיהא אסור לאכול בעוד החמה זורחת ולא יקבלו מאתנו כשנאמר להם תוספת יוה"כ דאורייתא:

סעיף ה: וזהו כשיודע בוודאי שלא יקבלו ממנו [מג"א] אבל אם יש ספק אם יקבלו צריך למחות, וכשיראה שלא יצייתו לא ימחה עוד, וכתב רבינו הרמ"א דה"ה בכל דבר איסור אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ודווקא שאינו מפורש בתורה אע"פ שהוא דאורייתא אבל אם מפורש בתורה מוחין בידן, ואם יודע שאין דבריו נשמעים לא יאמר ברבים להוכיחן רק פעם אחד אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שיודע שלא ישמעו עליו, אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו עכ"ל.

ודבריו צריכין ביאור דתחלת דבריו הם בשוגגין וסוף דבריו הוא במזידין, [שהרי זהו מהנמוק"י ספ"ו דיבמות והתם במזיד מיירי ולענין תוכחה ע"ש] –

סעיף ו: – ונ"ל דהכי פירושו, כשיש אנשים טועים בדין וסוברין שדבר זה מותר, אם יודע בוודאי שלא יקבלו ממנו ישתוק ומוטב שיהיו שוגגין ולא מזידין, אבל כשיש ספק שמא ישמעו מחוייב להודיעם שדבר זה אסור וימחה בידם, ועל דבר זה נענשו גם הצדיקים בזמן החורבן כמה שלא מיחו ואמרה מדת הדין לפני הקב"ה אם לפניך גלוי שלא ישמעו להם לפנייהם מי גלוי [שבת נ"ה. עט"ז סק"ב], ואין חילוק בזה בין איסור דאורייתא לדרבנן ואפילו בדרבנן אם יש ספק שמא ישמעו מחוייב להודיעם ולמחות בידן, ואם מודיעם ומוחה ואינם שומעים ישתוק ומוטב שיהיו שוגגים, וזהו בדבר שאינו מפורש בתורה להדיא אבל בדבר המפורש בתורה אפילו יודע וודאי שלא ישמעו או שמיחה פעם אחת ולא שמעו כיון שהם שוגגים, שאין רצונם לעבור במזיד אלא שנשתבשו לומר שדבר זה מותר, ודבר זה מפורש בתורה, מחוייב לומר ולייסרם כמה פעמים ולהראותם שזה מפורש לאיסור בתורה וקרוב שיצייתו לו כיון שהם שוגגים, אך אח"כ כשמיחה כמה פעמים ולא פעל מאומה ישתוק –

סעיף ז: – וכל זה הוא בשוגגין, אבל אם עוברין במזיד ובזה לא שייך להודיעם שאסור שהרי יודעים בעצמם אלא שבמזיד עוברים, על זה אמרו בגמרא בספ"ו דיבמות (סה:): כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, וחד אמר שחובה שלא לומר שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, והקשה הנמוק"י הא יש מצות הוכח תוכיח דעיקרו הוא במזיד, ותירץ דוודאי פעם אחד חייב להוכיחן ואולי ישמעו ואף אם ברור לו שלא ישמעו מ"מ כדי שלא יהא להם פתחון פה מחוייב להוכיחן בריבים פעם אחת ולא יותר, ולפ"ז מה שאמרו שם דמצוה שלא לומר או חובה, זהו על יותר מפעם אחת, וזהו בריבים אבל ליחיד כתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים וכמ"ש לעיל סי' קנ"ו עד שיכנו או יקללנו כפי הדיעות שבארנו שם. ובעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים [מג"א].

ודע דכל זה הוא בישראל המאמין אלא שיצרו תקפו לעשות ובזה שייך תוכחה, אבל הפוקרים בדברי חז"ל באלו אין שייך תוכחה שהרי הם מינים ואפיקורסים ואין להתווכח עמהם. [ולולי דברי הנמוק"י והרמ"א הייתי אומר דבאלו מיירינן ביבמות שם]:

משנה ברורה: סימן תר"ח: ... (ג) אין ממחין בידן, ודוקא ביודע בודאי שלא יקבלו ממנו <קלוי> אבל בספק שמא יקבלו צריך למחות (ג) אפילו במידי דרבנן (ד):

שער הציון: (ג) מגן אברהם בשם הרא"ש, וכן משמע מפרק במה דף נה, ואילו הנחנו בני אדם על מה ששוגגין בכל יום היו מוסיפין שגגות ותיפול התורה מעט מעט ח"ו [תשב"ץ ח"ב סמ"ז], עוד כתב שם דנראה לו שזה הדבר לא נאמר אלא בשנתרבו הרבה שוגגין בדבר [וכענין שנאמר בפרק חזקת הבתים דף ס' רבו הפרושים בישראל], אבל בדבר שרק מיעוטין שוגגין, מצוה למחות בידן, ואף אם יבואו להיות מזידין כדי להזהיר לאחרים שלא יכשלו, דילפי מקלקלתא ולא ילפי מתקנתא, והמורה הוראות אם הזהיר את העם והם לא הוזהרו עליו נאמר ואתת את נפשך הצלת, עכ"ל: (ד) לבושי שרד שכן משמע מהרא"ש:

(ד) וה"ה בכל דבר איסור וכו', ר"ל ג"כ בשברור לו שלא יקבלו ממנו וכו"ל. ובכל זה אין חילוק בין רבים ליחיד:

(ה) אמרינן מוטב שיהיו שוגגין וכו', ר"ל ג"כ בברור לו שאם יאמר להם לא יקבלו ממנו וכו"ל וכ"ז דוקא בשעכשיו הם שוגגין אבל כשיודעין (ה) שהוא אסור ועוברין במזיד צריך להוכיחם אף כשברור לו שלא יקבלום ונהי דמי שאינו מוכיח אינו נענש עבור חטאם כיון שברור לו שלא יקבלום מ"מ מצוה להוכיחם:

(ו) שאינו מפורש בתורה, ר"ל דאז אנו יכולין לתלות ששוגגין (ו) ומוטעין הם בזה ומה שלא ישמעו לנו מה שנאמר להם שהוא אסור מחמת דקיל להו הדבר ולכן אמרינן בזה מוטב

שיהיו שוגגין וכו' אבל בדבר המפורש בתורה והם עוברין ע"ז בודאי אינם שוגגין (ז) ולא שייך בהו לומר מוטב שיהיו שוגגין ומחנינן בהו וענשינן להו עד דפרשי.

שער הצינון: (ה) מג"א בשם סמ"ק: (ו) רשב"א בביצה דף ל. (ז) כן משמע מרשב"א שם וכן כתב בדרכי משה. (ח) כן איתא ברא"ש וכן מוכח שם ברשב"א שכתב 'זמרינן' ע"ש, ונראה שמה שכתב 'וענשינן להו' קאי על בית דין או על כל מי שיש בידו לענוש, ועיין ברמב"ן בחומש על הפסוק ארור אשר לא יקים וכו' מה שכתב בזה, אבל שאר בני אדם אינם מחוייבין רק להוכיחו, ועיין ברמב"ם פ"ו דעות ה"ח:

(ז) **מוחין בידם**, דוקא בדליכא סכנה אבל בדאיכא חשש סכנה א"צ למחות וכ"כ בחינוך מצוה רל"ט ע"ש ועיין בחו"מ סימן י"ב וביו"ד סימן של"ד:

(ח) **ואם יודע וכו'**, זה קאי ג"כ על דבר המפורש בתורה (ט) [וה"ה על שאר מזיד דהיינו שיועד שהוא אסור ועובר ע"ז] עד סוף הג"ה. והנה לשון ואם יודע כתבו האחרונים שאינו מדוקדק (י) דהא עד עכשיו ג"כ מיירי בהכי וכנ"ל אלא דבא לחדש דיש חילוק בין רבים ליחיד דברבים כשיועד שאין דבריו נשמעין להם מחויב להוכיח רק פ"א אבל ביחיד מחויב להוכיח כמה פעמים עד הכאה או קללה:

(ט) **רק פעם אחת**, אולי ישמעו או כדי שלא יהיה להם פתחון פה ומכאן ואילך כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע (יא):

(י) **חייב להוכיחו**, בעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר (יב) ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים:

(יא) **יקללנו**, וי"א דדי עד שינוזף בו החוטא (יג) ומכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך:

שער הצינון: (ט) לבושי שרד ופשוט: (י) לבושי שרד: (יא) שם בנמוק"י פרק הבא על יבמתו: (יב) מג"א בשם סמ"ק: (יג) שם בשם סמ"ק, ונראה דיש לסמוך על זה דבלאו הכי דעת הסמ"ג והמאיר דהיכא שברור לו שלא יקבלו אינו מחוייב להוכיח כלל אף במזיד, והני דהרמ"א נקיט לדינא כאידך פוסקים דמחוייב להוכיחו אף בזה מכל מקום די לנו להחמיר להוכיח עד שינוזף דעת ר' יוחנן בגמרא דהוכחה די עד שינוזף.

ביאור הלכה: ודוקא שאינו מפורש בתורה, עיין במחה"ש בשם תשובת מעיל צדקה <קלז> סימן י"ט בדבר שאחזו להם מנהג גרוע להקל בפרהסיא מקרי גלוי לנו שלא יקבלו וא"צ למחות אא"כ הוא מפורש בתורה:

אבל אם מפורש בתורה וכו', דבר זה הוא מדברי העיטור והעתיקו הרא"ש ור"ן וכ"כ הרשב"א והמאירי בחידושיהם על ביצה דף ל'. ודע דלכאורה יש להקשות ע"ז מסוגיא דשבת דף נ"ה דשם עברו על דבר המפורש בתורה דכתיב הנאנחים והנאנקים על כל התועבות וגו' ואפ"ה משמע בגמרא דאם היה ברור שלא ישמעו לא היו נענשים, אלא דנ"ל דזהו רק לענין עונש אבל לענין מ"ע דהוכחה מחויב בכל גווני, וכן הוא באמת דעת הר"א ממין המובא בסמ"ג וסמ"ק והעתיקים המ"א. והסמ"ג בעצמו משמע שם דהוא סובר דהיכא שברור לו שלא יקבל אינו מחויב להוכיחו, וכן משמע לכאורה מדברי התוספות שם בשבת דף נ"ה ד"ה אע"ג וכו', אלא דאפשר לדחות דענינא דריש גלותא לא הוי בדבר המפורש בתורה ולכן אם היה ברור לר' סימון שלא ישמעו לו לא היה מחויב להוכיחו, אמנם מהגר"א מוכח דדעת התוספות להקל ברבים כדעת הסמ"ג.

ודע דמסתברא דמה שפסק הרמ"א בדבר המפורש בתורה חייב למחות, דוקא שהוא באקראי, אבל אלו הפורקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחויב להוכיחו, וכן איתא בתנא דבי אליהו פ"ח: הוכח תוכיח את עמיתך ועמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו, והעתיק זה הגר"א בקיצור באדרת אליהו ע"ש. ולענין אוכל נבילות לתיאבון או מחלל שבת שלא בפרהסיא יש לעיין בדבר:

מוחין בידם, עיין בברכי יוסף שמצדד לומר בזה דבר חדש דעד כאן לא אמרינן דבדבר המפורש בתורה צריך למחות אף שידע שלא יקבלום היינו רק כשידינו תקיפה על העוברים למחות בהם בחזקת היד, אבל כשאין בידינו כח להפרישם אין מחויב להוכיחם כיון שידע שלא יקבלום, אכן מדברי הסמ"ק המובא במ"א משמע דבזה אף שאין נתפס בחטאם מ"מ יש עליו חיוב מצד המ"ע דהוכחה:

חייב להוכיחו, ובספר חסידים סימן תי"ג כתב דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו [מ"א בשמן]. לעולם ידור אדם במקום רבו כשמקבל תוכחתו וא"ל אל ידור מוטב שיהיו שוגגים [ברכות ד' ח']:

עד שיכנו, ראיתי בספר החינוך במצוה רל"ט וז"ל: מה שאמרו ז"ל שחיוב מצוה עד הכאה כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח עי"ש עוד:

שונה הלכות: תרח סק"ב: מצות עשה להוכיח כשרואה שאדם חוטא, ומכל מקום לא

<קלח>

ידבר לו קשות עד שיכלימו שנתאמר ולא תשא עליו חטא, אלא יוכיחנו בסתר ובנחת ובלשון רכה, ודוקא בעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר אבל עבירה שבגלוי יוכיחנו מיד כדי שלא יתחלל שם שמים, וחייב להוכיח כמה פעמים עד שיהא קרוב להכאה או לקללה, וי"א דדי עד שינוזף בו החוטא ויש לסמוך על זה במקום שברור שלא יקבל, ומכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ואין חיוב תוכחה אלא במי שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו, אין להוכיחו (ס"ב וסק"י י"א ובה"ל ד"ה עד וד"ה חייב ושה"צ וסי' קנ"ו סק"ד).

סק"ג: חיוב תוכחה הוא אפילו אם העובר מזיד וברור לו שלא יקבל התוכחה, ונהי דמי שאינו מוכיח אינו נענש עבור חטאו כיון שברור לו שלא יקבלום מכל מקום מצוה להוכיחם כמה פעמים כנ"ל, ואם יש לתלות שהוא שוגג, אם הוא עובר על דבר המפורש בתורה אמרינן דבודאי מזיד הוא וצריך להוכיחו, ואם יש בידו לענשו [או בית דין] צריך לענשו עד שיפרוש, ואם אין בידו לענשו חייב עכ"פ להוכיחו מצד מצות תוכחה, אף שאינו נתפס בעונו כיון שאין בידו כח להפרישו בחזקת היד, ודוקא בדליכא חשש סכנה אבל בדאיכא חשש סכנה אין צריך למחות, ועי' חו"מ סי' י"ב ויו"ד סי' של"ד (ס"ב וסק"ה ו' ז' ובה"ל ד"ה מוחין ושה"צ).

סק"ד: אבל דבר שאינו מפורש בתורה והוא שוגג, אם יש ספק שמא יקבלו ממנו צריך למחות אפילו במידי דרבנן, אבל אם ברור לו שלא יקבלו ממנו אין מוחין בידן אע"ג שהוא דאורייתא שלא יבואו לעשות בזדון, ואם אחזו להם מנהג גרוע להקל בפרהסיא, מקרי שגלוי לנו שלא יקבלו ואין צריך למחות אלא אם כן הוא מפורש בתורה, ודוקא כשנתרבו הרבה שוגגין בדבר אבל בדבר שרק מיעוטין שוגגין מצוה למחות בהם ואף אם יבואו להיות מזידין כדי להזהיר לאחרים שלא יכשלו ולא ילמדו מהם, והמורה הוראות אם הזהיר את העם והם לא הוזהרו עליו נאמר ואתה את נפשך הצלת. (ס"ב וסק"ג ו' ובה"ל ד"ה ודוקא ושה"צ).

סק"ה: ולפיכך הנשים שאוכלות ושותות בערב יום הכיפורים עד בין השמשות ואין יודעות שצריך להוסיף מחול על הקודש, אין מוחין בידם אם יודע בודאי שלא יקבלו שלא יבואו לעשות במזיד, אבל אם אוכלות בין השמשות צריך למחות בהן להסוברים דספק דאורייתא מן התורה לחומרא, דכמפורש בתורה דמי שהוא ספק כרת ועיין בקרבן אהרן. (ס"ב וסק"ג ובה"ל ד"ה עד).

סק"ו: וכל זה ביחיד אבל ברבים אם יודע שלא ישמעו אליו לא יוכיח אפילו על דבר המפורש בתורה או על עוברים במזיד רק פעם אחת אולי ישמעו וגם כדי שלא יהא להם פתחון פה, ומכאן ואילך כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע מאחר שידע שדבריו אינם נשמעים. (ס"ב וסק"ח ט').

ס"ק ז: וכל זה דוקא באקראי אבל אלו הפורקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבלות להכעיס יצאו מכלל עמיתך ואין חייב כלל להוכיח, ואם אוכל נבלות לתיאבון או מחלל שבת שלא בפרהסיא, צריך עיון. (בה"ל ד"ה אבל).

ס"ק ח: לעולם ידור אדם במקום רבו כשמקבל תוכחתו ואם לאו אל ידור דמוטב שיהא שוגג (בה"ל ד"ה חייב).

מוטב שיהיו שוגגין

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין
מוטב שיהיו שוגגין, אין להכריז לפני התקיעות שאסור להפסיק בדיבור עד אחרי תקיעות אחרונות אם יודע שוודאי לא ישמעו... או"ח ב סימן לו ד"ה ובדבר להכריז, יש למחות בנשים המטיילות בשבת עם עגלת תינוק במקום שאין עירוב אף אם יש ספק שמא לא תשמענה, יו"ד ח"ב סימן לג
ארעא דרבנן, ר' ישראל יעקב אלגוזי
מוטב שיהיו שוגגין, מ קלו 108
בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין
מוטב שיהיו שוגגין, ח"ב כז
ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר
מוטב שיהיו שוגגין, ביצה ל.
דברי אמת, ר' יצחק מקושטא
הנח להם לישראל == מובא בברכי יוסף?, 220
דעת תורה, מהרש"ם
==לבדוק == או"ח תר"ח
יביע אומר, הרב עובדיה יוסף
מוטב שיהיו שוגגין, ח"א או"ח סימן מ, ח"ג או"ח סימן כט
יחווה דעת, ר' עובדיה יוסף
מוטב שיהיו שוגגין, ח"ב סימן נח בתו"ד, ח"ג סימן לו
מילי דחסידותא, ר' אברהם דוד בוטשאטש

מוטב שיהיו שוגגין, סימנים א, ב, ה

מנחת יצחק, ר' יצחק ווייס

מוטב שיהיו שוגגין, ח"א סימן קכח ד"ה ומ"ש מעב"ת, ח"ה סימן עח ד"ה (ג) וכיון
נתיבות חיים, ר' משה ב"ר שלום קאופמן
מוטב שיהיו שוגגין, עמ' כה
שרי חמד, ר' חזקיה מדיני
כמה חילוקי דינים ==, ועיין במפתחות ערך "מוטב שיהיו שוגגין", ז 320-322
שרידי אש, ר' יחיאל וינברג
מוטב שיהיו שוגגין, ח"ב סימן ו' עמוד שכז, ח"ב סימן ד מכתב עמוד קפח
תורה שבעל פה, קובץ
היכן שיודע שהחוטא לא ישמע לו, מאת הרב מובשוביץ, מ עמ' קלז
תולדות יעקב יוסף, ר' יעקב יוסף הכהן
"...אם המוכיח בשער הוא בעיר ששונאים תוכחה ומוסר, אינו רשאי לומר כי אם זה שמפורש בתורה ונביאים, כי למנוע מדברי מוסר כלל אי אפשר שלא חרבה ירושלים אלא על שלא הוכיחו זה את זה... ועל כן צריך לומר דברים המפורשים בתורה... מה שאין כן אם המה אזהבים מוסר רשאי להמציא דברי תוכחת מוסר מדעתו לפי ענין הצורך" - תולדות יעקב יוסף פרשת צו, מובא בתורה המידות (ארטן) ערך תוכחה עמוד שס"ה

(ד) מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע

יבמות סה: ואמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, רבי אבא אומר חובה שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

רש"י: לומר דבר הנשמע, דכתיב הוכח תוכיח, להוכיח למי שמקבל הימנו.

רי"ף: [ורא"ש סוף הפרק]: ואמר רבי אילעא משום ר' יהודה ברבי שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, רבי אבא אומר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

ריטב"א: כך מצוה [לא] לומר דבר שאינו נשמע, פירוש לרבים, אבל לחבירו עד הכאה כדאמרין בערכין (טז:), והא דאמרין בפרק במה בהמה (שבת נה.) לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא שמעיה מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו, התם כשלא הוכיחם כלל אלא שמכיר בהם שלא ישמעו, כי אולי ישמעו, ועוד כדי שלא יהא להם פתחון פה, אבל אחר שהוכיחם פעם אחת ולא שמעו ומכיר בהם שלא ישמעו עוד, מצוה שלא לומר להם כלום.³²

נמוקי יוסף: דבר הנשמע, למי שמקבל מצוה דכתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, אבל למי שאינו מקבל מצוה וחובה שלא להוכיחו.

והקשו ז"ל מהא דאמרין במסכת ערכין שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, התם ביחיד אבל לרבים לא³³, והא דאמרין במסכת שבת לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא ואמר לא מקבלי מינאי ואמרין אפילו הכי לוכחינהו מר, התם הוא שלא הוכיחם כלל אלא שהיה מכיר בהם שלא ישמעו, ומשום דאולי ישמעו או משום שלא יהיה להם פתחון פה³⁴ היה חייב להוכיח פעם אחת.

32. ריטב"א: הנוסח לפי הוצאת הרב יפהן (מוסד הרב קוק). ושם בהערה מסביר שיטת הריטב"א (וסייעתו) שעצם מצות הוכח תוכיח נאמר רק ליחיד [-עמיתך] וגם הדין של מאה פעמים נאמר רק ביחיד, ומה שמוכיחים בכלל לציבור הוא מדין אחר [מדיני ערבות וכיוצא]. עיין אריכות בכל הנושא בהערותיו המחכימות שם.

33. נמוקי יוסף: עיין ריטב"א לעיל בסמוך. שיטתם יסוד גדול בהלכה ורבים טרחו להסביר דעתם. =שלה וערוך לנר כתוב שדבריו דחוקים עיי"ש = בדרכי משה (תר"ח) גורס "ברבים" (וכן מוכח שהבין שו"ע הרב?) וכתב שו"ת מהר"ם שיק או"ח שג <=> שכן הנכון, אלא שדחוק בלשונם וכן לשנות הגירסא וכן בריטב"א הגירסא: "לרבים" ויל"ע = י"ש לעיין לקמן באחרונים או"ח תר"ח (מגן אברהם ומחצית השקל, אליה רבה, גר"א עם דמשק א, פרמ"ג, לבושי שרד, שו"ע הרב (חילוק אם מוכיח לפני יחיד או לפני רבים) משנה ברורה... =בפתחי תשובה או"ח תר"ח מביא משו"ת בנין עולם ביאור החילוק דסתם רבים לא ישמעו לו וסתם יחיד ישמע לו אבל אם יודע בודאי שלא ישמעו פטור להוכיח כלל, וצריך לעיין בפנים =ביאור רחב בדבריו בתוך הערות הרב יפאן על הריטב"א לעיל עיי"ש באורך = עיין אורח מישרים סק"ט, ועיין קודש ישראל (אהרמן) סימן כה =במכתב של הרב בארון בסוף מצוות השלום מסביר את החילוק בין יחיד לרבים ע"פ גמ' סנהדרין סא: יחיד הניסית לא מימלך וטעי בתריה, אבל רבים הניסיתם מימלכי ולא טעו בתרי, עיי"ש עמוד 642 בביאור כל הענין =י"ש לחקור מהו להוכיח יחיד מתוך הרבים ?? =וכן כמה הוי "רבים" =עייין ערוך השלחן תר"ח לולא דברי נמוקי"י היה מחלק שביבמות מדובר על מינים ואפיקורסים שאין להוכיחם

34. =ביאור "פתחון פה" לרעך כמוך עמוד 43 בארבע אופנים

ערוך לנר: שם: בגמרא ואמר ר' אלעאי משום ראב"ש. הנה בהא דמצוה לומר דבר שלא נשמע, כבר הקשו הראשונים מהא דאמרין בערכין דצריך להוכיח עד הכאה, ותירצו בריטב"א ובנימוקי יוסף דהתם ביחיד והכא ברבים, ועפ"ז פסק ג"כ הכי הרמ"א באו"ח (תר"ח ס"ב), אכן כבר כתב השל"ה בהקדמה שלו <?> דזה דוחק, ואם כי לא ביאר יותר מ"מ לענ"ד יש משמעות בסוגין איפכא מתירין הראשונים דהא ר' אבא דקאי אדברי ר' אלעאי מייטי מקרא דאל תוכח לך דאיירי ביחיד, וא"כ משמע דר' אלעאי ג"כ ביחיד איירי, ולכן יותר נראה מה שתירץ השל"ה דהוכחה עד הכאה היא בשהעובר יודע שעובר עבירה אבל בשמכחיש שאין זה עבירה כלל בזה מצוה שלא לומר דבר שאין נשמע...
[נ-עיין לעיל שכבר הקשה כך מברכי יוסף ?? <?>]

מאירי: אף על פי שאמרו הוכח תוכיח את עמיתך אפילו מאה פעמים דוקא בשודע שהוא מקבל או בסתם ר"ל שאינו יודע אם יקבל אם לאו, אבל כל שידוע בו שאינו מקבל אינו חייב בכך אדרבה מוזהר הוא שלא להשליך פניניו לפניו או לפניהם והוא שאמרו כשם שאדם מצווה לומר דבר הנשמע כך מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך:

מהרש"א: כשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כו', פרש"י דכתיב הוכח תוכיח להוכיח מי שמקבל ממנו עכ"ל, מלשון כפול דריש ליה ובעלמא דרשינן מיניה הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ועוד יש לפרש הוכח תוכיח לעמיתך כדרשינן בעלמא עמיתך עמיתך במצות, שמקבל תוכחה, ובהפך שאינו מקבל תוכחה.

=אחרונים השיגו על מהרש"א דמאה פעמים נלמד בגמ' ב"מ מהוכח, רש"ש, כתנות אור ועוד

ומ"ש רבי אבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לך פן גו', נראה דחובה דבר נוסף על המצוה, דוגמא דמים ראשונים מצוה ואחרונים חובה משום סכנה דמלח סדומית, והכא נמי מדכתיב פן ישנאך היינו סכנה למוכיח שינטור עליו שנאה, וכן בהיפך יאהבך ויגיע לו טובה ממנו וק"ל:

אור זרוע: ח"ד: פסקי סנהדרין סימן מו: יש לי ללמוד ממצוה דמר עוקבא דאמר להו לבני חמוה 'משום דלא צייתיתו דינא הוא' (סנהדרין כט. ולכן פסל את עצמו מלדון אותם), דאע"ג דקיימא לך שהדין מצות עשה, אעפ"כ במקום שאדם יודע שאינם נשמעים לו פטור הוא (מלומר) להם הדין, שהרי מר עוקבא לא רצה ליזקק לדין דבני חמוה משום דלא צייתי דינא. ולעיל נמי פ"ק (סנהדרין ו:): תניא רבי יהודה אומר שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד חזק עד שלא תשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם.

ושיליה הבא על יבמתו (סה.) אמר ר' אילעא משום ר' יהודה בר שמעון כשם שמצוה לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, פירש רבינו יהודה בר נתן זצ"ל דבר הנשמע דכתיב הוכח תוכיח למי שיקבל הימנו, ר' אבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך:

של"ה: ח"א תולדות אדם: הקדמה: תוכחה היא מצות עשה... וההיא דפרק הבא על יבמתו (סה:) דאמר ר' אילעא משום רבי אליעזר בן שמוע כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, רבי [אבא] אומר חובה שנאמר אל תוכח לך פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, אני אומר שזהו ענין בפני עצמו ומיירי בדבר שהחוטאים אינם יודעים שזה אסור ומתלוצצים מהמוכיח ועל כל פנים יעברו, על כן מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, והוא כדמיון הא דאיתא במסכת שבת פרק שואל

(קמח:) ובמסכת ביצה פרק המביא (ל) לענין תוספת יום כיפורים, דחזינן להו דאכלי ושתי עד חשיכה ולא אמרינן להו ולא מידי משום טעמא מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין. וזה לשון המיימוני פ"א דהלכות שביתת עשור (ה"ז) נשים שאוכלות ושותות עד חשיכה... וכן הדומה לזה, עכ"ל.

וזה לשון הרא"ש במסכת ביצה בריש פרק המביא כתב בעל העיטור דוקא במידי דאתא מדרשא כגון תוספת עיני יום כפורים, אבל במידי דכתב באורייתא בהדיא מחינן בהוא וענשינן להו עד דפרשי, עכ"ל. והיינו טעמא, מאחר שלא מבורר איסורא בהדיא, חיישינן הן לא יאמינו ולא ישגיחו, ועל זה חובה שלא לומר דבר שלא נשמע משום מוטב שיהיו שוגגין, אבל דבר שנתפרסם איסורו ונודע ומבורר, אזי הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

עוד יש לפרש דברי רבי אליעזר בן שמוע שלא לומר דבר שלא נשמע, היינו להוכיח לץ שמתלוצץ על דברי המוכיח וצוחק עליו, כי ישראל אף שהיו חוטאים ולא שומעים לקול נביאיהם זה לא היה בכלל התלוצצות, רק נביאי שקר הטעום וסברו שדבריהם אמת, וכן המוכיח לחבירו והוא משיב לו על הוכחה לא עשיתי כך, או אומר עשיתי ובידי עשיתי, אז מחויב להוכיח עד הכאה ולמר כדאית ליה, אמנם אם צוחק לדברי המוכיח ומתלוצץ עליו אז חובה על המוכיח שלא יאמר.

עוד יש לומר דר' אליעזר בן שמוע מדבר ממי שרוצה להחמיר על עצמו ולהוכיח אחר השיעור שמחוייב להוכיח, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, על זה אמר שלא יעשה שוב ושוב שלא יאמר דבר שלא נשמע משום אל תוכח לץ, ודו"ק. [המשך דבריו בפרק אחרונים ???]

◇ המוכיח לץ מכשילו באיסור לא תשנא

תאווה לעינים: כשם שמצוה... רבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לץ, כאן הבן שואל דילמא <קמח>
התם נמי מצוה... עוד י"ל דכיון דכתיב אל תוכח לץ פן ישנאך א"כ ודאי חובה שלא לומר, כיון דבא לשנאתו (סבר ??) הנוכח דעבר על לא תשנא את אחיך גם זה המוכיחו למי שאינו שומע דודאי לא מקבל עבר אלפני עור וא"כ הא קמן דאיכא צד איסור בדבר והוא חובה.

◇ נאמר בתוכחה בין אדם לחבירו כאשר בטוח שלא יקבל תוכחתו

ספר חרדים: פרק מז: מצוות לא תעשה מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויות בפה ובקנה. <קמט>
סעיף ב: סוף פ"ו דיבמות (סה:) אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון כשם שמצוה לומר דבר הנשמע שנאמר הוכח תוכיח, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך. וכתב בנמוקי יוסף דהקשו המפרשים דהא אמרו בפ"ג דערכין (טז:) דמצוות הוכח תוכיח עד שיכנו.

והתירוץ הנכון נלמד מדברי הרמב"ם ז"ל פרק ששי מהלכות דעות דמצוות הוכח תוכיח היא נחלקת לשנים, חד במי שחטא לו חבירו דמצוה עליו שלא ישטמנו בלבו כמידת הרשעים אלא יאמר לו מדוע עשית כך לי, ובהא מצוה לשתוק אם יודע בו שלא יקבל, רק ימחול בלבו, ועל זה אמר שלמה אל תוכח לץ. ומצוה שנית בהוכח תוכיח, הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, ובהא חייב להוכיחו אפילו מאה פעמים עד שיכחו. ==עיי' פרק א בהערה על החרדים

פרק ו: בידו למחות סוגיות הש"ס (ג) ❧

שבת נד: משנה: פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים. <קנ>

גמרא: (דף נד:) וחדא פרה הויה ליה, והא אמר רב ואמרי לה אמר רב יהודה אמר רב תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא, תנא, לא שלו היתה אלא של שכינתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו.

רב ורבי חנינא ור' יוחנן ורב חביבא מתנו בכוליה דסדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעייל רבי יונתן, כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו.

אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא, כי הא דאמר רבי חנינא מאי דכתיב (ישעיה ג) ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו (דף נה.) זקנים מה חטאו, אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים.

רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתאי ההיא איתתא קא צווחא קמיה ולא הוה משגח בה, א"ל לא סבר ליה מר (משלי כא) אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה, א"ל שינא רישך בקרירי רישא דרישיך בחמימי, הא יתיב מר עוקבא אב ב"ד דכתיב (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליהם וגו'.

א"ל ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, א"ל לא מקבלי מינאי, א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דא"ר אחא בר' חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב (יחזקאל ט) ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה וגו', א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה, ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם, אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי,

והיינו דכתיב (שם) זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו, וכתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית, תני רב יוסף אל תקרי מקדשי אלא ממקדשי, אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאל"ף עד תי"ו, ומיד והנה ששה אנשים ... ואיש כלי מפצו בידו ... ויעמדו אצל מזבח הנחושת, מזבח הנחושת מי הוה, אמר להו הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני.

(דף נה:) כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה ... פנחם לא חטא ... מתוך שהיה לו לפנחם למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא.

(דף נו:) כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה ... והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה', אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא ...

▼ לציין לתנחומא לקמן <?> - ומדרש איכה מובא ביפה ענף == / להביא כל הגמרות אח"כ בקיצור ==

רש"י: נתפש, נענש על עבירות שבידן. בכל העולם כולו, בכל ישראל, כגון מלך ונשיא שאפשר לו למחות שיראין מפניו ומקיימין דבריו. זקנים, סנהדרין. רישך בקרירי, אני שאני רבך איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ואב ב"ד הוא יכווה בחמין. דכתיב בית דוד וגו', לא ענש אלא מי שבידו לשפטו. חוץ מדבר זה, שנאמר במקרא זה שהוציא דבור לטובה ומפני עונש תוכחה חזר בו. והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה, אלו צדיקים. שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה, שאני רוצה לשלוח בעיר. היינו דכתיב, מעיקרא ואל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו, ולבסוף וממקדשי תחלו. ממקדשי, שהורה למקטרג מדת הדין וחזר מן הטוב. מי הוה מזבח הנחשת, בימי יחזקאל והלא שלמה גזזו ועשה מזבח אבנים של ל"ב אמה דכתיב כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל, כאדם האומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה. ממקום שאומרים שירה, מן הלויים שאומרים שיר בכלי נחשת.

תוספות: ואע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר, היינו היכא דספק אי מקבלי כדאמר בסמוך לפניהם מי גלוי, אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין כדאמרין בהמביא כדי יין (ביצה ל.) ובפרק שואל (שבת קמח:) גבי תוספת יוה"כ.

מאירי: ...דברים אלו וכיוצא בהם כשם שאדם צריך ליהזר מהן כך צריך למחות בכל מי שאיפשר לו למחות וכל שאיפשר לו למחות ואינו מוחה הרי הוא כאלו עשאו והוא שאמרו כל שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו באנשי עירו נתפש על אנשי עירו בכל העולם נתפש על כל העולם כלו וכן אמרו יי במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא על זקנים שלא מיחו בשרים למדת שהמלך נענש בעון העם על שאינו מוחה בהם וכלל העם נענש בעון המלך על שאינם מוחים בו וזו תשובה למה ששאל דוד המלך ואלה הצאן מה עשו:

(דף נה.) אעפ"י שהגדול ראוי למחות ביותר והוא הראוי ליענש ביותר מ"מ אף הקטנים ממנו הואיל ובידם למחות נענשים אלא שהגדול נענש יותר וכן בכל דבר שראוי להם לפקוח עין עליו ומעלימים עיניהם הימנו והוא שאמרו רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אהיא ההיא איתתא לקמיה צוחה ולא אשגח בה אמר ליה לא סבר לה מר האי דכתיב אוטם אזנו מצעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה אמר ליה רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי

כלומר אני ואני ראש שלך נענש מעט אבל מי שהוא ראש שלי ואב ב"ד קבוע הוא נענש יותר האמר עוקבא דיתבי אב ב"ד וכתבי בית דוד כה אמר יי דינו לבקר משפט:

אף על פי שאדם משער בעצמו שלא יקבלו הנוכחים ממנו הואיל ולא נתברר לו שכן אין לו לימנע שלא להוכיח והוא שאמרו דרך הערה אמרה מדת הדין לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו צדיקים הם אמרה לפניו היה להם למחות אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא קבלו מהם אמרה לפניו אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי כלומר והיה להם למחות עד שיתברר להם שלא יקבלו מהם הא כל שנתברר להם כן אין נענשים כלל ולא עוד אלא שהשתיקה נאה להם והוא שאמרו במסכת יבמות ס"ה ב' כשם שאדם מצווה לומר דבר הנשמע כך מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע³⁵:

חידושי הר"ן: אמר ליה ואע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר, פירש הרא"ה ז"ל דהיינו דוקא להוכיחם פעם ראשונה מספק אע"ג דסבר דלא מקבלי, אבל אם הוכיחם פעם אחת ולא קבלו ודאי פטור מלהוכיחם פעם שניה כדקיי"ל כשם שמצוה לו לאדם לומר דבר הנשמע כך מצוה לו שלא לומר דבר שאינו נשמע.

ריטב"א: [הוצאת רייכמן]: כל שיש בידו למחות וכו', וליכא למימר בהא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, דהתם כשהדבר ידוע שעושים בשוגג ולא כשעושים במזיד כי הכא וכדאמרינן בהדיא מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידיים וזה פשוט ותו לא מידי ע"כ.

יפה ענף: מדרש רבה איכה: ביאור מהר"ש יפה (פרשה ב בפסוק ולא זכר הדום רגליו, עמוד לה א): ר' הושעיא שלח ואמר לרבי סימון בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן, אמר ליה הלואי נהוי מאותן שכתוב בהן הנאנחים והנאנקים, אמרו לו והלא מהן התחילה הפורענות דכתיב (יחזקאל ט) ולא לה אמר באוני וכו': [בגליון הש"ס כאן ציין לדברי מד"ר אלו]

מפני מה אין אתה מוכיחן, שהיו מקילין באיסורין וכדאמר בפרק הנזכר (שבת נה.) א"ל ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. ואיכא למידק דבכמה דוכתי משמע דטוב שלא להוכיח דמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, גם בפרק החולץ (יבמות מט:) בעובדא דישעיה ידענא דלא מקבל, אי אמינא אשויה מזיד, ובמגילה [צ"ל הבא על יבמתו, (סה:)] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ובפרק הרוואה אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר ואם לאו כנס, ובחזית (מ"ר שה"ש) פסוק נופת, כל מי שמוציא דברי תורה ואינן ערבין על שומעיהן, נוח לו שלא אמרן.

והתוספות (שבת שם) כתבו דדוקא היכא דספק אם יקבלו יש להוכיח וכדאמרינן בפרק הנזכר (שבת) אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, אבל אי ידע דלא מקבלי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וקשה דהא התם קאמר רב סימון לא מקבלי מינאי וקאמר ליה ר' זירא אע"פ כן, אלמא דמכל מקום צריך להוכיח הפך מהנראה ממ"ש לפניך גלוי וכו',

ועוד דבמס' ערכין פליגי עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמאל אמר עד קללה בן עזאי אמר עד נזיפה=, הרי דאפילו לא מקבלי דעבדי הכאה או קללה, חייב להוכיח.

=יש נוסח כזה בעין יעקב, וכן הביא במגדל עוז הל' דעות אבל עדיין נראה שהוא שיבוש שכן עזאי יחלוק עם רב ושמאל ועיין

35. מאירי: =עיין הסברו של 'משנת אברהם' ספר חסידים ח"ב עמ' 145

והתשובה בזה כדכתיב בחזית (שה"ש רבה שם) פרשה הנזכרת שיש חילוק בין יחיד למרובים [שמדובר בדורש תורה ברבים], דברבים דפריצי ולא מקבלי אין להוכיח דכרובם כן חוטאים ומתחזקים זה בזה ומכים למוכיהם, והכא נמי י"ל דמ"ש ר' זירא אע"ג דלא מקבלי היינו כגון דבי ריש גלותא דיחידים, ומ"ש אם לפניך גלוי, היינו בהמון ירושלים שהיו רבים, וזה שהביא ר' זירא ראייה מירושלים, היינו דכי היכי דהתם היכא דדינא להוכיח ומיענשי בי לא מוכחי, הכא נמי נענש מי שחייב להוכיח אם לא יוכיח, ולעולם הא כדאיתא והא כדאיתא.

הלואי אי אהיה מאותם וכו', כלומר דיינו להיות מאותן שכתוב בהן הנאנחים והנאנקים על כל התועבות, שהיו מצטערין עליהם ולא היו מוכיחין...

שפת אמת: בתוס' ד"ה ואע"ג כו' אבל היכא דודאי לא מקבלו הנח להם מוטב שיהיו שוגגין כו' כדאמרינן בהמביא כו', צ"ע הא לא דמי להתם די"ל דדוקא היכא דלא ידעי מהאיסור כמו התם בתוספות יוה"כ א"צ להודיען היכא דודאי לא מקבלי כיון דאם לא יודעין יהיו שוגגין וכשיוודיען יהיו מזידין, אבל הכא דידעי שאסור ואפ"ה עבדי והתוכחה הוא להוכיח להם עונש החוטא ולביישם כדי שלא יעשו עוד כן למה לא יתחייב אפי' היכא דלא מקבלי כיון דמ"מ הם מזידין,

ויותר יש להוכיח כדברי התוס' מהא דהכא דאמרה מדה"ד אם לפניך גלוי להם מי גלוי, משמע דאם הי' גלוי להם לא הי' להם למחות, אבל גם זה יש לדחות דאם הי' גלוי להם שלא ישמעו הגם דחייבים להוכיח מ"מ לא היו ראויין להיות נענשין כמו הרשעים ולומר עליהם מה נשתנו אלו מאלו, אך לפמ"ש התוס' מיושב מה שלא השיב ר' סימון לר"ז כלום משום שהוא הי' יודע דאם יוכיחם לא יקבלו ממנו ובכה"ג א"צ להוכיח ולכן לא חש להשיבו דמהא דמייתי ר"ז ראייה ליכא הוכחה אלא היכא דהוי ספק שיקבלו ממנו כמ"ש מדה"ד להם מי גלוי אבל אם בודאי לא יקבלו ממנו אין ראייה משם דצריך להוכיח כנ"ל:

אהל משה: ועל מצחם של רשעים תיו וכו', נראה דהוצרך להבדילם מבינונים. גלוי וידוע לפני שאם מחו וכו', נראה דפסיקא ליה לר' אחא למימר הכי ולא אמר אהא דהיה בידם וכו' והיינו דכתיב וכו', דא"כ היכי קרי להו בני אדם שקיימו וכו', דהא לא קיימו מצות תוכחה ולא היו מקודשים. אבל בכה"ג ודאי לא עברו כלל דהא מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אלא שנענשו משום לפנייהם מי גלוי והיו כנתכוין לחזיר ועלה בידו טלה.

רש"י ד"ה היינו דכתיב מעיקרא וכו', לולי דבריו היה נראה מפשרה דקרא דאותם שכבר כתב גבריאלי התיו ניצולו, וז"ש וממקדשי תחלו ר"ל אותן שלא כתב עדיין תתחילו בם עד שלא יכתוב. תוספות ד"ה ואע"ג, היינו היכא וכו', ואפשר לחלק בין שוגג למזיד.

ביאורים ועיונים: יסוד "כל שבידו למחות" שאדם נתפס בעוון של אלו שבידו בפועל למנוע אותם מלחטוא (ולא רק לצעוק מחאה). ופירוש נתפס כי נחשב שותף ממש ואולי יותר, וכמבואר בפרתו של ר"א בן עזריה שבעצם היתה של שכנה שלה ומתוך של מחה נקרא על שמו. וכן מש"כ שהצדיקים שלא מיחו בזמן החורבן נענשו כיון שלא היו גלוי שלא יקבלו.

=יש לעיין מגמ' עבודה זרה יח. שאשתו של ר' חנינא בן תרדיון נידון להריגה שלא מחתה בו שהיה הוגה את השם באותיותיו, וצ"ע אם אשתו היתה יכולה בפועל למנוע ממנו ולמה נחשבת בידה למחות. ועיין דיון בזה במהרי"ט קידושין ע בענין ערבות של גרים שכותב שנשים אינן ערבות כי אין סיפק בידן וע"ע ברכי יוסף או"ח קכד, ובדעת תורה מהרש"ם או"ח סי' רעא.

שבת קיט: ...אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון
בר אבא אמר רבי חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא
הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה
איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם
בקרקע ולא הוכיחו זה את זה...

מאירי: לעולם יהיו גדולים מוכיחים את הקטנים ומיסרים אותם, ויהיו הקטנים נשמעים
להם, וכולם יהיו נשמעים לתלמידי חכמים ומכבדים אותם בתכלית הכבוד, דרך
הערה אמרו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו בה קטן וגדול שנאמר והיה כעם ככהן
וכו' הבוק תבוק, וכן אמרו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנאמר
היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל
שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה, וכן אמרו לא חרבה ירושלים
אלא בשביל שכזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ומתעצעים
בנביאיו עד עלות חמת ה' עד אין מרפא, והוא שאמרו כל המבזה תלמיד חכם אין רפואה
למכתו:

ביאורים ועיונים: חוסר תוכחה: יש בגמ' ארבע מימרות וכולם ענין אחד. 'לא היה בושת פנים', חסר לחץ
חברתי וכמו עז פנים המועד לחטוא כי חסרה לו בושה, בושת פנים - תוכחה שקטה. 'השוה קטן וגדול', וביזוי
תלמידי חכמים' היינו שלא קבלו תוכחה ולא התבטלו לגדולים. 'היו שריה כאילים', שלא הוכיחו.

עבודה זרה ד. א"ר אבא בר כהנא מאי דכתיב (בראשית יח) חלילה לך מעשות
כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, אמר אברהם לפני הקב"ה
רבש"ע חולין הוא מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. ולא והכתיב
(יחזקאל כא) והכרתי ממך צדיק ורשע, בצדיק שאינו גמור.
אבל בצדיק גמור לא, והכתיב (יחזקאל ט) וממקדשי תחלו, ותני רב יוסף אל
תקרי ממקדשי אלא ממקדשי אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד
תיו"ו, התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוו להו כצדיקים שאינן
גמורים.

תוספות: שהיה בידם למחות, והא דאמר' בסוף חזקת הבתים (ב"ב דף ס:) מוטב שיהיו
שוגגין ואל יהיו מזידין היינו בדבר שידוע שלא יקבלו אם ימחו.

מאירי: ראוי לו לאדם למחות במה שבידו למחות מן העבירות וכל שיש בידו למחות
ולא מיחה אפילו קיים את כל התורה הרי זה צדיק שאינו גמור ומקבל את דינו:

סוכה כט: ...נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות... שהיה ספק בידם למחות ולא מיחו... ==כאן צריך הסבר==

סנהדרין כ. ...מפני מה נענש אבנר [-בהריגת נוב עיר הכהנים], משום שלא מחה בשאול: עיי"ש במהרש"א ומרגליות הים

סנהדרין צג. ...מאי טעמא איענש [יהושע כהן גדול] ... שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן...

סנהדרין קג: בדורו של צדקיהו... בצדקיהו נמי כתיב ויעש הרע בעיני ה', שהיה בידו למחות ולא מיחה... ==כאן צריך הסבר==

עבודה זרה יח. ...ועל אשתו [של רבי חנינא איש תרודיון] להריגה, דלא מיחה ביה [שבעלה היה הוגה את השם באותיותיו], מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, נענש עליו.

תנא דבי אליהו: רבה פרק יא: ...לא פנחס בלבד אלא כל מי שסיפק בידו למחות ולא מיחה להחזיר את ישראל למוטב... לפי שכל ישראל ערבים זה בזה, ==להעתיק כל הקטע

בדברי הראשונים

רמב"ם: הל' תשובה פרק ד הלכה א: [בתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה, ארבע מהם עון גדול והעושה אחד מארבעתן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאיו]... (ג) והרואה בנו בתרבות רעה ואינו ממחה בידו, הואיל ובנו ברשותו אילו מחה בו היה פורש, ונמצא כמחטיא אותו, ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין רבים בין יחידים ולא מיחה אלא יניח אותן בכשלונן.

שערי תשובה: שם קצה: (בענין כת חנפים): ...החלק השישי, מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ואין בפיו תוכחות, ועל מעשה החטאים לא ילמוש עין ולא ישגיח, ולא יהיה להם לאיש מוכיח. והנה נצטוינו לבער הרע מקרב עמנו שנאמר ובערת הרע מקרבך, ואמרו רבותינו (שבת נד:): כל מי שיש בידו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו, יש בידו למחות באנשי עירו ואינו מוחה נתפש על אנשי עירו, יש בידו למחות בכל העולם ואינו מוחה נתפש על כל העולם, ונאמר וכשלו איש באחיו, ודרשו ז"ל (סנהדרין כז:): איש בעון אחיו, ואמרו כל ישראל ערבים זה לזה.

מאירי: ברכות ז: תלמיד חכם שבידו למחות ראוי שירגיש וישגיח בעניני העיר, ואם ראה רשע בתקפו שהוא פורץ גדר המצות ופורק עולין מעליו, ראוי לו להתגרות בו, ואל יחוש לנזק או להפסד, ומכל מקום כל שהוא מחמת תביעות ודברים שלא מן הדת, יתרחק ממנו כמה שיוכל ואל יתגרה בו כלל, שלפעמים הצלחה גוברת ברשעים עד שפרגוד הצדיק ננעל מפניהם, וכבר ביארנו ענין זה כראוי בחבור התשובה ==?:

שבת כט: כל תלמיד חכם שרואה באחד שהוא עושה שלא כהוגן ויודע בעצמו שבידו למחות ואינו מוחה, גורם תקלה לעולם, וכל שכן בדברים הקרובים לטעות שאדם נעזר אח"כ בעשייתן מצד שכבר עשהו לפניו ולא מיחה,

דרך הערה ספרו בסוגיא זו אמר רבי יהודה פעם אחת שבתנו בעליית בית נתזא בלוד והבאנו שפופרת של ביצה ונקבנוה ומלאנוה שמן ונתננוה על פי הנר, והיה שם ר' טרפון

וזקנים ולא אמרו לנו דבר, והרי שר' יהודה הביא שתיקתם לראיה במה שנתפרסם איסורו. ודרך צחות חזרו ואמרו באחד מגדוליהם שמיחה בדבר ונענה, והוא שאמרו אבין צפורה גרר ספסלא בעלייתא דשישא לעילא מר' יצחק בן אלעזר, ר"ל לפניו מצד שאחר שהיה של שיש לא חשש לעשות חריץ, אמר ליה אי שתיקנא לך כדשתקי חבירה לר' יהודה נפיק מינה חורבה גזירה עלייתא דשישא אטו עלייתא דעלמא...

עירובין קא. כשרים שבדור וחכמיהם ראוי להם להוכיח בני דורם כדי לשמרם מן העבירות, וכשהם מנהיגים אותם על דרך זה נאמר עליהם שהם מגינים עליהם מן הפורעניות, והוא שכתוב (מכה ז ד) טובם כחדק ישר ממסוכה, כלומר טובים שבהם הם כחדקים שסותמין בהם את הפרצות להיותם מגינים על הפרדס, וכן ישר ממסוכה, כלומר שהוא נקרא ישר מצד שהוא מגין על בני דורו כסמוכה לגינה, ולא המשיל את הטובים לחדק לגנאי אלא לשבח על הדרך שביארנו:

חיבור התשובה: למאירי: מאמר א' פרק ד: [עמ' 79] ...ובזה המין מן הסיבות על דעת הר"ם ז"ל (תשובה פ"ד ה"א) הרואה את בנו בתרבות רעה ואינו מוחה בידו, ובכללו כל שאפשר לו למחות ואינו מוחה אלא שמניחם בכשלונם, והסיבה בו כי אחר שבנו ברשותו ואילו הוכיחו קבל דבריו ונוכח בתוכחתו [עד כאן מדברי הרמב"ם].

נמצא שלא נמשך זה אחר העבירות רק להתרשלותו, וכן באחרים גם כן אחר שישמעו הם ויקבלו התוכחת ממנו, עליו להוכיח ולהורות לנחותם הדרך אשר ילכו בה ולהודיעם את המעשה אשר יעשו.

וכמו שהזכרנו על הנביאים להוכיח דורותיהם כאמרו יתברך (ישעיה נח א) קרא בגרון אל תחשוך וגו' והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, וכן צריך לכל מי שיש בידו למחות להוכיח ולהודיעם רוע מעשיהם וכי גמלו רע לנפשם אולי ישובו בזכרם המעתד לנפשם על אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה, ואם לא יגיד ונשא עונו בהיות התרשלותו סיבה להשקיעם במעשיהם, כמו שאמרו (שבת קיט:) ז"ל לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו בה זה בזה.

וכבר אמר ע"ה (משלי כח כג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, ביאור הפסוק אצלי כלומר אחר גיליתי והודעתי הטוב הצפון בתוכחת וגיליתי נבלות האהבה המסתרת וחלק לשון המדיח או הנואש בראית רוע מעשיהם, כבר התפרסם מדברי אם כן תכלית אהבת המוכיח לנוכח ותכלית שנאת המחריש לעוזבים ארחות ישר, וממה שהתפרסם בדברי ימצא המוכיח חן בעיני הנוכחים ממחליק לשון, והוא שהזהיר החכם את בנו אהב את התוכחת ושנא את המשבחים. ויש שביאר (ספר השרשים ר' יוסף קמחי שרש אחר, הערת הרב סופר) במילת "אחרי", תאר, על משקל זכאי ואשמאי, וביאורו על הנסוג אחר, ואמר שהמוכיח לנסוגים אחר חן ימצא וכו', וכן אמר (משלי כט ה) גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו, כלומר שהמחליק לו ומכסה פשעיו ממנו לבלתי הודעו מומיו הוא פורש לו רשת, הכונה בכל זה שאין מטכסים החכם ואם ערבות הלשון ראוי בחקו להחליק לשון למי שיראהו עוזב דרכי התורה והמוסר אבל צריך שיודיעו וימנעוהו בכל [עמ' 80] אשר יוכל, לא ישא פני איש ולא יהדר פני גדול. ואמרו ז"ל (שבת נד:) ה' במשפט יצא עם זקניו עמו ושריו (ישעיה ג ד), אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא שרים על שחטאו זקנים על שלא מיחו בהם.

וחכמי ערב הגידו בספריהם על אחד מן החסידים הקדומים היה לפני מלך זמנו ומוכיח אותו בחזקת ידו ברמיזות ובדברים קצרים ונעלמים ושאלהו המלך ההוא שיגיד לו המידת הרעות שיכיר בו, אמר לו החסיד תרצה שאגיד לך קצת ענייך, אמר לו כן, אמר אליו תקבץ כל אשר תקבץ בחמס ורשע ותוציא כל אשר תוציא באון ופשע, ובוזה נתכרכמו פני

המלך ונתירא החכם, והשומעים דבריו כבר התנחמו עליו בחשבם אותו כבר נהרג בשמעם חזק דבריו עם ראותם התכרמות פני המלך, והנה המלך מהר ויחבקהו ויאמר לו תבורך מאלהיך אשר יצילך כיום על בלתי הניחך רצונו מפחד כעסי.

ועל זה הצד האריכו תמיד בעונש המתרשל בתוכחת, אמרו ע"ה הואיל ובידו למחות ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ואמרו ז"ל כל שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפש על אנשי ביתו, באנשי עירו ולא מיחה נתפש על אנשי עירו, בכל העולם כלו ולא מיחה נתפש על כל העולם כולו.

ושם הורו גם כן שעם היות במחשבת החכם ויראת ענותו שמא לא תקובל תוכחתו ולכן עצר בדברי פיו ויהי כמחריש, עם כל זה ראוי לו לנסות ולהוכיח עד שיודע לו בבירור, אמרו ע"ה (שבת נו:): אמר ליה ר' זירא לר' סימאי לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, אמר ליה לא מקבלי מינאי, אמר ליה אפילו הכי לוכחינהו מר וכו', והביא לו ראייה ממה שאמרו בנסתרי ההגדות על ההבדל הנתון בין הצדיקים ובין הרשעים, אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו, אמר הקב"ה אלו חטאו ואלו לא חטאו, אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי וכו',

אבל מי שהתפרסם אצלו ונודע לו בבירור היותו בלתי נשמע בהוכיחו כל אשר יראה בעיניו ובאזניו ישמע, איננו נענש בזה אף כי ראוי לו לבלתי שחת דבריו ודי תוכחה בזה כאמרם ז"ל (יבמות סה:): כשם שמחויב אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וזו הסיבה באלו הראבעה על דעת הר"ם ז"ל כמו שכתבנו...

הלעטהו לרשע וימות

בבא קמא סט. ותנן (מע"ש פ"ה מ"א) כרם רבעי היו מציינין אותו בקוזות אדמה, סימנא כי אדמה מה אדמה איכא הנאה מינה אף האי נמי כי מפרקא שרי לאיתהנויי מינה, ושל ערלה בחרסית, סימנא כחרסית מה חרסית שאין הנאה מינה אף האי דלית ביה הנאה מיניה, ושל קברות בסיד, סימנא דחיוור כעצמות וממחה ושופך כי היכי דניחוור טפי. אמר רבן שמעון בן גמליאל בד"א בשביעית דהפקר ניהו אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות.

רש"י: בד"א דעבדינן להו היכירא לעוברים ושבים, בשביעית, שהוא הפקר ובהיתר הן באין לאכול. אבל בשאר שני שבוע, שהן באים לגזול, יניחם ויאכלו דבר האסור והלעיטהו לרשע וימות.

רמב"ם פיה"מ: מעשר שני פ"ה מ"א: אמר שמסמנין כרם רבעי בגושי עפר שיידעו בני אדם שהוא כרם רבעי ולא יאכלו ממנו כלום... ורבן שמעון בן גמליאל אמר שלא הוצרכנו לרשום כרם רבעי וערלה כדי שלא יאכלו מהן אלא בשנת השמיטה שהיא הפקר ויד כל אדם פשוטה בגנות ובכרמים, אבל שלא בשנת השמיטה אין צריך לציין לפי שאין רשות לכל אדם לפשוט ידו ולאכול דבר שאינו שלו, ומי שעבר ואכל הרי זה גזלן ואין לנו לעשות תקנה לגזלן כדי שלא יכשל מפני שעון גזל חמור יותר, ודברים אלו נכונים.

מאירי: והוא שאמרו כרם רבעי צריכים הבעלים לציין בקוזות אדמה ר"ל תלי רגבים של אדמה כדי שיכירו העוברים שהוא רבעי ולא יאכלו... ודברים אלו כלם בשנת השמיטה שהיתה יד הכל מורסית ליגע בה הא בשאר שנים הואיל ונגיעתם אסורה אין מתקנין לעוברי עברה אלא אם יגעו מוטב וישתמשו בחטא ויאכלו דבר האסור וכגון זה הלעיטהו לרשע וימות, והצנועים הרוצים ולא להיות אדם נכשל בשלהם והיו מתיראים שסימנין אלו לא יהיו נכרים להם היו מניחין בשנת השמיטה מעות כנגד הכרם בכרם רבעי והיו אומרים כל מה שנלקט מכרם זה יהא מחולל על מעות אלו ויש מפרשים שאף בשאר שני שבוע היו עושין כן, ופי' הדברים הצנועים שמוחלים מן הסתם לכל הנהנים משלהם מיהא בעוברי דרכים אף בשאר שני שבוע היו עושים להם תקנה זו וכן נראה ממה שאמרו בסוף הסוגיא ומה בגנב עבדו רבנן תקנתא וכו'.

חוות יאיר: סימן קמ"ב: [בענין הנוהגים לשמור נבילות וטריפות וחלק אחורי לא מנוקד וכו' בבית עד שיזדמן למכור לגוי אם שרי ואם צריך למחות בהם]... וא"כ כ"ש כאן חיישינן גם לארחי ופרחי פן יקח בגניבה אחד מהם ויכשל בהם, ואין לומר בכה"ג הלעיטהו לרשע כמ"ש רשב"ג בד"א בשביעית גבי ציון ערלה ורבעי, כי פה אני נותן מכשול לפניו, וגם אותו משנה צ"ע מצד הסברה ומגמ' ואם ק"ל הכי והארכנו בזה במקום אחר

[השמטת המחבר: במשנה רפ"ה דמעשר שני כרם רבעי מצינין וכו' ארשב"ג בד"א בשביעי' וכו' ופסק הרמב"ם בפ"ט דמעשר שני מ"ז כרשב"ג וק"ל אמשנה דדמאי פ"ג מ"ה הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה וכו' והכי פסק במיימוני פ' י"א מי"ב דהלכות מעשר ונתן טעם שלא יהיה תקלה לאחרים משמע דקפדינן על המכשול של הגונב. וי"ל דהרמב"ם ס"ל כפי' רש"י והרע"ב דמתכוונת הפונדקית לטובה ודלא כתוס' דחולין ו'. עי"ל דכיון דנותן לה בידים חמיר טפי אכן בירושלמי משמע דפלוגתא דדמאי תלי בהא דמעשר שני הביאו בתיו"ט ומ"מ שם בירושלמי מוכח ג"כ בהא דדמאי חמיר טפי דחזקת חבר שאינו מוציא וכו'.

והנה טעמא דרשב"ג דהלעיטהו לרשע וימות, וכך מפורש בברייתא שהביא בש"ס ב"ק ס"ט ע"א. ואני תמה מאד על לשון זה דהמשמעות בפשטי' דלא לבד בהאי מלתא גופא דלא נקפיד להזהירו מאיסור אם בלאו הכי נמי יש בו עוד איסור שיעבור רק בכל שהוחזק רשע, גם משמע דשרי לספינהו איסור בידים, ואיך יתכן זה ואנו מוזהרין על כל איש ישראל להזהירו בחשש שוגג ולמנעו בכל כוחינו ממזיד (עי' בי"ד סי' רכ"ח סט"ז בהג"ה),

ואפילו את"ל בזה דאם יאכל הרי רשע הוא לכן לא מוטל להזהירו בזה הדבר בעצמו והלעיטהו לאו דווקא, מ"מ קשה הרי קיי"ל החשוד לדבר אחד אינו חשוד לדבר אחר, כ"ש אם חמיר מיניה (ולכן קיי"ל מותרת לדבר קל אינו מותרת לדבר חמיר) כ"ש שאינו חשוד לדבר שיש בו ב' איסורים ה"נ אפשר שיפרוש מן הגזל ע"י איסור מוסיף של ערלה, וגם בלה"נ ערלה חמירה דאסור בהנאה הוא ואיסור גזל קילא לאינשי כמ"ש מיגו דחשוד אממונא וכו', אע"פ דלא קיי"ל הכי מ"מ סברא יש דאפשר בהשבה ופרעון וכמו שהתנצל רב אשי בהגוזל בתרא אי דגוי הוא שקול דמקבל דמי ואפשר שיאכל ע"מ לשלם לבעליו די"א דשרי עש"ע ר"ס שכ"ט (אף שצ"ע מגניבה סי' שמ"ח) אע"פ דלא שפיר עביד כדילפו רז"ל מגזילה ישרם בב"ק מ"מ עכ"פ קילא לאינשי, אי נמי סבר שלא יקפיד על גרגר מאשכול שיטעום. ולכו"ע נהי דאסור מ"מ לא לקי ולא מיפסל לעדות ולשבועה בפחות משוה פרוטה.

וכ"ש דבפירות הריחניים כגון האתרוגים והחבושים מוסקאדי קנילי גראפולי דמצי להנות מריחם בעודם מחוברים והם פרי העץ כדמוכח מברכתם שיש לצינמם דקול מראה וריח אין בהם מעילה ומ"מ איסורא איכא כבפרק כל שעה כ"ו ע"א. ורשב"ג פסק ותני דאין ענין לציון בשאר ימות שנה דמה דנקט במשנה כרם ע"כ לאו דוקא גבי ערלה, רק שגבי רבעי אית תנא דתני כרם כבברכות ר"פ כיצד מברכים. ומי שיעלה ארוכה למחלתי בזה רופא אומן יקרא].

גליון מהרש"א: ש"ך סק"ו משא"כ בעכו"ם וישראל מומר שאינו חייב להפרישו, עי' <קעב>

מג"א סי' שמ"ז סק"ד, ואינו יודע מאין פשיטא לו להש"ך, ואי מפרק מרובה דף ס. דאמר רשב"ג בשאר ימות השנה הלעיטהו לרשע וימות, י"ל שאני התם דבין כך וכך עובר על איסור גזל ובאותו דבר שעשה רשעות עכ"פ אין אנו מצווים שלא יעשנו באיסור אחר עוד, וגם כן משמע ברמב"ם בפירוש המשנה פ"ה דמעשר [שני] דדוקא מחמת דאיסור גזל חמור מאיסור כרם רבעי שנפרישו.

הלעטהו לרשע וימות

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי
 מתי אומרים הלעיטהו לרשע וימות, ח"ג עמ'
 רפ"ה
המעין, קובץ,
 הלעיטהו לרשע וימות ביאור הסוגיא מאת הרב
 קלמן כהנא, ל 234
חזון איש, ר' אי"ש קרליץ
 בענין הלעיטהו לרשע וימות, דמאי ח ט
פעמי יעקב, קובץ
 הלעטהו לרשע וימות / מדברי הרבנים שליט"א

סביב פסק של הרב יצחק זילברשטיין באחד
 ששם רעל בתוך הסנדביץ כי הציקו לו וגנבו
 ממנו וכו', חלק מג, עמוד 92 והלאה
שרי חמר, ר' חזקיה מדיני
 הלעיטהו לרשע, ב 53
תורה שבעל פה, מוסד הרב קוק
 בענין הלעיטהו לרשע וימות ועוד הרב אברהם
 שרמן
תחומין, מכון צומת
 הלעיטהו לרשע וימות, הרב נחום רבינוביץ ח"א
 עמודים 41-72

פרק ז: חז"ל ומדרשים

בראשית רבה: פרשה נד אות ג: והוכיח אברהם את אבימלך וגו', אמר רבי יוסי בר חנינא התוכחת מביאה לידי אהבה שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך, היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחת אינה אהבה, אמר ריש לקיש תוכחת מביאה לידי שלום, והוכיח אברהם את אבימלך וגו', היא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמו תוכחת אינו שלום.

יפה תואר: שם: תוכחת מביאה לידי אהבה, ...פירושו שיביא אהבה מחודשת יותר מאשר בתחילה, וכדגרסין בפרק יש בערכין ...הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי... וכ"ש שהוסיף בי אהבה... תוכחת מביאה לידי שלום, לא פליג אדריב"ח אלא דריב"ח מיירי בחשובים שיאהבו את מוכיחיהם כדכתיב הוכח לחכם ויאהבך, ועוד דהתם בתוכחת מצוה, וריש לקיש מיירי ברובא דאינשי שאפילו שלא יאהבו את מוכיחיהם מכל מקום התוכחה מביאה לידי שלום, כי כשהמוכיח רואה דבר עבירה בחבירו, ישנאהו, וכשיוכיחו יחזור בו או יתנצל לו ויהיה שלום עמו...

ספרי: דברים פסקא א: אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל: ...דבר אחר אל כל ישראל, מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר רבי טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, אמר רבי אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחות, אמר רבי עקיבא העבודה אם יש בדור הזה שיודע היאך מוכיחים, אמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבה לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובל עליו והיה מקנתרו, וכל כך יודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת לקיים מה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

רבינו הלל: מלמד שהיו כולם בעלי תוכחות, כלומר להכי כתיב אל כל ישראל לאשמועין שהיו כל ישראל בעלי תוכחה שהיו מוכיחין זה את זה. ויכולין לעמוד בתוכחות, דאילו היו מוכיחין היו מקבלין תוכחה. מי שיכול להוכיח, דליתניהו זכאין דאם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך, והכי גרסינן לה בהדיא בסוף פרקין דיש בערכין כדפרישנא. מי שיודע היאך מוכיחין, דהיינו שלא ילכין פניו כדתניא בספרא דבי רב יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא, דכיון דפניו משתנות כבר קבל התוכחות, אל תביישנו יותר. נתקנתר רבי עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל, נתקנתר נתכעס כדגרסינן בריש גמרא דאלו דברים בפסח, התחיל מקנתרן, היינו מכעיסן בדברים.

===לא ברור לי כעת מה היתה גירסת רבינו הלל בספרי ועיין שם גירסת הגר"א (בעמק הנצי"ב) ועיין ==

עמק הנצי"ב: ...נתקנטר עליו וכו', שרבן גמליאל קנטרו בדברים בשבילי, ושם [בערכין טז] איתא 'לקה', ונראה דהכוונה בשבט פיו של ר"ג דהיה זורק מרה עליו, דזר הוא לומר שלקהו ממש דכבר היה בזמן ר"ג כבן חמשים דלארבעים שנה נכנס לר"י בן זכאי ללמוד ושמם אותו ואח"כ נתגדל בכחמה הרבה. ובערכין גירסא הישנה 'רבי שמעון' והוא ר"ש הנהרג חבירו של ר"י בן זכאי.

תוכחה סמוך למיתה

«קעה»

ספרי דברים: פסקא ב: דבר אחר ויהי בארבעים שנה, מלמד שלא הוכיחם

אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו

אלא סמוך למיתה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, ראובן בכורי, וכי אין אנו יודעים שראובן בכור אלא מלמד שאמר לו ראובן בני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי,

ומפני ארבעה דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו, ושלא יהא בלבו עליו, וכדי שיפרשו ממנו בשלום שהתוכחה מביאה לידי שלום וכן אתה מוצא באברהם שנאמר (כא כה) והוכיח אברהם את אבימלך, מהו אומר ויכרתו שניהם ברית, וכן הוא אומר ביצחק ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם, מהו אומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום.

וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (יהושע כד טו) ואם רע בעיניכם לעבד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו, ואומר (כד כא) ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבד וגו' ויאמרו עדים.

וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (ש"א יב ג) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו, (יב ד) ויאמרו לא עשקתנו וגו' ויאמר אליהם עד ה' בכם היום ויאמר עד.

וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה בנו אלא סמוך למיתה שנאמר (מ"א ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ.

רש"י: דברים א ג: ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדר באחד לחדש, מלמד שלא הוכיח

אלא סמוך למיתה, ממי למד, מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה,

אמר, ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי. וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל שנאמר (ש"א יב, ג) הנני ענו בי, וכן דוד את שלמה בנו:

רבינו הלל: מפני ארבעה דברים אין מוכיחין וכו'... אבל כי מוכיחו סמוך למיתה ידע

דלשם שמים מוכיחו ומקבל ממנו... שתוכחה מביאה לידי שלום, ואי מוכיח

ליה מקמי הכי דילמא יהא בלבו עליו וליכא שלום אלא שנאה ותחרות דכתיב אל תוכח לץ פן ישנאך ולהכי מוכיחו בשעת מיתה, וקשיא א"כ בטלת מצות הוכח תוכיח את עמיתך.

מהר"ק: פרש"י וכו', צריך להבין מה ר"ל כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ומה בכך והלא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך אפילו מאה פעמים כמאמר חז"ל, ואי משום דכשמוכיחו וחוזר ומוכיחו מתבייש יותר, א"כ היינו טעמא שלא יהא חבירו רואהו וכו'.

ונראה לי בפירוש מוכיחו וחוזר ומוכיחו וכו', דאינו מדבר בדבר עבירה ממש כגון שעבר או על איסור דאורייתא או דרבנן, רק במידה רעה שיש באדם כגון מידת הכעס או השכרות ודומיהן. ויותר עוד נכון לומר דאפילו בדבר עבירה מישתמע אך אינו רוצה לומר שהעובר ישנה העבירה ההיא וישלש דפשיטא דאז מוכיחו וחוזר ומוכיחו אפילו עד ק' פעמים כשאוחז מעשיו הרעים עד שיכנו או שיקללנו או יעשה בו נזיפה למר כדאיתא ולמר כדאיתא, אך ר"ל שכבר עשה העבירה מזמן וזה מוכיחו להזכירו זכור שעשית כך וכך, או כדי שלא ישוב בה, ועל זה אמר שלא יהא מוכיחו וחוזר וכו'.

== וכיוצא בו בריב"א ובמושב זקנים =====

צידה לדרך: רש"י כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וכו', כתב מהרא"י וז"ל אע"פ דשפיר דמי למיעבד הכי כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ודרשו ז"ל אפילו מאה פעמים, מ"מ מי שמוכיח חבירו שלא בסמוך למיתה אינו מוכיח בגמר תוכחה כי סבור הוא מה שמשיר עתה בתוכחתו אפשר להשלים פעם אחרת ולפעמים תטרוף לו השעה ונשאר בלי גמר תוכחה, אבל המוכיח בשעת מיתה אינו מצפה עוד לתוכחה אחרת ולכך גומר תוכחתו כראוי, עכ"ל.

ויותר נכון בעיני מה שתירצו שאר מפרשים וז"ל שלא יהא מוכיח וחוזר ומוכיח, ר"ל אם יוכיחו זמן רב לפני מותו שמא גם הוא יעשה אותו דבר, אז הוא יאמר טול קורה מבין עיניך, וזהו שלא יהא המוכיח חוזר ומוכיח. עוד י"ל הא דמרבינן הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים הני מילי בשעת מעשה אבל שלא בשעת מעשה אינו מוכיחו וחוזר ומוכיחו.

זית רענן: סמוך למיתה, וא"ת הכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ומצינו כמה מימרות בערכין שמחויב להוכיח בחבירו, וי"ל דודאי חייב להוכיחו שלא יחטא עוד, אבל אדם שבא לידו דבר עבירה פעם אחת ושוב עושה טוב אין להזכיר לו אותו חטא אלא סמוך למיתה מותר אולי צריך לעשות תשובה עוד על זה, אי נמי י"ל לפי שאמר להם הקללה אם לא תשמעו כדלקמן וכן יעקב אמר ארור אפס כי עז, וכן עיקר. **שלא תניחוני,** פירוש שירא בעיניו על שיביישם וינקום ממנו וילך לעשו, אבל לאחר מיתתו לא יעשה זאת דאין שייך נקמה.

וחוזר ומוכיחו, פירוש אע"פ שלא יהיה בידו כלום כדרך שאמרו טול קיסם מבין שיניך טול קורה מבין עיניך. וב"א פירש שלא יהא המוכיח חוזר ומוכיח עוד פעם אחרת, ומקשו הכתיב הוכח תוכיח אפילו ק' פעמים, ומשני היינו בדבר עבירה והכא איירי בהקנטה שהקניטו ע"כ, וקשה דהא משה הוכיחן על דבר עבירה.

ה"ג בספרי שלא יהא בלבו עליו שהתוכחה וכו', וכן עיקר דא"כ היינו קמייטא שלא יהא חוזר ומוכיחו, והא דקאמר ד' דברים היינו שלא ידבק ברשע, ובין למר ובין למר קשה מאי קאמר שלא יהא בלבו עליו אדרבא התוכחה מביאה לידי שלום, ואפשר דהא דקאמר שהתוכחה מביאה לידי שלום הכי פירושו שלא יהא בלבו עליו שיתירא להוכיחו ע"כ פן יחזור ויוכיחו, ואם כן יבוא אח"כ לידי מריבה שהתוכחה מביאה לידי שלום, אבל כשיהיה בלבו עליו יביא לידי מריבה.

משכיל לדוד: ויהי בארבעים וכו' מלמד וכו', ...ודע שכל זה דגמרינן דאין להוכיח אלא סמוך למיתה לא מיירי אלא במי שידענו דכבר עשה תשובה מחטאו דומיא דישאל, אז הוא דאין להוכיחו עוד מהנך טעמי עד יום המות, אבל למי שעודנו

מחזיק בטומאתו פשיטא דקרא כתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים עד שישוב, וליכא שום טענה ליפטר מן התוכחה.

==== להוסיף מדברי תורת המנחה דרשה סה התוכחה כאן להודיע עבודת ה' ושיש שכר ועונש וכו' עייש
 ===ענין לב אהרן לראנ"ח יהושע סיד ס"ד =מצולם= בענין תוכחה סמוך למיתה,

תנחומא: פרשת משפטים סימן ז: ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט)

<קעז>

יכול לא תסטרנו לא תקללנו, ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר, מנין לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו ת"ל הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל תוכיח, יכול אפילו פניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא, ותניא הוכח תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מ"מ.

ומאן דלא מוכח מתפיס בההוא עון, דאמר מר כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כלו נתפס על כל העולם כלו, דא"ר חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג) אם שרים חטאו זקנים מה חטאו, אלא זקנים שלא מיחו בשרים.

ואמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזקאל ט) א"ל הקב"ה לגבריא"ל לך רשום על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו כדי שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה, ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה הללו צדיקים גמורים הם והללו רשעים גמורים, אמרה לפני רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא קבלו מהן, אמרה לפני רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי, חזר ואמר זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו, ומאי ממקדשי תחלו, תני רב יוסף אל תקרא ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקבלו ושקיימו את התורה כלה מאל"ף ועד תי"ו.

הא למדת שאפילו צדיקים גמורים נתפסים על הדור, וכן הוא אומר והכרתי ממך צדיק ורשע, צדיק על שלא מיחו ברשע, וכן אתה מוצא ביאשיה המלך שנתפס על דורו, וכתיב בו וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' (מלכים ב' כג)

ועד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, ורבי יוחנן אמר עד נזיפה, ושלשתן מקרא אחד דרשו, שנאמר ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו (שמואל א כ)

תני רבי אומר איזה הוא דרך ישרה שיבור לו האדם, אהב את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם טובה באה לעולם ברכה באה לעולם רעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, על המוכיח ועל המתוכח, וי"א יחזיק באמונה יתירה שנאמר (תהלים קא) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי,

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המוכיח את חברו לשם שמים זוכה לפלג של הקב"ה שנאמר (משלי כח) מוכיח אדם אחרי חן ימצא, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר חן ימצא.

<קעח>

ילקוט שמעוני: קדושים תרי"ג

הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אם יודע אתה בו שאינו שונאך הוכיחו, ואם לאו אל תוכיחנו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך.
דבר אחר לעם שעמך בתורה ובמצות אתה מוכיח ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך שנאמר (משלי ט ד) יוסר לך לוקח לו קלון, שהוא עצמו בעל מום.
אמר רבי אלעזר בן מתאי אם יש לך דבר בינך לבינו אומרהו לו ואל תהא חוטא בו, לכך נאמר ולא תשא עליו חטא.

תנא דבי אליהו: רבה פרשה יח:

הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אם יודע אתה שאין שונאך הוכיחו ואם לאו אל תוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך.
דבר אחר את עמיתך, שעמך במצוות אתה מוכיח, ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך, שנאמר (משלי ט ז) יוסר לך לוקח לו קלון.
אמר ר' אלעזר בן מתאי אם יש דבר בינו לבינך אמור לו ולא תהא חוטא בו, לכך נאמר לא תשנא את אחיך בלבבך וגו' ולא תשא עליו חטא³⁶.

זית רענן: ילקוט שם: שאינו שונאך, פירוש שלא ישנאך כשתוכיחנו. את עמיתך, פירוש אע"פ שהוא אוהבך ועל ידי התוכחה יעשה שונאך, אעפ"כ תוכיחנו, וכדאמרין עד הכאה וקללה. לרשע שישנאך, דכיון שהוא רשע לא יועיל לו התוכחה וגם ישנאך. בינו לבינך, שלא תבייש אותו ברכים.

==הערות: בביאור הלכה תרח <?> מביא דברי תנב"א בזה"ל: וכן איתא בתנא דבי אליהו פי"ח הוכח תוכיח את עמיתך, ועמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו, והעתיק זה הגר"א בקיצור באדרת אליהו ע"ש, עכ"ל, המילים "ועמיתך שהוא אוהבך" הם בנוסח תנא דבי אליהו דפוס ראשון ואיננו בהוצאת זיקוקין דגורא ולא בילקוט ועיין.
==בדברי ר"א בן מתאי ראו אחרונים דין תוכחה בין אדם לחבירו, היינו פגיעה בינו לבינך, אבל זית רענן לא למד כך וכנראה שם פסיק 'אם יש לך דבר, בינך לבינו אומרהו', עיי"ש.

<קעט>

ספר הזוהר: רעיא מהימנא פרשת קדושים פה:-פו. לא תשנא את אחיך בלבבך

הוכח תוכיח את עמיתך וגו', פקודא דא לאוכחא לההוא דחטי למחזי ליה רחימו סגיא דרחים ליה, בגין דלא יתענש איהו, דהא בקודשא בריך הוא כתיב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכמה דקודשא בריך הוא עביד ואוכח למאן דרחים ליה הכי יוליף בר נש מההוא ארחא ויוכח לחבריה,

36. תנא דבי אליהו: עיין זית רענן, ועיין שו"ת מנחת יצחק ח"ג ט' ע"ט ס"ח =להסביר, באדרת אליהו להגר"א (ויקרא כאן) מביא בקיצור: את עמיתך, לעם שאתך במצוות ולא לרשע שישנאך שנאמר אל תוכח לך פן ישנאך. =עיין ביאור הלכה?? ועוד אחרונים שרואים מכאן מקור לדין ??

קודשא בריך הוא במאי אוכח לבר נש, אוכח ליה ברחימו בסתרא, אי יקבל ליה יאות ואי לא אוכח ליה בין רחימו, אי יקבל יאות ואי לא אוכח ליה באתגליא לעיניהון דכלא, אי יקבל יאות ואי לאו שרי ליה ולא אוכח ליה ושביק ליה ייזיל ויעביד רעותיה,

בקדמיתא אודע ליה בסתרא, בגין לאוכחא ליה ולא תערא ליה דלא ינדע ביה בני נשא, ודא איהו ביניה לביניה, אי מקבל יאות ואי לאו אודע ליה בין רחימו. בזמנא דכהנא רבא הוה בעלמא יהיב ליה מרעין בערסיה ואתו רחימו דקודשא בריך הוא ואודען ליה אי אית ביה חובא דיישוב מניה ולעיין במליה, אי מקבל יאות ואי לאו אוכח ליה באתגליא בממוניה בבנוי, דכלא מלחשן עליה וייתון לגביה. אי מקבל יאות ואי לאו שארי ליה מאריה למעבד רעותיה ולא יתקיף ביה לעלמין,

כגוונא דא אצטריך ליה לאוכחא לחבריה – בקדמיתא בסתרא, לבתר בין רחימו, לבתר באתגליא, מכאן ולהלאה ישבוק ליה ויעביד רעותיה, ועל דא כתיב הוכח תוכיח, הוכח בסתרא דלא ינדע ביה בר נש, תוכיח בין חברוי ורחימו, את עמיתך באתגליא, ועל דא לא כתיב בקדמיתא תוכיח אלא הוכח,

תו הוכח אי איהו ב"נ דיכסוף, לא יימא ליה ולא יוכיח ליה אפילו בסתרא אלא יימא קמיה כמאן דמשתעי במלין אחרנין, ובגו אינון מלין ידכר מאן דעבד ההוא חובא הוא כך וכך, בגין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק מההוא חובא, ועל דא הוכח, ואם לאו תוכיח, ולבתר את עמיתך באתגליא, מכאן ולהלאה ולא תשא עליו חטא,

ד"א ולא תשא עליו חטא, דהא כיון דבר נש אוכח לחבריה ואזדמן לאוכחא ליה באתגליא, לא יסלק קמיה ההוא חובא דעביד דאסיר ליה ודאי, אלא יימא סתם ולא יסלק עליו ההוא חובא באתגליא ולא ירשים עליו חובא, דקודשא בריך הוא חס על יקרא דבר נש אפילו בחייביא³⁷.

==תרגום הזוהר

37. זוה"ק: כתב ב"מצות התוכחה" (לגר"מ קפלן, פרק ג עמוד יג): למדים אנו מדברי הזוה"ק שצריך המוכיח לחפש תחבולות איך לגשת לקיום מצות תוכחה. (א) מתחילה יוכיחנו בסתר, ובסתר ג"כ אסור לפרש את החטא בביטויים הגורמים לידי בזיון.

(ב) ואם העבריין הוא ביישן, יוכיח לו באופן שישתמע שאינו יודע כלל שהוא חטא, אלא יוכיחנו כדגומא שמוכיחים לרב או לאב שאומרים לו שמי שעושה עבירה כזו הוא עבריין (לרב או לאב מכסין יותר החטא שאומרים להם רק כך כתוב בתורה מכל מקום הוי דוגמאן לתוכחת תלמיד לרב בהעלמת ידיעתו בזמן שמוכיח להעבריין).

(ג) יראה לו חיבה ואהבה כדי שהחוטא ידע שהוא מוכיחו מתוך אהבה יתירה.

(ד) ואם גם זה לא הועיל יוכיחנו שוב בסתר אבל יפרש לו חטאו,

(ה) ואם לאו יוכיחנו באיתגליא ברבים. ואם כל זה לא הועיל להשיבו מדרכו הרעה יעזוב לו לנפשו ויעביד כרצונו, עכ"ל.

עיין עוד ב"מצוות השלום" עמ' 619 ואילך וע' עוד עמוד 628, ביאור דברי הזוה"ק.

ביאור הגר"א: לאגדות: ב"ק צב. קרית חברך ולא ענך רמי גודא רבה שדי ביה [א-אם קרית לחברך להוכחו ולא ענה אותך הפל עליו כותל כלומר הניחו ויפול ברשתו ודחהו בידים (רש"י)], הוא מה שאמרו בזוהר על פסוק הוכח שפעם אחת צריך להוכיחו בסתר, ובשני בפני קרוביו, ובג' בשוק, וברביעית הנח לו כמ"ש על ארבעה לא אשיבנו, ועל האי פעם גודא שדי עליו. ==שייך גם לענין הלעטהו לרשע לקמן ?? ??

פרק ח: ראשונים

מדברי הרמב"ם

רמב"ם: ספר המצות מ"ע ר"ה: היא שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא, ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה, ואין ראוי שיאמר אחר שאני לא אחטא אם יחטא אחר מה לי עם אלקיו, זה הפך התורה, אבל אנחנו מצווין שלא נחטא ושלא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות חייבין אנו להוכיחו ולהשיבו, ואע"פ שלא יצא עליו עדות וחייב עליו דין, והוא אמרו יתעלה הוכח תוכיח את עמיתך.

ונכנס בצווי הזה שנוכח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש לאיש, ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון, אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפשו.

ולשון ספרא, מנין שאפילו הוכיחו שתיים או שלש פעמים שחוזר ומוכיחו, ת"ל הוכח תוכיח, אפילו אלף פעמים, יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, ת"ל ולא תשא עליו חטא.

וכבר בארו חכמים שחיוב מצוה זו על כל אדם ואפילו הפחות לנכבד הוא חייב להוכיחו, ואפילו קלל אותו ובזהו לא יסור מלהוכיחו עד שיפריז כמו שבארו מקבלי התורה ואמרו עד הכאה, ויש למצוה זו תנאים ומשפטים התבארו במקומות מפורשים מהתלמוד.

== ל"ת רצ"ט לפני עור... ולא זו אמרו שהוא כולל גם מי שמסייע לדבר עבירה או גורמה, לפי שהוא בא לאותו האדם שסמאה התאווה את ראייתו ונעשה עור, ועוזרו בהתייעתו או יכין לו סיבת מרי... [ובענין סמיית התאווה עיין פיהמ"ש ר"מ מס' תרומות ו' ג', שביעית ה' ו', ולקמן הל' רוצח פ"ה הי"ד בצד

רמב"ם: הלכות דעות פ"ו ה"ו: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים.

הלכה ז הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה = מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

בענין כפילות וענין "דרך לא טובה" - רע"א כאן ע"פ גמרא ברכות עיי"ש בהערה, מתן שכרן של מצוות חקירה ה, עבודת המלך כאן, צביון העמודים ?? ==

הלכה ח המוכיח את חברו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שואמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו לפניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים. אע"פ שהמכלים את חברו אינו לוקה עליו עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלביץ פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חברו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחברו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחריפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

==בביאור דברי הרמב"ם טרחו הרבה מפרשים וקצת בסמוך שער אפרים, לחם משנה, משנת חכמים, מנחת חינוך אבן האזל עיי"ש ולציין לעוד ולסכם ==

הלכה ט מי שחטא עליו חברו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר, או שהיתה דעתו משובשת, ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו, הרי זו מדת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה.

✦ מפרשי הרמב"ם

<קכ> **הגהות מיימוניות: [ג] מצוה להחזירו למוטב, בפרק במה בהמה (שבת נה). ופרק**

שבועת הדיינין (שבועות לט:), ואפילו אם ספק בידו אם יקבלו דבריו צריך להוכיחו כדמשמע התם בבמה בהמה, אמנם אם ודאי לו שלא יקבלו, אז נראה דפטור כדאמרין התם שאמרה מדת הדין לפני הקב"ה אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, משמע שאם היה גלוי להם לא היו נענשים. וכן כתב התוספות בפרק חזקת הבתים (ס:), וכן כתב ספר המצות (סמ"ג עשין יא), וכתב דטוב לו לשתוק דהנח להן לישראל שיהו שוגגין וכו'. ורא"מ [-יראים] כתב דמעונש פטור אבל מעשה דהוכח תוכיח לא איפטור, אבל ה"ר משה מקוצי [-סמ"ג] כתב בההיא דהבא על יבמתו (סה:) כשם שחייב לומר דבר הנשמע כך חייב שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ע"כ:

[ד] **פעם שניה ושלישית**, באלו מציאות (לא). הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים. כתב רא"מ [-יראים] אע"ג דמרבין התם מתוכיח בתלמיד לרב במקבלו, פירוש ששוכח, ומפקינן נמי לחברו כשאנו מקבלו, הוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחברו כשאין מקבלו שקולין הן ויבואו שניהם, עכ"ל:

[ה] **עד שיכהו החוטא**, כרב ודלא כשמואל דאמר עד שיקללנו ודלא כר' יוחנן דאמר עד כדי נזיפה. אבל בעל ספר המצות [-סמ"ג] כתב לא נתברר טעמא ופסק כר' יוחנן, וכן רא"מ [-יראים] דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי שמואל באיסורי. אמנם בתנחומא פרשת תזריע (ס"ט ט') משמע כדברי רבינו המחבר דאמר אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו וכו' עד אעפ"כ היה להם להתבזות על קידוש שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל כשם שהיו הנביאים סובלין שהרי ירמיה וישעיה כמה צרות סבלו מישראל כדכתיב גוי נתתי למכים, מיד חזר הקב"ה ואמר למלאכי חבלה זקן בחור ובתולה טף ונשים. ע"כ במדרש.

<קכג> **כסף משנה: הרואה חברו שחטא וכו' עד ויאמר לו איני שומע, ברייתא פ"ג דערכין**

וכתבה הרי"ף סוף אלו מציאות ונחלקו שם עד היכן חייב להוכיחו רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ור' יוחנן אמר עד נזיפה. וסמ"ג תמה על רבינו שפסק כרב במקום ר' יוחנן.

ואפשר לדחוק ולומר שטעם רבינו משום דאיתא התם בגמרא כתנאי ר' אליעזר אומר עד הכאה ר' יהושע אומר עד קללה וכן עזאי אומר עד נזיפה. ופסק רבינו כר' אליעזר משום דפשיטא דאין הלכה כבן עזאי לגבי ר' אליעזר ור' יהושע וא"כ דל מהכא ר' יוחנן דקאי

כוותיה והלכה כרב לגבי שמואל באיסורי והאי מילתא איסורא הוא ואפילו תימא דהו"ל למפסק כר' יוחנן מנקט לחומרא עדיף בכל מידי דספיקא וצריך להוכיחו עד שיכנו:

לחם משנה: הרואה חבירו שחטא וכו', בפרק אלו מציאות (לא) אמר ליה ההוא

מרבנן לרבה ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זמני אמר ליה הוכח אפילו מאה פעמים משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מ"מ. ויש לדקדק בדברי רבינו למה לא הזכיר זה דאפילו תלמיד לרב. ועוד איכא למידק בדברי הגמ' דאיך אמר דמהוכח משמע אפילו מאה פעמים הא אמרינן בערכין פרק ג' הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו תלמוד לומר תוכיח מכל מקום משמע דמתוכיח נפקא ליה: עיין לקמן שער אפרים ??

וכן תמיד כו', פסק כרב והא דלא פסק כרבי יוחנן אע"ג דהלכתא כוותיה לגבי דרב משום דלא דייק קרא כוותיה דבגמרא מקשינן ליה ולמאן דאמר נזיפה הא כתיב הכאה וקללה כו' ואף על גב דשני ליה מ"מ לא דייק שפיר קרא כוותיה דרבי יוחנן ונשארו רב ושמואל והלכתא כרב לגבי שמואל. אבל מה שכתב הרב בית יוסף משום דרבי יוחנן אתי כבן עזאי ואין הלכה כמותו לגבי ר' אליעזר ורבי יהושע אין זה טעם נכון דאם כן לא הוי ליה למפסק כרב דאתי כרבי אליעזר דשמותי הוא ולית הלכתא כוותיה לגבי רבי יהושע:

ה"ח: המוכיח את חבירו תחילה: מפשט דברי רבינו נראה דסבירא ליה דבריייתא דקאמר (ערכין טז) יכול אפילו משתנין פניו ת"ל ולא תשא עליו חטא, איירי בדברים שבין אדם לחבירו ובהכי מיירי הבריייתא דקאמרה הכי, אבל בדברים שבין אדם למקום מותר להלבין אם לא חזר בו. וכי תימא אי ברייתא איירי בדברים שבין אדם לחבירו אין קאמרה מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו הא כתב רבינו לקמן דאם אינו מקפיד עליו ולא הוכיחו הרי זה מידת חסידות. י"ל דחייב להוכיחו דקאמר היינו אם יהיה לו משטמה בלבו חייב להוכיחו כדי שתסור מלבו המשטמה. זה נראה כונת רבינו.

וא"כ קשה מה שכתב כאן המוכיח את חבירו 'תחילה', דבמאי איירי, אי בדברים שבין אדם למקום, לא משמע הכי, אלא בדברים שבין אדם לחבירו כדכתיבנא מדכתב אחר כך 'בד"א בדברים שבין אדם לחבירו' וכו', משמע דעד השתא לא איירי בדברים שבין אדם למקום, ואי איירי בדברים שבין אדם לחבירו לא היה לו לומר 'תחילה' דמשמע כשמוכיח בתחילה לא ידבר קשות אבל בסוף ידבר קשות ויכלמנו, ולקמן כתב דהיינו דוקא בדברים שבין אדם למקום שכן כתב 'אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים' וכו', משמע דבדברים שבין אדם לחבירו אפילו לא חזר בו בסתר אין מכלימין אותו.

וראיתי מי שחלק לתרץ זה דנהי דמכלימין אותו, אבל לא ברבים, ומעיקרא כדכתב רבינו 'תחילה' היינו בדברים שבין אדם לחבירו דלבסוף יכלימנו בינו לבין עצמו, אבל ברבים לעולם לא יכלימנו ואפילו לא חזר בו בסתר, ובדברים שבין אדם למקום אם [לא] חזר בסתר מכלימין אותו ברבים. ואין זה במשמע דברי רבינו. ועוד דמניין לו חילוק זה אם לא שנאמר מכח הסברה. ועדיין צריך עיון³⁸.

38. לחם משנה: אחרונים רבים דנים בדברי הלחם משנה ובדברי הרמב"ם בכלל, עיין: שער אפרים לקמן >?>, מעשה רחק דעות, מרכבת המשנה ח"ב, בן ידיד, עבד המלך, באר יהודה, משנת חכמים לקמן >?>, שם חדש לקמן >?>, נתיבות עולם (סמ"ג), עמודי הארזים, סדר משנה לקמן >?>, חפץ חיים לה"ר כ"ד באמ"ח אות ל', מהר"ם שיק או"ח סי' ש"ג ד"ה וכד', מהר"ם לובלין סי' י"ג, עבודת המלך, מנחת יצחק (חינוך מצוה רמ אות ב'), מטה אפרים (ארדיט), נדפס במצות לא תשנא >?>, אבן האזל לקמן >?>, מתן שכרן של מצוות לקמן >?>, אשל אברהם (פרמ"ג) קנ"ו סק"ב, שנות חיים (חזון), שלל דוד, עיר הצדק, מאמר "איסור הלבנת פנים" לרב אשר וועסטנהיים ב"קול התורה" שנת >?>?>.

רעק"א: הוואה חבירו וכו' את עמיתך, ברש"י סנהדרין ריש דף עה כתב דאין מחוייב להוכיח לגר תושב דהוכח תוכיח את עמיתך ולא גר תושב. או שהולך בדרך לא טובה, עיין ברכות דף לא: ובתוס' ד"ה דבר שאינו הגון.

✦ החילוק בין ב"א למקום לב"א לחבירו / משנת חכמים, מנחת חינוך, אבן האזל

משנת חכמים: דעות ו: יבין שמועה ג: שלא יוכיחנו עד שיהא פניו משתנות. <קפז>

הרמב"ם ז"ל האריך בלשונו וכתב במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין כו' עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל. וכתב הכסף משנה 'פשוט'. ובאמת מילתא דפשיטא לראשונים ז"ל קמבעיא לן טובא, דטעמא בעינן לידע לחלק דמה בין אם עובר בדברים שבינו לבין חבירו ומה בין דברי שמים דמאי שנא, ועיין בלחם משנה מה שהקשה בזה ומסיק בצ"ע בדברי הרמב"ם דמשמע דבין אדם לחבירו אף לא חזר אחר שמוכחו אפילו הכי אין מכלימין אותו, א"כ איך כתב המוכיח כו' לא ידבר תחילה קשות, הא איירי בין אדם לחבירו כמש"כ אחר זה במה דברים אמורים כו', ובין אדם לחבירו אין מכלימין, ואמאי נקט 'תחילה' ע"ש.

והנה לחלק הענינים בין אדם לחבירו ובין דברי שמים, י"ל דבין אדם לחבירו אם בדררא דממונא שגזלו או חמסו או שביישו בדברים שחירפו או שגידפו, מצינו לדון אותו לפעמים לכף זכות, אם בממון אולי את שלו הוא בא להציל, ולא מבעיא למ"ד דעביד איניש דינא לנפשיה או באינו יכול להציל בענין אחר, אלא אף למ"ד דלא עביד איניש דינא לנפשיה כלל, עיין במס' ב"ק ס"פ המניח (כו:), מ"מ היכא דאית ליה פסידא מסקינן דעביד דינא לנפשיה, ואף דלא טעין בהדיא להתנצל את עצמו אמרינן שמא מלוה יש לו עליו, והיינו דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, ואם מתאנה לחבירו בדברים מבואר בשו"ע חו"מ סי' רכ"ח ובסמ"ג סי' קע"א דאם תחילה הונא אותו רשאי להשיבו באונאת דברים, ורבו הפירושים בזה ולכל הפירושים הדין דין אמת כמ"ש. ואף דאמרינן הנעלבים ואינן עולבים כו', היינו מידת חסידות אבל מדינא שרי להונות כנ"ל.

...וא"כ אתי שפיר דאף דלענין תשובה חמור טפי בין אדם לחבירו דעד שירצה ויעשה תשובה, משא"כ לענין תוכחה ולהלבין פניו ולהכלימו יש חילוק גדול ולומר דאם עבר בין אדם לחבירו לא מחזקינן ליה כל כך לרשע ואיסור יש להלבין פניו דאולי יש צד זכות לו וכדאמרן, ומהיכי תיתי יעבור מספק על לא תשא. וכל זה בין אדם לחבירו דיש התנצלות דאולי חטא חבירו נגדו, אבל בין אדם למקום ב"ה שאין בזה צד התנצלות לטובה יכול להוכיחו ולהלבין פניו ולהכלימו בכל ענין, כן נראה לחלק הענינים קצת דאמרו שלא אסרה תורה להלבין פניו כי אם לעמיתך עם שאתך כו' כ"ש במקום תוכחה דשרי להכלימו וכו"ל.

מנחת חינוך: מצוה ר"מ: [א] שלא לבייש וכו', אבל בדברי שמים וכו' מותר <קפח>

להכלימו וכו'. כן הוא דעת הר"מ פ"ו מדעות ה"ח, ובלחם משנה מקשה על זה. ומה שכתב הרב המחבר מותר להכלימו, הוא לאו דוקא, אלא חייב להכלימו, וכן נראה מדברי הר"מ כאן. ונראה לי דמה שחילק הר"מ והרב המחבר בדברים שבין אדם לחבירו דאסור להכלימו, ובין דברים שבין אדם למקום ברוך הוא דמכלימין, היינו דוקא אם איש חוטא לחבירו אין לחבירו לביישו, דמוטב שימחול על החטא כמבואר שם בדברי הר"מ, אבל אם אדם רואה שחבירו חוטא לאנשים אחרים, נראה דמותר ג"כ להכלימו אם אינו חוזר, כי הנביאים עליהם השלום הוכיחו בפרהסיא

גם על עבירות. שבין אדם לחבירו, וספרי הנביאים מלאים מזה. אלא הבעל דבר בעצמו אסור להכלימו ומוטב שימחול, אבל אם חוטא לאחרים נראה ברור לענ"ד דמותר ג"כ להכלימו אם אינו מקבל בצנעה, והשי"ת ישים חלקנו ממקבלי תוכחה.

ואני מסופק אם עובר עבירה מדברי סופרים מה שבינו למקום ברוך הוא אם רשאי להכלימו, דלבייש חבירו הוא לאו בקום ועשה, ובקום ועשה לא העמידו דבריהם במקום איסור תורה אלא במקומות המבוארים, עיין בתוס' יבמות פרק האשה רבה [צ' ע"ב ד"ה וליגמר], וצ"ע קצת - קומץ מנחה:

אבן האזל: בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר

מכלימין אותו ברבים... כמו שעשו כל הנביאים בישראל. עיין לחם משנה, ונראה דכונת הרמב"ם במה דמחלק בין אדם לחבירו ובין אדם למקום זהו משום דבין אדם לחבירו אין רשות ליחיד לדון דשמא יש לו טענה עליו, ואף שאינו אומר לו עבד אינש דלא מגלי טענתיה אלא לבי' דינא, וזהו דין רק לב"ד ומבואר ברמב"ם בפכ"ד מהל' סנהדרין דיש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו עיי"ש, ולכן ליחיד אין רשות אלא בבין אדם למקום דכיון דרואה שעובר איסור מפורסם אין לו טענות על זה.

עיין באחרוני זמננו שמצאו נפק"מ בין ביאור מנ"ח לאבן האזל לציין.

▼ עוד בענין זה: שער אפרים >?, שם חדש, מתן שכרן של מצוות, משנת חכמים

▼ בשיטת הרמב"ם אם יש הלבנה ביחיד ודלא כרש"י עיין תאוה לעינים, שו"ע הרב, דינא דחיי

❖ השווא תוכחה נועל לעצמו דרכי תשובה, ולכן חייבים הציבור להעמיד להם מוכיח

רמב"ם: הל' תשובה פרק ד הלכה ב: [בתוך ה' דברים הנועלים דרכי תשובה בפני

עושיהן]... והשווא את התוכחות – שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח, ממרים הייתם, ולא נתן ה' לכם לב, עם נבל ולא חכם, וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר הוי גוי חוטא, ידע שור קונהו, מדעתי כי קשה אתה, וכן צוהו האל להוכיח לחטאים שנאמר קרא בגרון אל תחשוך, וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה, לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה, וזה ששווא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים.

רמב"ם: הל' שביתת עשור פרק א הלכה ז: נשים שאוכלות ושותות עד שחשיכה והן

אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש אין ממחין בידן שלא יבואו לעשות בזדון, שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו, והנח להן שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכן כל הדומה לזה.

מגיד משנה: נשים שאוכלות וכו'. ביו"ט פרק המביא (ל: תוספת יוה"כ דאורייתא

וקא חזינן לנשי דאכלו ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי, ואמרו שם טעמא מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכתב רבינו וכן כל הדומה לזה ומבואר שם, והכונה בכל דבר שאינו מפורש בכתוב ונהגו בו היתר ומסור לכל...

רבינו יונה

רבינו יונה: שערי תשובה: שער ג' סימן עב: הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, הוזהרנו בזה שלא נשא חטא בחטאת חברינו בהמנענו מהוכיח אותם, ואם איש אחד יחטא, בהגלות נגלות חטאו כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחוהו בשבט מוסרם, וכן כתוב (יהושע כב) הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו, ונאמר (דברים כט) והנגלות לנו ולבננו עד עולם, ואפילו אומות העולם אמרו (יונה א) ונדעה בשלמי הרעה הזאת, אף כי ישראל שהם ערבים זה בזה.

שם עג: ולהנצל מכף העונש הזה נכון הדבר לבחור אנשי אמת, ולחזות מכל העם אנשי חיל, לתת אותם ראשי השגחה על כל שוק ומגרש משכנותם להשגיח על שכיניהם ולהוכיח אותם על כל דבר פשע ולבער הרע.

ולא תשא עליו חטא

שער ג' סימן נט: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתציבים על דרך לא טוב ומושכי העון, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאתם, ועובר בלאו, שנאמר (ויקרא יט יז) ולא תשא עליו חטא...

כת החנפים

שם קפז: וזה דבר כת החנפים – ענין הכת הזאת נחלק לתשעה חלקים: **החלק הראשון:** החנף אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עול בכף חבירו וכי החזיק בתרמית, או כי יחטא איש בלשון הרע או באונאת דברים, ויחליק לו לשון הרע לאמר לא פעלת און, המעט ממנו עוון הנמנע מן התוכחה, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ויוסיף לחטוא על אמרו לא חטאת, כענין שנאמר (ירמיה כג יד) וחזקו ידי מרעים.

והנה זה ביד החנף האויל עון פלילי כי לא יקנא לאמת אבל יעזור אחרי השקר, ויאמר לרע טוב וישם חשך לאור, גם נתן מכשול לפני החוטא משני פנים, האחד כי איננו ניהם על רעתו, והשני כי ישנה באיולתו ביום מחר, כי הלל הרשע החנף אותו על תאות נפשו, מלבד כי ישא עונש על הנזק אשר הזיק לאשר אשם לו החוטא על צדקו מי אשר חטא לו, מלבד כי יענש על דבר שקר שנאמר (תהלים ה ז) תאבד דוברי כזב, ונאמר (משלי יז טו) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם, כל שכן אם העול אשר בכף רשע חבירו גלוי לרבים, כי באמור אליו החנף לפני בני אדם 'זך אתה בלי פשע', חילל וביזה דת ודין.

סימן קצה: החלק השישי, מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ואין בפיו תוכחות, ועל מעשה החטאים לא ילטוש עין ולא ישגיח, ולא יהיה להם לאיש מוכיח. והנה נצטוינו לבער הרע מקרב עמנו שנאמר ובערת הרע מקרבך, ואמרו רבותינו (שבת נד:) כל מי שיש בידו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו, יש בידו למחות באנשי עירו ואינו מוחה נתפש על אנשי עירו, יש בידו למחות בכל העולם ואינו מוחה נתפש על כל העולם, ונאמר וכשלו איש באחיו, ודרשו ז"ל (סנהדרין כז:) איש בעון אחיו, ואמרו כל ישראל ערבים זה לזה.

סימן קצו: החלק השביעי, הרואה את אנשי מקומו עם קשה ערף ואומר בלבו אולי לא יקשיבו אם אדבר להם נכוחות ופי אמלא תוכחות, על כן יחשוך פיו, והנה עונו ישא כי לא נסה להוכיח ולהזהיר, אולי אם רוחם העיר יעורו משנת אולתם ולא תלין אתם משוגתם. ואמרו רז"ל בענין מה שכתוב והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים וגו', אמרה מדת הדין אע"פ שהללו צדיקים גמורים וקימו את התורה היה להם למחות ולא מיחו, אמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם היו מוחים לא היו מקבלים מהם, אמרה מדת

הדין רבש"ע אם לפניך גלוי הם לא ידעו אם ישמעו העם לקולם ואם יחדלו, וצוה השם יתברך אחרי כן וממקדשי תחלו, והם הצקידים המקודשים, כי נענשו על דבר שלא מיחו. ונאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ואם הדבר גלוי לכל וידוע ונבחן ונחקר כי החוטא שונא מוסר ולא ישמע לקול מוריו ולמלמדיו לא יטה אזנו, על זה נאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ואמרו (יבמות סה:): כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, ואמרו (ביצה ל.) מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

סימן קצו: החלק השמיני, איש אשר ישמע את דברי בני אדם מדברים לשון הרע, או כי ישמע כל פה דובר נבלה, או יושב בסוד משחקים בזים תורה ומצוות, וידוע כי הם סרבנים וסלונים ואם יוכיחם לא יקשיבו אל דבריו, על כן ישים יד על פה, גם זה יענש כי לא יענה כסילים כאלתם, פן יאמרו כי הוא כמו הם וכי הודה על דבריהם, אף כי יתחייב לענות ולגזור בהם לתת גודל לתורה ולמצוות אשר בזה לעגו להם, ולקנא לכבוד נקי וצדיק אשר ישיחו בו... [-עין לקמן פרק יב איסור חנופה דברי ר"י בשלימותם <?>]

מעיקרי התשובה

שער א: סימן נ: העיקר העשרים להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו, שנאמר (יחזקאל יח ל) שובו והשיבו מכל פשעים, למדנו כי זה מעיקרי התשובה. ונאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, למדנו כי אם לא יוכיחנו, יענש על חטאיו, ודוד עליו השלום אמר במזמור התשובה (תהלים נא טו) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו.

ספר היראה: רלא - רלג: [הוצאת הגר"ב זילבר זצ"ל]: אם תוכיח את חברך אל תוכיחנו <קצו> ויתבייש אבל תוכיחנו בסתר אפילו מאה פעמים. אל תלבין פני חברך ברבים כי המלבין פני חברו דם יחשב לו דם שפך, תדע דאזיל סומקא ואתי חיורא, ואין לו חלק לעולם הבא, ונוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. אך אם הוכח הוכחת אדם בסתר כמה פעמים ולא קבל, מותר לביישו ולהלבין פניו ולשנאתו ולרדפו עד שיקבל, וכל מי שיש בידו להוכיח ואינו מוכיח אדם עובר, העבירה בראשו, ואם הוכיח אז נפשו הציל.

אורחות חיים: להרא"ש: סימן מה: שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלש רב, והוכח לחכם ואהבך כי טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ולמוכיחים ינעם. **סימן קכח:** אל תתעצל לבקש חכמה ולייסר את חברך בסתר ודרך כבוד. **סימן קכו:** אל תדבר אם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך ויבזה אותם. בעיונים לר"י סרנא שם: כי כשם שמצוה להגיד דבר הנשמע אך מצוה שלא להגיד דבר שלא ישמע...

דין תוכחות מספר שבלי הלכות

שבלי הלכות: ח"ב סימן מז: דין ענין תוכחות³⁹: אמרינן במסכת תמיד (כח.) תניא רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, יאהב את התוכחות שכל זמן

39. שבלי הלכות: =פרק חשוב מתוך שבלי הלכות ח"ב, המתייחס לראשונה להלכות תוכחה כהלכה בפני עצמה 'דיני ענין תוכחות', וכן בעצם הדברים שמביא. יצא בהוצאה חדשה ע"י הר"ר שמחה חסידה (מוסד הרב קוק תשמ"ח) עם הערות חשובות והשוואת הנוסחאות עיי"ש.

חשוב לציין (א) לדברי הרב קאפח שהדברים המובאים כאן בשם הראב"ד אינם לראב"ד בעל ההשגות אלא לחותנו הראב"י אב"ד (הנקרא בפי החיד"א הראב"ד השני). ראשית ממצאת אוסף תשובות הראב"י בכתב יד הכוללים כמה סימנים והים למובא כאן בשם הראב"ד, ושנית מתוך מתוך עיון במקומות אחרים בשבלי הלכות

שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, ברכה באה לעולם, רעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כד כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, ויש אומרים יחזיק באמונה יתרה שנאמר (תהלים קא ו) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל המוכיח את חבריו לשם שמים זוכה לפלגו של הקב"ה שנאמר (משלי כח כג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד ושל חן שנאמר חן ימצא.

ולהרב ר' אברהם ב"ר דוד מצאתי: הרואה דבר מגונה בחבירו חייב להוכיחו, וחייב להוכיחו עד שיביא את עצמו לידי הכאה וקללה כדכתיב ביהונתן (ש"א כ לב) למה יומת מה עשה, וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו, וכתיב בן נעות המרדות. נמצא שאין לאדם להתירא מחבירו מלהוכיחו אע"פ שהוא גדול ואפילו יכנו ויקללנו הכל יסבול לכבוד המקום ולמצות תוכחה.

וכל זה בזמן שזה הנוכח מאמדין אותו שיסבול אע"פ שהוא קושר בו שנאה, אבל אם מכיר בו שלא יחזור למוטב עליו הכתוב אומר אל תוכח לץ פן ישנאך. ואם מכיר בו שממנו לא יקבל תוכחת ילך אצל הגדול ממנו.

ואם רואה בו דבר ערוה ומהימן ליה לאותו גדול כבי תרי, יאמר לו, ואותו גדול יוכיחנו בינו לבין עצמו, אבל לא בפני רבים שהוא לא שמע מפי עדים, אע"פ שמן ההלכה אינו נראה שעל זה הגדול להוכיחו שלא נתנו לו רשות לתלמיד לומר לרבו אלא למסנייה, כדגרסינן (פסחים קיג:) מהו למימר ליה לרביה ומסנייה אמר ליה אי מהימן לי לרביה כבי תרי לימר ליה ואם לא לא לימר ליה.

ודרך מצות תוכחה בכמה קשוטין צריך לקשט עצמו מי שאוחז אותה כדגרסינן בערכין א"ר אלעזר בן עזריה העבודה אם יש בדור מי שראוי להוכיח, ומי שיודע היאך מוכיחין, ומי שראוי לקבל תוכחות.

וחייב אדם להוכיח את חבריו אפילו מאה פעמים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו אפילו מאה פעמים משמע תוכיח אין לי אלא רב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח. ואם מכיר בו שהוא עז פנים ושונא את המוכיחין אותו, אינו חייב להוכיחו, ולא עוד אלא שהוא עובר שני לאוין⁴⁰ שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך.

ובשו"ת ראב"י אב"ד סימן יח מבוא בזה"ל: ודין תוכחה יש בו כמה דרכים, שחייב אדם להוכיח חבריו אפילו כמה פעמים, ואפילו תלמיד לרב, וצריך להוכיחו בתחילה בינו לבין עצמו שלא לביישו, ואם אינו מקבל [אם] יש בו כח חייב להלקותו ולנדותו כמו שנאמר ואכה מהם אנשים ואריב עם ואקללם וגו', ואם אין בו כח כמו תלמיד לרב או בן לאביו חייב להוכיחו ואפילו יבא המוכיח לידי הכאה וקללה כדכתיב ביהונתן למה יומת מה עשה וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו וגו',

וכל זה שאנו מצווין על תוכחה למסור עצמינו אפילו [עד] הכאה, בדברים שאנו אומרים בדעתנו שאע"פ שקשה לו לאותו שעובר על דת, כשמוכיחים אותו אח"כ יתחרט בעצמו ויקבל התוכחה ויוסף אהבה עלינו, אבל באדם שאנו מוחזקים בו שיש בו עזות פנים ושונא התוכחות, עליו נאמר במסכת יבמות כשם שמצווה אדם לומר דבר שנשמע כן מצוות שלא לומר דבר שאינו נשמע, ועובר בשני לאוין שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך. [-ע"כ משו"ת ראב"י אב"ד].

עצמו בהלכות שמביא בשם הראב"ד. (עיין במבוא שלו לספר שו"ת ראב"י אב"ד עמוד ז, ירושלים תשכ"ב). הקטעים של הראב"י המובאים בשבלי הלקט הם שם סימנים: ז, יט, סח. (ב) נמצא כתב יד נוסף של דיני התוכחות ע"י הרב יחיאל אברהם זילבר, הנדפס בשם 'שער התוכחה' (אלא שמייחסו בטעות לרבינו יונה) שבו קצת שינויי גירסאות לטובה השופכים אור על הבנת הדברים, ומובאים כאן בסוגריים.

40. להסביר למה יש ב' לאוין (אולי לאו אחד הוא לא תשא עליו חטא ולא השני הוא לפני עור על שנאה שגורם לו לשנאו. וי"א הכוונה לשני לאוין מדברי קבלה 'אל תוכח לץ פן'.

ואדם שמקיים מצות ואינו מקיים כל המצות, באותן המקיים חייב להוכיח בהן אחרים אע"פ שאינו מקיים את כולם ואין בזה משום קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים, כדאמרין (ב"ב ס.) לגבי רב ינאי דהוה ליה אילן הנוטה לרשות הרבים⁴¹ וכו', ובמלכי בית דוד (סנהדרין יט.) אי לאו דדיינינון להו אינהו היכי דייני והכתיב (צפניה ב א) התקושו וקושו קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים... [כאן מביא דברי גמ' יומא כג בענין נקימת ונטירת תלמיד חכם ועוד ונעתק במצוות נקימה]

ומצאתי בשם רבינו חננאל זצ"ל: וששאלתם הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים... [נעתק לעיל פרק ?? בסוגיא דביצה ל עיי"ש <?>]

ולר"ר אברהם ב"ר דוד מצאתי: אדם שנאחז בגניבה פעם אחת ובאת הגניבה ליד בעלה, לא יביישנו ולא יוכחנו אלא בינו לבין עצמו, ואם הגנב לא ירצה להחזיר גניבתו יתבענו לדין, ואם רגיל אותו האיש בגניבות מותר לביישו ולהכלימו כדי שיניח דרך רעה וידבק בדרך טובה⁴²

וכן ראוי לעשות כדברי הגאונים [נ"א: הגאון] ולהוכיח את חבירו לפי שגדול עונשה של תוכחה כדאמרין בפרק כל כתבי הקודש אמר ר' חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה. ואל יאמר אדם מה לי לבוא עם תחרות ואיבה עם הבריות, אלא צריך להוכיחו ולהחזירו למוטב, ואל יחוש לשום שנאה או איבה דאמרין בריש פרק בתרא דכתובות האי צורבא דרבנן דמרחמין ליה בני מתא לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, לפיכך ראוי להוכיחו ואפילו אם נתחייב נדוי ינידוהו ולא ישא לו פנים אלא יחוש לכבוד המקום כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו.

לקט מדברי המאירי [מלבד המובאים בסוגיות לעיל]

סוטה מז. לעולם לא יהא המוכיח כועס בתוכחותיו כל כך עד שיהא דוחה את הנוכח מלפניו מכל, וכל שכל שהוא עושה כן גורם לו שיטרד ויצא לתרבות רעה, ולא סוף דבר האב או הרב בקטן שדעתו קלה, וכשהאב או הרב דוחהו מכל וכל, יברח ויאבד את עצמו, או הבעל באשה שדעתה ג"כ קלה ותצא לתרבות רעה, אלא אף החכם או המנהיג לכל אדם כן, וכל שכן האדם בעצמו במה שהטבע מושל עליו ואי אפשר ליפסק ממנו מכל וכל, שלא להשתמש בו קצת כפי ההכרח כגון יצרו של אדם, ואף על פי שאמרו יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, מפני שבאלו צריך אזהרה יתרה בפרט, אבל מ"מ בכל ענין כן והוא שאמרו לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו, וכשנפרד הימנו כעס בעצמו והפליג למרוד...

ב"ק ס. לעולם אל יתירשל אדם בתוכחת הרעים והרקים, ואל ידון בעצמו מכיון שהטובים הולכים בישרת לב מה לנו ולרקים, שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל הרעים וכשהיא באה אינה מתחלת אלא בצדיקים, דרך סמך דרשו כי תצא אש מה הוא סבתו ומצאה קוצים ואמר ונאכל גדיש שכבר נאכל תחלה שכיון שנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע הדא הוא דכתיב (איוב ט) אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג ונאמר יחזקאל כ"א והכרתי ממך צדיק ורשע והכל במשפט על צד עונש כמו שבארנו במקומו באחרון

41. רב ינאי הורה לקוף אילן הנוטה לרשות הרבים אלא שמקודם קץ את האילן שלו משום התקושו וקושו. ואח"כ מביא הגמ' בסנהדרין שמוכיחה שאפשר לדון מלכי בית דוד כי אם אי אפשר לדון אותם איך הם דנים אחרים הרי כתוב התקושו וקושו.

42. [קטע זה זהה עם שו"ת ראב"י אב"ד סימן סח, והקטע הבא צ"ע אם הוא גם דברי ראב"י או מדברי שבלי הלכות עצמו.]

של סנהדרין במה שכתבנו שם מעיקרי האמונות. ולפעמים קודמת על הצדיק לטובתו שנאמר כי מפני הרעה נאסף הצדיק ונאמר הנני אוסיף אל אבותיך וגו' ולא תראינה עיניך את הרעה וגו':

- ב"ק צב:** מצוה גדולה להוכיח את חבריו תמיד ולהשיבו מדרך רעה לדרך טובה, ואם רואה שדבריו נשחתים ואינו ראוי לקבל תוכחה אינו צריך להלאות עצמו בדבר זה אלא יניחנו ויפול ברשעו, דרך צחות אמרו 'קריתיה לבר עמיתך ולא עני דחי גודא עלויה':
- סנהדרין יא.** [במעשה בשמואל הקטן]: מדרכי המוסר שלא יבייש אדם את פני חבריו ברבים, וכשהוא צריך להוכיח ברבים יוכיח דרך כלל ולא דרך פרט, ומדרכי הסלסול אם הוא מוכיח על דבר שצריך תיקון לשעתו עד שיודע מתוך כך אותו שהתוכחת מתגלגל עליו להיות אחרים מראים עצמם כאלו הם הם הראויים לאותה תוכחת:
- משלי כו ב:** אל יירא החכם להוכיח, הן במידות והן בחכמות, ליראת קללות הנוכח, כי קללתו עליו, ואלהים יהפוך אליו את הקללה לברכה כמאמר (תהלים קט כח) יקללו חמה ואתה תברך.
- משלי ו יב:** אדם בליעל איש און הולך עקשות פה, ... להודיע קצת מידות רעות אשר הם ברשע, כוונה ממנו שבהוראתו שהם מידות רעות והנהגת איש עקש ונבל, יזהרו השומעים מעשותם, אע"פ שיש בהם שאינם גוף עבירה מפני שהם מורות על מזג רע וגאווה וזדון, וגוררות קשות מהם, ומושכות כסיל לעבירות גדולות ומעשים מגונים. ואמר החכם 'הידיעה בדבר שהוא רע – חצי התשובה', וכן 'ההודעה בדבר שהוא רע – חצי התוכחת', כלומר שמאחר שהאדם יודע שהוא רע, הדבר קרוב להכניע יצרו ולשוב ממנה, וא"כ כשהחכם מודיע שהוא רע ושהוא מעשה הנבלים, הוא כתוכחת ואזהרה שלא יעשנה.

◊ להוכיח דרך כלל ולא לפרט החטא המסויים שלו

- חיבור התשובה:** עמוד 97 ... אבל מכל מקום ראוי לספר בגנות המידות על כוונת תוכחה, וגם בזה הורו חכמי המוסר במוסר המוכיח להוכיח דרך כלל, אולי ירגיש הנכוה בעבירה ההיא וישוב, ולא יתמיד להזכיר העובר בפרט עד יראה מה יועיל לו בהוכיח דרך כלל. ולמדו זה (סנהדרין יא.) ממידותיו ית', חטא ישראל גם גנבו גם כחשו וגו' (יהושע ז יא), ולא הזכיר בפרט המועל בחרם. ואדון הנביאים ע"ה אמר (דברים יב ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו, כלל עצמו עם שאר החוטאים על דרך המוסר. וכן אמר (עזרא י ב) ויען שכניה בן יחיאל ויאמר אנחנו מעלנו ה' ונושב נשים נכריות (ושכניה לא נשא אשה נכרית, עי' סנהדרין יא), אלא שהבחירה ביד המוכיח להוכיח בכל ענין שיוכל למנוע בדבריו המעשים המכוערים, לא על צד הליצנות ויתרון הלשון רק לכוונת תוכחת והתרחק המפעלים המגונים.

◊ אין מצות תוכחה בגר תושב

- רש"י: סנהדרין עה. ואם איתא,** דבן נח מוזהר על קדושת השם לא נימא ליה לך לשלום, דמשמע דהודה לו, נהי דלהוכיחו לא היה מצווה דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב ולא גר תושב⁴³, מיהו אודויי לדבר איסור לא לודויי. **בצנעה**, נעמן בצנעה הוה ולא היו ישראל בבית רמון שהוא משתחוה לשם, וגבי קדושת השם בתוך בני ישראל כתיב, ואפילו נצטוו בני נח עליה לא נצטוו לקדשו בתוך הנכרים אלא בתוך ישראל.

43. רש"י: מוזכר בחידושי רע"ק דעות פ"ו ה"ז ועיין חידושי הר"ן כאן דמשמע שהו"ל להוכיחו וחולק על רש"י - בית המלך ביום עמ' 102 / ובספר חסידים לקמן סימן תתשכד <?> כותב דיש חיוב מחאה לגוי (אם יכול) ולכאורה זה דלא כרש"י כאן עיי"ש. ועיין רמב"ם מלכים פ"ח דמצוה לכוף לכל באי עולם על ז' מצוות שנצטוו בני נח.

לקט מדברי ספר חסידים

ספר חסידים 44: הוכח תוכיח את עמיתך, מצוה אותנו להוכיח כל אחד מישראל שמתיאש ומתעצל⁴⁵ בעצמו אפילו מאחת מן המצות רמ"ח עשה⁴⁶ או שהיה עובר על אחת ממצות ל"ת האמורים⁴⁷. ואמרו חכמים כל מי שיש בידו לעשות ולהוכיח על מ"ע ועל מצות ל"ת לשום ישראל שבעולם ונתיאש מלהוכיח נענש על כלם. דגרסינן כל מי שיש בידו להוכיח ולמחות באנשי ביתו ולא מיחה נענש על אנשי ביתו. על אנשי עירו נתפש על אנשי עירו. על כל העולם כולו נתפש על כל העולם כולו. ומנין שאנחנו חייבים לחזור פעם שנית ולהוכיחו אם לא קיבל בראשונה דאמרין מנין למוכיח פעם אחד שיחזור ויוכיחנו שנאמר הוכח תוכיח.

וחייב המוכיח להוכיח בדבריו כפי מדותיו של הנוכח. אם הוא נוח ויכחנו בנחת ואם הוא קשה יוכיח אותו כנגד מדותיו, וימשיל לו משלים, ויביא לו ראיה להשב דעתו אל רצונו.

ולא ישא פני זקן וגדול אם ירצה [נ"א: יראה] שלא יקבל תוכחה עליו, מייסרו על מעשיו רעים, ולא ישא פנים כלל אפילו לרב, שכן אמר החכם במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב. ועוד אמרו הוכח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מכל מקום, ואנו חייבים להוכיח עוברי עבירות ולהלבין פניהם מן העבירות עד שיכו אותנו ויבזו אותנו ויקללו אותנו.

וחייב אותו המוכיח להוכיח עצמו מן העבירה ולישר דרכיו קודם שיוכיח את חבירו שאם לא יעשה כן לא יקבל ממנו חבירו, שכן אמרו התקוששו וקושו (צפניה ב א) קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים.

ולא יהיה אדם מונע מחבירו [-תוכחה] עד אשר ילך בדרך ישר ולהתרחק מן העבירה בדברי העולם ובדברי שמים, והמחזיק עצמו [-מונע את עצמו] מלהוכיח חייב בעונש חבירו שנאמר לא תשא עליו חטא, ואם הוכיח אותו ולא קבל יצא המוכיח נקי מעונש עונו, ויש למוכיח זכותו לפי שהוכיחו ללכת בדרך ישר ולהתרחק מן העון כמו שמפורש בפרשה (יחזקאל לג ט) ואתה בן אדם, ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב וגו' הוא בעונו [ימות] ואתה נפשך הצלת וגו'.

ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם ובהלבנת פנים, אלא בנחת ובסתור תחילה, כדי שלא יעזי פניו ויקשה ערפו ולבבו ויוסיף על חטאתו פשע, שכן אמרו יכול יהא מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא:

סימן ה

רמ"ח ולא תענה⁴⁸ מכלל מצות לא תעשה, אסור לומר דבר מגונה מחבירו שלא בפניו, כל דבר שאם היה שומע אותו היה כועס עליו דכתיב (תהלים נ כ) תשב באחיק תדבר בכך אמך תתן

44. ספר חסידים: =הסימנים הם לפי הוצאת מרגליות, ואות "פ" הכוונה כת"י פארמא (דפוס ברלין, מקיצי נרדמים)

45. =מתיאש ומתעצל: מתיאש ר"ל אף שמתיאש לגמרי מעשות המצות עשה והיא בכל זאת מצוה להוכיחו ולא נאמר כיון שמתיאש ממנה בשאט נפשו א"כ לא יקבל תוכחתו עליה, וספרו מהגר"א מווילנא ז"ל שהוכיח פעם אחת למומר על ששתה בלא ברכה. -לשון חסידים (לרש"א וורטהיימר)

46. =רמ"ח עשה: בספר תיבת גמא לפרמ"ג <?> נסתפק אם מחויב להוכיח במצות עשה כיון דמצות תוכחה היא מדין ערבות... (עיי"ש) וספקו מפורש בדברי רבינו כאן וכו'.

47. =שבדבר המפורש בתורה לא אמרין מוטב שיהיו שוגגין... -יעלו חסידים כאן.

48. 'לא תענה' כך הגירסא שלפננו וכ"ה בדפוסים קדומים. יש מפרשים שמתכוין לפסוק לא תענה ברעך עד שקר, ומדלא אמר הכתוב לא תעיד ברעך וכו', בא לרבות כל דיבור ועניית דברים, ולמד האיסור מתחילת

דופי, אבל אם עבר עבירות והוכיחו בסתר ולא קבל אז מותר להכלימו ברבים במעשיו הרעים בין בפניו בין שלא בפניו:

סימן ו

❖ להוכיח רק לפי דרגתו בעבודת ה' ובמעלות טובות ולא יותר

<רי> נצור לשונך מרע כאשר תיטור ממנו. 'מי שדבריו יותר משכלו יהא דבריו עליו, מי ששכלו יותר מדבריו יהיו דבריו לו' (מבחר הפנינים שער השתיקה), פירוש, מי שדבריו ותוכחותיו לבני אדם יותר משכלו, כלומר שאינו חכם ומשכיל לעשות כדבריו, ואין שכלו מכריחו לעשות כדבריו הטובים, יהיו דבריו עליו לקלון, שאומרים השומעים לכל הטובה אשר מוכיח אותנו הוא נעדר ממנה, והוא נאה דורש ואינו נאה מקיים. אבל מי ששכלו יותר מדבריו, שאינו מוסיף להוכיח לבני אדם כי אם כפי השכל והמוסר והמעלות טובות אשר בו, יהיו דבריו לו, כלומר דברים הטובים שמוכיח בני אדם יהיו לו לכבוד ולתפארת, שאומרים השומעים כל השכל הזה והמוסר אשר הוא דובר הכל בו. ללמדך שטוב השתיקה מלהוסיף הדיבור, כי תוספת השתיקה לכבודו ולתפארתו, ותוספת הדיבור לקלון ולחרפה:

סימן ל"ח

❖ להוכיח לפי דרגת מקבל התוכחה

פירוש אחר: שדבריו יותר משכלו, כלומר שמדבר אותו יותר ממה שראוי לו לפי חכמתו ושכלו, כאשר אמר שלמה (משלי יז) לא נאווה לנבל שפת יתר, אז יהיו דבריו מושלים עליו ונלכד הוא בידם, ומי ששכלו יותר מדבריו, שחכמתו גדולה ויתירה על דבריו, מידה טובה, שמרוב שכלו מושל ברוחו ואינו מוציאם כי אם לפי דעתו ושכלו, אז יהיו דברים נשמעים, כלומר הרי הן שלו וברשותו, כמו (שה"ש ב טז) דודי לי ואני לו:

סימן ל"ח

❖ עת לחשות ועת לדבר

<ריא> עת לחשות ועת לדבר (קהלת ג ז), כשמחרפים ומקללים אותו וכשמדברים דברי הדיוטות אין להשיב. ועת לדבר, כשמדברים דברי תורה לא עת לחשות. גם עת לחשות שלא להוכיח עד אשר ידעת כי בשום דבר לא יקבלו תוכחה [פ' לא בקללה ולא בנויפה ולא בהכאה; בריית עולם לחיד"א] כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים. ועת לדבר כשבידך למחות ודברך נשמעים: **סימן ל"ט**

עת לעשות לה' הפרו תורתך, בערבי פסחים ולהכנסת כלה לחופה ולהוצאת המת, עת לחשות, כשמחרפין או מקללים אותו וכשמדברים מילי דהדיוטות – אין להשיב, והלל שהשיב [שבת לא. -לאדם שהקניטו] ללמד לאחרים שישאלו כל צרכם ולא יקפיד הרב אם ישאלו בטעות. ועת לדבר, כגון גלית הפלשתי שהשיבו דוד, וישעיה לרבשקה... עת לחשות, כשאין בידו למחות ואין דבריו נשמעין, ועת לדבר כשדבריו נשמעין:

פ: תתל"ח:

...אם יחטא האדם אם הרב רואה אם יוכיחם יוסיפו לחטוא – עת לחשות, ואם יקבל – עת לדבר: **פ: תתתשע"ב**

הפסוק בתהלים שם ולרשע אמר וכו' (פירוש קדמון), ובהערות מהר"ש (הר"ר הלל שפערבער) הוסיף שכ"כ בפירוש הספורנו שם ובמכילתא ריש בשלח לא תענה ברעך וכו' ויוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו. [ויש לעיין אולי כוונת ספר חסידים הוא לפסוק לא תענה על ריב, שלמדו להזהיר לא לענות בשעת מחלוקת ועיין].

ויש אומרים שצריך לגרוס: 'ול'ת' והכוונת לפסוק 'לא תשא' עליו חטא שדבר בו בסימן הקודם ובהמשך דבריו כאן. וז"ל בסימן הקודם בסופו: 'ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם ובהלבנת פנים...' וכוונתו שאמנם עיקר המצוה היא לא להכלים בשעת תוכחה אלא לדבר בנחת וכו', אולם מכללה גם נלמד שלא יאמר דבר מגונה מחבירו שלא בפניו, והוא ע"ד שדרשו לא תשא שמע שוא, קרי ביה לא תשיא. (הגהות הר"ר יעקב רייפמאנן), וכן הסכים במקור חסד. עכ"פ לפי שני הביאורים דברי רבינו מחודשים.

...תהא ביראת ה' מן המנוצחים ולא מן המנוצחים, כגון שבידך יכולת לעשות גדרים ולמחות ביד עוברי עבירות ולא מהמנוצחים, ותהא במילי דעלמא מן המנוצחים ולא מן המנוצחים כשמקללים ומביישים אותך ומפסידים לך, תסבול ולא תענה להם:

סימן תרמ"ח פ: קי"ד

<ריג> אם חטא חבירך והתירית בו 'פלוגי אל תעשה כן יותר דע כי סופך ללקות' ולא שמע אליך ועבר עבירה, תכריז עליו ברבים 'התירתי בו והוא לא שמע להתראתי'⁴⁹:

סימן קי"ב

* הקרבה לצדיק המוכיחו מחייב שיפור מעשים

<ריג> אם ראית איש עשיר ומצליח ומתחתן בו איש צדיק ואח"כ אינו מצליח כבתחלה, דע לך לפי שעושה רעה לאותו צדיק, ועוד לפי שכשהוא מוכיחו בדברי שמים אין נשמעין לו. ומלבן אתה למד (בראשית ל) ויברך ה' אותך לרגלי.

מעשה באדם אחד שהיה מצליח בבנים ובנכסים בא חסיד אחד ונתארח אצלו ומן אותו היום והלאה ירד מנכסיו והיתה קללה משולחת בביתו, ואמר האיש מאותו היום שבא החסיד לביתי אני מפסיד, לטוב קויתי ויבא רע, הרי פוטיפר נתברך בגלל יוסף ולבן בגלל יעקב ואני להיפך.

אמר החכם לאחר שעשה לבן ליעקב שלא כדין ירד [ולא הצליח], שמא [גם אתה] עשית לו שלא כדין, אמר חלילה, א"ל החכם שמא כשמוכיח אתכם ואין אתם שומעין לעצתו, ואע"פ שאותן מעשים בידכם כשהייתם מצליחים, לאחר שהוכיח אתכם מזידים אתם, לפיכך אין הצלחה לכם, כאותה אלמנה שלא שמעה לאליהו וכתוב (מ"א יז יח) באת אלי להזכיר [את] עוונתי, אבל מי ששומע לצדיק תבא עליו ברכה: סימן רט"ו, פ: רל"ה

* מוטב שיהיו שוגגין

<ריד> ...מי שלא הכין בערב שבת מאכלו ורוצים לומר ברכו לא יעכב ש"צ להמתין עד שיתקנו מאכלו כי מוטב שיאכל לחם יבש ואל יעכבו ואם עדיין שהות ביום ויש שעה גדולה יעכבו [ואם] אין שעה וסמוך לספק בין השמשות מוטב שלא יאכל ולא יחללו ספק שבת, ומה שאמרו הנח לישראל מוטב שיהי' שוגגים ואל יהיו מזידים זהו במקום רשות אבל בבית הכנסת לא⁵⁰:

סימן רס"ב, פ: תקצ"ט

* שיעור התוכחה הנאמר בגמרא הוא לקרובו או חבירו האוהבו שיכול לדבר לו דברים קשים

<ריז> **תיג:** מי שיודע שלא יקבלו דבריו אין להוכיח ואשר אמרו עד נזיפה מדבר כשהבן מוכיח את האב או האם [האב, פארמא] את הבן או אחיו כלומר עד היכן תוכחה כיצד דברים קשים יש לו לדבר עד שיכהו או עד נזיפה או עד קללה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה

49. כדי שידעו כולי עלמא שהוא מזיד לאחר שהתרה בו ואם בא עליו עונש ראוי הוא לכך... וליכא חילול השם - פירוש קדמון.

50. =אבל בבית הכנסת לא, עיין מגן אברהם (סי' רס"ג סק"ל) שהביא דבר זה, אבל בטור או"ח (סי' סח) בשם הרמ"ה מוכח להיפך - הגהות מהרש"ם. וב'משנת אברהם' כאן כתב: אבל בבית הכנסת וכו', בטור או"ח סי' סח הביא מתשובת הרמ"ה בענין שמפסיקין בברכת שמע לומר קרוב"ץ והשיב הרמ"ה שאסור להפסיק וכתב: ואשר הוגד לכם שאני יושב ביניכם ושומע ושותק מפני שמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ע"כ. וצ"ל דמה שכתב רבינו דבבית הכנסת לא שייך מוטב וכו' היינו משום דבסתמא בבית כנסת שיש ציבור, שארית ישראל לא יעשו עולה, ובודאי רוב הקהל ישמעו לחכם ויציתו לדין תורה, אבל כשכל הקהל אינם שומעין לד"ת כעין המעשה דהרמ"ה שכולם לא רצו לצית, אז גם בבית הכנסת אמרינן מוטב שיהיו שוגגין, עכ"ל.

=ומה שנעשה בבית הכנסת יש בו חילול ה' וחילול השם מפורש בתורה - אפרקסתא דעניא, עיי"ש עוד. =במחצית השקל או"ח רס"ג סק"ג כתב שהטעם שאולי מפני שברוב עם אי אפשר שלא ימצאו אנשים הגונים שישמעו ויקבלו דבריו גם יכריחו את האחרים לקבל דבריו, ועיין לב אברהם סימן קלז מה שכתב בזה, ועיין לרעך כמורך עמוד 293 בשם פני יצחק אובלעפיא ועוד עיי"ש. ועיין משנת אברהם פארמא תקצט שם

שידבר לו קשות כל כך לפי שלבו גס בו ואוהבו, רק דברים קשים אינו יכול לסבול, משיכהו או נזוף בו או מקלל שיניח אותו מלהוכיחו, אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו ואם יתכוין להכעיסו יעשה רע וגם ינקום עד שיבא לידי רע יותר אין להוכיחו. [עיין גם בקטע הבא]:

סימן תי"ג

כשאדם יודע שלא יקבלו דבריו אין להוכיחו, ואשר אמרו עד נזיפה, מדבר כשהבן מוכיח את האב, או האב את הבן או את אחיו⁵¹, כלומר עד היכן תוכחה כיצד דברים קשים יש לו לדבר עד שיכהו או עד נזיפה או עד קללה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, שידבר לו קשות כל כך לפי שלבו גס בו ואוהבו, רק דברים קשים אינו יכול לסבול ומכהו או נזוף בו או מקללו שיניח אותו מלהוכיחו, אבל אדם אחר שאם יוכיחנו ישנאנו ויותר להכעיסו יעשה וגם ינקום עד שיבוא לידי רע יותר, אין להוכיחו.

אבל מה שאמרו עד הכאה וקללה ונזיפה, אינו מדבר אלא באוהבים שיוודע בבירור שלא ישנאנו להפסידו ממון ולא ינקום ממנו, אבל לפי שעה יכהו, ויודע המוכה והמקולל והנזוף שזה המקלל לא ישנאנו על ההכאה ועל הקללה ועל הנזיפה.

וזהו שנאמר (דה"ב כה טו) ויהי בדברו אליו ויאמר לו להיועץ וגו' חדל לך למה יכוח ויחדל הנביא ויאמר ידעתי כי יעץ לאהים להשחיתך כי עשית זאת ולא שמעת לעצתי, הרי כתיב ויחדל הנביא ויאמר לו ידעתי כי יעץ ה' להשחיתך, אלא כך אמר הנביא לא הייתי מוכיחך אלא שידעתי שיעץ להשחיתך והקדמתי להזהירך מאהבתי אותך שאתה אחי אבל לאחרים אינו מחויב להוכיח אלא אם כן ישמעו לו הרי טוב ואם לאו לא יוכיחו יותר:

פ: תתקל"ח

✧ איך להוכיח

אחד היה אומר לבחור אחד יש לי צער עליך שאינך עוסק בתורה ובמצות, בעבור אביך (רש"י) אני מצטער שאהבתי אותו שהיה טוב ואינך טוב כמוהו, א"ל החכם לכבוד אביו אתה חושש שאתה אומר בשביל אביך ולכבוד אביך שבשמים לא הזכרת, כי כשאדם חוטא יש לצדיק להצטער על שאין רצון הבורא בו שהוא רוצה שיהיו צדיקים שנאמר (תהלים קמו יא) רוצה ה' את יראיו וכתוב (שם קמט ד) כי רוצה ה' בעמו.

ואם אדם רואה שנים שאין עוסקים בתורה ואין מקיימים המצות יקרב לבם אל אבותיו, ויאמר לו הלא אבותיך עשו המעשים טובים ואתה למה לא תעשה כהם:

סימן תרמ"ח

✧ תוכחה לאשתו / לפעמים מוטב שישתוק אבל לא ילמד עליה זכות

...אמר חכם לבנו אל תראה לשאתך בשעה שהיא חוטאה ותשתוק⁵², ויש אדם שאשתו עושה רעות לאחרים והוא עוזר לה, לבסוף נופל, לכן אם רואה איש שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה, וגם ירא ממנה שלא תעשה לו רעה, מוטב שישתוק, ולא יכריע את אשתו לפני העולם לכף זכות, אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צעור במה שאשתי עושה:

סימן תק"ו

51. מובא במג"א תר"ח סק"ג <?> עיי"ש במפרשים (מחצית השקל ועוד) ובמהר"ם שיק ד"ה ובוז מובן <?>, וע"ע מצוות השלום עמ' 351, ומשנת אברהם כאן / ומשמע מדברי מג"א שלמד מדברי ספר חסידים הם בעיקר מצות תוכחה, דהיינו שיעקר המצוה היא להוכיח לקרובים ואוהבים, וכן משמע משר"ע הרב שם <?> עיי"ש רצ"ע. /ביאור בדברי ספר חסידים במאמרו של הרב יעקב י. פלק הנאמן שנה טו ==לסכם.

52. ר"ל שאמר לבנו אל תראה לאשתך בשעה שהיא חטאה ותשתוק אלא תהא מוחה מה שתוכל למחות.. בדפוס בולוניה חסר מילת "ותשתוק" עיין ברית עולם חיד"א ולשון חסידים כאן.

❖ הרואה גוי עובר עבירה צריך למחות אם יכול

אם רואה אדם נכרי עושה עבירה אם יכול למחות ימחה שהרי שלח הקב"ה את יונה לנינוה להשיבם כי כשהקב"ה כועס אין עת רצון לפניו⁵³:

סימן תתשכ"ד פ: תתשנ"ט תתתשס"ט

❖ המוכיח רבים לא יחוש להלבנת פנים רק כשמוכיח ליחיד

קהילה גדולה כל עון שרבים חוטאים בה אומרים להם לפני רבים קלונם ועלבונם ואין לומר מלבינים פניהם, כי רבים שחוטאים אף ילבינו פניהם ברבים ולביישם שלא יחטאו עוד, אבל יחיד שחטא לא ילבין פניו ברבים⁵⁴ כאביה לירבעם:

סימן תתשכ"ה פ: תתתש"ע

❖ להצביע על דברים שאינם נראים להדיא כדי שידעו ולא יעברו בשוגג מחסרון ידיעה

...מכאן שיהא אדם ערום ביראה, הואיל ומענישים אותו על שאינו יודע, שיש לדעת ולחקור, שהרי לפני השליט לא תוכל לאמר כי שגגה היא, ולא יוכל לומר שמעי [בן גרא] לשלמה שכחתי שיצאתי אל נחל קדרון, על כן אמרתי אכתוב ספר ליראי ה' פן יענשו והם סבורים שעל חנם היא, חלילה לאל מרשע כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ה ה).

וכתיב (יחזקאל לג ז-י) והזהרת אותם ממני, באמרי לרשע [רשע] מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש, ואתה כי הזהרת וגו' אתה את נפשך הצלת... ואתה את נפשך הצלת, אינו אומר זכית או צדקת, אלא את נפשך הצלת, מכאן שכל שנענש חבירו והוא אינו מזהירו לומר אל תעשה, הרי כל העונש שמקבל מעלין על זה כאלו הרגו, לפי שהיה לו להזהירו ולא הזהירו ותובעין מזה דמו של זה, וזה דמו מידך אבקש...

סימן קנ"ג

❖ אם אין דבריו נשמעים ישלח עשיר להוכיח

אדם שאין דבריו נשמעין, ידבר לשום עשיר דבריו נשמעין להוכיח את אחרים, שהרי לאחר תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות וגו', פקודי וגו', מצות וגו', יראת וגו', משפטי וגו', סמך הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתי מתוקים, מפי דבש, כלומר כשתמצא חכמים עשירים מורים בעלי תורה ועשירים, אז נשמעים, ומנופת צופים, כשמטעים דבריו:

פ: תתתקל"ז

כתיב (משלי יח כג) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות, וכי ברשעים יורה איך יעשו, אלא עשיר שיוכל למחות ודבריו נשמעים כנגד הרעים יענה עזות, כמו דוד בענין השלל (שמואל-א ל כד) ומי ישמע לכם וגו' כי חלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים, כשעשיר צדיק הולך להוכיח תחנונים ידבר רש צדיק להקב"ה יתחנן שישמעו דבריו של עשיר,

ואם תאמר יתחנן שדבריו של עצמו יהיו נשמעים הרי כתיב (קהלת ט טז) וחכמת המסכן בזויה, ודבריו אינם נשמעים, ואם תאמר והלא כתיב (שם טו) ומצא בה איש מסכן וחכם

53. בפשטות הכוונה על ז' מצוות שלהם ומשום מצות תוכחה נזכר הרמב"ם הל' מלכים פ"ח דמצוה לבקש לכל באי עולם על ז' מצוות שנצטוו בני נח, ולפי"ז כתבו המפרשים דס"ל דלא כרש"י (סנהדרין עה לעיל <) שכתב שאין מצות תוכחה בגר תושב דעמיתך כתיב, וכ"ש בגוי. ואולי יש חילוק בין מצות תוכחה לדין מחאה וצ"ע. אלא עיין בפירוש קדמון שפירש ע"פ סוף דברי רבינו כי כשהקב"ה כועס וכו', שהכוונה כאן שיש נפק"מ לישראל כאשר גוי חוטא והיינו שיש כעס בעולם, ולא משום מצות תוכחה או מחאה וצ"ע.

54. ועיין מקור חסד כאן שזה שלא כדעת הריטב"א יבמות שם עייש עוד, וע"ע מילי דחסידותא כאן== וכתב במשנת אברהם כאן בשם הר"ר ירוחם ליינר מראדזין שהביטוי 'קהלה גדולה' מוסב על הפסוק בנחמיה (ה ז) ואתן עליהם קהלה גדולה ואומרה להם וגו', הרי שהוכיח קשות ברבים, ועל זה מסביר רבינו שאין דין הלבנת פנים ברבים על חטא של רבים ואינו דומה ליחיד החוטא שהמוכיחו ברבים מתבייש מאת הרבים הכשרים, אבל אם רבים חוטאים לא שייך זה.

ומילט הוא את העיר בחכמתו, ואיך ימלט את העיר ואיך ישמעו לו, יש לומר, הוא ידבר חכמתו לעשיר צדיק והעשיר ידבר לאנשי העיר ונשמעים דבריו. דבר אחר, ומילט את העיר בחכמתו שעסק יומם ולילה בתורה ובתפילתו מילט את העיר וכתוב (בראשית יט כ) הלא מצער היא ותחי נפשי:

פ: תתקמ"א

❖ אם אין דבריו נשמעים יבקש מיועציו של החוטא להשפיע עליו

<רכב> כתיב בספר יחזקאל (נ יח) באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש, כיון שאמר ולא הזהרתו למה אמר ולא דברת להזהיר, אלא יש שלא יהו מקבלים ממנו אבל מן יועציו מקבלים, לכך אמר ולא דברת ליועציו, אותם שזה מקבל מהם, מכאן משמע כשאדם רואה שאין דבריו נשמעים לאיש אחד או לאשה, ילך וידבר למי שזה מתייעץ בו ויבקש מן היועץ להזהירו, וזה שנאמר ולא דברת להזהיר, לא דברת למי שדבריו נשמעין שיזהירוהו: **סימן תתקל"ו**

❖ סימן לאהבה לשם שמים - כשמוכיחו

<רכג> איזה אהבה לשם שמים – מי שאוהב את חברו וכשרואה בחברו שום גנאי מוכיחו: **פ: תתקצ"ב**

❖ לא יוכיח בפרהסיא שלא יתקבלו דבריו ויתפקר יותר

<רכד> ...אמרו (ברכות יז) יהא אדם ערום ביראה ועסוק בחכמה, אם תוכיח את האדם תדע כיצד להוכיחו שיקבל דבריך ותוכחותיך, שפעמים המוכיח יותר חוטא, כגון שהמוכיח יודע שאם יוכיח בצינעא יקבל דבריו והוכיחו ברבים ונתבייש להודות ומעמיד דבריו על שקר, הרי גרם שדיבר בגלוי ובכעס ולא בנחת שלא קיבל תוכחותיו ומפקר טפי, לכך יחשוב תחילה איך להוכיחו שיתקבלו דבריו, וכתוב (משלי כד כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, ואם לאו עליו נאמר (שם ט ז) מוכיח לרשע (לוקח) מומו, שקיבל עוון שהוכיחו בפרהסיא ובדברים קשים. לכך כתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. הוי משוכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה יח) אל תתווכח עם מי שאתה יודע שלא יודה על האמת שנאמר (משלי כג ט) באזני כסיל אל תדבר, ואם ראית איש שאומר שקר ואתה אומר לו האמת והוא עוסק להעמיד את דבריו כדי שלא יודה, עליו נאמר באזני כסיל אל תדבר, (שם כו ד) אל תען כסיל כאולתו, כמו שאמרו חכמים אפיקורס אפילו בדבר אחד אסור לדבר עמו משום לפני עור לא תתן מכשול... המוכיח את חברו ברבים והמבייש בני אדם ומתלוצץ בהם... מענישים אותו מן השמים: **פ: תתתשס"ד**

❖ יוכיח את בני ביתו תחילה

<רכה> ויאמר יעקב את ביתו ואל כל אשר לו הסירו את אלהי הנכר (בראשית לה ב), יוכיח אדם בני ביתו תחילה ואחר כך לרחוקים. יש דברים שאמרו על בית דין שאינם מצווין להפרישו, אבל האב לא יניח לו לעשות, כגון בן ט' או בן ח' אם חפץ לאכול חזיר, לא יניחו לו לאכול וכל דבר האסור, לפי שאם כן ירגיל לעשות, כשיהיה גדול יעשה כמו כן:

פ: תתתשס"ה

❖ אל תען כסיל

<רכו> כתיב (משלי כו ד) אל תען כסיל כאולתו, וכתוב (שם שם ה) ענה כסיל כאולתו... במה שברור לך שישמעו דבריך ענה ואם לא יועילו דבריך אל תען, ואמרו רבותינו מה שהוא אומר ענה כסיל זהו במילי דשמיא ומה שהוא אומר אל תען זה במילי אחרנא, ואפילו במילי

דשמיא אל תען במקום שברור לך שלא ישמעו דבריך שנאמר (שם כג ט) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מיליך:

פ: תתתשע"א א

<רכז> אם יש דבר איסור בעיניך אל תאמר תחילה לאותן שספק לך אם יקבלו דבריך, שמא פן יתריסו כנגדך ויתחזקו בטעותם ויחזקו אחרים מלהכנע ולקבל דבריך, לכן אמור תחילה למי שאתה סבור שיהא נשמעים דבריך.

ואם תראה בני אדם שמחזיקים בטעותם כדי שלא יודו לך, אסור להתווכח עמהם שנאמר אל תען כסיל כאולתו, ומניין שלא יתחיל לדבר עמו, שנאמר באזני כסיל אל תדבר, הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו, הלך אחר הרוב, אם תראה שרוב דברים עושה לשמה, אם יעשה דבר שיכולים להכריעו לכף חובה ולכף זכות, תטה לכף זכות, ואם לאו תטה לכף חובה שנאמר (שמות כז ב) אחרי רבים להטות:

ב: תתתשע"א ב

<רכח> החכם היה דוחה את התלמיד, אמרו לו למה תדחה בשתי ידיים, אמר כבר החטיא את הרבים ולא יהיה לו תקנה, אמרו לו והלא קרבת את פלוני שהחטיא, אמר על מנת כן שיחזיר בתשובה אותם שהחטיא...

פ: תתתשע"ב

* אפשר להוכיח על חלק מהחטאים (שמשער שיקבל) ולא חייב להתייחס לחטאים האחרים אפילו חמורים

<רכט> כתיב (קהלת ט טו) דברי חכמים בנחת נשמעים, אם ראה החכם את חבירו או אחיו או קרובו שעושה עשרה דברים שאינם הגונים, והחכם יודע שאם יוכיחו על כולם אפילו באחת לא ישמע, ואם יוכיחנו בחמשה יקבל עתה אם יאמרו לאותו חכם פלוני ?? תמחה ותגער בפלוני כי אתה מחניף לו אע"פ שחושדין אותו שלא יגער בו יוכיחנו בחמשה שהוא סבור שהוא יקבל ממנו, ומוטב שלא יגער בו באותם חמשה שהוא סבור שלא יקבל ממנו, שאם יגער בכולן אפילו המעט לא יעשה, שהרי אליהו בהר הכרמל אמר (מ"א יח כא) אם ה' האלהים לכו אחרינו ואם הבעל לכו אחרינו, ולמה לא עשה כן על מעשה עגל הזהב, אלא אמר אוכיחם על העגלים לא יקבלו ממני אפילו מן הבעל, לכך תפשתה מרובה לא תפשתה, תפשתה מועט תפשתה.

ומה יש בין בעל לעגלי הזהב, כי כשהיו עובדים לעגלים היו שומרים כל תורת משה רק שאמרו שכינה שורה על העגלים, וכל הקרבנות שהיו מביאים לירושלים היו עושים לפני עגלים, ומוספי שבתות בירושלים וכהנים שהעמיד ירבעם לעגלים היו מקריבים קרבנות בחוץ והוא בכרת, מכל מקום שאר מצוות שמרו, אבל מעת שנעשה הבעל כתיב (ירמיה כג כז) כאשר שכחו נביאי הבעל את שמי בבעל, שעזבו כל התורה כולה, ואמר אליהו אם אדבר מעגלים לא ישמעו לי מן יראת המלך, לכן מה שטועים בבעל וספק להם על זה, אבל בעגלים הם יודעים שחוטאים אלא שעושים מיראת המלך, לכך אומר על דבר הבעל ?? שאילו רעים הלואי יעשו

מכאן אתה למד אם ברור לך שתוכל למחות בחבירך שעושה רעות במענה רך ורוב עבירות בידו אם תגער בו ותייעץ לו על כולם אפילו המעט לא תמחה בידו, מוטב שלא תזכור לו אותם שאתה יודע שלא תוכל למחות בידו.

וכן אמר הקב"ה לירמיה הנביא תקרא באזניהם המגילה הזאת ואלי ישובו מדרכם הרעה, אבל במקום זדון היה צריך להזהר...

פ: תתתשע"ג

❖ על הציבור לדאוג למכובדות של המוכיח כדי שיתקבלו דבריו

[ספר חסידים במשלי שלמה: נזם זהב וְחָלִי כָתֶם – מוכיח חכם על און שומעת (משלי כה יב)]... ומגיד [-הפסוק אומר] שאע"פ שלגבי מלך כתיב (דברים יז יז) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, אבל לכהן גדול ולמוכיח נותנין לו ממון כדי שילבש בגדי תפארת כדי שיהיו דבריו נשמעים, לפי שכתוב (קהלת ט טו) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים.
פ: תתתקצ"ה

❖ צריך חכמה להוכיח ולקבל התוכחה / גם המכריע בין הצדדים צריך שיהיה חכם

<רלא> 'מוכיח חכם' [-המשך לסימן הקודם] ולא אמר 'חכם מוכיח', לפני שכתוב (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך, גם [המוכיח] צריך שיהא חכם.
'און שומעת' היה צריך לומר, מהו 'על און שומעת', למה אמר 'על', אלא כך אמר אם יאמר אותו האדם אתה מוכיחני למה אני עושה כך וכך ולמה אני עושה כך וכך ונראה להפך יותר חכמה, וזה אומר אם כן יבוא מכריע ויכריע, וזה אומר על המכריע נודה לזה צריך להוכיח שיהא המוכיח והמכריע חכמים⁵⁵, כי כמו נזם זהב וחלי כתם שצריכין אומן שנאמר (שה"ש ז ב) כמו חלאים מעשה ידי אמן, כך צריך להיות המוכיח חכם...
פ: תתתקצ"ו

❖ להוכיח הציבור במתינות ובלשון רכה, ולפעמים שצריך להתעלם

<רלב> **שו"ת הרשב"א: ח"ה: סי' רלח** וזה מה שהשבתי לחכם ר' יעקב בן הכשף בעל ישיבה בטוליתולה על הנהגת המדינה זו ויסור העוברים. דע כי לשון רכה תשובה גרם, ולעולם כל מישר ומישר ופנה דרך לפני העם להסיר המכשלה את העם צריך לעלות מן הקלה אל החמורה, ואין נוטלין את כל החבילה ביחד, ואחר כוונת הלב הדברים אמורים, כבר ידעת מ"ש בנזיר (כג:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. וכבר הראו לנו מועצות ודעת במה שהזכירו בפ"ק דע"ז (טז.) גבי של בית רבי שהיה מקריב לבית קיסר שור פיסטם ביום אידם, חיסר ד' רבון שלא יהיו מקריבין אותו יום אלא למחר, חיסר ד' רבון שלא מקריבין אותו כל עיקר, ואמרו ר' למעקר מילתא בעי ועקרי אותה פורתא פורתא. הנה זאת שמענה.

ואתה דע לך עוד, כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במידה אחת, וזכור נא ענין דוד אדונינו מלכינו אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעיה ואע"פ שהיו בני מות, והטענה שאמר כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל, כי לכל זמן מזומן והעלמת עין מן העובר לעתים מצוה והכל לפי צורך השעה.

והחכם מעלים עין לעתים בקלות ואני רואה שצריך שיתחזק ענין התקנות בתחילה ולא יכנס במחלוקת, וכבר ידעת ענין מלכנו הראשון שאול כי היה כמחריש. והעלמת עין בדבר זה עד אשר יחזקו זרועות העומדים על הפקודים מצוה רבה, והמקיים את המצוה עשה סמוכות לתקנה ובנקלה חומה בצורה, ואחר תחזקנה ידיך ומלכת בכל אשר תאזה נפשך.

והנך רואה כי גלתה סנהדרין ממקומה כדאיתא בסנהדרין (מא.) כדי שלא יצטרכו לרבות בדיני נפשות מפני שראו דרכו הרצחנים, כ"ש אנו שאין בנו כח מדין תורה לדון בדיני נפשות ואף לא בדיני קנסות אלא לצורך השעה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות

55. פירוש: המוכח אומר אתה מוכיחני וכו', אולי ההיפך ואני צודק, ולזה מסכימים לקחת מכריע היינו אדם שלישי שיכריע ביניהם, והמכריע הוא און שומעת בין שני הצדדים, ואומר שא"כ צריך שהמכריע גם יהיה חכם כדי לשכנע.

סייג לתורה, כמוזכר בסנהדרין (מו) וביבמות (ז), ואם השתיקה לעתים לגדר אין כאן סייג בחזקה ידבק ההפך, זהו עצתי שתפתה (צ"ל: שתפתח) בלשון רכה פעם ושתים והרבה רעים על הרעים, שמאל דוחה וימין מקרבת, אולי יזכו וישוּבו מדרכם הרעה ורשעים עוד אינם, ואם לא ישמעו ויעברו בשלח יעברו תלוש ומרוט טול מקל והך על קדקדם אלף ופרוטוטו היש דבר שצריך שישקול הפסד כנגד שכר.

וצריך מתון והסכמה והמלכה ומתוך כך יסור הרבים לשום שמים, כי כל שהמעשה גדול וחזקת היד רצה צריך יותר השגחה והסרת הכעס. וצריך שיהא הדיין חושש את עצמו שמא אש קנאתו לשי"ת תבער בו ותהיה גורמת להעלם הדרך הטוב והנכון מעליו, על כן כי תבוא הנקימה לפניו, בעודה בכפו לא יבלענה, שמא יאכלנה פגה, אלא יבשלנה וימתיקנה בסוד הזקנים וישרים בלבותם.

ואם יש אנשים רשעים מפורסמים ורצית למתקם ועוד הם בתמרוריהם עומדים, תמנה עם הזקנים בין להלקות בין לקרץ יד או רגל ואפילו להמיתו. ואע"פ שדיני התורה בטלו מן הסנהדרין, עוד לא בטלו לצורך השעה, הנה אמרו בפרק כל היד (גדה יג): רב הונא קץ ידא, ואמרו ביבמות פרק האשה רבה שבית דין מתנין לעקור דבר מן התורה לגדור דבר הצריך גדר ולצורך שעה, דתניא אליו תשמעון אפילו אמר לך עבד אל אחת מכל מצוה האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע, למסקנא למגדר מילתא. ותניא א"ר אליעזר בן יעקב שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה לא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה ... וכו'.

ריב"ש: סימן תל"א: מה ששאלת מאי איכא בין לשון הוכחה ולשון תוכחה. הוכחה הוא כשיש מחלוקת בין שנים ובא השלישי והכריע ביניהם, כמו שאמר יעקב ללבן (בראשית לא לו) ויוכיחו בין שנינו, ואמר איוב (ט לג) לא יש בינונו מוכיח ישת ידו [על שנינו]. ותוכחה הוא מי שמוכיח לחבירו על מעשיו, כמו הוכח תוכיח את עמיתך, (משלי ט ז) ומוכיח לרשע מומו, ורבים. ויוכח אמש (בראשית לא מב) אינו מענין תוכחה, שהרי השם יתברך לא הוכיח ללבן על מעשיו אלא שצוהו השמר לך מדבר עם יעקב מוטב ועד רע, ויש בזה הוכחה שהדין עם יעקב ולא עם לבן...

♦ במקום שיש חשש סכנה אינו חייב למחות

מהר"י ווייל: סימן קנ"ז: רב טוב לאהובי מהר"ר מיישטרלין י"ץ, מה שכתב מר אהא דאמרו רבותינו כל שיש בידו למחות כו' ואינו מוחה, שאלת טעמא מאי איך אנו יוצאים ידי חובותינו שאין אנו מוחים – כיון שרבו פרצי עמינו המלעיגין ומלעיבין בתורה ובלומדיה ואינם שומעין למוכיחים, אם היינו מוחים בידם איכא למיחש לסכנה, שהיו עומדים עלינו על גופינו ועל מאודינו⁵⁶, והא דאמר מי שיש בידו למחות ואינו מוחה כו', היינו היכא דליכא סכנה, וכה"ג אמרינן פרק עשרה יוחסים (קידושין עא.) ובדקו עד שהגיעו לסכנה ופירשו.

♦ אין חיוב להוציא ממון על תוכחה ומחאה

ומה שכתבת אם חייב אדם להוציא ממון על זה, נראה דאינו חייב וראייה מדאמרינן פרק בן סורר (עג.) דילפינן מלא תעמוד על דם רעך דחייב להציל חבירו, ומקשה תלמודא האי מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מניין תלמוד לומר והשבותו לו, ומשני אי מהתם

56. מהר"י ווייל: ==הערה: עיין ב"ח חו"מ סימן יב, ורמ"א שם, וביו"ד סימן שלד, ועיין בכור שור סוטה מז: וטעון שיש טעות עיי"ש באריכות ==הגר"א ביו"ד קנז כותב שרי"י ווייל חולק על ר"ן סוכה המובא שם בהגה בתחילה שרק בל"ת חייב להוציא ולא בעשה עיי"ש.

ה"א ה"מ בנפשיה אבל למיטרח ואגורי לא קמ"ל, אלמא אי ליכא קרא יתירה לא הוה אמרינן שמחוייב להוציא ממון אפילו להציל נפש חבריו, וכ"ש הכא גבי עשה דתוכיח דאין חייב להוציא ממון.

ועוד מדאיצטריך קרא לכתוב 'בכל מאודך' שחייב אדם למסור כל ממונו בשביל קידוש השם, ואם היה חייב להוציא ממון להציל חבריו מן העבירה אם כן כ"ש עצמו, ואם כן מאי איצטריך בכל מאודך, ודוחק לומר דהתם איירי דחייב למסור כל ממונו אבל הכא גבי עשה דתוכיח אינו חייב למסור כל ממונו רק מקצת, דא"כ מה שיעור יש בדבר, דבשלמא גבי הכאה עד שיכנו כל דהו אין צריך להוכיחו יותר⁵⁷.

❖ פוסקים הדנים בדברי מהר"י ווייל -

דברי מהר"י ווייל מובאים ברמ"א יו"ד סי' קנו סעיף א: הגה: ואם יכול להציל עצמו בכל אשר לו צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה (רן ריב"ש ...) ובמקום שאמרו כל מי שיש בידו למחות... נתפס, מכל מקום בדבר שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממון על זה (מהרי"י סימן קנו) [מובא בעוד מקומות ברמ"א כמו יו"ד שלד סעיף מח ועוד]

וכתב הלבוש שם: ...ממונו חייב למסור ולא יעבור אפילו מצוה קלה שבתורה אם יכול להציל עצמו בממון, מיהו במקום שאמרו כל שבידו למחות... נתפס וכו', לא הטילו עליו למחות אלא כשיכול למחות ולא יבוא לו ממנו היזק ממון מזה, אבל [אם] יש חשש היזק והוצאת ממון מתוך ההמחאה אין צריך למחות ואין צריך להוציא ממון על זה, וטעמא דמסתבר הוא שאם הוא יתן כל אשר לו כדי שימחה ביד אחרים היום או למחר יחזרו לסורם ומה תועיל המחאתו, עכ"ל הלבוש.

ביאור הגר"א: שם אות ה: [מביא את מקורות הר"י ווייל ואח"כ כותב]: ...אבל משמע שם מדבריו שאכל מצות ל"ת אינו מחויב להוציא ממנו דהוכיח מדכתבה תורה בכל מאדך בעבודה זרה, והוא שלא כדברי הר"ן הנ"ל [-בתחילת ההג"ה שם].

חוות יאיר: סימן קמא לקמן שלפושע לא אומרים מוטב שיהיה שוגג אלא מוכיחין ויבוא על ענשו, ובדברי רמ"א יו"ד ריש סי' של"ד שאין לחוש אם יצא לתרבות רעה, ובט"ז שם

בכור שור: == סוטה ?? כותב על דברי מהרי"ו מובא בפתחי תשובה יו"ד שלד

ע"ע בית חדש: חו"מ סי' יב ==

מתן שכרן של מצוות: מסתפק במצות תוכחה אפשר נחשב גם ביטול ל"ת כי הוא ערב על עבירת הל"ת של החוטא עיי"ש

ע"ע אבני נזר יו"ד טו מתקשה בדבריו, מהר"ם שיק או"ח שג ד"ה ועתה נבוא מבאר דבריו אף כי כתב שלא ראם בפנים...

חדרי דעת הוטנר עיין הוספות ספרים==

57. צ"ע מראיתו מגמרא סנהדרין דשם לומדים המפרשים שהחויב לאגורי אגורי הוא על מנת לגבות אח"כ וכאן דן המחבר שלא ע"מ לגבות לכאורה, שיוציא הוצאות להחזירו בתשובה לא ע"מ לקבל בחזרה וכן בכל המצוות וצ"ע כעת. השוה לדברי תרומת הדשן שו"ת סי' רעו דבעבר עבירה בפרהסיא בין אדם למקום מחויב ליכנס בספק עונש, מצד השלטון, כדי להחזיק הדת... ובקונטרס ערבות עמ' ל' עמוד בזה עיי"ש, וע"ע לרעך כמוך עמוד 72-73.

=חידוש קצת בסוף דבריו "עד שיכנו כל דהו אין צריך להוכיחו יותר".

♦ תוכחה במעשה, בדיבור ובלב [-ע"י שנאת הרשעים]

חובות הלבבות: שער חשבון הנפש: פרק ג: אופן י"ז: [הדברים המתחייבים למי שנמצא בחברת בני אדם]...ומהם חיוב הצווי בטוב והזהרה מן הרע, אשר צונו הבורא עליו באמרו הוכח תוכיח את עמיתך. ואנחנו חייבים להזהיר מן הרע בג' דברים: הא' מהם בפגיעת היד כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי. והב' למחות בדברים כמו שעשה משה באמרו לרשע למה תכה רעך. והג' בלב כמ"ש דוד ע"ה שנאתי קהל מרעים וגו'.

ואם יכול למחות בידו ולא ימחה, יהיה מקצר, ואם יקשה עליו למחות בידו ימחה בדברים, ואם אינו יכול למחות בדברים חייב לעשות זאת בלבד. אנו חייבים אפוא, למחות הרשעים עכ"פ, שאין עמי הארץ נמלטים מן הקצור. וכאשר תתבודד, בטלה מעליך חובת הצווי בטוב והזהרה מן הרע בלי ספק, והוא דבר קשה לקיים מצותו ולהשלים חובתו, כמו שאמרו חז"ל (ערכין טז) העבודה אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, ואמרו קצתם העבודה אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח.

♦ המוכיח את חבריו בכלל מצדיקי הרבים וזכותו כפולה

שער אהבת ה': פרק ו: ...וכן אחי מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד תהיה זכותו מעטה, ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות תכפל זכותו כפי זכיות כל מי שיתקן לאלהים כמ"ש רז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואמרו משה זכה וזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ואמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב, ואמר תורת אמת היתה בפיהו וגו', ואמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ועל כן צוה הבורא להוכיח את המקצרים כמ"ש הוכח תוכיח את עמיתך, ואמרו ז"ל עד היכן היא תוכחה רב אמר עד קללה ושמואל אמר עד הכאה, ונאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא....

♦ התוכחה כרוכה בייסורין (צער) כדי להבדיל את החטא מן החוטא (כדוגמת כיבוס הבגד)

ספר המשלים: לרבינו יוסף ג'יקטיליא: סימן קה: למה דומה התוכחה - לכיבוס בבגד: <רלו> פירוש, כמו שהבגד המלוכלך צריך לשרותו במי המשרה ובמיני הצואה המושכים את הלכלוך מן הבגד, וצריך לשרות אותו במים ולהכותו על גבי האבן ולנגבו, ובכך הבגד יוצא מידי לכלוכו ונעשה נקי, כך המוכיח לחבירו צריך לזכור לו עונותיו וחטאיו וליסרו על זה, ואם לנזיפה וכיוצא בו ולכל מיני גערה, ובכך יוכל להתלבן ולצאת מידי חטאיו וממעשיו הרעים והמכוערים ולהבדל מהם ולבא לידי נקיון וליבון.

♦ להתייחס למוכיח כמו לרופא הבא לעזור לו

סימן קו: למה דומה המוכיח לחכם - לרופא: פירוש, כמו שהחולה, אם הוא אדם מבין, אם אמר לו הרופא שתה כוס של מררה של רפואה פלוני ואז תתרפא מחוליך, ואותו החולה המבין שמח לדבריו ושותה אותו הכוס כדי שיתרפא.

כך החכם המוכיח אומר לו לאדם, דע שאני רואה בך או שמעתי עליך דבר פלוני שהוא מכוער ואני מוכיחך ואומר לך שתפרוש ממנו ושתעשה דבר פלוני ובכך אתה יוצא מידי אותו הכיעור, אע"פ שהדבר קשה בעיניו לעשותו, מקבל התוכחה בשמחה ועושה כל מה שאמר לו המוכיח, ומשבחו על זה ומחזיק לו טובה, ומוסיף לו אהבה על שהוכיחו להבדל מן הכיעור, ועל זה אמר שלמה בחכמתו (משלי ט ח) הוכח לחכם ויאהבך, ואומר (שם כד כה) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.

❖ הקלקולים (מחדלים) היוצאים מתוכחה ללץ

סימן קז: למה דומה המוכיח ללץ, לחופר ומהפך בבית הכסא: פירוש, בהיות האדם מוכיח ללצים, יותר שהוא מוכיחם יותר הם מוסיפים להתלוצץ עליו, ומוסיפים פשע על חטאותם ומוציאים שם רע ודבות רעות עליו.

משל לחופר המהפך בצואה, [שבעוד שחופר ומהפך בצואה] מתפשט ריח הצואה לכל צד ואין הצואה יוצא ממקומה שהרי חופר בה ומהפכה ואינו מוציאה, וכן המוכיח ללץ ואמר לו כיעור זה עשית, עבירה זו עשית לפלוני חטאת, אע"פ שמוכיחו ומזכיר לו מעשיו אין הלץ פורש מהם, אלא דומה למהפך צואה בבה"כ והריח רע מתפשט ויוצא והצואה במקומה עומדת. וכמו כן המוכיח קונה קלון ריח הצואה בעצמו. ועל זה אמר שלמה הע"ה (משלי ט ז) יוסר לץ לוקח לו קלון, ולא די לו בקלון הזה אלא שאותו הלץ שונאו על שהוכיחו, ועל זה נאמר (שם ט ח) אל תוכח לץ פן ישנאך.

❖ המונע תוכחה כאילו גונב דעתו, והמוכיח מקיים ואהבת לרעך כמוך

תורת המנחה: פרשת אחרי קדושים: דרשה מז: ...ובכלל זה לא יראה אדם את חבירו עובר על דברי תורה ושותק לו ואינו מוכיחו, והוא גונב דעתו והוא סבור שבהיתר הוא עושה, ועל זה נאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ובכלל זה ואהבת לרעך כמוך.

פרק ט: אחרונים

* דוגמה לתוכחה

אבקת רוכל: למרן הבית יוסף: סימן י"ט: ...ומ"ש וה' יתן בלבבנו אהבתו ויראתו <רל"ט> באמת צריך מאד שתקובל תפלה זו את כל זה זיכני ה' בסור' ימי תל"י שהכרחתני לכתוב הנראה לי משום מצות הוכח תוכיח אם תשמע שמע ואם תחדל לבדך תשא ואני את נפשי הצלתי.

נא לשון בקשה אם יהיה באגרת זו איזה דיבור שלא כרצונך אל תשית לבך אליו כי כן טבע הויכוח מחייב ואפי' אב ובנו נעשים אויבים זה לזה בשער ואת והב בסופה, אך שים לבך לתוכחת שבסוף אגרת זו, כי מי אשר עשה לנו את הנפש הזאת לא במרד ולא במעל אנו כותבין רק כי זה ימים רבים שלמים וכן רבים צועקים עלינו תמיד למה לא תתקנו את הנשמע שנעשה בעיר מקום המשפט שמה הטיית הדין לצאת המשפט מעוקל ע"י מה שמנעה התורה אפילו לזכות את הזכאי, וה' היודע ועד כי אנו בושים ונכלמים כי הנוגע בכבוד אחד מהחברים בדבר זה נוגע בכבוד כולנו שאומרים הני רבנן דדברי תורה בידם כחומר ביד היוצר אל כל אשר יחפוץ יטנו ונמצא ש"ש מתחלל.

ולהיותנו חוששים מהלבנת פנים וגם שמא וקרוב לודאי שלא היו דברינו נשמעים על כן משכנו ידינו עד כה ותמיד היינו יראים פן נענש על שתיקותינו על דרך אם לפניך גלוי כו' ואוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר, ועתה שנתגלגלו הדברים אמרנו אולי הוא עת רצון ונהיה זוכין ומזכים על כן הוכרחנו לכתוב תוכחת זאת לבל נכלם לע"הב, ועם כ"ת חכמה ודעת לתקן להסיר ממך עקשות פה בענין שלא יהיה פוצה פה ומצפצף, וה' יתן בלבך שתשמע לדברי חביריך אלה היועצים אותך להנאתך ולטובתך, נאם הצעיר יוסף קארו.

+א"ה דברי תוכחות הכתובות בס"ס י"ט נלע"ד שהם עם הרב המבי"ט ז"ל כנראה מדברי הרב בתשובותיו ח"ב ס' קע"ג, והבאתי כאן שהוא דוגמא של לשון של תוכחה ממרן הב"י וכו' ==הערת המו"ל?? +

* אם החוטא מאיים שאם יענישו אותו הוא ימיר דתו האם בכל זאת חייבים להוכיחם ולייסרם

שו"ת רדב"ז: חלק א סימן קפז: שאלת ממני אודיעך דעתי באלו הפריצים העוברים <רמ> עבירות ביד רמה ובשאט נפש וכשבאים ליסר אותם אומרים שימירו, האם נייסר אותם ולא נחוש או לא.

תשובה: כל ימי אני מצטער על זה כי על כן תפוג תורה ואין כח לכוף את הרשעים ועל זה אני מתפלל בכל יום שלא תארע תקלה על ידי אבל מ"מ אגיד לך דעתי בזה.

לכאורה היה נראה לומר להניח אותם לעבור על קצת מצות כדי שלא יעברו על כל גופי תורה. תדע דהא כתבו המפרשים דכייפינן לגרש בטענת מאיס עלי כדי שלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה הרי שאנו מתירין לגרש שלא מן הדין משום דלא תצאנה לתרבות רעה. אבל כד מעיינת בה שפיר תשכח דאין מכאן ראיה כלל דבהך כפייה אין אנו עוברין על דברי תורה דכיון שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני אנן סהדי דגמר בדעתו לגרש ברצון כדי לשמוע דברי חכמים וסמכין אהך טעמא כדי שלא תצאנה לתרבות רעה, אבל להתיר דבר האסור כדי שלא תצאנה אין לנו, וכ"ש שלא נתיר לעבור על שום מצוה מפני חששא זו.

וא"ת הא נחא שלא נתיר אנו דבר של איסור אבל לא ניסר אותו ולא נמחה בידו מפני חששא זו, הא ודאי ליתא שהרי כולנו ערבים זה לזה וקרא כתיב ואם העלם יעלימו וגו'. ותו שאם באנו לחוש לזה תבטל התורה לגמרי, כיון שיתפרסם הדבר שבשביל חששא זו אנו מעלימים עינינו מהרשעים, בני עולה יוסיפו לחטוא וירבה הגזל והחמס והניאוף וכיוצא בזה, ולא מתקיים התורה אלא בשרידים, וכן מצינו בכל דור ודור שמיסרים את הרשעים ולא חששו לחששא זו.

ותו דכי היכי דקי"ל אין מעבירין על המצות ואין מדקדקין אם זו קלה או חמורה, כך אין מעבירין על העבירות אעפ"י שזו קלה וזו חמורה, וכיון שמוטל עלינו לייסרו על עבירה זו שבאה לידינו אין מעבירין עליה.

ותו דכיון שהוציא אותו מפיו סופו לעשותו וכן ראינו כמה פעמים שאע"פ שלא ניסר אותו הולך ופושע בלא סיבה, ולכן ראוי לעשות המוטל עלינו ואם יצא ואנחנו נושענו מערבותו שאין אנו ערבים במומרים.

והכי משמע ממאי דאמר רבינו הקדוש בשעת פטירתו בדרך נבואה דר' אחא בר אושעי' שמתניהו להנהו דאקפו פירי בכוורא וחללו שבת, ואשתמוד משום דשמתניהו, ואיכא למידק מאי אשמעינן תלמודא בהך מלתא ורבינו הקדוש גופיה למאי הלכתא ניבא דבר זה, אלא לאשמעינן דאפילו אם נראה לחכמים שמפני שהם מנדין או מחרימין או מוסרין יצא לתרבות רעה לא יניחו בעבור זה מלדון ומלעשות כהלכה, ולפי הנראה לא היה שם חלול שבת מן התורה אלא מדרבנן מדשמתניהו ותו לא, ואפ"ה לא חשש, כ"ש בנ"ד שעוברים על התורה דודאי מוטל עלינו לקיים תורתנו ויהיה מה שיהיה אחר כך.

ואע"ג שכתבתי כל זה להלכה מכל מקום יש למנהיג הדור להיות מתון בדברים כאלה, לפי שאין כל האנשים שוין ולא כל העבירות שוות, הא כיצד אדם שהוא רגיל בעבירות ובוטח בעצמו בטענתו, אין חוששין לו ויהיה מה שיהיה ונעמיד התורה, ואם אינו רגיל וקרוב הדבר שישמע, ממשיכין אותו בדברים עד שישוב מעט, ואין ממהרין להענישו מפני התקלה וכן כל כיוצא בזה, והכל לפי ראות עיני הדיין המנהיג ובלבד שיהיו כל מעשיו לשם שמים. ==קשור לחוות יאיר סימן קמא >?> בסמוך

ר"א שטיין: סמ"ג עשה יא: ואני אומר שאין זו כי אם עצה טובה וכו', כלומר למעלה <רמא>
אמרינן מדאמר התלמוד השתיקה דווקא בשוגגין, שמע מינה דבמזידין צריך להוכיח, על זה אמר דמזה אין ראיה דבשוגגין עצה טובה קמ"ל דהיינו מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין, ומשום הכי אמר התלמוד דבריו בשוגגין והוא הדין במזידין חובה לשתוק כדאמר בפרק הבא על יבמתו וכו', אבל אין לפרש דזהו עצה טובה מאי דקאמר לעיל דחייב להוכיח המזידים משום עשה דהוכח תוכיח, דהא בתר הכי כתב שיש חובה לשתוק אף במזידים, אם כן ליכא למימר עצה טובה נגד החיוב.

==לכאורה כוונתו שענין מוטב שיהיו שוגגין הוא רק עצה טובה ולא חובה =וצ"ע אם הבנתי נכון, ומה הסברא??

❖ עד היכן מצות תוכחה / ודברי מוסר ותוכחה

שו"ת מהרש"ל: סימן נ"ה: צדיק כתמר יפרח יגמל שקדים ויצץ ציץ סרח ויהי לגפן <רמב>
סרח וחכמתו אל תסרח כי אם יהא לעודף סרח, יראה זרע ויאריך ימים כסרח אהו' מרחוק אקרא לו בקרוב, האלוף המשכיל החכם השלם מהר"ר יוסף יוסל יצ"ו בצירוף שלום הסרים למשמעתך.

אף כשכבר קראתיך ולא עניתני כראוי אלא כענה אויב מן הסערה והרימותה תלונתך על המזהירים והמזכירים לפניך נפשות ביתך וכ"ש על המוכיחים הרימות נס לבלתי נסות עליך, ואף עתה מיסתפינא שאקרא ולא תענה, אכן הוכיח תוכיח את עמיתך הכריחני לבוא

עד הלום כי ארז"ל (ערכין טז:) שיעור הוכחה עד הכאה לדברי רב ואף דהלכה כר"י לגבי רב ושמואל כדאיתא בפרק מי שהוציא אוהו (מז:) והוא פליג ואמר עד נזיפה שהיא קלה יותר מדברי שמואל דאמר עד שיקללו, מ"מ הרמב"ם (דעות ו ז) פסק כרב, ואף שהסמ"ג כתב שלא נתברר טעמו, אכן נ"ל טעמו דהלכה כהמחמיר מכלולן שלא לדחות העשה של הוכיח תוכיח שהיא מצוה שיש בה עיקר ויסוד ויתר גדול לחיזוק דתינו, ועליה הפליגו רז"ל במי שיש בידו למחות, ואף על הספק נשמעין אמרו רז"ל בפרק במה בהמה (נה) אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי.

✧ תלמיד חכם המקבל תוכחה יש לו דין אחר

גם נראה דלא פליגי הני אמוראי ארב אלא בסתם אדם בינוני שהם בחזקת אינם נשמעין למוכיחים דאפילו בדורות הראשונים אמרו תמה אני מי שיכול להוכיח בדור הזה אם יאמר לו טול קסם כו', אכן בת"ח ותיק כמותך שהוא בחזקת הנשמע למוכיחים כבן יוסף מודים כ"ע לרב דהוכיח תוכיח אפי' מאה פעמים עד שיכנו ולא עד בכלל.

גם לא יכולתי להתאפק מלמשול ברוחי ולאטום אזני מרוב צעקת וזעקת ואנ"ק צלעתך הענייה האומללה וכי לעד שמורה וזו תורה וזו שכרה הלא אפילו לת"ת אמרו וז"ל הולך שתי שנים ושלש בלא רשות ולא יותר ואף בזו אמרו ועבדי עובדא בנפשיהו ורחמנא ליצליה למר. ועתה ראה כמה דמים שפכת דמיה ודמי זרע"ך ואם השיב תשיב עני אני ואין לה במה לשכוב אפי' בעבוטי ועל הראשונים אני מצטער ואתה בא להוסיף, אם כן אשיב ואמר עני יאסר בתשמיש המטה ולא מצינו שאסרו אלא למוחלט או בשנות רעבון גם היא צועקת במר נפש בא יבוא לביתו אפי' בידים ריקות, הלא חכמתו עמדה לו כל מציקין לא יטלוה וכל מסיקין לא יבטלוה והיא טוב מכל סחורה וממרחק תביא לחמה הלא הכינה עליה מטה ושלחן לפני איש האלהים כמות' גם לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם,

גם חתנה המשכיל הר' מענדיל בר אורי ממשפחה הגדולה ממשפחת שוורץ מענדל ומשפחת שמעון אאורבאך נפל לפני בבכי והעתיר עלי דברים לעורר את מכ"ת על אהבה הישינה ועל ברית כרותה באשת נעורים שלא לבגוד בה כאזהרת מלאכי, וכל דבריך הדחויים כבר ידענו שאין בהן ממש הן מילין דכדי הן לכן הנח מהראשונות ובא בגין אשתך ובגין בניך ואל תצפה עוד לחיי שעה אלא לחיי עולם כי היא חייך ואורך ימך, כי כבר ראית שצללת במים אדירים והעלית חרס ולכן תראה שלא יחליף סמ"ך במ"ם.

ודע שלא מעצמי אני באתי להזהירך אלא באזהרת ראשי וחשובי העיר וגזירת שאר רבותינו הנמצאים פה, ואף גזרותי הקלושה כחרב לטושה על עוברי הדת ר"ל דת משה וישראל, ואם תענה ואמר אין לי רב שיגזור עלי אם כן דע שנבא עליך בגזירת רבך ורבי בתור' משה רבינו ע"ה שארה כסותה ועונתה לא יגרע, ומה שיש בידך לקיים קיים, ובגזירת ר"ג מ"ה עם גזירת הקהילות שלא לעגן אשה כלל. ולכן השמר בנפשך מאוד כי הרימותי את ידי לאבינו שבשמים שאם תתרשל עוד ותדחה את הענייה מדחי אל דחי בלך ולא שוב ויסכימו עמדי יתר בעלי תריסין, שנשיב את גמולך בראשך ויפגעו כן הפרושים ולא נחנף אפי' לגברא רבה דכוותך,

ולכן אהובי מחול לי על רבוי האזהרות כי צורך שעה הם ואם תשמע יהיה להזכרת נפש ולבסם רוח ולצוותא רבה וש"ש. אחרי גומרי מגילתא דא צויתי להקרות המגילה לפניך לדבר על לבה שיהא לה למשיב נפש ותצפה לביאתך אז הענייה הרימה קולה בבכי באמרה אין תועלת בכל אלה מה מועיל הוכחה לגברא רבה שכבר ידע כל אלה אלא שנשתק' ונשתבש בדעתו מלבוא בידים רקנות אף נגד מזל גלגלו, ע"כ אם מצאתי חן בעיניכם תכתבו כתב קובלנא בעבורי עליו אל הגדולים אשר בארצכם כגון הגאון מוהר"ר יעקב והגאון מהר"ר ליזר שהם אצילי הארץ בעלי שם, שהם יכפוהו בדבר מצוה כי יש לאל ידם לעשותו ויגלו קלונו ברבים אם לא ישמע עד אשר ישיב עקביו, אבל הכתב שכותבין לו

ביחידי יסתרנו אחר קריאתו ויכבשנו, הלא מתלין אמרין אינשי איגרתא דלא בעינא דעיצנא בסדקיא או בשמי קורה עבד'.

והנה אהובי לשמוע האוזן שמעתיך וחסתי על זילותא דצורבא מדרבנן ואמרתי לא נאה ולא יאה לעשות כאלו לאיש כמוהו, אבל אנכי אערבנו ומידי תבקשיהו בתלונתיך אם לא יבא אחרי כתב הלז כי לא יטוש ולא יפיל מדברי ארצה הלא איש יודע וחסיד הוא וסר למשמעתי, והנה הענייה קבלה תנחומין ואמרה אל תכזב בשפחתך, וע"כ אהובי ראה את אשר לפניך שאני בפנים ואחרים מבחוץ ובעבור כבוד תורתך נכנסתי בעובי הקורה דלא ליפגע בך זילותא, ואם ח"ו אחר כל זאת תמאן אז תדע שנצא לקראתך עם ישיבתינו הגדולה ועם שאר רבותי וחבירי ויתר זקני עמי לעשות מעשה אשר לא יעשה ודי בהערה זאת⁵⁸. דברי שלמה לורי"א.

של"ה: ח"א תולדות אדם: הקדמה: כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר (משלי ו כג) ...אמר אח"כ 'ודרך חיים תוכחת מוסר', מתחילה דיבר משלימות עצמו, יהיה שלם בנר מצוה ותורה אור, אח"כ ישרים את זולתו גם כן, וזהו דרך לחיים הנצחיים להיות זוכה ומזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות כו', ותמיד לא ימנע מלהוכיח אחרים וילמדם חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. ועל כן אמר לשון ודרך, כמו שאמר יתרו למשה רבינו ע"ה והזהרת אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

ואמר 'תוכחות מוסר' שהוא כפל לשון, תוכחה רצה לומר על העבר הוכח יוכיח אם סרו מן הדרך הטוב והישר, ומוסר הוא יורה דרך שילכו להבא, כמו שנאמר (משלי ח לג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו.

תוכחה היא מצות עשה כמ"ש הוכח תוכיח את עמיתך והיא מצוה רבה במאוד. ובמסכת שבת פרק כל כתיבי אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה... ובפרק במה בהמה כל שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו באנשי עירו נתפס על אנשי עירו בכל העולם נתפס על כל העולם...

ובהגהת מיימוני פרק ששי מהלכות דעות זה לשונו: אמנם אם ודאי לו שלא יקבלו אז נראה דפטור, שאמרה מדת הדין לפני הקב"ה אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, משמע שאם היה גלוי להם לא היו נענשים. וכן משמע בתוס' בפרק חזקת הבתים (ס:) וכן כתב בספר המצות דכתב וטוב לו לשתוק דהנח להו לישראל מוטב שיהיו שוגגים כו'. ורא"מ [יראים] כתב דמעונש פטור אבל מעשה דהוכיח תוכיח לא איפטור, אבל ה"ר משה מקוצי כתב בההיא דהבא על יבמתו כשם שחייב לומר דבר הנשמע כך חייב שלא לומר דבר שלא נשמע שנאמר (משלי ט ח) אל תוכח לץ פן ישנאך, עד כאן לשון הגהות מימוניות.

❖ ראייה לדברי היראים

ולי נראה להביא ראייה לדברי רא"מ [יראים] דמהוכח תוכיח אינו פטור, מהא דאיתא פרק יש בערכין (ערכין טז:) עד היכן תוכחה, רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה, הרי סבירא ליה אף שכבר בא לנזיפה וגם לקללה, ואז יודע בודאי שלא יקבל, עם כל זאת אינו פטור מעשה דהוכח תוכיח עד הכאה.

58. שו"ת מהרש"ל: ==עיינן מצות התוכחה פ"ד עמוד לא כמה חידושים היוצאים מדברי מהרש"ל

והמיימוני [הרמב"ם] פ"ו מהלכות דעות פסק כרב, אף דהסמ"ג תמה עליו ופסק כרבי יוחנן, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי שמואל באיסורי, מכל מקום כתבה הגהות מיימוני וזה לשונו: בתנחומא פרשת כי תשא משמע כדברי רבינו המחבר, דאמר אמרה מדת הדין רבנו של עולם מה נשתנו אלו מאלו כר', עד אף על פי כן היה להם להתבונן על קידוש שמך ולקבל על עצמן הכאות מן ישראל כשם שהיו הנביאים סובלים, שהרי ירמיה וישעיה כמה צרות סבלו מישראל, כדכתיב גוי נתתי למכים, מיד חזר הקב"ה ואמר למלאכי חבלה זקן ובחור טף ונשים, עד כאן לשון המדרש, עכ"ל מיימוני.

ואף לדברי הסמ"ג דפסק כר' יוחנן עד נזיפה ולא יותר, מכל מקום מוכח מרב ושמואל דאפילו יודע שלא יקבל מחויב להוכיח, דהא שמואל דמיקל יותר מרב מכל מקום סבירא ליה אף לאחר נזיפה שיודע בודאי שלא יקבל מחויב להוכיח, ובסברא זו לא פליג רבי יוחנן ארב ושמואל. ונהי דסבירא ליה דאין צריך המוכיח לסבול ביותר ולהוכיח אחר הנזיפה, מכל מקום בהא לא פליג דהיה מחויב להוכיח קודם נזיפה אף שהיה קים ליה בגויה שלא יקבל התוכחה. ואף אם נאמר דרבי יוחנן פליג עלייהו וזהו בעצמו טעמא דידיה שסובר עד נזיפה ולא יותר, משום דאז נתגלה לו שלא יקבל התוכחה מוסר, אם כן לא היה ראוי לפסוק כרבי יוחנן, שהוא יחידא בסברא זו נגד רב ושמואל שסבירא להם מצות הוכחה אף לאחר נזיפה, שאז ידעין בודאי שלא יקבל. ומאחר שדברי רבי יוחנן בטלין נגד תרומיהו, על כן מן הראוי לפסוק כרב, כי רב ושמואל הלכתא כרב באיסורי. ואפשר שזהו הטעם של המיימוני שפסק כרב:

והיה דפרק הבא על יבמתו (סה:) דאמר ר' אילעא משום רבי אליעזר בן שמוע כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה... [נעתק לעיל בסוגיא דיבמות סה >>] וצ"ל לכאן

...ומחמת פסק המיימוני עד הכאה נראה לי טעמו ונימוקו עמו וכדפרישית, ויהיה מוכיח כעמוד ברזל לא ישא אף פני הגדול, ובפרק חלק (קא:) ירבעם זכה למלוכה על שהוכיח את שלמה וכו', ובפרק בתרא דכתובות (קה:) האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא, לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכח להו וכו'. והנה דרשו רז"ל (סנהדרין כו:) איש באחיו, בעון אחיו, כל ישראל ערבין זה בזה, אבל בקיום מצות הוכחה הוא פטור אח"כ מערבות.

וכשם שמצוה רבה על המוכיח להוכיח, כך מצוה רבה על המוכח לקבל התוכחה. במסכת תמיד פרק ראשון (כה.) תניא רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח בא לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם, שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, עד כאן. ובפרק יש בערכין (טז:) אמר רבי יוחנן בן נורי, מעיד אני שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן שמעון ב"ר (רבן גמליאל ברבי) וכל שכן שהוספתי בו אהבה לקיים מה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, עד כאן.

הרי מבואר גודל מצות הוכחה, על כן ראוי לכל אחד להאריך במילי דהוכחה כפי יכולתו. הן אמת שכל עניינים הנ"ל קאי להוכיח על עבירה שנעשית כבר, מכל מקום נלמד מזה גם כן לעמוד ולהזהיר על להבא להודיע הדרך הטוב והישר. וירא שמים יוצא ידי שניהם. כי תוכחה על העבר וללמד מוסר והנהגה אלהבא כולם בחדא מחתא מחתינהו וטעם אחד לשבח לשניהם למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' ושמרו לעשות את כל דברי התורה.

מהר"ל: נתיב התוכחה: פרק ב: ...ובערכין (טז:) עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה <רמד> ושמואל אמר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה... טעם מחלוקת שלהם יש לך להבין, כי ההכאה הוא אל הגוף ואין הפעולה כל כך, ומי שסובר עד קללה הקללה היא

לנפש ודבר זה יותר בודאי כאשר הקללה היא דבוקה בנפש, ולמאן דאמר עד נזיפה הוא עוד יותר עד שמלבין פני המוכיח כי זהו נקרא נזיפה כאשר מבייש את פניו שהוא צלם אלהים, ודבר זה הוא יותר כאשר הדבר הזה מגיע אל צלם אלהים.

והבן אלו ג' מדריגות הכאה קללה נזיפה, שהאחד הוא לגוף וכחות הגוף, והשני דבק בנפש, והשלישי הוא בצלם אלהים וכל אחד יותר מן הראשון. ולדברי כולם צריך האדם למסור עצמו על מדת תוכחה למאן דאמר עד הכאה שהוא לגופו, ולמ"ד עד קללה הוא שצריך למסור נפשו על זה, ולמ"ד עד נזיפה דבר זה הוא בטול הצלם שמקבל בושה בגללו והוא בטול האדם לגמרי, ודברים אלו מבוארים למי שיודע דברי חכמה:

...ובפרק במה בהמה רב ורבי יוחנן... [-מעתיק כל הסוגיא עד] תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקדשי אלו בני אדם שקיימו את כל התורה כלה מאל"ף עד תי"ו ע"כ. פירוש המדה טובה שיצאה מפי הקב"ה, מפני שהם צדיקים מצד עצמם, וחזרה לרעה מפני שלא היו מוכיחים את אחרים והיה להם למחות ולא מיחו. והנה אף שהיו צדיקים מצד עצמם, חטא הרבים תלוי בם שלא מיחו באחרים כמו שאמרנו שמי שיש בידו למחות נתפס על כל הדור. ולכך חזרה המדה הטובה לרעה כי מנצח כח עונש הרבים שהיה לו למחות את זכות היחיד כי יותר גדול העונש הזה, ולפיכך מדה טובה חזרה לרעה כי העונש מצד אחרים מבטל המדה הטובה שהוא מצד עצמו.

וכל זה כאשר מקבלים דברי תוכחה אבל אם אין מקבלין אמרו במסכת יבמות (סה:): א"ר אילעאי משום ר"א בן שמוע כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שלא נשמע, רבי אבא אומר חובה שנאמר על תוכח לץ פן ישנאך וגו'. פ"י אם הדברים אינם נשמעים הוא מבזה דבר ה', שאמר להם דבר הש"י ואינם מקבלים, ודבר זה בזיון יותר לבזות התורה נגד העושים, ולפיכך כשם שמצוה לומר דבר הנשמע שהוא כבוד אל השם יתב' כך מצוה שלא לומר דבר הבלתי נשמע, שהוא כנגד כבוד שמים אם מדבר דבר הבלתי נשמע, ולרבי אבא חובה מפני שהוא מביא על עצמו רעה כאשר ישנא אותו וגורם רעה לעצמו:

❖ צריך לנקוט בחכמה רבה מאוד כדי שיתקבל התוכחה

שם: פרק ג: תניא א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור... [-מעתיק כל הסוגיא ובסוף כותב:] ...ולמה מאוד העמיק בדבריו לומר תמה אני אם יש אחד בדור יוכל להוכיח, כי בודאי לתוכחה צריך חכמה רבה מאוד עד שמקבל המוכח דברי המוכיח, שהחוטא כבר נטה אל החטא ואם רוצה להוציא אותו מן הדבר אשר עשה צריך חכמה גדולה לדבר עמו דברי נועם ודברי סבא מאוד עד שהדברים נכנסים בלבו. וכן להוכיח שלא יעשה מה שאין ראוי לעשות צריך לדבר זה דברי טעם דברי אמת שהם נכנסים בלבו ומשברים לב האדם אשר לבו קשה.

ועכ"פ צריך שלא יהיה בדבריו דבר שהוא נוטה מן האמת אשר ידוע לרבים לשומעים הדברים שהם דברים אשר אין להם יסוד ושורש, כמו שעושים עתה במדינות אלו הדורשים לרבים מפרשים הכתובים ואף דברי חכמים בכוונה שלא כווננו להם ולא עלה על לבם ועל דעתם, ויאמרו שהם מפרשים כוונות למאמרים והם כוונתם להזיק, כי אילו היו מניחים דברי חכמים כמו שהם בודאי פשט מאמריהם הם דברי חכמה גדולה מאוד, והם מהפכים מתוק למר וא"כ כוונתם להזיק. ואיך לא יהיה כונתם להזיק,

...וכבר פירש רש"י ז"ל בפרק כל כתבי (שבת קטו). שהיו דורשים דברי אגדה ובתוך הדרשה היו מורים לעם דברי איסור והיתר, כי אי אפשר שלא יהיו שייכים איזה דבר מדברי איסור והיתר אל האגדה, ובודאי דבר זה יש לדרוש בתוך האגדה דברי איסור והיתר וזה הוא חכמה מאוד כי האגדה מושכת לב האדם אל התורה, וכאשר בתוך דרש אגדה מזהיר הצבור בדברי תורה היו נכנסים הדברים בלב השומע ומקבלים אותם ונשארים אצל הבריות לשמור

ולעשות, ועל דרשה כמו זאת אמר שהם ממליכים הקב"ה כאשר נאספו לשמוע הדרשה, לא על דרשה כמו זאת שהדורש והקהל השומעים נושאים עון הדורש...

...וכן מה שאמר ר"א תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, הכל הוא בדור הזה ויותר מזה דורנו לא נמצא מוכיח כלל לגמרי, כי אנו רואים עבירות עצומות גדולות עוברים בפרהסיא, מדינה הגוי כולה, ואין איש מחזיק בדק ועומד בפרץ, כאשר הענין הוא באיסור יין נסך שעוברים בזה מדינה בכלל כאלו נעשה היתר...

ויותר מזה נמצא בדורנו כי אם אחד בא להוכיח את אחד רחוק ממנו ומוכיחו במעשים אשר הם מגונים לאשר בשם ישראל נקרא והם חלול שמו ית' ויתעלה, אומרים בני עדתו הלא אנחנו כולנו קדושים ובתוכנו ה' ותורתו, אין לנו לשמוע ולקבל מוסר מאחר, ובשביל כך אין מוכיח ואין מייסר, לכן בשביל שמו הקדוש יתן הוא יתב' יראתו על פנינו שלא יתחלל בגוים שמו הגדול שנקרא עלינו עד יבא מורה צדק אשר הבטיחנו וכן יהי רצון במהרה בימינו, אמן:

מהר"ל: נתיב הצדקה: פרק ו: ...אבל דבר זה כמו שאמרנו כי ישראל הם עם אחד ובשביל כך יש להם אל אחד ולכך ציוה שיהיה מלוה זה לזה, וזה לוקח רבית ונושך חבירו לכך הלוקח רבית מהפך המתוק למר שמורה לקחת הרבית הפך זה שמורה ההלואה. ולכך אף הנותן עובר, דסוף סוף הרבית והנשך מורה שאין האחדות בישראל שאין אחדות בהם, כי שני דברים שהם אחד משלים זה את זה והרבית הוא הפך זה שנושך אותו והוא העדר אל האחדות, ולכך הלוקח רבית מאחיו ישראל לא די שאין אחד השלמה לשני רק האחד הוא העדר השני.

ולכך אמרה תורה את כספך לא תתן לו בנשך אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, ומה ענין זה לכאן שאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. אבל הפי' הנראה כי כאשר נכנסו ישראל לארץ היו ישראל עם אחד לגמרי,

וראיה לזה שהרי כל זמן שישראל לא עברו הירדן ולא באו לארץ לא נענשו על הנסתרות עד שעברו ונעשו ערבים זה בעד זה, הרי שלא נעשו ישראל ערבים זה בעד זה, כי נקרא ערב שהוא מעורב עם השני, ולא נעשו ישראל מחוברים להיות עם אחד לגמרי עד שבאו לארץ והיו ביחד בארץ והיה להם מקום אחד הוא ארץ ישראל, וע"י ארץ ישראל הם עם אחד לגמרי, ולכך כתיב ג"כ להיות לכם לאלהים, כי יש להם אל אחד, ולפיכך את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך:

שער אפרים: שאלה סה: יוס"ף הוא המשביר, גמיר וסביר, לוחם במלחמתה של תורה ומתעבר, על ריב ל"ו, לו מתגבר, כארי שואג על נוהו בקולו ארזים שובר, הנעלב ואינו עולב שומע חרפתו ואינו משיב דבר, עם עקש יתפתל ויתברר עם נבר, באלקים יהלל דבר מה לתבן את הבר, הוא אוהבי הרב הכולל בתלמוד ופוסקים הוא בלול, כמהר"ר יוסף אלמושינו נר"ו, וה' יגדיל את שלומו וינחהו במעגלי צדק למען שמו.

הנה זה מקרוב קבלתי קונטרס א' ממעל"ת הכצעקתה הבאה אלי, אודות אש המחלוקת כבשר בקלחת על דבר חכם א' אשר חירף אותו ברבים בלהט חרב המתהפכת ורצה לדונו כאיש הנדחת ופשתה באור המספחת, על הדרשה אשר דרש בשבת הגדול העבר בפסוק ויאמר ה' וכו' תעבדון את האלקים על ההר הזה, ודקדק מעל"ת בפסוק, הלא הקב"ה הוא המדבר ואיך קאמר תעבדון את אלקים, תעבדון אותי הול"ל... ועבור הדקדוק הזה הוציא

מעל"ת את שם האלקים מקודש לחול ודרש בהוציאך את העם ממצרים, והיינו הערב רב שהוא ממצרים, שעתידים לעבוד לך אלהים אחרים שנאמר קום עשה לנו אלקים, והאלקים זה אפשר שהוא לשון חול כמו זוכה לאלהים יחרם... וכו', זה תורף הענין בקצרה הצריך לענינו...

ובא מכ"ת בקובלנא רבא אלי וז"ל דמר: והנה קמה רוח באיש לשון כו' כל רוחו יוציא כסיל וקרא אותי כופר בעיקר שחירף אלקים חיים... ובקש מעל"ת ממני לעמוד לימין צדקו לבלב יהיה נדח ונרדף מאותו האיש החכם אשר חירף אותו ברבים ורוצה להתנצל עצמו ולעשות סניגורין לדבריו בעסק הדרוש הנז'.

הנה באתי להודיע למעל"ת כי טרם שהגיע לידי הכתב ממעל"ת קבלתי כתב מהחכם אשר חירף אותו, בלשון שאלה אשר שאל מאתי שאחד עמד ודרש ברבים ביום שבת קודש דרשות של דופי וגילה פנים בתורה שלא כהלכה... וכתב החכם השואל פסק דינו על זה לפי הנראה לדעתו, והעלים מאתי מי הוא החכם הדרוש הנז', ובקראי את השאלה של החכם הנז' עמדתי מרעיד ואחזני בשרי פלצות באמרי מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו להפך דברי אלק"ים חיים ולהמיר כבודו בתבנית שור אוכל עשב, והיה דחוק ורחוק משכלי שמעל"ת הוא הדרוש הנז'...

ובהיות שמזרעא דאהרן קאתינא לאהוב שלום במקומו ולדרוף שלום במקום אחר ועשיתי את עצמי כאילו לא אדע את יוס"ף והפכתי בזכות הדרוש הנז' וקיימתי בעצמי תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד שמהפכנא בזכותא דצורבא מרבנן... וכתבתי להחכם הנז' תשובה על שאלתו בזה הענין ערך שנים עשר דפין... [נדפס לעיל בסמוך בשאלה סד]

❖ להוכיח כמה פעמים בסתר

והנה עתה בא לידי כתב ממעל"ת בקובלנא רבא על החכם הנז' עבור שחירף את מעל"ת ברבים וכו"ל, ובודאי אם החכם הנז' לא הוכיח את מעל"ת תחילה כמה פעמים בסתר על ידי עצמו או על ידי אוהביו שיסור מדרכים האלה לדרוש בפסוקי התורה מה שנוגע בכבוד ה' וכבוד אלקים הסתר ולא יעשה תורתו פלסתר חלילה, רק תיכף ומיד חירף אותו ברבים וכפי כתבו דמר, אז לא יפה עשה החכם הנז' וכמבואר ברמב"ם פ"ו מהל' דעות וז"ל: המוכיח את חברו בין בדברים שבינו לבינו ובין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בלשון נחת ורכה, אם קבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם ב' וג' עכ"ל. א"כ משמע בהדיא שצריך להוכיחו בינו לבין עצמו תחילה.

❖ יישוב גמ' ערכין לשיטת הרמב"ם

ואף שבגמרא דערכין דף טז אמרינן מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל ממנו מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ, יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, ופירש"י ופניו משתנים, שיוכיחנו ברבים להלבין פניו עכ"ל. אם כן משמע שאסור להוכיחו ברבים ולהלבין פניו אף לאחר כמה תוכחות שהוכיחו, שהרי בברייתא סידר הוכיח ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מכל מקום, ואח"כ מקשה יכול אפילו פניו משתנים וכו' ת"ל לא תשא עליו חטא, ומשמע אפילו אחר כמה תוכחות אסור להוכיחו ברבים ולהלבין פניו.

אבל נלע"ד שיש לחלק דדוקא בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברים שבינו למקום אם לא קיבל ממנו בינו לבין עצמו יכול להוכיחו ברבים אף אם פניו משתנות, וכן מבואר בדברי הרמב"ם שם שכתב 'המוכיח את חברו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא מכאן שאסור להכלים את ישראל ומכ"ש ברבים וכו' עד בד"א בדברים

שבינו לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו ומבזין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים שבישראל [עכ"ל]. א"כ מוכח מדבריו בדברים שבין אדם למקום מותר להכלימו ברבים אל לא חזר בו בסתר.

אף שמדברי הרמב"ם משמע לכאורה שדבריו הם נגד סוגיא דברייתא הנ"ל דברייתא משמע שמקשה יכול אפילו פניו משתנים ת"ל ולא תשא עליו חטא, דמשמע אפילו לאחר כמה תוכחות ולא תשא עליו חטא שאסור להכלימו ברבים וכמ"ש רש"י, וע"כ איירי בעבירות שבין אדם לחבירו דבעבירות שבין אדם למקום כתב הרמב"ם שמותר לבייש אותו ברבים אחר שהוכיחו בינו לבין עצמו תחילה, וא"כ ע"כ הרמב"ם סובר שהברייתא איירי בעבירות שבין אדם לחבירו, והרמב"ם כתב המוכיח את חבירו תחילה לא יכלימו וכו' מכאן שאסור להכלים את ישראל וכ"ש ברבים, וזה איירי בדברים שבין אדם לחבירו וכמ"ש אה"כ בד"א בדברים שבין אדם לחבירו וכו', ומשמע מדבריו דדוקא תחילה לא יכלימו אבל בסוף כשלא קבל התוכחות יכלימו שמותר להכלים אותו, דאל"כ למה כתב הרמב"ם לשון תחילה א"כ דברי הרמב"ם הם נגד הסוגיא דברייתא הנז'.

✧ חילוק בין יחיד לרבים [שיטת רש"י] [ע' לחם משנה]

אבל שבקיה להרמב"ם דאיהו דחיק ומוקים אנפשיה, דמ"ש הרמב"ם המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, דמשמע דוקא תחילה לא יכלימו אבל אם לא קבל עליו תוכחה בתחילה מותר להכלימו אה"כ, היינו דוקא בינו לבין עצמו מותר להכלים אותו, אבל לא ברבים, והכי דייקא לישנא דהרמב"ם שמסיים מכאן אמרו שאסור להכלים את ישראל וכ"ש ברבים, מוכח ממ"ש 'וכל שכן ברבים' דמ"ש תחילה 'עד שיכלימו' לא איירי ברבים. והמשך לשון הרמב"ם כך הוא: המוכיח את חבירו תחילה לא ידבר עמו קשות עד שיכלימו אפילו בינו לבין עצמו, לאפוקי בסוף אם לא יקבל התוכחה מותר להכלים אותו בינו לבין עצמו, אבל לא ברבים לעולם, והיינו בדברים שבינו לבין חבירו אבל בדברים שבינו למקום יכול להכלימו ולביישו ברבים.

ונראה שדעת רש"י ג"כ כהרמב"ם, שרש"י פירש בגמ' ת"ל לא תשא עליו חטא שיוכיחו ברבים להלבין פניו, דמשמע דוקא ברבים אסור להכלימו אבל בינו לבין עצמו אף שילבין פניו מותר להוכיחו, ומה שהוכרח לרש"י לפרש כן לפי שהוקשה לרש"י איך אמר דאם פניו משתנים אסור להוכיחו משום לא תשא עליו חטא, הלא לפני זה אמר הוכיחו ולא קבל ממנו מנין שיחזור ויוכיחו אפילו כמה פעמים, ואיך יתחיל להוכיחו כי פן ישתנה פניו ואז יעבור על לא תשא עליו חטא, וגם אפשר שבדאי ילבין פניו ויתבייש בתוכחתו כמה פעמים כי שיעור התוכחה היא עד הכאה או עד נזיפה ובודאי מוכרח שילבין פני החוטא בתוכחות רבות כאלה עד שיכה את המוכיח, לכן פירש"י דהיינו שלא יוכיח אותו ברבים להלבין פניו ומשא"כ בינו לבין עצמו מותר אף אם ילבין פניו, ובודאי הברייתא איירי בדברים שבין אדם לחבירו בדברים שבין אדם למקום הלא כל המקראות מלאים מזה שהוכיחו הנביאים ברבים את ישראל והיו מחרפים אותם הן ליחידים הן לרבים וכמ"ש הרמב"ם, אלא ודאי שאיירי בדברים שבין אדם לחבירו.

וראיתי בספר לחם משנה להראד"ב שהניח פה דברי הרמב"ם בצ"ע ולפי מ"ש המה נכונים וישרים למוצאי דעת ושיטתו כשיטת רש"י בגמ' ועיין בתשובת מהר"ם מלובלין סי' י"ג.

הרי בנידון דידן, אותו החכם שחירף וביזה את מעל"ת לא יפה עשה אם לא הוכיח אותו תחילה בסתר בעצמו או ע"י אוהביו, אף שבדברים שבין אדם למקום הרשות בידו לחרפו ולהלבינו ברבים וכמ"ש לעיל, היינו דוקא אם הוכיחו תחילה בסתר בינו לבין עצמו וכמ"ש לעיל. וא"כ בנידון דידן אף שהוא בדברים שבין אדם למקום, צריך להוכיחו בסתר תחילה.

❖ תוכחת תלמיד לרבו - השמטת הרמב"ם

ומ"ש מעל"ת וז"ל וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא כו' שהראד"ב [ה"לחם משנה] הקשה למה השמיט הרמב"ם דאפילו תלמיד לרב יכול להוכיחו ובסוגיא דאלו מציאות דהוכח אפילו ק' פעמים משמע ותוכיח אתיא לתלמיד לרב יכול להוכיח, ועוד הקשה הראד"ב דבגמרא משמע באלו מציאות הוכח אפילו ק' פעמים ובערכין גרסינן הוכח פעם אחת ותוכיח ק' פעמים משמע וכו', וכתב מעל"ת בשם חמיו הגאון ז"ל שכתב בגליון ספרו שהרמב"ם סמך על הברייתא דערכין בפ"ג, אך אין צורך לזה דכבר כתבה בפ"ה מהלכות ת"ת ראה רבו וכו'.

והנה בהיות שאין משיבין את הארי לאחר מותו וצריכין אנו ליישב דברי חמיו הגאון ז"ל כי לפום ריהטא דבריו אינם מובנים כי לפי מ"ש שהרמב"ם ז"ל כתבה בפ"ה מהלכות ת"ת ראה רבו כו' וא"כ הא דפ"ה מהלכות ת"ת הך דראה רבו איירי בתוכחת תלמיד לרב וא"כ היאך כתב שהרמב"ם סמך על הברייתא דפ"ג דערכין דתוכיח מאה פעמים משמע והיא חולקת על הסוגיא דאלו מציאות, וא"כ לפ"ז תלמיד לרב אינו יכול להוכיח, וא"כ איך כתב בפ"ה מהל' ת"ת בהא דראה רבו דמוכח משם דתלמיד לרב יכול להוכיח. ובודאי לפי פשוט אינו קשה על הרמב"ם כלום במ"ש ראה רבו כו' די"ל שזה לא מקרי תוכחה רק שזהו מהדברים הנוגעים בכבוד רבו, אבל לפי מה שמסיים חמיו הרב ז"ל הנ"ל אך אין צורך לזה דכבר כתבה בהא דראה רבו כו' משמע שהוא מן התוכחות.

והיה נלע"ד ליישב מה שהקשה הראד"ב ז"ל מהא דהשמיט תלמיד לרב וכו' ולומר שהרמב"ם פסק כסוגיא דאלו מציאות ודלא כסוגיא דערכין, לפי שאיתא שם בגמ' דאלו מציאות ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זימני א"ל הוכח אפילו מאה פעמים משמע, תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד כו', ומסיק עוד שם מות יומת המכה אין לי כו' ת"ל יומת מ"מ, וכן גבי הכה תכה והשב תשיב והענק תעניק כו' אין לי אלא שנתברך הבית בגללו כו' ת"ל תעניק כו', ומקשה ולראב"ע דאמר לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו תעניק למה לי, דברי תורה כלשון בני אדם,

וא"כ לפי מאי דמסיק שם בסוגיא דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ כל הלימודים דילפינן מהכא תכה ומות יומת והשיב תשיב והכוח תוכיח אין אנו צריכין לזה דתוכיח אינו מיותר דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ הא דכתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות דמחוייב להוכיחו אפילו מאה פעמים נלמד מהוכח לבד וכפי תחילת הסוגיא דהוכח אפילו ק' פעמים משמע, ואינו קושיא דתוכיח ל"ל דדברה תורה כלב"א ולא ילפינן מזה תלמיד לרב וכו', ולכן השמיט הרמב"ם הא דתלמיד לרב.

ומ"ש הרמב"ם בפ"ה מהלכות ת"ת ראה רבו כו' נלמד מגמ' קידושין מדין בנו לאביו וכ"כ הרמב"ם גוף הדין בפ"ו מהל' ממרים גבי בנו לאביו ראהו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על ד"ת, וכתב הכסף משנה שם דנלמד מגמ' קידושין ובסנהדרין כו', וז"א ?? מיירי דיוכיח את אביו או את רבו דאדרבא משום משמע שלא יוכיח אותו רק יאמר לו למדתנו רבינו וה"ה גבי אביו, וכן ראיתי בתוס' שמקשים שם בסוגיא דאלו מציאות ד"ה ד"ת כלב"א וכו' וא"ת וכי לית להו כל הני דרשות דלעיל וי"ל דדוקא הכא כו'.

והיה נראה להרמב"ם תירוץ זה לדוחק לפי דאמרינן בסוטה פרק ארוסה דף כד בתוס' ד"ה ור' יוחנן האי איש מאי עביד ליה מבעי ליה כו' והקשו התוס' תימא והא איהו דאמר בפ' אלו הן הנחנקין איש איש דכי יקלל דברה תורה כלב"א ולא דריש לה לדרשא אחריתי וכ"ת היכא דאיכא למדרש דרשינן ואפילו למאן דאית ליה דברה תורה כלב"א א"כ קשה מהא דהשואל כו' ע"ש. א"כ נשמע לפי קושית התוספות דסוטה דמאן דאית ליה דברה תורה כלב"א יש לו לסבור בכ"מ דברה תורה כלב"א ואף שכתבו התוס' אח"כ וקשה ליישב השמועות דדברה תורה כלב"א כו' ע"ש, מ"מ הרמב"ם סובר לפי מסקנת הסוגיא דאלו

מציאות לכל הפחות באלו הדברים הנשינים בסוגיא זו דאלו מציאות אמרין לפי המסקנא דברה תורה כלב"א וה"ה בהוכח תוכיח, ולכן פסק הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעו"ת כמ"ד דהוכח אפילו ק"פ משמע ותוכיח לא אתי לתלמיד לרב רק ד"ת כלשון ב"א וכו', ולכן השמיט הרמב"ם הא דתלמיד לרב כו', כן היה נלע"ד ליישב לכאורה דעת הרמב"ם.

אולם כד מעינת ברמב"ם תמצא שיישוב זה אינו נכון שהרי אי אמרין דלפי מסקנת הגמ' דאלו מציאות דאמרין דברה תורה כלב"א בכל הסוגיא א"כ לפ"ז הא דאמרין גבי הענק תעניק דתכלב"א דוקא בנתברך הבית בגללו מעניקין וכשאינן נתברך כו' אין מעניקין לו, והרמב"ם פסק בהדיא בפ"ג מהל' עבדים בין נתברך הבית בגללו ובין אין נתברך כו' מ"מ מעניקין לו שנאמר הענק תעניק מ"מ וכו', וזהו דלא כראב"ע בגמ' דאמר ד"ת כלב"א, וכן גבי מות יומת דדרשין אין לי אלא במיתה הכתובה בתורה מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה רשאי להמיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו ת"ל יומת מ"מ, וא"כ לפי המ"ד דסבר דברה תורה כלב"א אי אתה יכול לדרוש מזה שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה כו' שאתה יכול להמיתו כו' והרמב"ם כתב בהדיא בפ"י ד מהלכות סנהדרין מי שעמד על נפשו ולא יכולין ב"ד לאוסרו ולהמיתו במיתה שהוא חייב בו הורגים אותו עדיו בכל מיתה שיכולים להמיתו וכו' ע"ש, א"כ מוכח מזה שהרמב"ם סבר כמ"ד דלא אמרין דברה תורה כלב"א וה"ה בהוכח תוכיח.

וראיתי בהגמ"י שכתב על מ"ש הרמב"ם ז"ל ואם לאו יוכיחנו פעם ב' וג' וכתב ע"ז בהגמ"י ו"ל: באלו מציאות הוכח תוכיח אפילו ק"פ כתב רא"ם אע"ג דדרשין התם מהוכח תוכיח דתלמיד לרב במקבלו פי' ששוכח, ומפקינן נמי לחבירו בשאין מקבלו הוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחבירו כשאין מקבלו שקולין הן ויבאו שניהם, עכ"ל. וכ"כ הסמ"ג במ"ע י"א הוכח תוכיח כו' ודרשו רבותינו מריבוי תוכיח אפילו תלמיד לרב ובמקום אחר מרבה מתוכיח אפילו ק"פ ואפילו לא קבל ועיקר הדברים מביא בב"מ וכו', ופי' הר"א ממין הוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחבירו כשאינו מקבלו, שקולים הן ויבאו שניהם.

ולפי דברי הרא"ם מיושב למה השמיט פה דין תלמיד לרב וכתבה בפ"ה מהל' ת"ת לפי שאין הנידון שוה דתוכחת תלמיד לרב מיירי במקבלו ובשוכח וז"ש בפ"ה מהלכות ת"ת ראה רבו עובר על ד"ת יאמר לו למדתנו רבינו כך וכך וכו', והיינו כמזכיר את רבו ולא כתבה כאן לפי שכאן איירי שיכול להוכיח אפילו כמה פעמים ומשא"כ בתלמיד לרב, ולכן כתב' הרמב"ם שם בהלכות ת"ת ונלמד ג"כ מתוכיח, ומה שנלמד בפ"ק דקידושין היינו שיאמר לו למדתנו רבינו כך והיינו כמזכיר את רבו וה"ה בכך לאב וכמ"ש בהלכות ממרים וכמ"ש לעיל.

ביאור בדברי הרא"ם

ודברי הר"א ממין [י-ראים] צריכין קצת ביאור בגמ' לפי שאמרין בסוגיא דאלו מציאות א"ל ההוא מרבנן כו' אימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זמינא א"ל הוכח אפילו ק"פ משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל תוכיח, א"כ לפי משמעות הסוגיא דהוכח אפילו ק"פ משמע וע"ז קאמר תוכיח ל"ל ומשני דאלו לא כתיב תוכיח ה"א דהוכח אפילו ק"פ משמע דוקא הרב לתלמיד אבל תלמיד לרב לא יוכיחנו ק"פ לכן כתיב תוכיח אפילו תלמיד לרב יוכיח ק' פעמים, כן הוא משמעות הסוגיא, ולפי דברי הרא"ם משמע דתוכחות תלמיד לרב במקבלו וכו' ולחבירו כשאינו מקבלו שקולים הם, דמשמע מדבריו דמ"ש בגמ' תלמיד לרב איירי בפעם א', וע"כ צריכין אנו לומר לפי דבריו דמ"ש בגמ' תלמיד לרב מנין לא אתי על הוכח ק"פ משמע שנתלמוד מזה דתוכיח אתי לתלמיד לרב דג"כ ק"פ יכול להוכיח, רק מ"ש בגמ' תלמיד לרב מנין פירושו מנין שיכול להוכיח כלל, לזה אמר ת"ל תוכיח מ"מ וכו', וכמ"ש הרא"ם דמ"ש בערכין תוכיח ק"פ היינו כשאנו מקבלו ובתלמיד לרב במקבלו, אבל מ"מ זהו קצת דוחק דמשמעות הסוגיא אינו כן.

אמנם אי קשיא לי הא קשיא לי, בין אם נאמר דסוגיות חלוקות הן ולפי הסוגיא דערכין תלמיד לרב אינו יכול להוכיח, בין אם נאמר דשקולין הם דתלמיד לרב במקבלו היינו בפעם א' וכו' וכמ"ש לעיל, קשה הלא כד מעיינת בדברי הרמב"ם שכתב פה המוכיח את הבירו וכו' צריך להוכיחו כו' אם קיבל ממנו מוטב ואם לא יוכיחנו פעם ב' וג' וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוהטא כו', וכד מעיינת בערכין מקור מוצא הדינים הנז' תמצא שלקוחים מגמ' דאמרין שם עד היכן חייב להוכיחו... וכתב ויטל שאול את החנית עליו להכותו וכו', ופירש"י יהונתן הוכיח לשאול עד שקצף עליו כו',

וא"כ הרמב"ם שפסק שמחוייב להוכיח עד הכאה וזהו נלמד מיהונתן ושאול, שיהונתן הוכיחו כמה פעמים לאביו שאול עד שרצה אביו להכותו, וכבר כתב מ"ש הכ"מ בפ"ה מהלכות ת"ת על מ"ש הרמב"ם ראה רבו כו' דמבין לאביו נלמד תלמיד לרב, וה"ה גבי שאול ויהונתן שהוכיח הבן לאביו כמה פעמים עד שרצה אביו להכותו, נלמד ג"כ תלמיד לרבו שיכול להוכיח לרבו כמה פעמים עד שרבו ירצה להכותו,

וא"כ קשה לדברי הפוסקים הנ"ל הן לדברי הסוברים דסוגיות חלוקות הן, הן לאותם שסוברים דתלמיד לרב איירי במקבלו ולחבירו כשאנו מקבלו, וא"כ הוא הדין בן לאביו יש לו דין תלמיד לרב, וגבי שאול ויהונתן משמע שהוכיח אותו כמה פעמים עד הכאה, ומשמע שבן לאביו רשאי להוכיחו כמה פעמים וה"ה תלמיד לרבו דחד דינא אית להו לתרוייהו, ובזה צדקו דברי הנ"י שכתב בפרק אלו מציאות דאע"ג דדרשינן תוכיח אפילו ק"פ ואפ"ה דרשינן ליה נמי תלמיד לרב דכולהו שמעית מיניה דתוכיח לכל אדם ובכל ענין כו'.

ונלענ"ד ליישב דברי הראד"ב קושיתו וגם תירוצו של חמיו הגאון ז"ל, דבאמת סמך הרמב"ם על סוגיא דערכין דהוכח משמע פעם אחת ותוכיח אפילו ק"פ משמע וליכא למילף מיניה תלמיד לרב מלשון תוכיח כי סוגיות חלוקות הן, אמנם אף שמן התורה לא למדנו הוכחת תלמיד לרב או בן לאביו מ"מ מדברי קבלה למדנו דהיינו מתוכחות שאול ויהונתן שיהונתן הוכיח לאביו שהיה בנו ותלמידו, או שמתוכחת בנו ילפנין תלמיד לרב וכמ"ש לעיל השם הכ"מ, ולכן לא כתב הרמב"ם זה פה וכתבה במקומות בהל' ת"ת ובהלכות ממרים להורות שדבר זה אינו מן התורה מהוכח תוכיח כי תוכיח איתא דיכול להוכיח אפילו ק"פ.

וכמו כן מצינו בכמה מקומות בגמ' דבר זה מתורת משה לא למדנו ובזבחים בפ"ב דף יח בסוגיא ממאי דהאי בד כיתנא... וכן במ"ק דף ה'... וכן בתענית ובכמה מקומות א"כ ה"ה בנ"ד דתוכחות תלמיד לרב ובנו לאביו לא למדנו מתורת משה רק מדברי קבלה מתוכחות יהונתן ושאול.

ואף שכתב הרמב"ם פה שיעור תוכחה עד הכאה, אף שדבר זה נלמד ג"כ משאול ויהונתן ולא כתב ג"כ פה תוכחות בן לאביו ותלמיד לרב, זה אינה קושיא דמ"ש פה שייך לתוכחות כל אדם ונלמד במכל שכן ממה שיהונתן הוכיח לאביו עד הכאה, ומכל שכן לאיש אחר שהוא חבירו.

למה הרמב"ם פסק כרב

והיה נלע"ד ליישב לכאורה קושית הסמ"ג שהקשה על הרמב"ם שפסק כרב במקום ר' יוחנן כי רב אמר עד הכאה ור"א עד נזיפה ולמה פסק הרמב"ם עד הכאה, ועיין בכ"מ ובמס' ל"מ מה שמקשה הראד"ב על יישובו של הכ"מ ורצה ליישב קושית הסמ"ג לפי שלא דייקי קראי כוונתיה דר"י משום דמקשי בגמ' על ר"י כו' ואע"ג דשאני ליה מ"מ לא דייק שפיר וכו', ודבריו הם בלי טעם למה לא דייק שפיר, ולפי מה שאכתוב לקמן יתייבב שפיר על נכון.

וראיתי עוד בספר שני לוחות הברית <?> שכתב בהתחלת ספרו שלא היה ראוי לפסוק כר"י שהוא יחידאה נגד רב ושמואל שס"ל מצות תוכחה אף לאחר נזיפה כו' ומאחר שדברי ר"י בטלים נגד תרוייהו ע"כ מן הראוי לפסוק כרב כי רב ושמואל הלכה כרב באיסורי וכו'.

עיי"ש, ודבריו אינם מובנים לי הלא ג"כ נוכל לומר דדברי רב בטלים נגד ר"י ושמואל דתרוייהו ס"ל דשיעור תוכחה אינו יותר עד קללה והלכה כר"י נגד שמואל וכו' וא"כ הדרא קושיא לדוכתא ובפרט למ"ש התוס' ד"ה ולמ"ד עד נזיפה וכו' שאכתוב לקמן א"נ דלא דרשי קראי דויטל שאול וכו' דמשמע ששמואל סבר הכאה כלל לא.

ולפי מ"ש לעיל היה נראה בעיני לכאורה ליישב קושיות הסמ"ג לפי שאמרינן בגמ' אר"נ ב"י ושלשתן מקרא א' דרשו מוחר אף שאול ויהונתן כו', ואף שה"ל לפסוק כר"י עד נזיפה היינו דוקא בבן לאביו שלא יוכיח לאביו יותר מכדי נזיפה והיינו כמו יהונתן שהוכיח לשאול, ומכש"כ באדם אחר יש לפסוק כרב עד הכאה דמבן לאביו שהוא עד נזיפה נמשע לאדם אחר שהוא עד הכאה, אמנם לפ"ז קשה דמנ"ל להגמ' ללמוד שיעור התוכחה מאדם לחבירו עד נזיפה או עד קללה משאול ויהונתן דלמא שאני בן לאביו שלא יוכיחו רק עד נזיפה או עד קללה ומשא"כ בין אדם לחבירו.

אבל נלענ"ד ליישב קושית הסמ"ג הנ"ל לפי מאי דמשני בגמ' קושיא שהקשה על ר"י הא כתיב הכאה ומשני התם דאגב חביבותא יתירתא דהוי ביה ליהונתן בדוד מסר נפשיה בדוד טפי, וא"כ לפ"ז נתת תורת כל א' וא' בידו ויהיה ענין התוכחה מאלו הדברים שאין להם שיעור (וכמ"ש במסכת שביעית פ"ג גבי עד אימתי חורשין), וא"כ ה"ה בנ"ד כי לפעמים יהיה שיעור תוכחה עד נזיפה ולפעמים מי שיהיה חביב בעיניו יהיה שיעור התוכחה עד קללה או עד הכאה...

...ואגב זאת ראיתי אחר החיפוש בתשובות הגאון מהרש"ל ז"ל סי' כ"ה וז"ל: אכן הוכח תוכיח את עמיתך וכו' עד כי ארז"ל שעירו הוכחה עד הכאה לדברי רב ואף דהלכה כר"י לגבי רב ושמואל כדאיתא בפ' מי שהוציאווהו כו' ע"ש עכ"ל, ובאמת זהו אגב ריהטא כתב כן דליתא זה בפ' מי שהוציאווהו עיי"ש...

...כלל העולה מכל מה שכתבנו שבענין התוכחה צריך המוכיח להוכיח את חבירו בסתר ואם לא יקבל ממנו אז הרשות בידו להוכיחו בדברים קשים ובלבד שלא יביישו ברבים, ובמה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברים שבין אדם למקום אם הוכיח אותו בסתר ולא קבל ממנו מותר לביישו ברבים וכמ"ש הרמב"ם. ובנ"ד החכם אשר בייש וחירף אותו בדברים תיכף ומיד ברבים לא יפה עשה כי היה צריך להוכיחו תחילה בסתר וכמ"ש לעיל ולא לביישו תיכף ברבים.

ואף שאמרינן בגמ' דברכות פ"ג אר"י המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק מטעם דכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב אין להוכיח משם דמותר לבזות בפרהסיא תיכף, דפשיטא לדברי הרא"ש שכתב בפ"ט דנדה הביאו הטור ביו"ד סימן ש"ג בשמו דדוקא כשהיה הלוש מזיד וכו' אבל אם היה שוגג א"צ לפושטו בשוק רק ימתין לו עד שיבוא לביתו, דפשיטא בנ"ד דאין לבזות אותו תיכף ברבים דאדרבא משום משמע דאף באיסור דאורייתא כגון כלאים שאסור לבזות את חבירו עד שיוכיחנו, ואפילו לדברי הרמב"ם שאין מחלק בין שוגג למזיד אפ"ה אינו קשיא כלום לומר שסובר הרמב"ם כמו בנ"ד שמותר לביישו תיכף ברבים, דשאני כלאים דקי"ל אין ארעי לכלאים כמבואר במשנה דכלאים ומוסכם מכל הפוסקים וא"כ על כל פסיעה ופסיעה חייב על הלאו דלא תלבש וכו'.

וראיתי שהביא מעל"ת גמר' הנז' הא דהמוצא כלאים בבגדו בתוך הקונטרס אשר שלח לידי ומחלק מעל"ת דאף אם אמרו שקורעו ופושטו לא אמרו שיזלזלו בשוק כמו שזילזל החכם את מעל"ת, זה החילוק אינו נכון דאם אמרו קורעו ופושטו בשוק אין לך זילזול גדול מזה שיעמידו ערום בשוק, וכמ"ש בגמ' דאין לך משוקץ ומתועב ממי שהולך ערום בשוק,

אבל במה שמחלק דגבי כלאים העבירה ביד הרב ומצילו ומשא"כ אחר שכבר נעשית העבירה ואין כאן אלא תוכחה לבד דצריך להוכיחו בסתר, חילוק זה נכון וכגון זה מוכרחים אנו לחלק בגמ' דפסחים גבי הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי וכו' דטוביא חטא וזיגור מנגיד כו', ומצינו בקידושין פ' האומר גבי ההוא סמיא שאמר לו השליח אשתך זינתה שאמר לו שמואל אי מהימן לך כבי תרי כו' ע"ש, וקשה הלא השליח היה עד אחד והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי חייב מלקות כמו גבי טוביה חטא וכו' וה"ל לשמואל להלקותו, וצריכין אנו לחלק דגבי ההוא סמיא כוונת השליח היה להצילו מן החטא שיפרוש עצמו מהיום והלאה מאשתו ולכן לא הלקה אותו מר שמואל ומשא"כ גבי טוביה חטא כבר נעשה האיסור במקום שלא שייך לאפרושי מאיסורא, ועיין בסמ"ג לאוין ר"ג והגמ"י פ"ה מהל' עדות וא"כ במקום דלא שייך לאפרושי מאיסורא צריך להוכיחו בסתר ולא לביישו ברבים תיכף.

אמנם בעיקרא דדינא אשר התנצל עצמו מעל"ת בענין הדרוש דתעבדון...

...ומעין הפתיחה סמוך לחתימה שבקל יכול מעל"ת לתקן את זה בהיות שכפל ושילש בכתבו אלי שאילו הודיע החכם למעל"ת שלא יפה עשה שבודאי היה עושה תשובה על זה, ובאשר שכפי כתבו של החכם רבים מהרהרים אחריו בענין שעשה קודש חול, יוכל לתקן זה הענין כמ"ש למעלה שיעמוד באותו מקום ברבים ולא יבוש ויאמר מה שדרשתי על פסוק תעבדון את האלקים על ההר הזה להבדיל כמה הבדלות על העגל היה רק דרך הלציי ולא היה כוונתי להפך דברי אלקים חיים חלילה כי העיקר הוא תעבדון את האלקים קאי על האלקים שהוא תקיף ובעל היכולת... ואם שגיתי ה' יכפר בעדי. ואף שאמרינן בגמ' דיבמות פ' החולק ובפ"ב איכא דשמע בחליצה ולא שמע בהכרזה מ"מ מה שאפשר לנו לתקן נתקן.

ומי לנו גדול מרבה בו רב הונא ורבא ואמרינן בגמ' פ' השולח גבי המקדש חצי שפחה וחצי בת חורין הדר אוקי רבה בר רב הונא אמורא עליה ודרש והמכשלה הזאת תחת ירך אין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בה וכו'... וכן בכמה מקומות בתלמוד ובזה יסלק מעליו כל המקטרגים וזה יהיה שבחו דמעל"ת ואז יגידו כולם ויאמרו אין קדוש כה' אלקינו ויתנו שבח בפיהם ויאמרו אשרי הדור שהגדולים שומעים ק"ו לקטנים, ובזה נזכה לחזות בנועם את פני ה' אלקינו ונעבוד אותו בכל לבבנו ובכל נפשינו והוא ישפות את שלומנו שלא יהא קטגוריא בין חכמינו ונזכה לגאולת משיחנו במהרה בימינו. כ"ע אהובי דורש שלום תורתו ומשנתו כל הימים אנכי עפר ואפר"ים מבית אהרן מווילנא.

מסילת ישרים: פרק כ: במשקל החסידות: ...הנה התורה צייתה הוכח תוכיח את עמיתך, וכמה פעמים יכנס אדם להוכיח חטאים במקום או בזמן שאין דבריו נשמעין, וגורם להם להתפרץ יותר ברשעם ולחלל ה' להוסיף על חטאתם פשע, הנה בכיוצא בזה אינו מן החסידות אלא לשתוק, וכך אמרו חז"ל (יבמות סה:): כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר את שאינו נשמע...

חזונו יאיר: שו"ת סימן קס"ד: שאלה: נשאלתי אם יש היתר לזרוק הפרעושים המצערין אותו מאד מאד בקיץ בשבת לתוך כלי של מים אחר דלא הוי פסיק רישא שימותו, כי לפעמים שטים לדופני הכלי ועולים, ואם אסור אם מחויב למנוע אשתו שלפעמים ממעכין אותן ולפעמים מוללין שגם זה אסור וכמ"ש ובלבד שלא ימלול, ואפשר שיש צד היתר דמשום צער לא גזרו רבנן:

תשובה: הא דבמקום צערא לא גזרו רבנן לא מצינו בש"ס רק גבי גונח יונק וכו' בגמ' כתובות ס' ובש"ע ס' שכ"ח סל"ג, ואף כי רמ"א למד ממנו בהג"ה שני' בר"ס שי"ז גבי קשירה מ"מ אין לנו ללמוד ממנו בשום מקום לעשות דברי חכמים עיר פרוצה אין חומה כי אין לדמות צער לצער... כל שכן הא דפרעוש דברחיה וזריקה נמלט מעקיצתה, ואי משום שתחזור עליו ותעקצו לא פסיקא גם יכול לחזור ולזרקה, הן אמת שבימות הקיץ והחום הם לצער גדול ומעכבים השינה מ"מ חלילה להקל מפני כך אפילו במלילה... ולזרקם תוך המים נמי אסור...

ולענין אם יש למנוע אשתו בכח גדול ויד חזקה תוכחה ונאצה. נראה דאם יודע באשתו שכשירה היא ושומעת בקולו למנוע ממה שיאמר לה שאסרו חז"ל אף שיגיע לה להיזק, ודאי יאמר לה בניחותא כי חכמים אסרו זה וסתם נשים אינם בחזקה זו. ופעם אחד הוכיח אדם כשר את אשתו בדברי פיוסים בתחילה בפה רך ולבסוף בפרך על שהיה לה בחצירה גידול כמה תרנגולות ואחת מהם היתה רגילה להניח ביצתה בבית שכינתה ושכינתה לקחיה ומכחשת. לכן היתה האשה זו בשביל היזק הביצה צדה את התרנגולת בשבת וסוגרה בחדר כאשר עשתה יום יום, ויש שני איסורים א' דאורייתא צידה, וא' דרבנן טלטול כדמוכח בסי' שי"ז, ולא שוה לו רק לשוא צרף צורף.

❖ מלאכת צידה בשבת נקראת דבר שאינו מפורש בתורה לענין תוכחה

לכן באם אינו משער שתשמע בקולו ישתוק, דאע"פ דיש איסור מן התורה מ"מ לא נכתב בתורה רק לא תעשה מלאכה, וגוף מלאכת צידה לא מפורש רק על פי דרשת רז"ל, משא"כ בדבר המפורש חייב להוכיח עד הכאה או קללה, ואע"פ דגבי אחר נכון להחמיר עד הכאה, עי' בספר הקדוש של"ה בראשיתו,

=חידוש כי אחרונים כתבו שדין מוטב שיחיו שוגגין הוא רק במנהג שירבים' נהגו להקל (ולכן לא ישמעו), ובאן מדובר ביחיד שהתרגל ועיין / ויש חולקים על חו"י שמלאכת שבת נקראת מפורש בתורה עיין [=

❖ אם יש סיכוי שישמע יכול להוכיח גם אחר הכאה

ולפי עניות דעתי אם ירא וחרד הוא לדבר ה' יוכיח גם אחר הכאה [והכי מוכח במדרש הביאו הרב החסיד בשל"ה ריש ספרון] שהרי אמרו שם למ"ד עד קללה דשאני יונתן אגב חביבותיה לדוד מסר נפשיה טפי, כ"ש אגב חביבותיה להקב"ה ומצותיו, רק שאינו מחויב יותר, אכן בתנאי שסבר שאפשר שנתן [-אולי צ"ל שיתן] אל לבו, תחת גערה במבין ועדיין ישמע לו, וגם יונתן אחר שקראו שאול בן נעות המרדות דמיניה ילפינן נזיפה וחזר ואמר למה יומת מה עשה, ובלי ספק דבריו בנחת היו דרך תוכחה וסבר היה דישמע אליו אביו עדיין, דאל"כ לא היה מוציא דבריו לבטלה, משא"כ במועד לכלל עבירות ושלא לקבל שום תוכחה עליו ארז"ל מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע מקרא דאל תוכיח לך, ובזה מתורץ מה שהקשה החסיד בשל"ה, ובקונטרסים הארכת עור.

❖ אפשר להוכיח לך על עצם מידת הליצנות שבו

ובספר גבעת שאול הקשה גמ' גם קראי גופייהו אהדדי שהרי שלמה הוכיח כת לצים כמ"ש עד מתי פתאים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם ועוד פסוקים כהנה, ונתייגע לתרץ זה, ולעז"נ דל"ק כלל כי מ"ש שאין להוכיחם ר"ל על שאר עבירות ומעשים רעים, רק יש להוכיחם על לצנותם שימנעו מזה אולי יחדלו ללוצץ ואח"כ יוכיחם, וכמ"ש החכם הגדול היווני אני מוכיח לתלמידיי ואינני מענשם על מעשיהם הרעים ודבריהם המקולקלים כי לחכמתם לא יעשו רע ולא ידברו דיבור מקולקל אם לא בשכרותם ואז אנוסים הם, רק אני מוכיחם ומענשם על השכרות, והוא דוגמא למ"ש.

וראשית דברי אלו הם מהר"ן [-נמוק"] הביאם רמ"א באו"ח ס' תר"ח בהג"ה, ובסופם הוספתי מה שג"ל אכן בקיצור נמרץ, והנלפע"ד כתבתי נאם הטרוד יאיר חיים בכרך.

חוות יאיר: סימן קמ"א: שאלה ששאלת, פלוני דפקר ביין נסך ובקשו הקהל לענשו <רנ> בממון ולעשות כרוז עליו, והרב מו"ץ שלהם מיחה בידם באמרו דאיכא למיחש דפקר טפי ויאכל גם כן דבר איסור ויצא חוץ לדת, וקולר העון יהיה תלוי בקהל שהביאו לידי כך.

הנה לכאורה צדקו דברי הרב, זכר לדבר מ"ש הרמב"ם הובא בשו"ע בחו"מ סי' י"ז ס"ג שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תילם, וכה"ג כתב מהרי"ו הובא בהג"ה ביו"ד סו"ס של"ד שנהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה וכו'. גם ארז"ל במס' סוטה לעולם תהא שמאל דוחה וכו' לא כיהושע בן פרחיה וגו', וברוב דפוסין לא נדפס המאורע מפני הסכנה. ועוד דאמרינן נוחא לתלמיד חכם ליעבד עבירה זוטא להפריש תרומה שלא מן המוקף כדי שלא ליעבד עם הארץ עבירה רבה, ותו אמרינן במידי דאינו מפורש באורייתא מוטב שיהיו שוגגין וכו', אף דתוכחה מצות עשה היא.

מכל הלין איכא למישמע דראוי לנו לצאת מגדר הדת מחשש קלקול חברינו בקלקולא רבה אף שכבר התחיל בקלקלה ואכל שום וריחו נודף.

אבל כד מעיינת בעיון הדק היטב תמצא שהרב המורה לא לצדקה מיחה בהקהל, וחוששני לו מחטאת, אדרבה לו נאה היה ללבוש קנאת ה' צבאות לנדותו ולענשו עד כי יבא לקבל תשובה ולא יוסף סרה, ואם נחוש לזה ח"ו יוסיפו בני עוולה לעשות כל איש הישר בעיניו, גם הדיין יחוש לגיזום ולחשש כזה ולא יצדיק צדיק וירשיע רשע לאשר חמוץ ולהשליך טרף משיני רשעים, ותושלך אמת ארצה ומשפטי ה' בטלים.

העובר במזיד ופושע אין אומרים מוטב שיהיה שוגג ולא חוששים אם יתקלקל

ודווקא במידי דחבירו לא פשע כלל חיישינן בכה"ג ואמרינן מוטב וניחא לת"ח ליעבד איסורא זוטא וכו', ומ"ש מוטב שיהיו שוגגין וכו', ג"כ חבירו לא פשע שהרי שוגג הוא עתה, ועוד מאחר דידע שלא יקבל תוכחה ממילא אין מצוה כלל להוכיחו כי תכלית התוכחה הוא להחזיר חבירו למוטב,

ומ"ש שאין בנו כח וכו', היינו לענין עמידת בעלי דינים ועדים דאין בזה ביטול מצוה כלל כמ"ש ועמדו שני האנשים ואינה רק אסמכתא כמ"ש הסמ"ע, וע' מ"ש מהר"ם שנהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה, טעמו בצדו מפני חשש סכנה של המוחים [כ"ש של הציבור עשו"ת מהר"ם מלובלין קל"ח] לא מחשש קלקולם של בעלי עבירה, ומ"ש לא כיהושע בן פרחיה וכו' היינו מפני שהגדיל לעשות עמו להחרימו בפרסום גדול ולא היה חייב נידוי בההוא עובדא שאמר ההוא אכסניא עיניה טרוטות וע"ש.

משא"כ באם פשע בר ישראל במידי דחייב עליה ממון או מלקות או נידוי, אין למנוע כלל מחשש שיוסיף ויגדל עון, לזוז ח"ו מדין ודת תורתנו, וגדולה מזו אמרו במשנה [ע' תשובה קמ"ב הסמוכה ומ"ש בסמוך עליה בהשמטה] כרם רבעי מציינין אותו וכו' בד"א בשביעית, פירוש שהכל הפקר מש"כ בכל השנה אין להזהירו ולהודיע שיש בדבר פלוני עבירה מפני דבלאו הכי נמי ע"כ יש בו עבירה זולת זה הלעיטהו לרשע וימות,

ומעולם לא חשו סנהדרין בזמן הבית לזה פן ע"י חשש זה ירבו בעלי עבירה ועל כה"ג אמרו אף הם מרבים שופכי דמים בישראל. והרי בן אשה ישראלית יצא מב"ד של משה מחויב עמד וגידף ולית דחש ליה. וגבי גרים מאיימין עליהם ומודיעין להם שפלות וגלות ישראל מ"ט דאי פריש לפרוש משום דקשין גרים לישראל וכו', ש"מ דחוששין לתקנת הכלל אף שהוא נגד תקנת היחיד, ועוד אמרינן גבי גרים מפני מה הזהירה תורה בכ"ד מקומות על אונאות הגר מפני שסורו רע פ"י פן יחזור לסורו ומ"מ אמרה תורה משפט אחד יהיה לגר ולאזרח ולא חששה פן יחזור לסורו:

ה"נ עבדינן אנן לעשות כדין וכדת תורתנו ולא נחוש לקלוקל המקולקל שפשע, אף ביחיד נגד יחיד כ"ש בשיש חשש קלקול הנשואים, אשר עיקר עונש הרשע מכוון לזה כמ"ש התורה כמה פעמים והנשואים ישמעו ויראו, ובכה"ג ארז"ל בפ' הנחנקין שהב"ד אין רשאים למחול על המראת הזקן שלא ירבו מחלוקת בישראל, אף שודאי אין עבירה במחילתן, ומה מאוד צריכין אנו לחוש לקלוקל הדור אף להמית נפש נקי צדיק מדין שנעשה בו כמ"ש שאחד רכב על הסוס בשבת וסקלוהו מפני שהשעה היתה צריכה לכך, כ"ש שלא נצא חרץ מקו המשפט מחשש קלקול המקולקל שפשע.

וריש שבת מקשי הש"ס על דבעי לפרש הדביק פת בתנור התירו לאחר לרדותו קודם שיבא לידי איסור סקילה וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו, ופירשו התוס' היינו משום שחבירו פשע אף כי רדיית הפת אינו רק איסור דרבנן.

השגה על הט"ז וביאור דברי ספר האגודה

ומצאתי שכתב כן מהרא"י מאגודה, הביאו רמ"א בהג"ה יו"ד ר"ס של"ד, ולא תימא דשטר ושוברו עמו הוא כי ה"ה בט"ז השיג על זה, אמינא אף כי קטני הרב הט"ז עבה ממתני וכד ניים ושכיב דעתיה צילא טפי מכד שתינא רביעית חמרא ואכילנ' בישראל דתורא, מ"מ יש בי כח להשיג כדי להציל ולסתור ע"מ לבנות ולטעון ע"מ לפרוק ולהעמיד דברי אגודה ומהרא"י ורמ"א. דמ"ש דרבי בנבואתו קמ"ל להודיע שנבואתו אמת אין לנו דוחק גדול מזה, הן מסברא דנימא בנבואה שנזרקה בפיו לפני מותו שבא להודיע בכוונה ורצון להוכיח שדבריו אמיתיים, הן מגמ' שכבר אמר שם ג"כ דברים שע"י נתאמתו דבריו בלידת רב אדא ובכמה ענינים יע"ש, ובמה דמייתי ראיא מנמכר לע"ז פס"ל וכל תמונה אין בו נדנוד ראיא דודאי מי שיכול להוציא מומר כזה כופר ביחוד ובבורא עולם מידם מצוה רבה עשה שאין במעשיהו נגד הדת, גם הנמכר מפני דחקו נמכר ורוצה לחזור לדת עתה אמרה תורה גאולה תהיה לו ואין צורך להאריך בזה.

ומה שהביא עוד ראיא משו"ת מהרר"י מינץ אין התשובה בידי ויש לי לעיין שם אי"ה כי באמת צ"ע דראיה דמייתי מהרר"י מההיא אתתא דהוי עבדי בה אסורא וכו' י"ל שאני שם דהוי חטא רבים שאפילו למצוה דרבים לענות איש"ר במנין מצוה לשחררו כבגמ' וש"ע י"ד סי' רס"ד סע"ט, וע' בתוס' ריש שבת הנ"ל, ואם תרצה לומר דגם חשש המרת ב' נפשות שזכר מהרר"י מקרי רבים, א"כ מכ"ש דאין ראיא ממהרר"י למ"ש ט"ז. ועוד את"ל דמ"ש הט"ז לתרץ מה קמ"ל רבי לא תירץ מה קמ"ל הש"ס דהאגודה זכר שניהם ודוק.

כך נלפענ"ד אף כי באמת לדעתי מגמ' דמייתי אגודה אין ראיא דהש"ס אשמעינן דברי נבואת רבי בשעת מותו ע"ד תוסף רוחם יגועון וכי גרע הא מילתא מכמה מעשי' וסיפורי הגדה משבחי חכמינו ז"ל דאיתא בגמ', וכ"ש דדוחק לומר דרבי גופי' קמ"ל דין חדש תוך נבואתו, ועוד דא"כ צריכים אנו ג"כ טעם למ"ש היום נולד רב אדא וכו' ואינך דמייתי שם. ועוד נראה דאם היה לנו מקום לומר דקמ"ל הש"ס או רבי דין חדש היה לנו יותר ויותר לומר דאשמעינן דלא יפה עשה רב אחא שהחרימם דחזי מה סליק בהו וקמ"ל רבי דיש לחוש להמרה במקום דיש חשש כמו בההוא עובדא שחיללו שבת בפרהסיא, דאי לדעת אגודה נשאר קשה מה צורך בדברי רבי מה שכבר נתפרסם בבבל ובלי ספק שבהמשך הימים יגיע השמועה גם לא"י. ומ"מ מה שכתבנו לקיים דברי אגודה נלפענ"ד אמת ונכון ואין זר לומר דרב אחא לא יפה עשה דלא עדיף מבן פרחיה. נאם יאיר חיים בכרך טו"ב טב"ת לפ"ק. == קשור לתשובת הרדב"ז לעיל ?? ולמהר"י ווייל ==

גינת ורדים: כלל ג' סימן ט"ז: [להר"ר אברהם הלוי אב"ד מצרים שנת את"ן, ע"פ <רנא> מהדורת ישמח לב]: בענין המביאים מים בשבת על גבי בהמות שלהם ויבאר גדרי התוכחה ככל חוקתיו ומשפטיו:

בשדי צוען ורוזניה ראיתי שערוריה ודברים מכוערים... ובני נכר בני ביתהם... וביום השבת משכימי בוקר מתחרים בסוסים להביא מים מן היאור... ואנשי לבב החיל אשר נגע אליקים בלבבם, מוכיחים וחוזרים ומוכיחים לעורר לבות אטומים לא ישנים, ורבני מקרא יביעון להם דברים שהצדוקים מודים בו, דלא אתי מגזרה שוה רק מקרא מלא הוא בעשרת הדברות, לא תעשה כל מלאכה כו' ושורך וחמורך וכל בהמתך, וכפתן חרש יאטימו אוזן כאילו הדיבה אין בהם, ואדרבה מוסיפין במעשיהם וישלחו כצאן עוילהם לעשות בפומבי גדול למרות עיני כל רואיהם...

ועתה באנו לדרוש מעל ספר אם יש צד ופתח כמלא מחט סדקית להפטר מן התוכחת שלא לומר דברים שאינם נשמעים, אשר המה בעיני התועים כקוץ מונד ומעשה תעתועים, ולדעת מוצא דבר זה על מתכונתו נבוא עד תכונתו ונבאר איסור גדר זה בשלימות וגדר התוכחת ככל חוקתיו וככל משפטיו.

כתב הרמב"ם במנין המצות קנ"ד וז"ל צונו שנשבות בשבת... והשביתה ממלאכה היא חובה עלינו ועל בהמתנו... הרי מפורש שעשיית הבהמה מלאכה בשבת יש בה ביטול [עשה] ואיסור לאו... וכתבו התוספות... ומיהו לאו דלא תעשה מלאכה את ובהמתך ליכא אלא במחמר אחר בהמתו...

והנה אע"פ שכל חלוקי דינים הללו אינם מפורשין בכתוב, לא מפני זה נאמר דהוי כתוספת יוה"כ דמקילינן ביה ולא מחינן בנשים דאכלי ושתי עד חשיכה משום דברי בעל העיטור שכתב דאף על גב דתוספת זה הוי מן התורה מ"מ אינו מפורש בתורה, דהכא יש להחמיר, דשאני הכא שעיקר האיסור מפורש בתורה אלא שהתנאים הם מדרש חכמים ושפיר חובה עלינו למחות. אלו הם פרטי דינים דשייכי לנידון דידן.

ומעתה נבאר דין התוכחת – כתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות הרואה את חבריו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך כו', אם קבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכנו החוטא ויאמר לו איני שומע לך וכל מי שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס בעון שלו כיון דאפשר לו למחות בהן ע"כ.

❖ אין חיוב תוכחה על מצוות עשה אולם צריך למחות מדין ערבות

ומשמע דאין חיוב מצוה זו רק על העובר מצות לא תעשה, דמבטל מצות עשה אינו בעל תוכחת, וכן דייק לישניה דהרמב"ם דקאמר הרואה את חבריו שחטא כו', אמנם דין דערבות הוי אפילו על ביטול ממצות עשה כדמוכח בפרק ואלו נאמרין (סוטה לו): בפסקא הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה כו', דקתני בברייתא וכן בסיני וכן בערבות מואב, שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה כו', ופרש"י (שם לו): וכן בסיני, כשנאמרו כל המצות למשה ונתנו כולם בארור וברוך בכלל ופרט וכן בערבות מואב כו' ע"כ, ובערבות מואב קבלו עליהם להיות ערבים זה לזה, ובגמרא מסיק דאיכא פלוגתא בערבא דערבא, ומשמע דגם מצות עשה ישנן בכלל ערבות, וארור בתרא הוי 'אשר לא יקים את דברי [התורה] הזאת לעשות אותם' ופרש"י אשר לא יקים, כאן כלל את כל התורה כולה וקיבלוה עליהם באלה ובשבועה ע"כ, ועיקר לישנא דקרא דקאמר 'לעשות אותם' משמע דקאי אמצות עשה, וא"כ במידי דלא שייכא מצות תוכחת אכתי צריכנא למחות להנצל מדין ערבות.

והנה מצות התוכחת והערבות ליתנהו אלא בדאפשר שיתקבלו דבריו, דאי לא מקבלי מיפטר כדאיתא בשבת בפרק במה בהמה (נה) שקיטרגה מדת הדין בשביל שהיה בידן למחות ולא מיחו ומסיק התם דאי הוו ידעי דלא מקבלי מיניהו לא היו ראויין ליענש, ומסתמא משמע דעונשן של דורו של יחזקאל לא היה אלא מדין ערבות, ואין סברא לומר דשביל ביטול מצות עשה דתוכחת יהיו ראויין לכל העונשין ההם דממקדשי תחלו, אכן כשהוא מדין ערב

חשיבנן להו כאלו הם בעצמן החוטאין ולכן ראוי ליענש עונש חמור, ובריש פרק שבועת הדיינין מפורש יותר דאמרינן וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערביין זה לזה, כשיש בידן למחות ולא מיחו.

❖ ביאור מחלוקת היראים עם הסמ"ג ויישוב הסוגיות הנראות סותרות

והשתא דיליפנא דעונש דערבות ליתיה אלא כשבידו למחות ממילא שמעינן דחיוב מצות תוכחת ליתא אלא כשבידו למחות, אמנם בהגמ"י בפ"ו מהלכות דעות כתב משם רא"ם דמעונש פטור אבל מעשה דהוכח תוכיח לא אפטר, אבל הר"מ מקוצי כתב בההיא דהבא על יבמתו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך חייב שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך ע"כ, ולדברי רא"ם בדורו של יחזקאל אכתי הוה רמיא עליהו מצות תוכחת ואעפ"כ היו יוצאין זכאין בדין אע"פ שהיו מבטלין מצות תוכחת וטעמא כדכתיבנא שלא היו ראויין לעונש חמור ההוא מפני ביטול ממצות עשה.

וראוי להתיישב במחלוקת רא"ם והר"מ מקוצי, ושמועות נמי קשיין אהרדי, דבערכין אמרינן דמצות תוכחת עד כדי הכאה וביבמות אמרינן דמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע,

ונראה לפרש דהרא"ם הכי מתרץ להו, דאע"פ שידוע למוכיח באומדנא נכונה שאין החוטא מקבל דברי המוכיח וסופו להכותו, אעפ"כ מחויב להוכיח עד שיוכה ממש במעשה, אמנם אם בכל זאת ירצה המוכיח לוותר בכבודו ולחזור אח"כ ולהוכיח לאו כל כמיניה, ואדרבה יעשה מצוה בשתיקתו, והר"מ מקוצי סבור דמצוה תוכחת דהויא עד כדי הכאה לאו ממש דבעי' שיעשה מעשה אלא כיון שידוע באומדנא נכונה שכן יעשה לו החוט' שיכהו די לו בזה וכיון שהגיע המוכיח לשפוט אומדנא זו בדעתו אמרינן דמצוה לו לשתוק ושלא לומר דבר שאינו נשמע.

שוב מצאתי בסמ"ג סוף מצוה י"א שכתב וז"ל ואם ברור לו למוכיח שלא יקבלו ממנו והעוברים שוגגין, טוב לו לשתוק, כדגרסינן על זה בפרק המביא דאפילו באיסורי דאורייתא הנח להו לישראל שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אבל אם העוברין מזידין וברור הוא שלא יקבלו אעפ"כ שפטור מעונש מיתה כדמוכח במס' שבת וכו' מכל מקום מעשה דהוכח תוכיח לא מפטרי, ואע"פ שמוסיף על עונשין שלא יקבלו, הלעיטהו לרשע וימות ולכך צוה תלמוד השתיקה בשוגגין דוקא, ואני אומר שאין זה כי אם עצה טובה כי אף במזידין צריך לשתוק כדאמרינן בפרק הבא על יבמתו שחובה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך ע"כ.

והנה לדברי רא"ם סלקי שמועות כהוגן לפי חילוקו דבין מזידין לשוגגין, אכן דברי הר"מ מקוצי אכתי צריכין תלמוד כיצד יתרץ ההיא דערכין, וע"כ צריכין לאוקומי לה כדפרישנא דכדי הכאה לאו ממש בפועל הוא אלא באומדנא שאומד בדעתו שיכוהו מיפטר מלהוכיח ואז מצוה עליו לשתוק.

ולדברי בעל העיטור שהביא דבריו הרא"ש בריש פרק המביא כדי יין שפיר סלקי ליה שמעתתי בין בדברי רא"ם בין בדברי הסמ"ג, דאיהו מפרש לה בהא דהנח להם לישראל דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין דהיינו בדבר שאינו מפורש להדיא בתורה רק דאתי מדרשא, אבל מידי דמפורש בתורה מחמירנן טובא וענשינן להו עד דפרשי.

❖ חילוק הרב המגיד שצריך שהיה הדבר מסור לכל

והרמב"ם מוסיף עליו דברים שכתב בפ"א מה' שביתת עשור גבי הא דנשים אוכלות ושותות עד חשיכה מסיק בה ואמר שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו והנח להן שיהיו שוגגות ואל יהיו מזידות וכן כל הדומה לזה ע"כ, וכתב הרב המגיד וז"ל והכונה שכל דבר שאינו מפורש בכתוב ונהגו בו היתר ומסור לכל, ע"כ דאזיל לשיטת בעל

העיסור להקל בדבר שאינו מפורש אכן מחמיר להצריך שיהיה דבר זה מסור לכל, דאם אינו מסור לכל צריך להוכיח אע"ג דאינו מפורש בכתוב, והנה שפיר מצי בעל העיסור לאוקומי שמעתתא דערכין ושמעתתא דיבמות בתרי אוקמתי שכתבנו לעיל וקל ליישב.

❖ סיכום להלכה של מצות תוכחה

ונמצא כללן של דברים בקיצור – א) מצות תוכחת ליתא אלא במצוות לא תעשה, ב) דין דערבות איתיה בעשה ובלא תעשה, ג) מצות תוכחת ודין ערבות ליתנהו אלא דבאפשר למחות ובדלא אפשר למחות מיפטר, ד) לרא"ם בדלא אפשר למחות לא איפטר אלא מעונש אבל מצות תוכחת אכתי רמיה עליה, ה) לרא"ם אם העוברין שוגגין וידוע דלא מקבלי תוכחת מוטב לו לשתוק ומצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אכן אם הם מזידין אדרבה מוסיפין להוכיחן כדי להענישן, ו) דבר שאינו מפורש בתורה אמרין מוטב שיהיו שוגגין כו', והרמב"ם ז"ל מחמיר להצריך שיהיה דבר שפשט ברוב בני אדם.

❖ לפי"ז בדידן הזה מוטב להעלים עין ולא להוכיח

ומעתה נבוא לבאר לענין שאלתנו, וכבר אסיקנא דלית בה רק ביטול מצות עשה בלבד שאין לה נייחא לבהמת ישראל, אבל איסור לאו ליכא כלל כיון דאין ישראל מחמיר אחר בהמתו כשהיא טוענת המים ועוברת ד' אמות ברה"ר אלא ששולח את הגוי בן ביתו... וכיון דאסיקנא דאין שליחות לגוי, לית כאן איסורא רק משום שבות דרבנן ואין להחמיר בזה כיון דלית כאן ערבות דאיסור תורה, ומשום מצות תוכחה ליתא כדאסיקנא דאין מצות תוכחה אלא במצוות לא תעשה, ומן הראוי היה לדון ולהוכיח אפילו על מצוות עשה אלא כיון שאין מצוה זו העושה אותה בגבול עונש דערבות, ואם נרבה ונכביד להוכיח ולא יבצר להיות שם חילול השם, מוטב להעלים עין מהם...

אחרונים דנו בדבריו שהוא דלא כספר חסידים מפורש וע"ע ברכי יוסף, חקרי לב, ארבעה טורי אבן דעות, גריפ"פ, מצות התוכחה פרק ד עמוד לא-לב

חקרי לב: או"ח סי' מ"ח: [דף פא.] יש לחקור באיש שאכל כזית דגן אי מוציא בברכת <רנב>

המזון אשה שאכלה כדי שביעה, שהרי נראה בברכות דף כ דשיעור כזית הוי מדבריהם כמ"ש הטור או"ח בסימן קצו, ואע"ג דהתוס' ור' יונה והרא"ש ורש"י ז"ל העלו דאיש שאכל כזית מוציא גדול שאכל כדי שביעה כבר כתבו דהיינו טעמא מדין ערבות דכל ישראל ערבים זה לזה ואף דלא אכל כלל היה ראוי שיוציא אם לא דלא מצי אמר נכרך שאכלנו, אבל אשה מבואר שם בברכות דאי חיובא הוי דרבנן אינו מוציא איש וכתבו הרא"ש ור' יונה הטעם דאינה בכלל ערבות כמ"ש הטור או"ח בסימן קפ"ו וע"ש בב"י, וכיון שכן לא ידענו אי גם האיש אינן ערבין לאשה, או דילמא נשים אינן ערבות לנשים אבל הנשים ערבין לנשים. ועיקר חקירה זו תלוי [-בשאלה] זה דאי הנשים ערבות לנשים אף אי אכל האיש כזית מוציא האשה שאכלה כדי שביעה, אך אם גם הנשים אינן ערבין לנשים אינו מוציא אשה כי אם בחיובם שוה ששניהם אכלו שיעור דרבנן או שניהם אכלו שיעור דאורייתא.

והנה ראיתי למהר"י אלפאנדרי ז"ל בספר מוצל מאש סימן י"ב שהביא דברי הרא"ש דנשים אינן בכלל ערבות ונסתפק אי אינן בכלל ערבות כלל דגם הנשים לא נתערבו בשביל הנשים או דילמא נשים בעבור הנשים לא נתערבו אבל הנשים בעבור הנשים נתערבו, והכריע כצד הראשון דלא הוו בכלל ערבות כלל ואינן מוציאין זה את זה כי אם כשהחיובים שוה בשניהם שאז בלי טעם הערבות מוציאין זה את זה...

... [דף פב: טור שני ד"ה והנה ראיתי] ...אך את זה קשה להרא"ש ורבינו יונה מ"ש בביצה דף ל דנשי דשקלן חצבייהו ואולן ויתבן אפומא דמבואה וכן דאכלו ושתו בערב יוה"כ עד חשיכה ולא מחינן בהו ה"ט דמוטב דיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים, ואילו

לדבריהם בלא"ה אין אנו מצווין על הנשים כיון דליתנהו בערבות. ובשבועות דף לט אמרו דמטעם ערבות צריך למחות במי שרואה לחבירו שעושה איסור.

ועוד קשה דמינה למדו הפוסקים דגם באנשים אי לא ידעינן דמקבלי מינן א"צ למחות בהם דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ולדבריהם ל"מ מידי ש"ל דוקא בנשים דליתנהו בערבות משא"כ באנשים.

וע"ק דבברכות דף לא אמרו בפסוק ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין מכאן לרואה בחבירו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו, וכתבו התוס' דהיינו אע"ג דליכא איסור תורה דבאיסור תורה פשוט דחייב להוכיחו מעשה דהוכח תוכיח ע"ש. והרי לדבריהם כיון דאינן בערבות מה איכפת לן בהו.

וגם בשבת דף נד גבי הא דתנן פרתו של ראב"ע היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, אמרינן תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו ע"ש, ואי ליתיה בערבות מאי כולי האי, וכבר ראיתי להרבה החמ"ד ??? בספר שמע יעקב שקדמני בזה. וע"ק ממ"ש בתוס' דף מז וכו' עון ידידיה אין עון דבניו ובנותיו וכלותיו לא ת"ש וכו', ושם ראיתי בתוספי הרא"ש שכתב הטעם מפני שלא מיחה בהם ש"מ שיש ערבות גם בנשים, ומכל זה היה נ"ל להכריח בדעת הרא"ש ורבינו יונה דדוקא הנשים לא נתערבו בעבור אנשים אבל האנשים בעבור הנשים נתערבו ולא דמו לגרים דליתנהו בערבות כלל...

... ועוד שני"ל שהם למדו כן מסוגיא דשבועות דף לט שאמרו וכשלו איש בעון אחיו שכל ישראל ערבין זה לזה, והרי בכל מקום שנאמר איש נתמעט אשה וש"מ דנשים ליתנהו בערבות ותו אין מקום לחלק בין נשים לאנשים לבין האנשים לנשים.

ועל הכל דעכ"פ קשה [דף פג.] עליהם ממ"ש בע"ז דף יח ועל אשתו להריגה דלא מיחה בו מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו ע"ש, הרי שגם הנשים חייבות למחות באנשים, והיינו ודאי מטעם ערבות כדמוכח בשבועות דף לט וזה סותר לגמרי דברי הרא"ש ורבינו יונה, וכמו שכבר תמה על זה מרן מלכא בספר עץ חיים בשם הרב זקינו והרב זרע אברהם חאו"ח סי' י"א ע"ש.

ושם ראיתי שני הנביאים נבאו בסגנון אחד ליישב לזה דאה"נ שגם הנשים ישנן בערבות ודוקא במה שהם חייבות אבל בברכת המזון אם אינן חייבות ליתנהו בערבות, ומ"ש הם דאי חייבות מדבריהם אינן מוציאות איש דליתנהו בערבות היינו מטעם דלא שייך בהו חיוב בבה"מ וכן בכל מצוה שהזמן גרמא, אבל במצות שחיבות הנשים אה"נ שישנן בערבות, א"כ איך אמרו שם למנ"מ לאפוקי רבים י"ח אי אמרת דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא ואי אינן בערבות גם אי חייבות אינן מוציאות...

... [בתוך ד"ה הן אמת]... והנראה לי ביישוב כל הני סוגיי לשיטת הרא"ש ורבינו יונה הוא במאי דק"ל בענין זה דערבות שכל ישראל ערבין זה בזה כדאיתיה בסוטה ובסנהדרין ובשבועות, והדבר קשה דא"כ עשה דהוכח תוכיח למה לי שמנו אותו כל מוני המצוות וביאור המצוה כתב הר"מ בפ"ו מה' דעות, ואם נכנסו בערבות והרי חטא חבירו הוא נענש עליו ואיך לא יוכיחנו ויחזירנו למוטב והרי זה כחוטא עצמו, תינח למ"ד דנענשו על הנסתרות וא"כ י"ל דעל הנגלות כיון דאיתיה בעשה דהוכח תוכיח לא נתערבו, אך לרבי נחמיה דק"ל כותיה דלא נענשו על הנסתרות כי אם על הנגלות א"כ עשה דהוכח תוכיח וערבות שניהם למה לי, דשניהם ענין אחד.

והנה ראיתי להרב גינת ורדים חאו"ח כלל ג' סי' ט"ו שכתב דעשה דתוכחת על ל"ת וערבות איתיה גם במצות עשה ע"ש. וגם לדבריו קשה הוכח למה לי תיסגי בערבות דאיתיה גם בל"ת כמו שנראה מדבריו, ואף א"ת דערבות ליתיה כי אם בעשה כדי ליישב לזה, לא יתכן

דבשבועות דף לט מוכח דערבות איתיה גם בל"ת, ואין לומר דערבות כי אצטריך היינו כפי דברי הרב המאירי שהבאתי דבריו לעיל דגם למ"ד דלא ענש על הנסתרות מ"מ צריכין לחקור ולרגל אחר הנסתרות ואם נתרשלו נענשים גם על הנסתרות, וכ"נ שם בסוגיא דסנהדרין דף מד שהקשו למ"ד לא נענשו על הנסתרות אמאי נענשו בימי עכן ותיצרו משום ידיע ביה אשתו ובניו, הרי נראה דאע"פ שלא ידעו כל ישראל מעון עכן כי אם אשתו ובניו ואע"פ כ נענשו, אבל כשהעון גלוי לכל ליתיה בערבות כי אם בעשה דהוכח תוכיח לבד, גם זה אינו דהוי יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא דעל הנסתרות יענשו ועל הנגלות לא. וגם מדברי רש"י ושאר המפרשים נראה דבכל ענין קבלו הערבות ע"ש בדבריהם.

ובר מן דין, הלא שם במ' סוטה מנו מ"ח בריתות...

❖ היחס בין דין ערבות למצות תוכחה

... [דף פג: בתד"ה כי על כן]... על כן נראה לי דערבות היינו במי שיש כח בידו לעשות <רננ> לאחרים שיקיימו המצוות וכעין גדול הבית שיש כח בידו שיעשו ככל הכתוב בתורה, דאם לא יקיימו יש כח בידו להכותן ולמונעם בר ולחם ומזון, וכן גדול העיר שיש כח בידו להכות ולענוש נכסין, וכן גדול הדור אם יש כח בידו, ואם הניחם לרצונם נתפס הוא על עוונם כאילו עשאו, ומינה דמ"ש בשבת דף נד דמי שיש כח בידו ולא מיחה נתפס על אותו עון היינו מדין ערבות,

ועשה דתוכחת היינו באין כח בידו למחות, דהיינו לכופו בכל מה שבידו כדי שיקיים המצות, דאינו גדול העיר, ואף בגדול העיר אפשר שלא יהיה כח בידם לכופם על קיום הדת, דבכה"ג ליתיה כלל בערבות, מ"מ תורה צויה לנו להוכיחו בדברי תוכחות בנחת ובלשון רכה שאפשר יחזור החוטא מעון שבידו, ובעשה זה אינו תלוי בערבות כלל, שהרי גם הנשים וגרים נצטוו בו,

דנשים כתב החינוך דנוהגת עשה זה גם בנשים, ותנן בקידושין דף כט כל מ"ע שלא הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין, וע"ש בש"ס דף לד מהיכן נפק"ל ומינה יש ללמוד דגם נשים חייבות בעשה זה דאינו תלוי בערבות, דערבות אינו אלא במי שיש כח בידו בכח הזרוע להעמיד אותם על דת, ובזה לא נצטוו נשים, אבל בעשה דתוכחת דהיינו לדבר לו ברוח חן ותחנונים ולהורות לו דלא זו הדרך אה"נ שחייבות גם הנשים, ואדברא נשים נצטוו גם כשיש כח בידו לא לכופו ולהכות לו עד שיחזור כי אם בדברי תוכחות בלשון רכה, אבל האיש אינו נפטר בכך אם יש כח בידו, דאף במ"ע אמרינן מכין אותו עד שתצא נפשו כ"ש בל"ת כשיש כח בידו דחייב לעשות כל הבא מידו למונעו מאיסור.

וגם ממ"ש בשבת דף נה מוכח דגם על הספק אם יקבלו חייב להוכיחם וכ"כ התוס' שם בד"ה ואע"ג ע"ש, וזה לא שייך כי אם כשאין הכח בידו, והרא"ם הביאו הל"מ שם כתב דגם בודאי לא יקבלו חייב בעשה אלא דפטור מעונש ע"ש ובדברי רבני האחרונים על זה, ולדברי כולם נראה דכי אצטריך עשה דהוכחה היינו כשאין הכח בידו דאז פטור מערבות כמ"ש בשבועות דף לט, אבל חייב בתוכחות עכ"פ, ונפק"מ טובא דבערבות נתפס על אותו עון שעשו כאלו עשה הוא, אבל באין כח בידו ולא הוכיחו אינו נענש על עונות שעשו כי אם על ביטול עשה דתוכחת, וכ"כ הרב גינת ורדים שם על פי דרכו.

ומינה לא קשה להרא"ש לכל הני סוגיי, דהתם מצד עשה דהוכח תוכיח הם שישנו גם באנשים על הנשים ובנשים על האנשים אע"ג דליתנהו בערבות, וכן אשתו של ר"ח בן תרדיון שנענשה על שלא מיחה בבעלה היינו מצד העשה, דבשעת השמד ובעידן ריתחא ענשי גם אעשה, וממקומו מוכרע שהרי לפרש"י שם גבי רחב"ת על חטא קל נידון וגם בתוס' לפי מ"ש שם אין בחטא עון לאו ועשה, וע"כ צ"ל דעידן ריתחא ובשעת שמד שאני מעין מ"ש בפרק התכלת, וכ"נ שם ממ"ש כל מי שיש שבידו למחות ולא מיחה נענש עליו,

דהכא על כורחין לא היה בידה דמה כח יהיה לאשה נגד בעלה ונהפוך הוא שהיא כבושה תחת ידו וגם שאר כסות ועונה בידו הוא כי ע"כ ע"כ מאי דנקטו כאן דמי שיש כח בידו למחות היינו לפחות בדברי תוכחה וריצוי אולי ישוב, וע"כ אמרו נענש עליו ולא נתפס עליו דאינו נתפס על עונו אך נענש על ידו במה שביטל עשה דתוכחת, ונשארו קיימים דברי הרא"ש ורבינו יונה דאין ערבות כלל לנשים וכאמור.

הכלל העולה מכל מ"ש, דאיש שאכל כזית אינו מוציא אשה שאכלה כדי שביעה, וכן בשאר מצות אם כבר יצא י"ח אינו מוציא אשה לפי דברי התוס' ורבינו יונה דפשט דבריהם מורים דגם האנשים אינן ערבין לנשים...

מערכי לב: [לבעל "חקרי לב": דרשה קי"ז: ערך קיום המצות דף רמה.]: ...והנ"ל <רנד> בפשט הכתובים [-פ"א דתהלים] שידוע דאחד מרמ"ח מצוות עשה היא מצות תוכחת לרואה לחבירו שבא לעבור איסור, מצוה להוכיחו כדי שיפרוש כדכתיב הוכח תוכיח לעמיתך, ואמרינן בפ"ג דערכין עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמאל אמר עד קללה ור"י אמר עד נזיפה,

❖ עיקר המצות רק כשנזדמן לפניו חוטא

ונ"ל דמצות תוכחת אינו כשאר מצות שצריך לרדוף אחריהם שילך במקום עצת רשעים למחות בהם עד שיכוהו, אלא דאם נזדמן לאדם שראה אדם בא לחטוא, להוכיחו, שהרי אמרו בפרק הבא על יבמתו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, ופרש"י שמצוה שלא להוכיחו שאין חיוב שלו כי אם שאינו ברור לו שאינו נשמע תוכחתו, ע"ד שאמרו בפ"ה דשבת אמרו לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי, וכיון דשניהם מצוה אם יוכיח ומקבלי ומצוה שלא להוכיחם אם לא יקבלו והדבר ספק, דהיינו כשנזדמן לפניו ענין תוכחת אבל לא לרדוף אחר מקום עושי רשעה.

ומה גם דאמרינן בביצה דף לא הני נשי דאכלי ושתו עד שחשיכה ולא אמרינן להו מיד דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וא"כ כשלא יקבלו משוי להו מזידין טפי, ודוקא בברור לו דמקבלי תוכחת, וכן בגדול הבית וגדול העיר, מצוה לרדוף אחר מצות תוכחת, אבל באינו ברור לו אם מקבלי אם נזדמן לפניו חייב להוכיח ולא שיהא חייב לילך במקום עושי רשעה להוכיח כנ"ל...

ובכן נבאר הכתובים אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, שאינו רוצה לומר שלא הלך לעשות כמותם דאין זה מאושר... אלא הכוונה שלא הלך למקום עצת רשעים להוכיחם על הספק כיון דקרוי לודאי דלא מקבלי, מאושר הוי אם לא ילך להוכיח כי אם כשנזדמן לפניו, וכן בדרך חטאים לא עמד להוכיח על ספק, וכאן הוסיף דאף דלא הוחזקו להיות רשעים שהוא ודאי דלא מקבלי אלא אפילו הוחזקו להיות חוטאים, כל דלא בריר ליה דמקבלי, אינו חייב אחרי מצות תוכחה...

שם: [דרשה קכ"ד: ערך תשובה דף רנו:] באמת אמרו מנהגם של ישראל תורה היא, דיומא כי האידנא קורין אותו 'שבת תשובה' והזקן שבהם אומר להם דברי כבושים לעורר את העם בתשובה, אע"ג דלכאורה לא נצטוינו בזה בעשה דהוכח תוכיח כי אם בעת שרואה דבא לעבור על האיסור אז הוא דצריך להודיעו ולהפרישו כפשטיה דקרא, וכן מ"ש בשבועות דף לט וכשלו איש באחיו מלמד דכל ישראל ערבים זה לזה, ומסיק הש"ס דהיינו כשיש בידו למחות, והוי התם נמי בעת שיעבור האיסור או לאחר שעבר והוא לא ידע באיסור, אבל רשע דעבר עבירה במזיד ואין בידו למחות, דיהיה חייב האדם להודיעו דרכי התשובה ולהחזירו ברשעו אין לנו לימוד ברור לזה.

כי אם בזאת מ"ש הרמב"ם בפ"ו מהלכות דעות וז"ל הרואה בחבירו דחטא או שהולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו' יע"ש, ואע"פ די"ל דאיירי לבר? ? במי שלא ידע שדבר זה אסור אבל ביודע לא, הלא מדבריו בספר המצוות עשין ר"ה מבואר דבכה"ג חייב.

ונראה לי דלימוד זה הוא עשה מדברי קבלה מדכתיב ביחזקאל סי' ל"ג (פסוק ז והלאה) – "ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני. באומרי לרשע רשע מות תמות ולא דברת להזהיר רשע מדרכו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו, הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת. ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה. אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל".

...וחרוך מן המכוין נ"ל לפרש במ"ש בקידושין דף לב הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה, אלא אומר כתוב בתורה כך יע"ש, ומשם למד הרמב"ם בפ"ה דת"ת דאם ראה לרבו עובר על דברי תורה אומר לו למדתנו רבינו כך וכך, הרי מבואר דלאביו או לרבו אע"ג דחייב להוכיח אינו מוכיחם מעצמן כשאר כל אדם אלא צריך לומר דבתורה כתוב דבר זה לאיסור.

ונ"ל דהוא הדין לרבים, דכבוד הרבים עדיף מכבוד אביו ורבו, שהרי משה לא נענש אלא עמ"ש שמעו נא המורים, וכן ישעיה עמ"ש ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב כידוע, ובסוטה דף מ אמרו אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת ציבור עליך דהרי הכהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי השכינה יע"ש. ולפי שבכאן נצטוו להוכיח בין ליחידים ובין לכל ישראל כדכתיב אח"כ כן אמרתם לאמר כי פשעינו וכו', דהיינו רבים, וכתיב באומרי לרשע וכו', והיינו ליחיד, והרי הוכחה לרבים אינה כהוכחה ליחיד ולומר לו דאם לא יחזור בתשובה ימות אלא צריך לתהיה ההוכחה בכבוד ותהיה אזהרתו מפי הגבורה או כך כתוב בתורה מפני כבוד רבים כדקיי"ל באביו ורבו, לזה אמר והזהרת אותם ממני וכדכתיב אח"כ גבי רבים חי אני נאם ה' דהזהירם מפי הבורא...

מתן שכרן של מצות: (לבעל פרמ"ג, ונדפס גם תחת השם "תיבת גמא"): חקירה <רנ>

ד: במצות עשה הוכח תוכיח: שאלה: בענין מצוות עשה

האמור בתורה פרשת קדושים שהיא מ"ע כמ"ש הר"מ ז"ל בהל' דעות בפתיחה ו' להוכיח, וביאר בפרק ששי שם ה"ז מצוה זו, יש בו חקירות רבות.

א' הנה הוכח תוכיח מצות עשה בפני עצמה היא ואם לא מוכיח לחבירו ביטל מצות עשה, מלבד זה יש לו עונש מטעם ערבות כמ"ש הר"מ ז"ל בהל' דעות פ"ו ה"ז כל מי שיש בידו למחות ואין מוחה נתפס עליו, וכן הוא פשוטה דקרא 'ולא תשא עליו חטא' כתרגומו ולא תקבל על דיליה חובא, אם הוא דוקא בלא תעשה שעובר במעשה, הא בשב ואל תעשה אין בכלל הערבות, ואת"ל אף על שב ואל תעשה כמו לאוין שאין בהם מעשה ג"כ מחויב להוכיחו, מ"מ במצות עשה שרואה שחבירו אינו מקיימו אינו מחויב להוכיחו, דמדין ערב נלמוד שהערב מחויב שלא יפסיד המלוה מזומן הקרן, אבל שירויח דוקא בממון זה לא מצינו ערב, ומצות עשה הוא להרויח ולקנות קדושה ולזכות ע"י לעוה"ב, משא"כ לא תעשה חוב הוא שמפסיד המזומן. [ואין זה מסקנתו ע' בהמשך]

ובכלל זה הא דאמרו במנחות (מא). בציצית דמענישין אעשה בעידן ריתחא כתבו תוס' דוקא בציצית שאין מחויב לילך בטלית עם ציצית יע"ש משא"כ בשאר עשין היו מענישין תמיד

כמו בסוכה שאינו יושב לולב שאינו נוטל וכדומה דהיו מכין אות [עד שתצא נפשו; ת"ג] ואף עבר הזמן היה חייב מכות מרדות. ובס' שושנת העמקים ביארנו זה יפה בכלל מכות מרדות אי קי"ל זה דוקא במצוה שיש בה עשיה משא"כ במ"ע תוכחה דהוה דיבור בעלמא י"ל דלא היו מכין ומענישין עליה בב"ד של מטה וה"ה בב"ד של מעלה כ"א בעידן ריתחא,

או י"ל דמ"ע שמתן שכרה בצידה אין בב"ד של מטה מענישין עליה כמבואר בחולין קי. א"כ אפשר ה"ה במ"ע שעונשה בצידה, ולא תשא עליו חטא הא לא הוכיח מלבישין אותו בגדים הצואים כענין יהושע כהן גדול וכל כה"ג אין בב"ד של מטה מענישין עליו, ולפי"ז ה"ה למעלה אין מענישין אם ביטל מ"ע תוכחה כ"א בעידן ריתחא הא שלא בעידן ריתחא אין מענישין משמים בעוה"ז, כי אם אחר המות מלבישין בגדים הצואים לזה, או נפק"מ בלא הוכיח חבירו בביטל עשה אם נאמר דבעשה לא שייך ערבות. ולפי"ז צדק הגאון בעל פני יהושע במס' כתובות ע"פ השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה, דעבר על מ"ע תוכחה שלא הוכיח לאנשי סדום, וכשיצא השמש על הארץ הקב"ה כועס שמלכים מניחים כתריהם כו' ובעידן ריתחא מענישין וכו', ולכך הוצרך לברוח לצוער, ומיהו בלא"ה אין בן נח מצווה על תוכחה דלאו מז' מצות דידהו הוה ואפילו נימא קיים כל התורה כולה ולמד מאברהם, בבן נח לא שייך ערבות, והבן זה, אלא הגאון ז"ל אמרה דרך רמז.

החקירה השניה, אם הוכיח חבירו מיראת העונש אם מקבל שכר או לא, כי בכל המצוות <רנו> אע"פ שעשה מחמת יראה מקבל שכר, כי טבע האדם בשביל הנאה מועטת סבר וקיבל לסבול אח"כ עונש גדול וחמור יותר מהנאה שנהנה, הלכך כשגבר וכבש היצה"ר יש לו שכר, משא"כ בתוכחה כיון שאם לא יוכיח מגלגלין עליו עונות חבירו ומה לו לצרה הזאת והנאה אין לו מזה א"כ אין מקבל שכר כ"א בקיים המ"ע מאהבת ה' ואהבת לרעך כמוך כאמור. גם אם מחויב להוכיח אף לנשים ועבדים וגרים ואם הם בכלל הערבות.

ואשוב לראשונה, דודאי אף על מצות עשה מחויב הוא להוכיח ובכלל הערבות הוא שהרי מבואר בר"ה (כט.) כל המצות אע"פ שיצא מוציא פירש"י מטעם ערבות (ועמ"ג א"ח סי' קס"ז אות מ') מבואר אף מצות עשה דשופר וכדומה בכלל ערבות הוא. ונשים וגרים נמי בכלל ערבות הם (מפרשת נצבים אין ראיה כן כן), ועיין רא"ש פ"ק דברכות כ: ובפ"ק דקדושין לג גבי מצות עשה שהזמן גרמא, דמ"ש דאינן בכלל ערבות היינו אם נאמר דאין נשים חייבין במצוה זו אינן בכלל ערבות, אבל המצוה שחייבין בה ישנן בכלל ערבות, אנו עליהן והן עלינו.

וכמה ראוי להשתדל במצוה זו כמ"ש ז"ל אם אדם אחד חולה בא' מאבריו כל טצדקי דמצי למיעבד עביד וכל איבריו משתדלין ברפואתו, וכל ישראל כאיש אחד וכמ"ש בירמיה (נ יז) שה פזורה ישראל, ודרשו מה שה לוקה בא' מאיבריו וכולם מרגישים כך ישראל כענין שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ע"י הערבות.

והנה במגילה נאמר ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין העמים, פירשתיו כי מפורד ומפורד הפרש ביניהם, הפיזור מורה דברים מפורדים רחוקים זה מזה, והפיזור הוא דבר אחד גשם מחובר ויש בו פירוד, עיין במאיר נתיב בשורש פרד, ועמו פרד הבא מסוס וחמור וכדומה, גשם א' ויש בו ב' צדדים, כן ישראל כאיש א' ושורש א' ואע"פ כן פירוד הלבבות, וכשהם בשוק כל אחד פונה לדרכו והם בערך פיזור, וכשבאים לבית הכנסת ולביהמ"ד נראים כאיש אחד וגוף א' אפילו הכי הם מפורדים. וידוע בעו"ה אם יעמוד אחד ויאמר דבר הגון יאמר חבירו בהיפך, וכל זה גורם שהם טרודים בדאגות [בין העמים; ת"ג] משא"כ בהיותם בשלוה [בא"י; ת"ג] וודאי היו משריין מתלעות רשע, וז"ש בשופטים י"ד ויבואו כרמי תמנתה, כשם שכרמיהן כלאים כך בנותיהן כלאים בפלשתים, עיין ילקוט, כי הבן הנולד מן מישראל ופלשתית יהיה חצי וכו', ע"כ יראה כל א' מישראל להדריך חבירו לדרך הישרה ושנהיה כולנו באגודה אחת.

ואפילו רשע גמור מצוה להוכיחו כמ"ש עמיתך אפילו אם אינו חברך עמיתך הוא, ול"ש לומר אוקי מילתא אחזקא מסתמא לא יקבל כמחז"ל אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי, ורמז דקיי"ל דכל היכא דאיכא לברורי בקל ע"י דיבור מבררין פסחים פ"ק וכתבנו בפריי דיש לספק אי מן התורה צריך אי מדרבנן אין מקומו פה.

יראה לי דעבדים אינן בכלל הערבות, וכן גרים יש לספק. ובפתיחה כוללת לפריי או"ח כתבנו מזה דנ"מ טובא מהא דאע"פ שיצא מוציא וכה"ג. ולפ"ז יש להסתפק הא דקיי"ל באו"ח סימן תרנ"ו וביו"ד סי' קנ"ז דעל מ"ע אין צריך לבזבז יותר מחומש ועל ל"ת כל הוננו, וא"כ במ"ע הוכח תוכיח דהוה כאילו הוא עושה הלאו אם יש בידו למחות, אם מבזבז כל ממנו. שוב ראיתי ביו"ד קנ"ז מפורש להיפך דאפילו פחות מחומש אין צריך לבזבז, אלא שם משמע דביש סכנה בגוף הא באין סכנה מחויב כל הוננו באפשר, ובדרכי משה שם מבואר דאין מחויב להוציא ממון אפילו שאין סכנה, ואין כעת בידי תשובת מהרי"ו ואי"ה במ"א יבואר. והנה בל"ת שאין בו מעשה כמו להניח חמץ בלא ביעור וכדומה י"ל דאין מחויב לבזבז ממנו דבר"ס בי"ד שם שוא"ת שאני ה"ה זה, ובתוכחה י"ל הוה כעושה הוא בידים מחמת הערבות (והיינו בנתחמצה בפסח וכדומה) ואין מקומו פה.

והנה מצות תוכחה הוא לעמיתך, הא רואה קטן עובר עבירה משמע דאין ב"ד מצווין להפרישו ואף בדברים אין מצוה, וכן חרש ושוטה כה"ג, הא סומא חייב בכל המצוות מן התורה ובכלל ערבות, ועמ"א או"ח סי' נ"ג אות ט"ז בזה. ואם הוא י"ג שנים ולא הביא ב' שערות דהוה קטן עד רוב שנותיו (כמבואר בר"מ פ"ב מה"א ואה"ע קנ"ה וקע"ב ואו"ח סי' נ"ה ה"ה יע"ש) אם צריך להוכיחו, ויראה דצריך להוכיחו ולמחות בידו דספק של תורה לחומרא אע"ג דרובן אינן סריסים ואזלינן בתר רובא ומה"ט מחזיקין שם לקטן מ"מ במיתה לא אזלינן בתר חזקה ורובה מדרבנן להמעיין באהע"ז באשת איש, ובחולין בסופו גבי גר בספק חלה יע"ש ברש"י, וקיי"ל כל שיש בידו למחות ח"ו חייב כמ"ש והתוית וכו' כמה עונשו גדול והבן.

ואגב גררא אכתוב... [בענין לסמוך על שליח ששלים שכר שכיר וכו']

ואמנם כן כבר אמרו חז"ל תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע וראוי להוכיח, ועיין בר"מ הלכות דעות פ"ו הלכה ז' ח' ט'. והנה אבאר לקמן לשונו אי"ה בשאלה ה', וכאן אכתוב מה דקשה ליה מ"ש בהלכה ט': מי שחטא עליו חברו ולא הוכיחו שהיה הדיוט ביותר או דעתו משובשת ומחל לו בלבו ולא שטנו הרי זה מידת חסידות שלא הקפידה תורה כי אם על המשטמה עכ"ל.

קשה לי הא מ"ע הוכח הוא שיחזירוהו מדרך רע לטוב, ומטעם ערבות נמי שלא יעשה כן עוד והוא חייב בדבר הואיל ולא הוכיחו, ומה גם שחטא נגד ה' ג"כ כי החטא בין אדם לחבירו הוא כפול בין אדם למקום ג"כ ואם הוא מחל חלקו חלק גבוה מי מחל, ואע"פ שהשיב הגזילה צריך וידוי וכפרה, א"כ למה אין מצוה להוכיחו שיתודה ויודיע לו שחטא, ובכסף משנה כתב זה פשוט ולא הראה מקומו וצ"ע.

ואפשר לומר דמשכחת חטא בין אדם לחבירו ולא יהיה בו שום חטא למקום, כמ"ש מהרש"א ז"ל שבת (לה) מאי דסני עלך לחברך לא תעביד ולא מאי דרחים לך תעביד לחברך, דלא נצטוינו כ"א שלא להרע לחבירו יע"ש, =וא"כ י"ל מי שחטא על חבירו כה"ג הוא ואם מחל לו א"צ להוכיחו כה"ג, וקצת דוחק ואי"ה יבואר בחקירה ה' עוד בזה.

=נדפס גם תחת השם "תיבת גמא" ויש קצת שינויי לשון וציינו קצת בסוגריים / בתיבת גמא כאן הגירסא: ...ואי"כ י"ל מי שחטא על חבירו כה"ג אם מחל לו אע"פ שמנע ממנו טובה הרבה ע"י אם מחל לו שפיר דמי כי בקרא כתיב ולא תשנא אחיך וכו' הוכח כה"ג הוא ואם מחל לו א"צ להוכיחו כה"ג, וקצת דוחק ואי"ה יבואר בחקירה ה' עוד בזה.

מתן שכרן של מצוות: חקירה ה: [תחילה החקירה נעתק במצוה של הלבנת פנים עיי"ש]

<רנח>

...ויש לי הרהורי דברים במ"ש הר"מ ז"ל פ"ו מהלכות

דעות והנני פורטם בעזה"י. (א) מ"ש בהלכה ז' הוואה בחבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב, מהו 'דרך לא טובה', אם לומר שעבר על דרבנן וסייג וגדר, עבירה היא, ובפרט לדעתו ז"ל בשורש הא' במנין המצוות כל דרבנן ד"ת הם מלא תסור, ואולי כי המותרות אף על פי שמותרין המה דרך היצה"ר לפתות תחילה אל המותר ומן המותר אל האסור וכמ"ש בערכין שם כ"פ ראיתי ממנו 'דבר מגונה' וכן הוואה בחבירו 'דבר מגונה' אע"פ שאין עבירה, רק לת"ח מגונה להרגיל עצמו לדברים כאלה ומצוה להחזירו לדרך הישר, אם אבדת ממנו לא תוכל להתעלם כ"ש גופו ונשמתו כמ"ש רבינו יונה בשערי תשובה שלו.

והנה בהלכה ז' כתב דברים שבינו למקום מכלימין אותו, ובהלכה ח' כתב בדברי שמים מכלימין אותו, ועוד איך יצויר בין אדם לחבירו ולא יהיה בו חלק גבוה, עיין פר"ח או"ח סי' תר"ו, גם מש"כ בדברי שמים מכלימין אותו ברבים כדרך שעשו נביאי ישראל, והרי הוכיחו ברבים על עבירות שבין אדם לחבירו יותר מבין אדם למקום, כמו שמצינו (עמוס ז') שהוכיחו על איפות ומידות שקרים וגזל ורציחה וכדומה, ואביון בעבור נעלים, ומתי יעבור החודש כו' הרבה מזה. ועוד לא שבקת חיי לכל בריה כי יגזלו כל ממון הצדיק ולא יתבעו בדין להכלימו ברבים, אם לא שנאמר ממון שאני.

אבל הנראה דודאי יש בין אדם לחבירו ואין בו דברי שמים כלל, כמו המונע טובה מחבירו או ביזהו בינו לבין עצמו, אז ברבים אין לו לביישו, אבל בדברי שמים אע"פ שהוא בין אדם לחבירו ג"כ אם לא חזר בו מכלימין ברבים כדרך שעשו נביאי ישראל, והבן.

ומהו הנקרא בין אדם לחבירו ובין אדם למקום, הנה לכאורה כל שלא היזיק לחבירו בגופו מקרי בין אדם למקום, ובכלי יקר פרשת וירא והנה איל אחר כו' כתב אדם הראשון חטא רק לה' הקריב שור עם קרן א' במצחו זקוף למעלה, משא"כ לדורות חטא בין אדם למקום נקרא ג"כ בין אדם לחבירו דכל ישראל ערבים זה בזה, וחוטא א' [יאבד טובה הרבה], לכן כפרתו איל בעל ב' קרנים לימין ושמאל, שמקלקל אורך ימים בימינה ושמאלה עושר וכבוד ע"ש.

וא"כ משמע כ"ש אם פיתה לחבירו כו' או עשו בשותפות כמ"ש כל שאחרים לומדים ממנו הוי בין אדם לחבירו. וז"ש דהמע"ה אלמדה פושעים דרכין, כי לפי חשיבותו היה נחשב לחטא ולמדו ח"ו אחרים ממני.

ולפ"ז לא יצויר בין אדם למקום כי אם בעבר בצנעה כמ"ש הנסתרות לה' כו'. וא"ת כך תריץ לי מ"ש מהרי"ק בשורש קכ"ט הביאו אליה רבא ופר"ח באו"ח תר"ז, אם בא על פנויה באונס או בעת עילופה מיקרי בין אדם לחבירו עד שירצה חבירו וברצונה מקרי בין אדם למקום כי דברי הרב ודברי התלמיד כו'. ויש להסתפק אי מ"ש בעת עילופה הטעם שהכשילה בעבירה וה"ה שוגג נמי, או דילמא הטעם שמביישה, אבל בלא"ה בין אדם למקום מקרי ויש לו עבירת עצמו ולא דלפני עור כו'... [ההמשך במצוות הלבנת פנים עיי"ש]

אבני נזר: יו"ד סי' תס"א: הלכות נדוי וחרם: ב"ה אור ליום ג' ראה תרל"ט לפ"ק. שלום

<רנט>

וכל טוב לכבוד אאמ"ו הרב הגאון הגדול המפורסם נ"י עה"י פ"ה כקש"ת מו"ה זאב נחום נ"י, מכתבך הגיעני, (א) על דבר האיש הבליעל הגנב החצוף המפורסים ברשעו את כל התעבות האלה עשה ועשה בתי זונות ר"ל להחטיא את הרבים, ובעיקר הדין שנסתפקת אם מחויבים להוכיחו, אינני רואה מקום שלא להוכיחו:

(ב) כי מדברי הנמוק"י (פרק הזהב) שפירש עמיתו עם שאתך בתורה ובמצוות, לא מנה ?? דוקא ירא השם, צריך לפרש דלרשע מותר להנות אונאת דברים על רשעתו כענין שאמרו בפסוק ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך, שהפירוש ג"כ שבדבר זה עצמו, כמו שאמרו בגמרא ברבית == וכן בבני ממזר == מאחר שהולידו בעבירה, וכן לענין מי שפרע שמוותר לקללו על דבר זה שאינו עומד בדיבורו, אבל שימעט רשע מעמיתו לגמרי אי אפשר דא"כ גם אונאת ממון יהיה מותר, ובפ"ב ברשע דבכורות == לא אימעט מעמיתו אלא עכו"ם. וא"ת גם בזה הואיל ועבריין הוא אין להוכיחו על זה, הלא כל מצות הוכח תוכיח בעובר במזיד, ואדרבא מבואר במג"א (ס"ו תר"ח) ובהרב ז"ל בשו"ע דבשוגג ליכא עשה דהוכח תוכיח. וא"ת משום שהוא עבריין בעבירות אחרות הא ודאי משום זה לא אימעט מעמיתך, דלא אימעט אלא גוי כנ"ל. ואפשר לומר דמה שאמרו בערכין במצות תוכחה עד כמה עד הכאה עד קללה כו', דכשהוא רשע שאינו מקבל תוכחה כפי שיעור הנ"ל, שוב אימעט מעמיתך שלא יהיה מצוה להוכיחו עוד:

(ג) והנה אם הדבר ברור שלא יקבל שאמרו בגמרא דיבמות כשם שמצוה כו' כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, חילק בנמוק"י בין יחיד לרבים, וכפי הנראה משמעות הרמ"א וכן כתב הרב ז"ל מלאדי בשו"ע להדיא, שהחילוק בין להוכיחו ביחיד בין להוכיחו ברבים, ובנמוק"י אפשר לפרש כן, אך לא משמע כן דא"כ מה הקשה משבת דא"ל לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, הלא אפשר שיוכיח כל יחיד בפני עצמו. ובריטב"א מקור הדין מפורש להיפוך, וז"ל כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, פירוש לרבים אבל לחבירו עד הכאה, הנה מפורש שאין חילוק בין לומר ביחיד או ברבים רק החילוק אם להוכיח ליחיד או לרבים:

(ד) ונ"ל לפרש דהנה בפרק המביא דאפילו בדאורייתא מוטב שיהיו שוגגין ואל יהי מזידין, ובספר יראים (ס"ו ל"ז) דאפילו הוא מזיד אמרין הנח להם לישראל כו' דכשם שאין להרבות עונשין משוגג למזיד כך אין להרבות עונשין משאינו מותרה למותרה, אלא דמ"מ כיון דכשעבר במזיד איכא עשה דהוכח תוכיח עמיתך ואין אומרים לו חטא לעבור על מצות עשה כדי שיזכה חבירך, ודוקא בשוגג דליכא משום עשה דהוכח תוכיח [וכן משמע במג"א (ס"ו תר"ח) וברב ז"ל מלאדי בשו"ע שלו דבשוגג ליכא עשה] רק משום ערבות שמחויב שחבירו ג"כ יקיים המצות ולא יעבור עבירות. וכיון שברור לו שלא ישמע ובין כך ובין כך יעבור, ליכא משום ערבות, ועל כן אסור לו להוכיח שמרבה עליו עונש. אבל במזיד דעשה דהוכח תוכיח מצוה ידידה הוא, יציית חבירו או לא, אין אומרים לו חטא כנ"ל, וכן מבואר במג"א (ס"ו תר"ח סק"ג) דעשה דהוכח תוכיח בכל ענין אף אם ברור לו שלא ישמעו והם דברי הגהות מיימוני (פ"ו מה' דיעות אות ג') בשם רא"מ. וכן מסתבר שלא נכתב טעם המצוה בתורה בשביל שישב מדרכו. ועוד דאף שברור לו שלא ישמע מ"מ יש בחירה ואפשר שיתיישב וישמע לתוכחתו וע"כ שם תוכחה עליו, ואף אם לא ישמע הוא קיים מצוותו, על כן הוא יעשה את שלו להוכיחו, ודוקא בחיוב ערבות שאין התוכחה מצוה בעצם רק שלא יעבור חבירו, ואם ברור שלא ישמע אין חיוב, משא"כ בחיוב הוכח תוכיח דמצוה ידידה הוא.

==צ"ע איפה ראה זה שם (והזכיר זה גם בסימן א') ועיין בצל החכמה (ג' כא' אות יד שעמד בזה, וכן במאמר של ר"י גרשוני עיי"ש ==בכל דבריו מוכח כי לא ראה את היראים השלם ורק הנדפס ודברי הגהות מיימוני ולכאורה נפל כל הבנין ועיין

(ה) וע"כ דברי הגמרא דפרק הבא על יבמתו אפשר מיירי דוקא בעובר בשוגג דליכא משום הוכח תוכיח רק משום ערבות, ובאינו נשמע ליכא חיוב ערבות. ועל כן לא הביא הרמב"ם דין דכשם שמצוה כו' כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, בהלכות דיעות דמיירי מעשה דהוכח תוכיח, רק בהלכות שביתת עשור בנשים שאוכלות עד הלילה ואינם יודעות שעושות איסור:

(ו) אולם הריטב"א והנמוק"י מפרשים הסוגיא דפרק הבא על יבמתו כפשטא בעובר במזיד, וזה שחילקו ריטב"א ונמוק"י בין יחיד לרבים דמפורש בתוס' גיטין == בהאי אמתא דעבדי בה אינשי איסורא וכפו רב לשחררה אף דאיכא עשה דלעולם בהם תעבדו ואין אומרים לו חטא כו', דמצוה דרבים שאני, וע"כ טוב לו שיעבור על מצות עשה ולא יתרבה העונש על רבים, ועל כן אפילו במזיד מצוה שלא לומר להם:

(ז) והנה בעברייך הזה חוץ מזה יש סברא ג"כ דלאו דלפני עור מפורש בתורה. ומסופק אני בזה אם הפירוש דוקא בדבר שהצדוקים מודים בו ולפני עור אין הצדוקים מודים דמפרשים כפשטו. או הפירוש דוקא דאתי מדרשא ואינו עיקר המצוה כמו תוספת יוה"כ"פ דעיקר האיסור יוה"כ"פ עצמו אבל לפני עור שקיבלו שזה עיקר הלאו מה נ"מ מה שאין הצדוקים מודים. ואין לי מקום לעמוד על כוונתם כי טעם דבריהם אינו מובן לי. כי ברב ז"ל מלאדי ראיתי שכתב שבדבר המפורש מחויב להוציא עצמו מערכות, ואני תמה אטו דברבנן ליכא ערכות הלא כל הברכות אעפ"י שיצא מוציא ורוב ברכות דרבנן. ועוד כיון שאף אם יוכיחנו יעבור, מה חיוב ערכות איכא, לכן הטעם נעלם ממני. ובספר יראים הנ"ל משמע שאין לחלק כלל אם מפורש בתורה או לא, מ"מ עברייך הזה מחויבים להוכיחו בין ביחיד בין ברבים ולרדפו בכל מיני רדיפות:

(ח) ולדעתי ג"כ אין ברור שלא יציית, ואעפ"י שחטא ישראל הוא, אם יוכיחנו בדברים רכים אולי יתעורר בו ניצוץ בישראל שיש בו וישוב מדרכו הרעה, הגם שהדבר קשה כי כבר החטיא הרבים ואין מספיקין בידו לעשות תשובה, אולי זכות הרבים שמכאן ולהבא שלא יחטאו עוד יעמוד שישוב, ובפרט אם יתרו בו רבים שירדפוהו אפשר שישוב מיראה:

(ט) ובענין הרדיפה אני מסופק שאפשר דינו כמוסר ממון דנחשב רודף, אף שאינו אלא גורם רחוק משום כתוא מכמר, ה"ה בזה שגורם לחטא בגלוי עריות שמצילין אותו בנפשו. והש"ך (סי' קנ"ז ס"ק י"ב) בשם הנימוק"י דבועל ארמית אפילו בצינעה יהרג ואל יעבור, ובתוס' שבת (ד) דנחשבין כאנוסין, א"כ הוי כרודף אחר ערוה אולי יש בהם גלוי עריות יותר חמורים שבודאי יהרג ואל יעבור, היה נראה שמצוה לתתו בבית הכלא אם נוכל לפעול כדיניהם אצל הממשלה. ועוד דכיון שרבים נכשלים חשיב למיגדר מילתא ודומה לעובדא דיבמות בא' שרכב על סוס בימי יונים כו', ואפי' בזה"ז הדין כן כמבואר (בחו"מ סי"ב) וכ"ש בזה שהוא הוא המכשיל הרבים שעושין בו כל רדיפות שאפשר. אמנם אם יכולין לפעול אצל הממשלה להוציאו מאדם העיר ראוי לעשות כן דאפילו רודף גמור אין מצילין אותו בנפשו אם יכולין להצילו באחד מאבריו. אך אם הוחזק לעשות בתי זונות במקומות שהיה דר קודם לכן, אפשר בכל ענין ראוי לתתו בבית הכלא אם נוכל, ועכ"פ איך שהוא מהראוי להתאמץ בכל מאמצי כח לתת לו פאביט מאדם העיר אף אם יצטרך לזה ממון הרבה... [נשמט סימן י' שהוא מענין אחר] דברי בנך הדר"ש מצפה לשמוע בשורה טובה שנשתנה הענין לטובה. הק' אברהם.

כתב סופר: שו"ת או"ח סי' נז: תוספת ברכה מאלקי המערכה, על ראש י"ג הרב הותיק <רם> מלא פלג, תל תלפיות בעל פיפיות כש"ת מו"ה יוסף נ"י רב בק"ק ה"ב במדינת שווייץ יע"א: מעשי ידי אצבעותיו קבלתי בש"ק העבר, והודיע לי לצערו ע"ד הסוחרים במקומו מעריבים בעש"ק בעשיית מלאכתם ובמו"מ שלהם עד סמוך לחשיכה היינו בתוס' שבת, ולפי הנראה ברוב הדברים לא יחדלו מלפשוט כי כבר הורגלו ולעת עתה שוגגים הם, אם שתיקתו יפה מדיבורו מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כמה דאיתא בטוש"ע או"ח סי' תר"ח לענין יוה"כ, או דילמא שאני שבת מיוה"כ דחמירא טובא.

הנה מקור דין זה יוצא מש"ס שבת פרק השואל קמח: ובביצה ל. ובתחילה רצה לומר הני מילי דברבנן ומסיק ולא היא ל"ש דרבנן ול"ש דאורייתא דהא תוס' יוה"כ דאורייתא וכו',

וצ"ל [וצריך להבין] איך ס"ד לחלק בין דאורייתא לדרבנן כיון דמשום מוטב שיהיו שוגגים הוא מאי שנא דאורייתא מ"ש דרבנן, אדרבא בדאורייתא יש לחוש יותר שיהיו מזיד ויעבור איסור דאורייתא.

וצ"ל כיון דאי אפשר לידע בבירור גמור שלא יקבל כשיאמר לו, אולי כשיודע לו ישוב ויפרוש אע"ג דרגיל בו טובא, ובדרבנן דקיל בעיני הבריות קרוב שלא ישמע ומוטב שיהיו שוגגים וכו', אבל באיסור דאורייתא אין לסמוך על אומדנא שלא ישמעו, אולי משום חומר איסור דאורייתא ישמע ויפרוש, לכן ס"ד לחלק בין דאורייתא לדרבנן.

ודחי לא היא דאפילו בדאורייתא לא מחינן, וכתב הרא"ש ביצה ור"ן בשם י"א דוקא דבר שאינו מפורש בתורה ואיתא מדרשא כמו תוס' יוה"כ, אבל בדבר המפורש מחינן ומענשים אותם עד שישמעו. ונראה דס"ל לחלק בין מפורש לאינו מפורש, דמפורש חמיר טפי מאינו מפורש דאיתא רק מדרשא, ועיי' תוס' שבועות פ' שבועות שתיים בתרא סוגיא דחצי שיעור דדבר שאינו מפורש בקרא כמו ח"ש דאיתא מדרשא לאו מושבע ועומד הוא ועי' רשב"א ור"ן שם.

ובשיטה מקובצת ביצה כתב ג"כ משום דאינו מפורש קיל כמו תוס' יוה"כ ועי' צל"ח שם, ולולי דמסתפינא היה נ"ל דהחילוק בין מפורש לאינו מפורש לאו משום חומר דמפורש מאינו מפורש, אלא משום דכל שמפורש קרוב יותר שישמעו כשיתודע להם שיש בזה איסור ומפורש בקרא באר היטב, אבל כל דאיתא מדרשא עפ"י דרשת חז"ל קרוב שלא ישמע כיון שכבר הורגל בו ונראה לו היתר עד עתה ולא ישמע, כי לא יכנס בלבו לשמוע לדרשת חז"ל, כנ"ל.

אלא דממ"ש הרא"ש שם דוקא דידיעין בוודאי דלא יקבלו מינן אבל במידי דלא ידעין צריך למחות בידם וה"מ בדרבנן וכו' ולא היא בין בדרבנן וכו', נראה דס"ל בין בדאורייתא בין בדרבנן דוקא כשאנו יודעים בוודאי דלא יקבל אבל כשמפורש אעפ"כ צריך למחות בידם, נראה משום דחמיר מפורש מאינו מפורש דאיתא רק מדרשא דקיל והוא כמו תוס' יוה"כ דלא איתא אלא מדרשא.

והנה הר"ן בביצה כתב והך סוגיא מחלפא בסוגיא דשבת פ' השואל דשם אסיק ה"מ בדרבנן אבל בדאורייתא מחינן, וכ' דעיקר כסוגיא דביצה כיון דעבד עובדא ולא מחה להו בדאורייתא, ובשטמ"ק כ' דיש למיזל לחומרא כסוגיא דשבת, והדר כתב ואפשר דסוגיא דשבת ג"כ כסוגיא דביצה ס"ל והא דקאמר ה"מ בדרבנן לאו דוקא אלא כל שאינו מפורש ואיתא מדרשת חז"ל דרבנן קרו ליה, ועי' ברמב"ם ריש הלכות אישות ובכסף משנה שם.

ולולי דבריהם ז"ל היה נ"ל דגם דתוס' יוה"כ דאיתא מדרשא, מפורשת, דכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב, פשטא דקרא דיתחילו להתענות בתשעה בערב והוא דרשא כמפורש, דמאן דמפרש ליה לאוכל בתשיעי כאילו התענה זה רחוק מפ"י הקרא ופשטות הכתוב לתוס' יוה"כ לענין ענוי והוא כמעט מפורש באר היטב. והא דלא מחינן בהו נראה עפ"מ"ש הפני יהושע ודייק כן מלשון הרא"ש וכן הוא לשון הרי"ף דגרסו והא קחזינן וכו', משמע דקאי על נשים וכן הוא בשו"ע סי' תר"ח הנהו נשי דאכלו ושתו וכו', נראה דס"ל שדוקא בנשים אינו מפורש דהא מצות עשה שהזמן גרמא הוא ופטורים לולי דרשא דהאזרח לרבות נשים כבש"ס סוכה כח:, דרש זה בוודאי אינו מפורש ולכן לא מחינן להו, אבל לאנשים אפשר מחינן.

ועיי' ר"ן פ' שבועות שתיים בתרא ובחדושיו שם דכל דאיתא מדרשא מושבע ועומד מסיני וחמור כמפורש ורמב"ם לא ס"ל כן, וכד דייקת בלשון הרמב"ם פ"א מהלכות שביתת עשור הלכה ז שכתב וז"ל: נשים האוכלות ושותות עד שחשיכה וכו' וצריך להבין למה כתב

נשים, גם אם היה לו הגירסא כגירסת הרי"ף והא קחזינן להו וכו', בימיהם כך היה אבל הרמב"ם דדייק וכתב נשים, וכן בשו"ע, נראה דבדיוק כתבו כן דוקא נשים לא מחינן בהו דמה שחייבום בתוס' ענוי אינו מפורש ולא בא רק מדרשא ממשמעות ה' יתירה דהאזרח, אבל באנשים מחינן, כנלפענ"ד נכון ועיין.

וכל זה בתוס' ענוי דיוה"כ אבל בתוס' מלאכה ביוה"כ גם להסוברים שהוא דאורייתא ובכלל ועניתם הוא דלא הרמב"ם דס"ל דלא ילפי' רק לענין ענוי דאכילה ושתיה, מ"מ אינו מפורש כ"כ בקרא כמו תוס' דאכילה ושתיה, ודומה לנשים דאכלו ושתו בתוס' יוה"כ דלא מחינן להו כנ"ל. וכ"ש תוס' שבת ויו"ט דס"ל לכמה פוסקים שהוא דאורייתא ועיין סי' רס"א ס"ב ובמג"א סק"ט, ויצא מקרא דתשבתו שבתכם, ודרשינן לשבת ויו"ט באם אינו ענין ליוה"כ, ודרש זה בוודאי לאו מפורש בקרא הוא דלא חמיר מהנהו נשי דאכלו ושתו בתוס' יוה"כ דלא מחינן להו כנ"ל ברור לדינא.

ועוד נ"ל לפי גירסת הרי"ף ורמב"ם ורא"ש דאכלו ושתו עד שחשיכה דנשים היו עושות כן, י"ל דאפשר דוקא לנשים אין מוחין דליכא ערבות בנשים כמ"ש הרא"ש ברכות דנשים ליתנייהו בערבות, וצריך להבין דמ"מ צריך להוכיחם ולמחות על ידם שלא יכעסו לפני המקום, ונ"ל דלא מתפסי עלייהו כשלא מוכיחים אותם ועיין שטמ"ק בשם ריטב"א אם במזיד עוברים צריך למחות על ידם ואם לאו מתפסים עלייהו דכל ישראל ערבים זה בזה, נראה דחייב התוכחה ועונש למאן דלא מוכח משום ערבות הוא, ונשים שאינם בערבות לא מענשי עלייהו, ומ"מ מצוה להוכיחן כדמוכח מדאמר מוטב שיהיו שוגגים וכו', ולולי כן היה חייב להוכיחם, וי"ל דוקא בנשים אמרינן מוטב שיהיו שוגגים כשנראה לנו שלא יקבלו, וכיון דאין חיוב כ"כ להוכיחן לכן מוטב שיהיו שוגגים, אבל אנשים דחייב להוכיחם מדאורייתא מהוכח תוכיח כדאמרו ז"ל מנין לרואה דבר מגונה בחבירו שצריך להוכיחו דכתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ואם אינו מוכיח מקבל עונש מצד ערבות שקבלו ע"ע, ואפשר דלא אמרינן מוטב שיהיו שוגגים דאולי יאבה לשמוע, ולפמ"ש הרא"ש ור"ן דבמפורש צריך להוכיח דחמיר מאינו מפורש חזינן דמה שא"צ להוכיח כשאינו מפורש קולא הוא למוכיח, וי"ל דקולא זו דוקא לנשים מטעם שכתבתי,

ואפשר דמשו"ה מעתיק הרמב"ם בהלכות שביתת עשור נשים האוכלות וכו', וכן בשו"ע סי' תר"ח דוקא נשים אבל אנשים צריך להוכיח ולא אמרינן מוטב שיהיו שוגגים, ועיין לשון השו"ע או"ח סי' שס"ה ס"ו נשים היושבות על פתח המבוי וכו' דדרבנן הוא, ועיין מג"א שהקשה גם בדאורייתא א"צ למחות ועיין אליה רבה והסכים עמו בתוס' שבת דהאמת קאמר המחבר כיון דדרבנן הוא לאפוקי מפורש בתורה, ועדיין צריך להבין למה דייק וכתב נשים היושבות, ואם כי בגמרא מעשה שהיה כך היה למה דייק המחבר והביא דין זה דוקא בנשים ודרכו לשנות בכה"ג מלשון ומעשה דאיתא בגמרא, ולמ"ש א"ש דוקא נשים דליתנייהו בערבות אבל אנשים דאיתנייהו בערבות צריך להוכיחם, וערבות איתא גם דרבנן כמבואר בש"ס ר"ה כח. ונפלאות נפלאותי על הצל"ח ברכות פ"ג שאכלו גבי ינאי מלכא שכתב דעל דרבנן לא קבלו ערבות והיה נעלם ממנו לפי שעה במח"ת סוגיא דר"ה הנ"ל.

אלא דמשמעות ש"ס אינו כן דאמר הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים, מלשון זה משמע בין אנשים בין נשים אמרינן מוטב שיהיו שוגגים וכו', וי"ל מסברא איפכא מ"מ, לא מיבעי אנשים שא"צ להוכיחם דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, דאם יהיו מזידים וכל אנשים ישראלים ערבים זה בזה יכשלו איש בעון אחיו לכן הורשה לו שאינו צריך להוכיחו כשרואה שלא יקבל ממנו מוטב לו למוכיח שיהיה זה שוגג ואל יהיה מזיד ויקבל הוא עונש על ידו משום ערבות ויכשל באיסור ויענש ע"י, אבל בנשים דליתנייהו בערבות עם המוכיח ולית ליה פסידא אם תהיינה מזידות הו"א דצריך להוכיחן אולי ישמעו, וגם

אם לא ישמעו הקולר תלוי בצוארן הלא יש בידם לשמוע ולפרוש מאיסורא ע"ד הלעיטהו לרשע וכו', כן היה נראה מסברא לולי דמפורש ממעשה דהיה בנשים דגם לגבי נשים אמרינן מוטב שתהיינה שוגגות ולא מזידות ואפילו בדאורייתא, והא"ש [והא אתי שפיר] דדייק הרמב"ם ומחבר לענין יוה"כ והמחבר סי' שס"ה וכתבו דין זה בנשים לרבנות דאפילו בנשים אמרינן מוטב שיהיו שוגגים וכו', ועי' דגול מרובה סי' רע"א דמסופק דאפשר נשים ישנן בערבות עם נשים והן אינן בערבות אתנו, א"כ הוא ליתנייהו לדברינו כמובן, ובמק"א הוכחתי דגם נשים אינן בערבות עם נשים, ומתוך דברינו אלו ומדקדוק עצום שדקדקנו ברמב"ם ומחבר יש להוכיח דלא כהדג"מ ועי' בכ"ז כי כנים דברינו בעזה"ת.

וזאת תורת העולה לדינא מדברינו: (א) בין דרבנן בין דאורייתא כל שאינו מפורש ונראה מפשטא דקרא אמרינן מוטב שיהיו שוגגים בין באנשים בין בנשים. (ב) כל דנפקא מדרשא ופשטא דקרא הכי מתפרש הוא לדבר זה, כמפורש ממש שצריך להוכיחו, הגם שמשטיחות לשון הרא"ש וי"א שבר"ן לא משמע הכי, מ"מ י"ל כן. (ג) לפי עניות דעתנו דכל דמפשטא דקרא כן הוא הוי כמפורש, יש חילוקי דינים לענין תוס' יוה"כ. בתוס' דאכילה ושתיה אמרינן דוקא בנשים מוטב שיהיו שוגגים דלגבייהו נפקא תוס' מדרש בעלמא, אבל אנשים צריך להוכיח דקרא ועניתם בט' לחדש בערב הכי משמע לפי פשוטו דקרא, אבל לענין מלאכה אין תוס' יוה"כ מפורש גם לאנשים ואמרינן גם בדידהו מוטב שיהיו שוגגים וכו', וכן בתוס' מלאכה דשבת וי"ט הגם דשבת חמירא מיוה"כ מ"מ א"צ למחות דלא מצינו חילוק בראשונים רק בין מפורש לאינו מפורש, הגם דשבת חמיר, אבל תוס' דיליה קיל מכל איסורים ואינו רק איסור דשבתא בעלמא, ועיי' פרמ"ג סי' רס"א באשל אברהם סק"ט דאינו רק כאיסור חצי שיעור, והרי לפר"מ נ"י מה שרצה לשמוע מאתנו, ויתבאר לו הכל מתוך דברינו.

ומצאתי את עצמי מחוייב להעתיק לו דברים כהויתן שמצאתי ראיתי בשטמ"ק בשם ראשונים בכיצה שכתב ז"ל: והעיד הריטב"א בשם רב גדול מאשכנזים שהעיד בשם רבותיו הצרפתים ובכלל הר"י והר"מ מרוטנברג שלא נאמרו דברים הללו אלא לדורותם, אבל בדור הזה שמקילים, ראוי לעשות סייג לתורה ואפילו דרבנן מחינן וקנסין להו עד דלא למבדו לא בשוגג ולא במזיד, ושכן הוא במדרש ירושלמי, והדבר נראה נכון, אלו דברי שטמ"ק ככתבו וכלשונו.

ופשיטא שאין בדברים כאלו לדיין ומורה ומאריה דאתרא אלא מה שענינו רואות לפי המקום ולפי הזמן, ואמרו ז"ל כשם שמצוה לומר דבר שנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע דכתיב אל תוכח לץ וכו', ובאמת מצות תוכחה קשה היא מאוד לקיימה כתיקונה יותר מכל המצוות כי צריך לשקול במאזני שכלו אם יוכיח או יפה השתיקה מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. ונ"ל שע"ז הוזהרה התורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, שתהיה זהיר שלא תשא ותרכה עליו חטא שוגג להיותו מזיד ע"י התוכחה, וגם אם מזיד הוא ולא יקבל התוכחה תגדל עונו ויתרבה עונשו מאילו לא הוכיחו ולא התרה בו.

ובחידוש אגדה שלי עה"ת אמרתי לפרש בזה מאמר ראובן הלא אמרתי לכם אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש...

...גם צריך המוכיח להיות נזהר שלא לבייש בתוכחתו, והתפלל דוד המלך ע"ה הצילני מדמים, ואמרו ז"ל היכי דמי דאזיל חיורא, ומשה רע"ה נענש על שאמר שמעו נא המורים, וישעיה על שאמר בתוך עם טמא שפתים וכו', ולהשמר על כל זה צריך התבוננות ומתינות וחנינות דעת מהחונן דעת, ואין למוכיח אלא מה שענינו רואות ובלבבו ידן, ויפה אמר רבי אלעזר תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח לפי הדור המקום והזמן...

<רסא>

...אבל במצות תוכחה נאמר חוץ, כי צריך להתבונן ולהבין בשכלו איך לקיימה כל ילקלך יותר ממה שהיה, ומשתנה לפי השומעים והזמן, משא"כ כל שאר מצות התורה אין בהם שינוי וחילוף, וזהו שאמר מרע"ה מה ה' א' שואל מעמך כי אם ליראה וכו' כאשר אנכי מצוך, אבל מה שה' שואל מאתי להיות צופה ומוכיח כל אחד לפי כחו וטבעו, ענין זה קשה מאד וזהו שאמרו אין לגבי משה, היינו נגד מה הוא מחוייב ומצווה מאת ה', מילתא דידהו זוטרתא היא והבן.

ואמרו ז"ל (כתובות קה:) האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתא לא מפני דמעלי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, ואמרו ז"ל הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם וכו', ועי' רש"י שם כי מי שהוא מן הנעלבים משיראו והוא שותק ואינו משיב לו עי"ז יאמר העולב שתקיה כהודאה דמיא, ויחזק דבריו ויאמר לאחרים ראו שאינו מכחישי ועי"ז ידברו בו אחרים כי יאמינו ע"י שתיקתו, וזהו שאמרו שהוא מן הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם מאחרים ואינם משיבים מפני שאינם משיבים לעולביהם יאמרו ש"מ שאמת דיבר העולב, מקבלים באהבה היינו לא שאינם עולבים משום שלא נחשב העולבים בעיניהם והכל לפי המבייש, אלא שעושים כן מאהבה שאוהבים הבריות ושומחים בייסורין, אלא כי יאמרו, ה' אמר לו לקלל, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ועי' מהרש"א ח"א.

ולי נראה דקאי כל זה על המוכיח, דלא מרחמי' ליה בני מתא משום דמוכח להו במילי דשמיא, ושונאים בשער מוכיח ומטילים בו מום, ושומע חרפתו ואין משיב מקבל באהבה מאהבתו הנפלאה לה', גיוו נותן למכים וכבודו לכלימה, ושמה בייסורים כאלו לכבוד ה', עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, שייך לרישא דקרא כן יאבדו כל אויביך ה', היינו אז יאבדו כל אויביך ה' ויתמו חטאים מן הארץ ע"י תוכחה ומוסר, דבריו היוצאים מן הלב יכנסו ויכו שורש לבסוף, כאשר יהיו אוהבי ה' כצאת השמש בגבורתו, שאין לשמש שום תועלת כלל רק שש ושמה לעשות רצון קונו, אם המוכיח כן הוא, ואינו דורש לכבוד עצמו, ואין מטיל אימה יתירה על הציבור רק לשם שמים, ובמה יודע איפה כי כן הוא, אם הוא מן הנעלבים וכו' שומעים חרפתם וכו', עליו נאמר כן, עד"ז יאבדו כל אויביך ה', שלא יהיו עוד אויבי ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, לא לתועלת עצמו רק לעשות רצון ה' כן הוא בגבורתו גיבור חיל חילים לגבר, שפתיו ישמרו דעת, עת לחשות ועת לדבר, ואת והב בסופה, ולא יבואו עליו בסער וסיפה, כ"א תחנונים ידברו עמו בשפה רפה, כי ירגישו בלבבם שכוונתו לש"ש להציל נפשם ושב ורפא לנפשו.

הארכתי בזה לאשר הבנתי ממכתבו כי מורא עלה על ראשו, שלא יגור מפני איש כשירדע בעצמו שכל כוונתו לש"ש, שומר מצוה לא ידע דבר רע, יוסיף דעת בינה ומדע, יפיץ תורה וטהרה יהי ה' אלקיו עמו ויעל, רוח צדיק מושל ביראת ה' יעלה על ראשו ויהיה לשם ולתהילה ולתפארת כאות נפשו ונפש אוה"נ דוש"ת. פרשבורג יום ה' י"ג שבט תרי"ז לפ"ק, הק' אברהם שמואל בנימין בה"ג מהרמ"ס זצ"ל

כתב סופר: שו"ת אה"ע תשובה מז: ...מ"ש מע"כ נ"י כיון שהעמדת החופה תחת כיפת השמים לאו דינא הוא רק מנהג ישראל, כנראה מדברי רמ"א אבן העזר סי' ל"א לא צריכי דייני העיר להתקוטט עם אנשי העיר בשביל דבר זה כי עי"ז יקופח פרנסתם הקצוב להם מקופת הקהל, וציין למ"ש הש"ך יו"ד סי' קנ"ז סק"ג, על ראיה זו יש לפקפק.

וביותר היה לו להביא מ"ש מגן אברהם סי' תר"ח סק"ג בשם ספר חסידים שאם ע"י תוכחתו ישנאהו וינקום ממנו אין צריך להוכיחו עי"ש. ובאמת נ"ל דדברי הספר חסידים רק במצות הוכח תוכיח עמיתך, שאם רואה דבר מגונה בחבירו שצריך להוכיחו, באופן שישנאהו וינקום ממנו אינו צריך, אבל מי שיושב על כסא הרבנות ונתקבל לפקח על עסקי

העיר להורותם דרך החיים להוכיח ולייסר אותם בדברים ולהעמיד הדת כל האפשר, לא יחוס על עצמו רק על כבוד ה' יהיו עיניו ולבו תמיד, וזה בכלל מה שאמרו רז"ל האי צורבא מרבנן דמרחמי ליה בני מתא לא מפני דמעלי רק מפני שלא הוכיח במילי דשמיא, מ"מ הכל לפי ראות עיני המורה אם יקובלו דבריו ואם לאו, כשם שמצוה לומר וכו', ובאמת מצות התוכחה קשה מכולן מי יוכל לשקול במאזני שכלו בכל פעם אם יפה שתיקתו או לא, וכבר אמרו חז"ל דמידת הדין מקטרג אם לפניך גלויה וכו'.

ובאגדה אמרתי במקום אחר לפרש מה שאחז"ל (חגיגה יד.) לא נתקרה דעתו של ישעיה עד שאמר (ישעיה ג) ירהבו הנער בזקן וכו', וצריך להבין איך ח"ו היו שונא את ישראל עד שלא נתקרה דעתו אתמהה, ונ"ל הנה ידע ישעיה כי לא אלמן ישראל ובדור הרע מ"מ לעולם יהיו צדיקים תלמידי חכמים האוחזים אומנות אבותיהם בידיהם ותורתם אומנותם, אבל כי גם הם יענשו על שלא הוכיחו כי יאמרו כי אין תוכחתם מקובלת ומידת הדין מקטרג לפניהם מי גלוי, ולא יוכלו לשקול הדבר על נכון.

אלא דבאמת כל זה כל זמן שהתלמידי חכמים מכובדים בעיני העם ומכירים ערכם, רק יצרם מתגבר עליהם לעבור על מצות ה', אז יש פתח תקוה ברוב דברים דברי תוכחה יחדלו הפושעים וצריך להוכיח אפילו מאה פעמים, אבל אם מלעיגים על תלמידי חכמים ההולכים דרך ישכון אור תורה ויראה, שמים אור לחשך גם בוז יבוזו אותם, שוב בוודאי לא יקבלו דבריהם ולא יכנסו באזניהם לא יטו אוזן לקולם, וגלוי לפניהם שלא יקובלו דבריהם ויוצאים ידי שמים, ולכן נתקרה דעתו של ישעיה כששמע ויראה הנער בזקן ונקלה בנכבד כנ"ל, וכן בעוה"ר בדור הרע הזה, אבל לא כל המקומות והעתים שווים, ולכן אי אפשר ליעץ לחבירו אלא כל אחד יראה מה שלפניו, וה' יתקנינו בעצה טובה מלפניו לכבוד שמו הגדול.

עד כה דברתי בדבר הנוגע לתוכחה, אבל אם לא יקובלו דבריהם ויתקנו לעשות החופה בבהכ"נ אם יש נדנוד איסור למסדרי קידושין, זה צריך עיון...

מהר"ם שיק: או"ח סי' ש"ג: לברר דין מצות תוכחה: הרמ"א ביו"ד סי' של"ד בסופו <רסג>

כתב: אע"ג שחייב אדם למחות בעוברי עבירה וכל שאינו מוחה ובידו למחות נתפס באותו עון, מ"מ אין אדם חייב להוציא ממונו על זה ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה, שיש לחוש שיעמדו עליו על גופו ועל ממונו. וביו"ד סי' קנ"ז כתב: ומ"מ בדבר שיש חשש סכנה אין צריך למחות ואין צריך להוציא ממונו על זה. ובחו"מ סי' י"ב דין א כתב: ויש מי שכתב דמ"מ נוהגין עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה משום שיש סכנה בדבר שלא ימסרנו למלכות עכ"ל.

והנה לשון הרמ"א משונה בסי' של"ד כתב דאין צריך להוציא ממונו על זה, ובחו"מ כתב במקום שיש סכנה, וביו"ד סי' קנ"ז כתב דבמקום שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממונו על זה. ויש בלשונו סתירה, ובפ"ת בס' קנ"ז סק"ה הביא בשם תיבת גמא דצריך להוציא ממונו על זה, והביא שם בפ"ת דבלבוש מבואר דא"צ להוציא ממונו, והבכור שור בסוטה דף מ"ז צווח על מה שלומדין מדברי הרמ"א הנ"ל להקל מלמחות בעוברי עבירה דכוונת הרמ"א היינו דוקא בברי היזקא עיי"ש שהביא ראיות.

וכדי לבוא לכוונת רמ"א נקדים לבאר מצות עשה של תוכחה והשיטות שיש בה. הנה בב"מ דף לא ילפינן מהוכח אפילו מאה פעמים ומתוכיח אפילו תלמיד לרב, והרמב"ן והר"ן הקשו דבערכין ילפינן מתוכיח אפילו מאה פעמים.

❖ תוכחה היינו בדרך ריצוי ולשון רכה וחיוב ערבות הוא למחות בכל אופן שיועיל

ונראה דעלינו מצות תוכחה משום ב' טעמים – א' משום מצות עשה דהוכח תוכיח, והב' משום ערבות שקבלו ישראל בהר גריזים ובהר עיבל בארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. ויש נפק"מ בשורש ב' החיובים. דהנה מצות תוכחה כתב הרמב"ם במנין המצות

ובהל' דעות הוא בנחת ובדברים רכים ונכנסים תוך הלב בכל פעם ריצוי אחרת ולא ילבין פניו. וכתב בספר התורה והמצוה (מלבי"ם <?>) דלשון תוכחה בלשון הקודש כך הוא משמעות שלו, בדרך בירור והוכחה בדברים המושכות לכות בני אדם, מדלא כתיב בלשון יסר, ואפ"ה מצינו דאם לא קיבל ולא שמע בנחת ילבין את פניו וכמ"ש הרמב"ם שם וכמו שעשו כל הנביאים, וילפינן לה במו"ק דף טז מנין שמקללין ומורטין שערוותיהן ומכים את העובר עבירה שנאמר וכו', ואין הנביא רשאי לחדש דבר, וע"כ גמרא גמיר לה מהלכה למשה מסיני, וא"כ הוא גופיה תקשי למה משמע קרא בהיפוך, בפרט די"ל דלשון תוכיח בא למעט דדוקא בדרך תוכחה.

אמנם לפי האמת דהקרא מיירי אפילו תלמיד לרבו א"כ אצטרך למיכתב דדוקא בלשון תוכחה וכמ"ש הריטב"א בדרך כבוד כמ"ש למדתנו רבינו דאפילו בן אינו רשאי להיות שליח ב"ד להכות את אביו כמבואר במכות דף יב וכ"ש תלמיד לרבו, וא"כ איכא למימר דבאמת מלשון תוכיח משמע אפילו מאה פעמים דאפילו עד הכאה ובאינו רוצה לשמוע, וא"כ קשה בכה"ג הא אפילו בדרך יסורין ולמה נקט תוכיח, וע"כ אמרין דאפילו תלמיד לרב בכלל ושם בעינן דדוקא בדרך תוכחה, ושני הדרשות עולות בקנה אחד.

ויותר נראה דמשום מ"ע של תוכחה היה סגי בדברים רכים ורצויים, אבל מצד החיוב הב' היינו מכח הערבות אנו מחוייבים להשתדל למחות בכל האופן שיועיל, ונראה שזה עיקר שקשר וחייב הקב"ה להטיל עלינו הערבות לטובת ישראל ומצד אשר אהב אותם שכל אחד יעזור את חבירו לטוב, שראה והביט הקב"ה את כל הדורות וראה שהרשעים יהיו להם לשון מדברת גדולות באמרם שפתינו ומעשינו אתנו ואין אדון לנו לייסר או לקנוס אותנו, ומה לכם ולנו אם אנו עוברים על התורה וה' נתן בחירה חפשית לאדם, ולזאת הביא הקב"ה וקשר אותנו בברית הערבות. ולא לאדם לבדו דרכו אלא על כל העדה, ולזאת הרשות והחיוב ניתן להוכיח ברוב כח ועוז בעוברי עבירה להסיר ההיזק ברבים,

ולזאת מצות תוכחה שנאמרה קודם שבאנו בברית הערבות בהר גריזים נאמרה המ"ע בלשון תוכחה, אבל לאחר שקבלנו הערבות נהי שבתחילה נשאר החיוב עלינו כאשר נ-אולי חסר כאן "בתחילה אבל כבר" כי צ"ע ההמשך הלשון קבלנו מן הנביאים להוכיחם אף בדרך כפיה ונידוי כפי האפשר באופן המועיל וגם זה בכלל המ"ע של התוכחה, שגם זה בירור הדבר שמברר לו שחטא רבים יפגיע והחיוב לסלק הנזק בכל אופן שאפשר, ומי יעז פניו לומר שהחיוב עלינו לשתוק ולהיות כאיש נדהם וכאלם לא יפתח פיו בראותו סכנה לנפשינו, וזהו הוכח תוכיח את עמיתך, ולזאת החיוב עלינו למחות בעוברי עבירה בכל אופן שאפשר.

❖ שיטת היראים

ובזה מובן היטב מחלוקת הראשונים וב' שיטות בזה, דהנה לכאורה יש סתירה בערכין דף טז אמרו מצות תוכחה עד הכאה וכו' או קללה או נזיפה, וביבמות דף סה אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וביאר הרא"ם בספר יראים סי' ל"ז בוודאי כל שאנו יודעים שאינם מקבלים התוכחה אין להוכיח בין שעושים בשוגג או במזיד דכשם שאמרו מוטב שיהיו שוגגין ה"נ נאמר מוטב שיהיו מזידין בלי התראה משהיהו מזידין ועוברין עם התראה עיי"ש. אבל אם יש ספק אם יועיל התוכחה אז חייב להוכיח אפילו עד מאה פעמים ואפילו עד הכאה אם יש ספק לדעתו דאפשר שיועיל, וזה ג"כ דעת הסמ"ג המובא בהג"מ פ"ו מדיעות. ותימה ששם כתב בשם הרא"ם דפליג על הסמ"ג וברא"ם בספר יראים מבואר בהיפוך.

וזהו דעת הספר חסידים בסי' תי"ג אלא שתירץ הסתירה קצת באופן אחר דעד הכאה היינו ברגילים ומצויין בהדי הדדי, ועפ"י חילוק של ס"ח היה נ"ל להסביר דנהי דלץ אין להוכיח מ"מ אסור להחזיקו ולהחניף לו כמ"ש רש"י בסנהדרין דף ע"ה ריש ע"א והוי כמסייע עוברי עבירה, ולכן אחין וקרובין הרגילין זה עם זה צריך להוכיח אפילו אינו שומע דאל"כ הוי כמחזיקו.

ומ"ש בבן לאב עד ההכאה ע"י שמדבר לו קשות דבן לאב אסור לבזות כמ"ש למעלה, והמג"א קיצר בהעתקתו לדברי ספר חסידים דהרואה בפנים בס"ח יראה דמיירי ביודע שאינו שומע, ולפי מ"ש הג"מ נראה דגם הרמב"ם סובר כן דכל שיודע שאינו מקבל כשם דלית ביה משום ערבות ה"נ לית ביה מצות עשה דמצות תוכחה עכ"פ לפי שיטה זו כל שיודע בוודאי שלא ישמעו לו א"צ להוכיח ואדרבא אסור להוכיחו, אמנם במה יודע לו זה, לדעת השל"ה בריש ספרו ע"י שיודע שזה לץ ואין זה נחשב לעון בעיניו, ולפי מ"ש ה"מעיל צדקה" בתשובה סי' י"ט בדבר שנהגו מנהג רע בפרהסיא או בשאר אומדנא דמוכח טובא מקרי דבר שאינו נשמע ומצוה שלא לאמרו.

❖ שיטת הנמוקי יוסף

שיטה ב' הוא דעת הנמוקי" ביבמות דף ס"ה וזה נראה שהוא דעת הרא"ש בביצה דף לא, ופסקו הרמ"א באו"ח סימן תר"ח בדבר שאינו נשמע אפי"ה במזיד נהי דנראה דבכה"ג לית ביה ערבות מ"מ משום מצות עשה דהוכח איכא, והוסיף הרא"ש משמיה דבעל העיטור והר"ן הביא זה בשם איכא מאן דאמר, בדבר המפורש בקרא אפילו בשוגג חייב אפילו בכה"ג להוכיח, וטעמו נראה דס"ל כיון דמפורש בקרא הוי כמזיד שגגת תלמוד עולה זדון, ובמזיד אפילו אינו נשמע חייב להוכיח, והא דאמרין כשם שמצוה לומר וכו' כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, כתב הנמוקי" דהיינו לרבים, כן הוא הגירסא בנמוקי" עיי"ש. ונראה דט"ס הוא דצ"ל כמ"ש הד"מ וברמ"א דגירסתם הוא ברבים ובזה מיושב דל"ק מה שהקשה בערוך לנר דהא הגמרא יליף ואל תוכח לץ.

וטעמו נראה עפ"מ"ש למעלה דמצד מצות תוכחה דיקא ביחידות ובדברים ריצויים, אלא משום חיוב ערבות רשאי לבזותו, וכיון דבכה"ג ליכא ערבות אין להוכיחו ברבים וא"ש, אבל ביחידות או באופן דלית ביה ביזוי או שאר ייסורין מחוייב להוכיחו ממ"ע דהוכח, באמת שם ר"פ במה [בהמה] משמע כשיטת הרא"ם דדווקא משום קטרוג דלפניהם אינו גלוי נענשו והא דאמרין בעלמא דבעידן ריתחא מענשינן אעשה, אלא וודאי דעשה אין כאן ולכן נאמר וממקדשי תחלו להראות דלאו משום ריתחא ומשום עשה אלא משום ערבות.

אמנם נראה לפי עניות דעתי דעל מומרים לחלל שבת בפרהסיא או מומר לע"ז או מומר להכעיס שדינם כגוי, לאנשים כאלו אין כאן מצות עשה של תוכחה בוודאי ערבות דהיינו ביש בדינו למחות ולעונשם בעונש המגיע להם וודאי החיוב עלינו דעיקר ערבות בקרא דהנסתרות וכו' והנגלות בפ' נצבים מיירי בעובד ע"ז דהיינו לעונשם בעונש הראוי, אבל מצות תוכחה דכתיב לעמיתך, וזה הרי הוא כגוי לכל דיני התורה, ואפילו לגר תושב כתב רש"י בסנהדרין דף ע"ה ריש ע"א דממעטינן ליה מלעמיתך, וא"כ ה"ה וכ"ש מומרים שהם דינם כגוי דאין עלינו מ"ע של תוכחה.

ובאמת אפילו במומר לחיבון בשאר עבירות, או רשע בדברים אחרים צריך עיון מנ"ל מ"ע של תוכחה, שהרי באונאה דכתיב ג"כ לעמיתך הביא הרמ"א בחו"מ סי' רכ"ח ס"א ד"א דאינו חייב באונאת דברים אלא ליראי ה' ולשומרי מצוותיו דדרשינן לעמיתך לעם שאתך בתורה ובמצות, וא"כ ה"נ דכתיב לעמיתך בתוכחה, ובמדרש באמת דריש גם כאן לעמיתך שעמית בתורה ובמצות. והמהרש"א בחידושי אגדות שם ביבמות כתב גם כן ונהי דבמצות תוכחה דרשינן אפילו מאה פעמים ואפילו עד הכאה, ואיך שייך זה בירא ה', ז"א דהרי משאול ילפינן בערכין טז והרי שאול צדיק היה וע"כ כל שעמיתו בשאר דברים בתורה ובמצות שפיר מקרי לעמיתך, אבל ברשעים באופן דלית ביה משום ערבות כגון שאינם רוצים לשמוע ואין בידו למחות בהם דסובר הרמ"א דאפ"ה חייב משום מ"ע דהוכח, בכה"ג נימא דברשעים פטור, וצ"ע.

ואפשר אפילו באינו מקבל תוכחה אפ"ה איכא מצות תוכחה, שהרי אמרו דהעולם נידון בתר רובא וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג מתשובה דין ב' ודין ד', ונראה דהיינו עולם הישראלי, וכמו שאמרו חכז"ל אין ברכה ואין פורעניות בא לעולם אלא בשביל ישראל, ועל זה כיון

המדרש תנחומא בפ' ראה אנכי נותן לפניכם דעד שלא נתנה התורה היה הדור נלקה בחטא של אחד משא"כ לאחר שנתנה התורה, והיינו כמ"ש העקידה אשר יובא אי"ה לפנינו לקמן, דמי שנפרד מישראל שאינו בכלל, וא"כ כיון דגם הרשע בכלל ישראל ונידון בכללו והוא משתכר ויש לו חלק במצות ובמעשים טובים ובתורה שמקיימים הצדיקים והכשרים המכריעים העולם, ובהיפוך שאר ישראלים נפחתים ונחסרים על ידו, לזה שפיר יש לקרוא אותו לענין תוכחה עמיתך, שעמית אתך בתורה ובמצות, ואתי שפיר.

אבל כל זה רק במומרים שאין דינם כגוי אבל במומרים שדינם כגוי ויצאו ופרשו עצמם במעשיהם מכלל ישראל כבר ביאר בעקידה בשער ע"ח בפרשת קרח שזה היה תפילת משה רע"ה 'האיש אחד יחטא' שפירש עצמו מן הכלל ויצא מן השלשלת וחיבור ישראל שהם כאיש אחד ובגוף אחד אחוזים זה בזה שאחד נפגע ע"י חבירו, אבל זה שפירש מן הכלל אינו שייך לנו ואין מתחשב עמנו ואין לענוש לאחרים בעבורו, ומה לו ולנו, ואינו נקרא עמיתך, והשי"ת הסכים עמו ואמר שרק זאת החיוב עלינו לעשות סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים ובזה לא יגיע אליכם שום רעה. וכתב בעל העקידה שם שמזה נהגו אבותינו לנדות המורדים והפושעים, ועתה שנטל הכח מאתנו מאת המלכות מ"מ בלי שום נדוי החיוב הזה עלינו לסור מעל אהלי האנשים הרשעים וכו', ולא יאונה לנו כל און, וא"כ אם אין בידנו למחות והם מומרים לכו"ע אין עלינו מצות תוכחה.

✧ ביאור דברי מהר"י ווייל האם חייב להוציא ממון על תוכחה

עתה נבוא לדברי מהר"י ווייל, ומהר"י עצמו איננו בידי לעיין בו, והנה דבריו נראים שהם מילתא בטעמא דאין חיוב עלינו משום מצות תוכחה להוציא ממון שלנו, שהרי קי"ל באו"ח סי' תרנ"ו דמשום מ"ע אין לבזבז יותר מחומש, וא"כ משום מ"ע של הוכח תוכיח אינו מחוייב להוציא ממון, אלא שאכתי י"ל דאיכא חיוב ערבות וכאילו הוא עשה, מיהו זה חייב ה' אותנו באלה ובשבועה ומסתמא לא עדיף משבועה והרי קי"ל ביו"ד סי' רל"ב סי"ב דשבועת אונסין מותרת, וכתב הב"ח והטו"ז שם והמג"א בסי' תרנ"ו דאע"ג דלענין ל"ת שלא לעבור צריך לבזבז כל ממון מ"מ לענין שבועה אמרינן אדעתא דהכי לא נשבע, מיהו הריב"ש בסי' שפ"ז כתב דווקא אם בשעת חלות השבועה הוא אונס, אבל הש"ך בסי' רל"ב לא כתב כן) וכתב נמי האדם בשבועה פרט לאונס, ומסתמא גם שבועות ואלות הערבות לא החמיר הקב"ה יותר מן שבועה, ולענין שבועה סגי אונס ממון וחלה בנו, מיהו דוקא אונס ממון רב ידיה אבל בשביל חסרון טובה לא מקרי אונס כדאיתא שם ברמ"א, וא"כ נראה כמ"ש מהר"י דכדי למחות בעוברי עבירה א"צ להוציא את ממון דהרי החיוב בא מארור אשר לא יקים את דברי התורה, וארור בו שבועה ובשבועה א"צ לבזבז ממון וכ"ש גופו, ונראה ראה לזה ממה שאמרו דמצות תוכחה לחד מ"ד עד נזיפה ולחד מ"ד על הכאה ולמה לא אשמעינן חידוש דאפילו עד הפסד ממון חייב להוכיח ושם איירי ג"כ מכח חיוב ערבות, וע"כ כמהר"י.

אמנם זה א"ש אם יהא לו וודאי היזק ממון רב או צער גופו ובנו, אבל אם הוא רק ספק היזק דנהי דבספק נפשות בוודאי א"צ למחות דספק נפשות דוחה הכל, אבל ספק ממון לענין שבועה לא שמענו והוי לכל הפחות ספיקא דאורייתא ואיקבע איסורא, ואפילו להרמב"ם נראה דמה"ת להחמיר נהי דספק מסורה לגוים איכא למימר דהוי כספק נפשות דלמסור ביד גוים חשבינן ליה כתוא מכמר וכספק נפשות, אבל שאר היזק ממון מספיקא עדיין נשאר החיוב מצד ערבות וגם מצד מ"ע. ועיין בפ"ת ביו"ד סי' רל"ב סק"א לענין גיזום אי חשוב אונס, ותשובת פמ"א שהביא אינו בידי ומ"מ אפשר אי אמרינן כדעת הסמ"ג דבאינו שומע אין כאן מצות תוכחה, וא"כ הא דמחוייב להוכיח מסתמא הוא רק מכח ספיקא כמ"ש בשבת דף מה אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, וכיון דאיכא גם ספק היזק ממון הוי כעין ספק ספיקא והוי כרוב דנהי דאינו יכול להתהפך מ"מ יש ב' צדדים להתיר.

וזה נראה כוונת רמ"א ביו"ד סי' של"ד, בתחילה כתב דבשביל למחות א"צ להוציא ממונו דהיינו באיכא וודאי היזקא אבל בספק ממון עדיין לא פטרו, דהרי להרמ"א לשיטתו באו"ח סי' תר"ח דלא פסק כסמ"ג ממילא בספק ממון בוודאי עדיין נשאר החיוב, אפ"ה הביא דהעולם נהגו אפילו בחשש צער גופינו ומאודינו וסמכו על ס"ס הנ"ל, ולא קשה מהראיות של הבכור שור דהיתר זה שייך דוקא היכא דהוא משום ערבות דדינו כשבועה דפטור באונס ממון וצער וחולי גופו ובנו, אבל אין להורות או להורות ולהחזיק עובר עבירה וכמ"ש רש"י בסנהדרין דף ע"ה רע"א הנ"ל או להחניף להם, ולכחפ"ח היה להם לומר לינאי הדין דמחוייב לעמוד והם החניפו, מכ"ש הא דגיטין דר' דוסתאי מסר להם חפץ של חברו דהוי מזיק בידים בוודאי בריא היזקא,

וא"כ להרמ"א לשיטתו היכא דיש חשש סכנה אפילו מצד ספיקא א"צ למחות, אבל היכא דאין חשש רק היזק ממון צריך למחות א"כ יש וודאי היזק ממון, ובזה מדויק היטב לשון הרמ"א בסימן קנ"ז דשם כתב הדין ולא מה שנהגו, ולכך כתב או חשש סכנה או וודאי היזק ממון, משא"כ בסי' של"ד שכתב הסמיכה במה שנהגו אפילו רק חשש ממון מתירין לעצמן מטעם הנ"ל שלא למחות.

וכל זה לענין עבירה שבין אדם למקום אבל לענין דין ומשפט, בדין שבא לפני הדיינים ולאחר שידעו היכן הדין נוטה, או בדיינים קבועים, חייבה אותם התורה לעשות משפט והזהיר בלאו דלא תגורו מפני איש, ואפילו וודאי ממון חייב לעשות משפט כי אלמלא כן יתרבו עריצי ארץ והמשפט לאלקים הוא, ושונאי בצע דרשו חז"ל אפילו שורף גדרו, ובלא"ה כיון דאיכא לאו דלא תגורו שלא יכנסו דבריו ממילא באיסור לאו צריך לבזוז ממונו, וברבי"ש סי' שפ"ז דעתו דאפילו בלאו דשב ואל תעשה הדין כן דלא כפרמ"ג סי' תרנ"ו דמסתפק בזה, וא"כ אין ההיתר אלא פיקוח נפש ואפילו פ"נ דעת הספרי דצריך שלא יירא, אלא דהעולם נוהגין וסומכין על פ"י רש"י עיין בב"ח, ולכך שפיר קאמר הרמ"א דנוהגין שלא למחות, היינו לענין משפט משום פיקוח נפש, ולשון הרמ"א מזוקק וא"ש, וכל מקום שא"צ למסור נפשו ורואה חילול השם ורוצה לקדש שמו של הקב"ה אם השעה צריכה לכך מותר כדאיתא ביו"ד קנ"ז עיי"ש חילוקי דינים בזה. והנראה לפי ענ"ד כתבתי.

מהר"ם שיק: תריג מצוות: מצוה ר"מ: מ"ע להוכיח לחוטא שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ויודיענו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים בין בעבירות שבין אדם למקום ובין בעבירות שבין אדם לחבירו. מהוכח תוכיח דרשו רז"ל אפילו מאה פעמים, ועוד דרשו חז"ל אפילו תלמיד לרב, והקשה הר"ן בב"מ תרי דרשות מנלן, והרמב"ם בפ"ו מה' דעות לא הביא זה והלחם משנה עמד שם בזה.

ולענ"ד דברי הרמב"ם נכונים דהרי מצות תוכחה הוא מתחילה בדברים טובים רצוים לטובתו כדי שישמע, אבל אם הוא אינו שומע חייבים להוכיחו אפילו מאה פעמים עד הכאה או קללה לכל מר כדאית ליה, ולפי"ז קשה על לשון הקרא דנקט הוכח תוכיח לפי מה שביאר בפ"י התורה והמצוה על התו"כ [המלבי"ם] דלשון תוכחה לשון בירור שיברר לו הדברים ולא ביד חזקה לצער, וכיון דמצות תוכחה היא אפילו לצער ולייסר אותו וכדיליף בפ' אלו מגלחין שאמר הנביא ואמרטם ואכם וכו', ולמה נקט לשון הוכח תוכיח, אמנם הוא דמחוייב להוכיח תלמיד לרב כבר כתב הריטב"א בפרק אלו מציאות (כה). דדוקא בדרך הכנעה וכבוד צריך להוכיח את רבו כמו שמצינו בגמ' הלא למדתנו רבינו וכיוצא בלשון הזה שהוא דרך כבוד.

ולפי"ז נראה לי ליישב הסוגיות דיליף שם מהוכח תוכיח אפילו מאה פעמים ושוב ילפינן מהוכח תוכיח אפילו תלמיד לרב, ולהנ"ל א"ש דוודאי שיהיה מחוייב להוכיח אדם בדרך כבוד זה וודאי ידעין מקרא דלא תעמוד על דם רעך ומקרא דוהשבותו לו ילפינן השבת

גופו כדאיתא בסנהדרין דף עג וק"ו השבת נפשו אם הוא חוטא, ולא איצטרך קרא דהוכח תוכיח אלא שאפילו אינו רוצה לשמוע ומסרב כמה פעמים ואז לא יוכל למילף מלא תעמוד ומוהשבותו לו, אפ"ה מצווה מצד הוכח תוכיח, ומצות עשה בפ"ע על זה, וא"כ בתלמיד לרב דאינו מצות תוכחה אלא דרך כבוד זה כבר ידעין מוהשבותו לו ומלא תעמוד, אלא משום דקשיא למה נקט תוכיח שוהא אפילו ק' פעמים לשון תוכחה בלשון ניותא ולא לצערו ע"ז אמר הכ"מ דבכלל מצות תוכחה תלמיד לרב ותלמיד לרב אינו רשאי אלא בדרך כבוד, ע"כ נקט לשון הוכח תוכיח דמשמע בלשון ניותא, כנלע"ד ליישב.

(ב) והנה אם אנו יודעים שאין מקבלין התוכחה אם יוכיח, פליגי בזה, הסמ"ג המובא בהגהות מיימוני בפ"ו מה' דעות ס"ל דבכה"ג אין צריכין להוכיח אם אנו יודעים דאינו מקבל וכן ביאר הרא"ם בס' יראים סי' ל"ד דאפילו אם הוא מזיד מוטב שיעשה בלא התראה משיעשנה בהתראה, וראיה מיבמות סה דאמרינן כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, אבל הנמוק"י ביבמות שם כתב דבמידא אפילו ידע שאין שומעין לו צריך להוכיח, רק בשוגג אמרינן מוטב שיהיו שוגגין, והטור באו"ח סי' תר"ח הביא בשם בעל העיטור דבדבר המפורש בתורה אפילו גבי שוגג צריך להוכיח, ונראה טעמו וסברתו הוא כיון דמפורש בקרא כו"ל למידע וללמוד והו"ל כמיד דשגגת תלמוד עולה זדון, מ"מ במומר להכעיס או לע"ז או לחילול שבת דדינם כגוי בוודאי אינו מחויב לכ"ע,

ואני תמה דאפילו בשאר אנשים קלים לכאורה לא היה ראוי להיות מחויב להוכיח מדכתיב עמיתך ודרשו חז"ל אם שאתך בתורה ובמצות משמע דאין מחויב להוכיח רק מי שאינו רשע ובחור"מ סי' רכ"ח סעיף כ"א לענין אונאה מביא שם די"א דאינו חייב באונאת דברים רק לירא השם ולשומרי מצותיו דכתיב עמיתך, וקשה לי למה לא הביאו הפוסקים דיעה זו גם הכא וצ"ע.

מנחת חינוך: רל"ט: מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה: [א] להוכיח וכו', <רס"ה> שבתחילת התוכחה וכו'. היינו בדברים שבין אדם למקום ברוך הוא, אבל בדברים שבין אדם לחבירו אין מכלימין אותו, עיין בדברי הרב המחבר לקמן מצוה ר"מ, ור"מ פ"ו מדעות ה"ח:

[ב] קרוב החוטא להכות את המוכיח וכו'. עיין בהגהות המשנה למלך [על ספר החינוך] שעמד בזה, דבלשון הר"מ כאן ה"ז מבואר דחייב להוכיחו עד שיכהו החוטא. ועיין בסמ"ג [כאן] שתמה על הר"מ שהוא פלוגתא בערכין ט"ז ע"ב, ורבי יוחנן אמר עד נזיפה והוא פסק כרב נגד רבי יוחנן, ועיין כסף משנה מה שתירץ על זה. ועיין לחם משנה והגהות מימוניות [אות ה'] דהמדרש תנחומא [תזריע אות ט'] מסייע להר"מ ז"ל:

[ג] שמא יעמוד עליו ויהרגנו. דבר זה פשוט, דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. רק יש סוברים, דאם יודע שלא יהרגנו יש להוכיחו:

[ד] עיין בהגהות מימוניות שם [אות ג'] ובאו"ח סי' תר"ח ובאחרונים, דאם אין הדבר מפורש בתורה כגון תוספת יום הכיפורים, מוטב שלא להוכיחם ויהיו שוגגין וכו', עיי"ש במג"א [סק"ב]. ודברים אלו צ"ע רב, ואי"ה אשנה פרק זה:

[ה] שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול וכו'. עיין בב"מ ל"א ע"א דאפילו תלמיד לרב חייב להוכיח, ובר"מ כאן לא הביא זה. ועיין במשנה למלך כאן ה"ז שמבואר בר"מ פ"ה מתלמוד תורה ה"ט. ועיין סנהדרין ע"ה ע"א דאין חיוב להוכיח גר תושב, ועיי"ש ברש"י ד"ה ואם, דעמיתך כתיב וגר תושב אינו בכלל רעהו, מ"מ להודות לו על דבר איסור אסור, עיי"ש גבי נעמן דאמר לו לך לשלום:

[ו] ונראה לי דחייב התוכחה היא, דחוי' מעשה זו עוד מתחייב אלא-תעשה דלא תעמוד על דם רעך, דלא גרע מטובע בנהר דעובר על לא תעמוד, וגם והשבחות (דברים כב ב) לרבות אבידת גופו. על אחת כמה וכמה דאם יכול להצילו מן העבירה, דהוא אבידת נפשו וגופו רחמנא ליצילן, בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו:

[ז] ולכאורה אם אוכל נבילות להכעיס ומחלל שבת ועובר עבודה זרה, שמבואר גבי אבידה ובשאר דוכתא דאינו בכלל אחיו, עיין במס' ע"ז (כו:), אפשר דאין חייב להוכיחו גם כן דאינו בכלל רעהו. אך מ"מ נראה לי דאם ספק אצלו דאפשר דיקבל ממנו חייב להוכיחו דיתחזר למוטב ויהיה בכלל אח, כן נראה לי, ועיין בע"ז פרק אין מעמידין שם:

ביאור הגר"פ פערלא: לרס"ג: ח"א עמ' 340: עשה כח: והוכיח לכשרון: מצות <רסו>
עשה דתוכחה מדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, והוא מצוה

נמנית אצל כל מוני המצות כולם. ומש"כ 'לכשרון', נראה דהכוונה למה שדרשו (בספרא ובפ"ב דמציעא) הוכח אפילו מאה פעמים, וכן אמרינן (פ"ג דערכין) מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ עיי"ש. וזש"כ 'והוכיח לכשרון', כלומר שיוכיחנו עד שיחזור בתשובה ויוכשר, שאם לא קבל בפעם ראשונה חייב לחזור ולהוכיח אפילו אלף פעמים עד שיחזור למוטב, כל כמה דלא הכהו או קללהו או נזף ביה, לכל מר כדאית ליה התם עיי"ש.

או דהכוונה לומר דלא מיחייב להוכיח אלא לכשרים שיקבלו תוכחתו, אבל כשידוע לו בבירור שלא יקבלו ממנו טוב לו לשתוק דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ועי' ביראים (סי' ל"ז) ובסמ"ק (סי' ק"ב) וברא"ש ור"ן ביצה (ל). ובתוס' (סו"פ חזקת הבתים ורפ"ק דע"ז ד: ד"ה שהיה בידם וכו'), ובשאר ראשונים שם עיי"ש. ובתשובות חות יאיר (סי' קמ"ב) ובהשמטה שם עיי"ש היטב, ואין להאריך כאן בזה.

❖ ביאור הלאו דלא תשא עליו חטא

ויש בענין זה ג"כ לאוין, לא תשא עליו חטא, שלא יביישנו וילבין פניו ברבים בשעת תוכחה אלא יוכיחנו בצנעא, וכן לאו דערפכם לא תקשו עוד דלדעת הסמ"ק (סי' ט) בא להזהיר שלא ישנא את התוכחות ועי' מש"כ בזה לקמן (לאו מט) עיי"ש. אבל אין להם ענין לעיקר עשה דתוכחה הנמנית כאן כמבואר ולכן מנאן הגאון ז"ל לשני לאוין אלו לקמן במספר הלאוין (מ"ט, נ"ו).

אבל יש להעיר בזה עפמ"כ בשערי תשובה לרבינו יונה ז"ל (שער שלישי סי' נ"ט) וז"ל: מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טובה ומושכי העון הרי הוא נענש וכו' ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי דעל מניעת תוכחה עובר בלאו דלא תשא עליו חטא. וכן מבואר בדבריו [- של הר"ן] לקמן (שם סי' ע"ב) שכתב וז"ל הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הוזהרנו בזה שלא נשא משא בחטא חברינו בהמנענו מהוכיח אותם וכו' עכ"ל עיי"ש, וכוונתו שאם איננו מוכיחו מעלה עליו הכתוב כאילו מסייע בחטא שחטא עמיתו, וזש"כ ולא תשא עליו חטא, כלומר לא תשא במשא החטא עם עמיתך ע"י זה שלא הוכחתו.

וכנראה דמקור דברי רבינו יונה ז"ל אלו הוא מתרגום אונקלוס שתרגם: אוכחא תוכח ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא, ר"ל שאם לא הוכיחו מקבל עונש על חטא של חברו כאילו הוא חטא, וכן ראיתי להרמב"ן ז"ל (בפירושו עה"ת שם) שכתב וז"ל: ואמר הוכח תוכיח את עמיתך ללמדו תוכחות מוסר ולא תשא עליו חטא שיהא עליך אשם כאשר יחטא

ולא הוכחת אותו ולזה נוטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו עכ"ל עיי"ש. וכן פירש הראב"ע ז"ל שם עיי"ש. ונמצא דלפ"ז יש לנו במצות תוכחה ל"ת ועשה, דהיינו מלבד העשה דהוכח תוכיח יש בה ג"כ ל"ת דלא תשא עליו חטא, וא"כ לדרכו של רבינו הגאון ז"ל לא היה לו למנות שניהם.

אמנם אין קושיא זו לדברי רבינו הגאון ז"ל בלבד דגם לשאר הראשונים ז"ל קשה, שהרי הרמב"ם (בסה"מ עשה ר"ב ובלאיון ש"ג) ובחבורו הגדול (פ"ו מהלכות דעות) לא כתב במצות תוכחה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד ול"ת דלא תשא עליו חטא לא הביא אלא לענין שלא יכלימו בתוכחתו עד שפניו משתנות עיי"ש, וכ"כ הסמ"ג (עשה י"א ובלאיון ו') עיי"ש, ובראם (סי' לז) והחינוך (פרשת קדושים מצוה רל"ט רמ) והרשב"ץ בזהר הרקיע (לאיון מב) וכן נקט רש"י (בפרשת קדושים) עיי"ש. אע"ג דידוע דרכו של רש"י ז"ל בפירושו עה"ת לימשך אחרי המתרגם ומדוע עזבו כאן, וכן הוא בסמ"ק (סי' קי"ב קכ"ו) עיי"ש.

והנראה דס"ל דכיון דבספרא (פ' קדושים פרק ד') ומייתי לה נמי בתלמודין בערכין שם מפרשין לאו זה רק לענין שלא ילבין פניו דרך תוכחה, ואין שום חולק על זה, וגם כולוהו אמוראי דסוגיא דגמרא (פרק במה בהמה נד:) דשקלי וטרו ומייתו ראייה דכל מי שיש בידו למחות ולא מיחה נתפס בעונש כעובר עבירה עצמו רק מקראי דדברי קבלה, ולא מייתו לה מקרא דלא תשא עליו חטא דהו"ל אזהרת לאו דאורייתא דמבואר מיניה לפי התרגום דהו"ל כנושא החטא ביחד עם החוטא ומקבל העונש כחוטא עצמו, אין לנו לחוש לדברי המתרגם, והעיקר כדדרשו הך קרא בספרא.

ואע"ג דבמקום פלוגתא רגילים הגאונים ז"ל להכריע ע"פ המתרגם כמש"כ במק"א, מ"מ הכא דהדבר מוסכם בלא פלוגתא כלל וגם אמוראי בתראי נקטי הכי בגמרא, הכי נקטינן. וגם יש לדחוק ולפרש דברי התרגום באופן המסכים עם דרשת הספרא, דמש"כ ולא תקבל על דיליה חובא מילתא אחרייתא היא לומר דאע"ג שמצוה עליו להוכיחו מ"מ יעשה זאת באופן שלא יענש עליו כלומר שלא יביישנו ולא ילבין פניו בתוכחתו, ולכן שפיר נקטו הראשונים ז"ל עיקר כברייתא דספרא ושפיר עשה רבינו הגאון שמנה העשה וגם הלאו, דשני ענינים נפרדים הם...

יש כאן עוד אריכות בדין הלבנת פנים ונעתק בחוברת אונאת דברים עיי"ש <?>

* המונע תוכחה עובר בלא דלא תעמוד על דם רעך

שם: עמוד 342: ...אלא דאכתי בעיקר עשה דתוכחה שמנה רבינו הגאון ז"ל יש לדון מצד אחר, דלכאורה נראה דאם ראה חבירו עבר עבירה ואינו מוכיחו, מלבד העשה דהוכח תוכיח, עבר נמי בל"ת דלא תעמוד על דם רעך, דאם על היזק גופו עובר בלאו זה כדאמרינן בספרא (פרשת קדושים) ובסנהדרין (עג.) מנין לרואה חבירו שטובע בנהר או ליסטים באין עליו או חיה גוררתו שאתה חייב להצילו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך עיי"ש. כ"ש בעבירה שהיא אבידת גופו ונפשו. ועי' בספרי (תצא פסקא רנ"ב) דהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אינו מוציאו אלא בעוה"ז והמחטיאו מוציאו מעוה"ז ומעוה"ב עיי"ש. וכן ראיתי בתשובות מהרשד"ם (חלק יו"ד סי' ר"ד) שכתב בהדיא וז"ל: ואם להציל דם חבירו חייב לטרוח בגופו ובממונו להצילו, להציל נפשו מיני שחת על אחת כו"כ שחייב, עיי"ש בדבריו. וא"כ כיון שמנה רבינו הגאון ז"ל לקמן במספר הלאוין לאו זה דלא תעמוד על דם רעך, שוב לא היה לו למנות כאן עשה דתוכחה לפי דרכו ז"ל.

ולכאורה היה נראה לומר דמלאו דלא תעמוד על דם רעך לא שמעינן אלא היכא דבודאי יש בידו כדי להצילו מרעתו, משא"כ בתוכחה דלעולם אין הדבר מסור בידו להצילו בודאי ולהחזירו למוטב, דאפשר שלא ישמע לו, הילכך אי לאו דגלי קרא עשה דתוכחה לא הוה

מחייבין לו להוכיחו. ובפרט דמרבין הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ובודאי היכא שכבר הוכיחו ולא קבל ממנו הדבר קרוב לודאי שלא ישמע לו עוד, ומ"מ חייבה קרא לחזור ולהוכיחו, אע"ג דלא שייך בזה אזהרת לאו דלא תעמוד על דם רעך... נשמטו כאן כמה ראיות עיין במקור

ומלבד זה נראה לומר בזה מטעם אחר דלאו דלא תעמוד על דם רעך לא שייך במצות תוכחה, לפי מאי דאמרינן (בסוגיא דפרק בן סו"מ שם) גופא מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר וכו' ת"ל לא תעמוד וגו' והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הו"א ה"מ בנפשיה וכו' עי"ש. ולכאורה קשה מאי פריך והרי באבדה קי"ל דדוקא בשנאבדה ממנו באונס ושללא מדעתו אבל באבדה מדעת ליכא מצות השבה, וכמבואר בפ"ב דמציעא. וכן ביאר הרמב"ם ז"ל (בפי"א מהל' גזילה ואבדה הי"א) וז"ל: המאבד ממונו לדעת אין נזקקין לו, כיצד הניח פרתו ברפת שאין לה דלת וכו', השליך כיסו ברה"ר וכו' וכל כיו"ב אסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו ואינו זקוק להחזיר שנאמר אשר תאבד ממנו ומצאתה, פרט למאבד לדעתו עכ"ל עי"ש. וא"כ אי מקרא דוהשבותו לו הוה גמרינן הו"ל למימר דגם כאן דוקא דומיא דהשבת אבדה בשאירע לו אונס שלא מדעתו הוא דחייבה קרא להצילו, אבל השתא דכתיב קרא לא תעמוד על דם רעך אמרינן דאפילו כשטבע מדעתו והפיל עצמו לנהר או שהלך מרצונו למקום חיות רעות וכיו"ב חייב להצילו כל שיש בידו להציל, ועכ"ל דפסיקא ליה לתלמודא דהכי נמי הכא אם הביא על עצמו הסכנה מדעתו לא מחייב להצילו... נשמטו כאן כמה ראיות עי"ש

...והשתא לפי"ז ממילא מבואר דבמצות תוכחה לא שייכא אזהרת לאו דלא תעמוד על דם רעך, דהרי כאן לעולם בעובר עבירה אבדה מדעת היא, ואין לנו בה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד, דהרי בשוגג גמור לא שייכא תוכחה כלל דאין צריך אלא להזכירו שגגתו והוא פורש מעצמו, ולא בעי תוכחה אלא העובר במזיד, וא"כ אבדה מדעת היא ואינה בכלל לאו דלא תעמוד על דם רעך.

ועכ"פ מתבאר מזה להדיא כדביארנו דלאו דלא תעמוד על דם רעך אינו אלא בשאירע לו סכנה שלא מדעתו אבל כשהכניס עצמו לסכנה מדעתו אינו בכלל אזהרה זו, וא"כ במצות תוכחה שנכנס מדעתו לסכנה זו לית בה לאו דלא תעמוד על דם רעך, ואין בה אלא עשה דהוכח תוכיח בלבד, ויפה עשה רבינו הגאון ז"ל שמנה עשה זו אע"פ שמנה לאו דלא תעמוד על דם רעך במספר הלאוין.

ועוד האריך שם ומסיק שכלל זה שגדול המחטיאו יותר מן ההורגו אינם אלא דברי אגדה ואינה בגדר הלכה ובסוף מסיק: ...ומעתה א"כ נתבאר דבמצות תוכחה אין לנו אלא העשה המפורשת בה ולא שייכא בלאו דלא תעמוד על דם רעך כלל ולכן שפיר מנה רבינו הגאון ז"ל העשה וגם הלאו.

❖ איך יוכיח עד קללה והכאה הרי מכשיל לנוכח בלאו דלפני עור

שם: עמוד 343: ...הן אמת לדענ"ד לכאורה מה שפירש רש"י בערכין שם עד הכאה עד שיקצוף זה ויכה את המוכיח עי"ש, דמבואר דמפרש עד הכאה היינו שיכהו בפועל, וכן מתבאר מדברי הרמב"ם (בפ"ו מהל' דעות ה"ז) עי"ש, צ"ע טובא אצלי דהרי מצוה הבא בעבירה היא דעבר בהכי אלפני עור דהוה ליה לאו דאורייתא, ובקרא דהוכח תוכיח אין לנו אלא מצוה תוכחה בעלמא אבל עד הכאה לא רמיזא בכתוב כלל ומנא לן דשרי.

ובאמת דחזינא לחינוך (פרשת קדושים מצוה רל"ט) שלא פירש כן שכתב וז"ל מדיני המצוה מה שאמרו ז"ל שחייב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החטא עד כדי שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח, עכ"ל עי"ש, הרי דס"ל דלא הכאה

ממש קאמרינן אלא שיהא קרוב להכותו, ולפי זה אתי שפיר אבל לפירוש רש"י והרמב"ם קשה. מיהו מדברי המדרש שהביא בהגהות מיימוני על דברי הרמב"ם שם מבואר דהכאה ממש קאמרינן וכפירוש רש"י ז"ל עיי"ש, ודוחק לומר דכיון דמקרא דויטל שאול וגו' יליף לה התם י"ל דהכי גמירי לה דזו היא מצות תוכחה דאורייתא עד הכאה ואכמ"ל...

...אלא דמכל מקום אכתי קשה למ"ד עד קללה ולמ"ד עד נזיפה, דהא מאי דקאמרינן עד קללה לאו היינו לקללו בשם דיש בו לאו דאורייתא דמקלל חבירו בשם, דהא לא קאמר עד שיקללנו בשם, ועוד דהא משאול גמר לה התם דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך, שאין זו אלא זלזול בעלמא. ואפילו לפי מה שפירש מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות שם דקללה ממש היא, כלומר שיהיה זה לבשתך ולבושת ערות אמך עיי"ש בדבריו, מ"מ אין כאן קללה בשם שיהא בו לאו גמור דאורייתא אלא איסורא בעלמא ולהרבה ראשונים אפילו איסורא ליכא כמו שיבואר לפנינו לקמן בלאו דמקלל עיי"ש...

...וגם למ"ד עד הכאה נראה דהיינו לומר דבהכאה נפטר מלהוכיחו עוד, אבל ודאי כשיראה שיש לחוש שיכנו, אסור לו להוכיחו יותר דהו"ל מצוה הבא בעבירה כמשכ"ל, ובוהא אפשר להשוות דעת החינוך עם דעת רש"י וסייעתו וניחא נמי שפיר דאין סתירה לדברי החינוך מדברי המדרש תנחומא שהביא בהגהות מיימוני שם, משום דודאי בהכאה נפטר מלהוכיח יותר אלא דהיינו היכא שלא היה נראה למוכיח מעיקרא לפי דעתו שיבוא החוטא להיעז פניו כל כך להכותו, אבל כשיראה ומשער בדעתו שהחוטא קרוב להכותו, אסור לו להוכיחו יותר כדי שלא יעבור בלאו דלפני עור והו"ל מצוה הבא בעבירה, וגם זה הוא בכלל עד הכאה דקאמר רב וזה שבא החינוך לאשמעין, כן נראה לי ברור...

❖ היחס בין דין ערבות למצות תוכחה / תוכחה אחר המעשה וערבות לפני

ביאור רס"ג: ח"ג פרשה נו: ברית ברכות וקללות: [תחילת דבריו לקמן בפרק ז': ערבים זה לזה <רפט>

עיי"ש]...ואין זה ענין למצות תוכחה שמנאוה כל מוני המצוות במנין העשין משום דמצות הוכח תוכיח אינה אלא בשכבר ראה בחבירו שעבר ועשה דבר שאינו הגון, וכדאמרינן בערכין (טז:) ובברכות (לא:) מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח וכו' עיי"ש, הרי דלא נקטו מצוה זו אלא בשראה בו שכבר עשה דבר מגונה אבל כשעדיין לא עשה שום דבר רע אלא שמכיר בו שרוצה בכך לא אשכחן בה מצות תוכחה. וגם נראה דלא שייכא בזה מצוה זו שהרי אפשר דבלא"ה נמי ישוב ממחשבתו הרעה ולא יבצע אותה בפועל משא"כ מצד חובת הערבות חייב להרחיקו מן העבירה כל שיש מקום להסתפק שיבוא לידי כך.

הן אמת שראיתי להרמב"ם ז"ל בספר המצוות (עשין ר"ה) שכתב וז"ל: שצונו להוכיח את החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה וכו', והוא אמרו יתעלה הוכח תוכיח את עמיתך וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי שכתב דגם קודם החטא הוא בכלל עשה דהוכח תוכיח, אבל לא ידענא מקור דבריו בזה, והוא ז"ל גופיה בחיבורו הגדול (פ"ו מהלכות דעות ה"ז) לא כתב כן וז"ל שם: הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי שלא כתב מצות תוכחה אלא בשכבר חטא והלך בדרך לא טובה. וכן מתבאר מלשונו במנין המצוות הקצר שלו שבראש חיבורו הגדול במצוה זו עיי"ש.

וכן מתבאר מדברי הרא"ם ז"ל (יראים סי' ל"ז) ובסמ"ג (עשין יא) עיי"ש, וגם בחינוך אע"פ שנמשך תמיד אחר הרמב"ם ז"ל בספר המצוות מ"מ כאן עזב לשון הרמב"ם וכתב וז"ל: להוכיח כל אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה וכו' עיי"ש. וכן מתבאר מדברי שאר הראשונים ז"ל.

ומ"מ מצד חובת הערבות ודאי בכל ענין חייב כיון שגם הוא ערב בדבר וכאילו הוא גופיה עומד לחטוא. וכן לאידך גיסא היכא שראה את חבריו שכבר עבר עבירה לא שייכא בה תורת ערבות כיון שכבר נעשה מעשה וליתא בחזרה, אבל עשה דתוכחה איכא שחייב להוכיחו על פניו על מעשיו הרעים ולהחזירו למוטב. וכן מצד עשה דתוכחה לא מיחייב אלא כשעבר במזיד אבל בשוגג לא שייכא תוכחה, משא"כ משום חובת הערבות ודאי חייב להפרישו ולמנעו שלא יהא נעשה דבר שהתורה אסרתו.

✦ ערבות איכא גם במצות עשה משא"כ תוכחה

גם ראיתי בתשובות גינת ורדים (חאו"ח כלל ג' סי' ט"ו) שהעלה דמצות תוכחה ליתא אלא בל"ת אבל חובת ערבות איכא גם בעשה עיי"ש בדבריו. ובחקרי לב (או"ח סי' מ"ח) העלה דערבות לא מיחייב בה אלא כשיש כח בידו למחות אבל מצות תוכחה איתא אפילו בענין שאין כח בידו למחות עיי"ש בדבריו. וכן נפק"מ לענין נשים וגרים דלדעת כמה ראשונים ז"ל אינם בכלל ערבות אבל ודאי איתנייהו בכלל עשה דתוכחה ככל ישראל. ועוד נפק"מ לענין להתחייב להוציא את חבריו ידי חובתו במצוות כמשכ"ל, זה לא הוי בכלל מצות תוכחה ולא שייך בה כלל. הרי דשני ענינים חלוקים הם לגמרי, וא"כ ודאי יש למנות עשה דערבות שבארבעים ושמונה בריתות אע"פ שכבר נמנה עשה דתוכחה...

משך חכמה: פרשת דברים בהפטרה: ...והנה בתוכחה יש ב' סוגים, אחד מה שמתפעל <רע>

א' מחבירו כמו מאנשים ממי שהוא במדריגתו, מזה לא שייך שיקבלו דבריהם, רק באופן שיראה אם חבריו שמטופל בבנים ועני ובכ"ז הוא נזהר מאונאה ומשקלות וכיו"ב, כש"כ הוא, ועוד אם חבריו מחומם הוא ובפרקו הוא עומד ואין לו אשה, ובכ"ז הוא נזהר מלהסתכל בנשים כש"כ הוא וכיו"ב. ויש מה שדבריו נשמעים דברי תוכחה, כמו ששומע מגדול הדור וקדוש ד', אשר בזה לא שייך שהוא יתפעל ממנו, כי הוא אינו מסוגו וערכו, רק שדבריו נשמעים,

ולזה אמרו בפרק כל כתבי (שבת קיט:): לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז שנאמר היו שריה כאילים כו', מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה כו', דייקו זה את זה ולא כתבו זה לזה, ונקיט רק סימן הפעול היינו שלא נתפעלו זה מזה, כי בכללות האומה בזה יש מעלה טובה ומידה נאותה ובזה מידה זו, והמה למדו זה מזה חסרונו של זה, וזה לא למד המידה טובה רק הביט אל החסרון שיש בשל זה, וזה ששמו ראשו של זה בצד זנבו של זה, שהביטו רק אל החסרון שיש בחבירו, והמה לא למדו שלמות זה מזה, אך למדו חסרונות ופחיתות זה מזה,

ועל אופן השני אמרו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, היינו אנשים חכמים שאינם מסוגם וערכם, שבזה לא שייך התפעלויות רק שיהיו דבריהם נשמעים לגודל מעלתם וערכם, ע"ז אמרו (שבת קיט:): וילעיבו במלאכי אלהים, הוא שאמרו שבשביל שהוא מלאך, מופרש ומובדל מהליכות תבל וארחותיו לכן הוא אומר כן, לא היה לו טורח וטורד בהויות העולם כי אז היה גרוע ממנו הרבה, ועוזא ועזאל שהיו מלאכי כו' וכשירדו הרעו מהם (ע' יומא סז: רש"י ד"ה עוזא), ולכן לא היו דבריהם נשמעים, ולכן לא היו תרופה למכתם מחלים במידות והנהגה וחרבה ירושלים תובב"א.

חפץ חיים: פתיחה עשין: אות ה: ולפעמים עובר על ידי קבלתו את הלשון הרע או <רעא>

הרכילות גם על מצות עשה דהוכח תוכיח, כגון אם רואה שחבירו מתחיל לספר לו בגנות חבריו והוא יודע שדבריו יהיו נשמעין להמספר, ואפלו אם ספק לו בזה, מחויב מן הדין להוכיחו, כדי שלא יגמר החטא. ולכן אם מניחו לגמור סיפורו הרע על חבריו בודאי עובר על מצות עשה זו:

הגה"ה: ואף אם יסכים בדעתו בעת השמיעה להוכיחו אחר שיגמר סיפורו, גם כן שלא כדין הוא, דאין יתכן שאם אחד רואה שחבירו ישראל אוכל בשר חזיר חס וחלילה, יניחנו מתחילה שיאכל על סמך שיוכיחונו אחר כך, ובודאי מן הדין מחויב להוכיחו תיכף אולי יקבל ממנו ויפסק מלאכול, דכל כזית הוא לא תעשה בפני עצמו. וכן בדידן נמי כל דיבור ודיבור של גנות הוא איסור בפני עצמו. אם לא שהוא רואה שאם יניחנו לגמר הסיפור יהיה טוב לו לברר לפני השומעים מן הסיפור הזה גופא שהוא דברי הוצאת שם רע בעלמא, או לפעמים שמן הדין צריך להניחו לגמור שהוא דבר שצריך לקבלו לחוש וכמו שיתבאר אם ירצה ה' כל זה לקמן בהלכות לשון הרע כלל ו',

אבל אם הוא רואה שהוא רק דברי קנטורין בעלמא על חבירו או רק דברי היתול ולעג בעלמא מחבירו, בודאי כל המזרזו עצמו בתוכחתו ומונע לחבירו מזה מצוה רבה הוא עושה, וכל זה כתבנו אפילו ביש עוד שומעים זולתו. ולענין לפני עור עיין לעיל בלאוין באות ד' בבאר מים מיים. ע"כ ההג"ה:

באר מים חיים: פתיחה שם: (ה) ולפעמים עובר על ידי קבלתו וכו' כגון אם רואה שחבירו מתחיל לספר וכו', דבאמת מצות עשה דהוכחה הוא גם כן קודם החטא כדי שלא יבוא לחטא, וכדאיתא להדיא בספר המצות להרמב"ם מצוה ר"ה הוא שציונו להוכיח את החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע ממנו במאמר התוכחה וכו' ע"ש, וכן כתב גם כן בספר יראים במצוה ל"ז עיין שם. ומה שכתבתי ואפילו אם הוא ספק לו וכו', דאם בודאי שלא יקבלנו מוטב שלא לומר לו וכמו שאמרו ביבמות (סה:) והביאו הרא"ש שם: ומה שכתבנו בפנים דעובר היינו בד' אופנים הראשונים ובין בפניו ושלא בפניו ורק להמקבל לבד:

כלל ו סעיף ה: ועתה נחזור לעניננו הנ"ל, דמה שכתבנו בסעיף ב', דאפילו שמיעת לשון הרע הוא איסור תורה, היינו לילך ולשמוע, אבל אם יושב בחבורת אנשים שנתקבצו לענין מה והתחילו לדבר דברים אסורים, והוא משער (ט) שדברי תוכחתו לא יועילו להם מאומה, תלוי בזה – אם אפשר לו לילך ממסבתם או להניח אצבעו באזניו, מצוה רבה הוא עושה בזה....

באר מים חיים: (ט) שדברי תוכחתו וכו', דאי היה מועיל תוכחה בודאי מחויב להוכיחם, ואם אינו מוכיחם נתפס בעונם כדאמרינן בשבת (נה.) ובכמה דוכתי. ודע דכאן איירינן שהוא משער לפי אנשי החבורה שאם יוכיחם עבור הדברי גנות שמגנים את חבריהם לא די שלא יהיה שום תיקון עוד יהיה קלקול מזה, שבגובה אפס יגנו אותו עוד יותר מחמת זה, שבאופן זה בודאי אסור להוכיחם, כי הוא בכלל אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך שבחו וכו', והכא נמי כיון שמתוך שהוא מזרזם שלא לגנותו הם מגנים אותו יותר בודאי אסור להוכיחם,

דאי לאו הכי אלא שלא יועיל ולא יזיק בהוכחה, בודאי אין לו למנוע מהוכחה כמו שכתב רבינו יונה במאמר קצ"ז וז"ל: "איש אשר ישמע את דברי בני אדם מדברים לשון הרע או כי ישמע כל פה דובר נבלה או כי יושב בסוד משחקים בוזי תורה ומצות ויודע כי הם סרבנים וסלונים ואם יוכיחם לא יקשיבו אל דבריו על כן ישים יד על פה, גם זה יענש כי לא יענה כסילים באולתם פן יאמרו כי הוא כמו הם וכי הודה אל דבריהם, אף כי יתחייב לענות ולגעור בהם לתת גודל לתורה ולמצות אשר בזו לעגו להם וקנאה לכבוד נקי וצדיק אשר ישיחו בו, וזה אחד מן הדברים אשר יתחייב האדם לעזוב בעבורם חבירת הרשעים כי יענש בשמעו את דבריהם הרעים וילאה לענותם" וכו' ע"ש.

וגם לבד זה מבואר באו"ח (בסי' תר"ח ס"ב בהגה"ה) שעל איסור המפורש בתורה מחוייב להוכיחו בכל גווני, ואין אומרינן בזה מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידינן, ואם כן הכא

נמי בלשון הרע ורכילות דכוותיה, על כן כתבנו דהכא איירי שהוא באמת משער שבדברי תוכחתו יפסיד למי שנאמר עליו הדברי גנות, על כן יש למנוע עצמו מזה:

כלל י סעיף א: אם אחד ראה אדם שעושה עוולה לחבירו כגון שגזלו או עשקו... בסעיף ב' מביא שבע פרטים שצריך לזהר בהם ובתוכם - ג) שיוכיח את החוטא מתחילה ובלשון רכה אולי יוכל להועיל לו ויטיב על ידי זה את דרכיו, ואם אל ישמע לו אז יודיע לרבים את אשמת האיש הזה מה שהזיד על רעהו (ואם יודע בו שלא יקבל תוכחתו יבואר לקמן בסעיף ז).

שם סעיף ז: ועתה נבאר הפרט הג'... דצריך להוכיח אותו מתחילה, היינו דוקא בסתמא אבל אם הוא יודע ומכיר בו שלא יוסר בדבריו ולא יקבל תוכחתו – אין צריך להוכיחו, רק שיזהר לספר דבר זה בפני שלשה, והטעם שאם יספר דבר זה בפני אחד או שנים, יתראה שהוא מתכוין שלא יגיעו הדברים לאזניו ורוצה להחניפו ולגנוב דעתו,

באר מים חיים: שם אות ל: ...גם הפרט דהוכחה צע"ג דאף שבשיטה מקובצת שם כתב כגון שיודע בו שאינו מקבל תוכחה, משמע הא לאו הכי מחוייב להוכיחו, אפשר דהוא רק למידה טובה ומצוה בעלמא, כיון דכוונת המספר הוא רק לתועלתו שישוב ע"י שירננו אחריו ולא ח"ו להנות מסיפור לשה"ר, יותר טוב הוא שיוכיחוהו מתחילה אולי יוכל להועילו בזה ויוצא בזה ידי הכל ולא יצטרך לספר גנותו וכמ"ש למעלה, אבל מן הדין כיון שראינו שפקר כמה פעמים בעבירה המפורסמת לכל ישראל שהיא אסורה, א"כ יצא מכלל עמיתך בזה, וכמו דיצא מכלל עמיתך לענין לא תונו איש את עמיתו ולענין לא תלך רכיל בעמך וכמו שכתב ר"י בש"ת במאמר רי"ט דמטעם זה מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו, כן אפשר דהוא הדין נמי לענין מצות תוכחה, אפילו אם אינו יודע בבירור שלא יקבל תוכחתו, דהא הכא נמי הוכח תוכיח את עמיתך כתיב עם שאתך בתורה ובמצוות, וכן ראיתי בספר אדרת אליהו בפ' קדושים דכתב על עמיתך דהוכחה, עם שאתך בתורה ומצוות, ולא גרע האיש הזה מלץ דכתיב אל תוכח לץ וכו'.

והנה כל זה כתבנו בענין שבין אדם למקום, אבל בענינים שבין אדם לחבירו אף שהוא מתנהג בהן שלא כדין כמה פעמים מחוייבין אנו להוכיחו דאינו יוצא מכלל עמיתך על ידי זה, ורק לענין לשה"ר התיר עליו ר' יונה, ולא משום דאינו בכלל עמיתך רק משום לקנא לאמת ולעזור לאשר אשם לו, אבל לענין הוכחה ולענין אהבת רעים ולכל שאר ענינים אשר אנו מצווין לאיש עמיתנו מחוייבין אנו גם לו.

וראיה לדבר דבענין בין אדם למקום התנה ר"י במאמר רי"ט שכתב אשר כל שער עמו יודעים שהיא עבירה, ונראה בעליל כונתו דאל"ה עדיין הוא בכלל עמיתך. ודבר זה ידוע בבין אדם לחבירו בכל מה שצייר ר' יונה בגזל ונזק וצער ובושת הוא בא לכתחלה מצד סיבה אשר על ידה היצר הטעהו שמותר לעשות דבר זה לחבירו, אף שבאמת השכנגדו צדיק בריבו, אך עכ"פ מצא לו היצר מקום לפתותו שמותר לעשות לאיש ריבו כל דבר רצח, ולפעמים מפתהו היצר שמצוה ג"כ יש בזה, ואם יראה בעצמו שאיש אחר יעשה ככה העולה או הבושת ואונאת דברים לאיש אחר כמו שהוא עושה לאיש זה, ירים קולו עליו לאמר שהוא עושק או מבייש לאדם מישאל בחנם, וא"כ אנו רואין בחוש שרק היצר מעוור את עיניו לאמר שלאיש הנוכחי עליו לא צותה התורה כל האזהרות הלאוין והעשין לא תשנא וגו' ואהבת לרעך כמוך וכיוצא בזה, וא"כ איך נוציא לאומר מותר הזה מכלל עמיתך, אם לא שהוא נראה לכל שאין באותו הדבר במה לטעות בשום אופן רק החוטא הזה הוא גנב או גולן פשוט או יש לעיין הרבה בזה לענין הוכחה וכיוצא בזה:

מאמר התוכחה: מאת הרב אהרן הכהן חתן ה"חפץ חיים" זצ"ל: אדמו"ח שליט"א (ה"חפץ חיים" זצ"ל) היה אומר, כשאדם רוצה להוכיח את חברו

על איזה דבר שעשה שלא כהוגן, הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא, הוא צריך להוכיחו בלשון רך ובדברי נועם, ויזהר מאד שלא להביא את חברו לידי נצחנות, מפני שאם יוציא אותו ע"י תוכחתו מגדרו ויכריחו להתעקש, אז ח"ו אין שכינה חשובה כנגדו, וכיון שבא לכלל ניצוח אז רצונו משחדו לעבור על כל זדון בשאט נפש ולא לשוב מפני שום דבר, הן מה ששייך למדת הדרך ארץ והן מה שנוגע לחבירו בנפשו.

ומפני שבזמן האחרון הולכת ונעשית מצות התוכחה לענין הדורש שימת לב וחריצות יותר ויותר (לפנים היה על פי רוב התוכחה נשמעת רק על חטאים קלים והמוכיח היה נוהג להעיר את חברו בידירות על מה ששגג, ודבריו היו נכנסים בלבו, אבל לא כן הדבר בזמננו אשר המוכיח ומקבל התוכחה המה שני סוגי אנשים שונים והדברים שעליהם צריכים להוכיח המה גופי עוונות ח"ו ויש בהם כדי להוציא את המוכיח מגדרו שיגיד דברים קשים, ואז ח"ו יכולה תוכחה כזו להביא רק הפסד ולגרום שחבירו יחטא עוד יותר).

וכל בר דעת איננו יכול בימינו להשתמט ממצוה זו בטענה שהיא שייכת רק לרב ולראשי העדה, מפני שהיום כולם רואים בחוש שרב יכול להשפיע רק באופן כללי, אבל עיקר התוכחה כבר נכנסה לרשות הרבים, וכל יהודי חרד לדבר ה' יכול להשיג השפעה רבה בין קרוביו וידידיו הן על הנהגתם בכלל והן בתיקון הפרט.

ודברי אמת של אדמו"ח שליט"א (ה"חפץ חיים" ז"ל) מה שאמר שמצות תוכחה צריכה לימוד, בימינו אנו על אחת כמה וכמה שהתוכחה צריכה לימוד ודעת איך להשתמש בה. על כן אמרתי לברר את ענין התוכחה מעט ולהביא איזה דוגמאות מחז"ל לדעת איך להתנהג בענינים שונים.

מצות תוכחה היא מצות עשה מן התורה כדכתיב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. והכוונה של זו המצוה היא ענין הטבה עם חברו ברוח, ההפך מלא תשנא וגו'. וענפים של מצוות הרבה נכללים במצוה זו, כגון המצוה של ואהבת לרעך כמוך, וכי ימוך אחיך והחזקת בו – שמצות החזקה היא לא פחות בוכי ימוך ברוח מאשר בוכי ימוך בגשם, צדק צדק תרדוף – ואין רדיפה אחר הצדק יותר טובה מאשר לשרש את החטא מלב השני. ועל כן אם אדם רואה איך חברו עושה דבר שלא כשורה הוא מחוייב להוכיח, ואין חילוק בענין התוכחה בין שהוא קרובו או רחוק לו, בין איש פשוט לאיש נכבד.

וכן הטענות הנשמעות היום מפי אנשים שונים שאין אדם צריך להתערב בעניני חברו הפרטיים ומכש"כ בעניני איש שאיננו מכירו כלל וכלל, ושזה כנגד הנימוס ודרך ארץ, כל אלו בהבל יסודן. וזה דומה כמו אחד היה אומר איזו רשות יש לי לקיים מצות פריקה עם אדם הרובץ תחת משאו והלא לא הכרתיו מעולם ולא נתתי לו אפילו שלום. מפני שבמקום שיש הטבה עם חברו שם לא שייך נימוס חיצוני, מפני שזו למעלה מהנימוס. וכבר אמרו חז"ל (בבא מציעא לא.) הוכח אפילו מאה פעמים משמע, תוכיח, אין לי אלא רב תלמיד תלמיד לרב מנין תלמוד לומר הוכח תוכיח. ואם כן אנו רואים שאפילו תלמיד לרב שהוא מחוייב בכבודו הן על פי מצות התורה והן ע"י מדת דרך ארץ, ואחד מעניני הכבוד הוא שלא להתערב אפילו בתוך דברי רבו, ואף על פי כן התורה מחייבת אותו להתערב בעניני רבו הפרטיים לאין שיעור, אפילו מאה פעמים.

ויש אנשים שאינם מוצאים עוז בנפשם להוכיח את חבירם בתקופתנו שירדה פלאים ואומרים בלבם איך יכולים אנחנו ללכת בגדולות להוכיח את השני על דא ועל דא בזמן שהזלזול למצוות ה' וההפקרות כל כך מתרבים ר"ל, ומתוך טענה זו המה מרשים עצמם לחשות אפילו על זדונות גדולים הנעשים לעיניהם, והכל ע"י הטענה מה יש לעשות ולפעול בזמן הנורא ההוא.

אבל מחשבות כאלו המטמטמות את נפש הישראלי מלהתריע על העון כבר אנו מוצאים בדור החורבן והנביא מקונן עליהם. אמרו חז"ל (שבת קט) אמר רב עמרם בריה דר"ש בר אבא אמר רב חנינא, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו דור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה וכו'. שגם בדור החורבן היו בעלי התוכחה בבחינת ראשו של זה בצד זנבו של זה, שראו את עצמם מסובכים בפחיתות וחטא עד שנפלו ברוחם ולא הרהיבו בנפשם לבוא בטרוניא עם השני ולהעמידו על הדין והאמת.

ועל כן מי שהוא בעל נפש איננו צריך ליפול לידי יאוש ח"ו ולכבוש את פניו בקרקע שעל ידי עון זה חרבה ירושלים תו"ת, אלא צריך לחשוב תמיד על קדושת התורה ומצוותיה שאין להן תמורה, וכי רבים וכן שלמים נאמנים לה' ולתורתו, וענינים קדושים ונשגבים מאד עומדים בתקופתנו על הפרק, זמן של חבלי משיח ואתחלתא דגאולה. ובזכות מצות תוכחה זו יחיש השי"ת בנין עיר הקודש על תלה כיון שע"י חטא זה נגרם חורבנה, כן תיקון עון זה ימהר ויחיש בנינה בב"א כי מידה טובה מרובה ממדת פורענות כידוע.

ואמרו חז"ל (יבמות סה) אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע (דכתיב הוכח תוכיח, להוכיח מי שמקבל הימנו, רש"י) כך מצוה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע וכו', היינו בדבר שמדרבנן, כמו שאמרו חז"ל (ביצה ל) הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין הני מילי בדרבנן אבל מדאורייתא לא. ועיין ברמ"א (תר"ח סעיף ב') ודוקא שאינו מפורש בתורה אע"פ שהוא מדאורייתא אבל אם הוא מפורש בתורה מוחין בידם. ומסיים השו"ע ואם יודע בבירור שלא יקבל ממנו לא יאמר ברבים להוכיחו רק פעם אחת, אולי ישמעו או כדי שלא יהיה להם פתחון פה, ומכאן ואילך כשם שמצוה לומר דבר שאינו נשמע (משנה ברורה). ושמעתי מאדמו"ר שליט"א שזה הכלל שייך רק כשמוכיח ביחיד אבל כשמוכיח ברבים הכלל ליתא, דברבים אי אפשר שדבריו לא ישמעו אפילו לאחד מהם.

והעצה לזה, אחרי שמצות התוכחה היא חיוב גדול אפילו עד מאה פעמים לכן לא צריך אדם להתרשל להוכיח. וזה צריך להיות באופן שהשני לא ירגיש מדבריו שחושבים אותו לרשע ח"ו, מפני שתוכחה כזאת מרחקת את האדם עוד יותר מן הדרך הנכונה (כמו שביארנו בפתיחת הפרק), ודבריו יהיו רק בנחת ובדברי נועם, וכבר אמר החכם מכל אדם דברי חכמים בנחת נשמעים (קהלת ט יז), ומענה רך ישיב חימה (משלי טו א).

ומצות התוכחה היא אפילו על דבר קל, כמו שאמרו חז"ל (ברכות לא) אמר ר' אלעזר הרואה בחבירו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו, אפילו על דבר שהוא רק אינו הגון כבר שייך תוכחה. ובע"ה רבים מהחרדים לדבר ה' מתרשלים להוכיח בזמן הזה על דברים הרבה, אבל עכ"פ צריך אדם להזהיר את חבריו מעוונות שהחמיר בהן הכתוב מאד והגדיל את העון, היינו מי שעושה את העון ביד רמה, והתרגום בריש גלי, שכיון שעשה עבירה קטנה ביד רמה בפרסום, נכפל אז העון נורא מאד כדכתיב (במדבר טו ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה וגו' כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה.

ומה אם אמרו חז"ל שהמקיים נפש אחת מישראל בגשם הוא חשוב לפני הקב"ה כאילו קיים עולם מלא, על אחת כמה וכמה מי שהציל נשמתו של ישראל מחטא, שכבר אמרו חז"ל המחטיא את חבריו גדול חטאו מן ההורגו. על כן מי יוכל לשער גודל המצוה של מי שמזכה את חבריו להשיבו מעון שהוא בודאי קיים עולם מלא. ואין לשער גודל המצוה והשכר של אלו המחזירים את אחרים לשוב בתוכם. ואמרו חז"ל על הפסוק אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד (ירמיה טו יט), אם תשוב ישראל למוטב בתוכחתך ואשיבך אלי ולפני תעמוד (רש"י ב"מ פה. ד"ה אם תשוב).

ועל כן אנחנו רואים שבמצות תוכחה צפונה עוד סגולה נפלאה להשיג סייעתא דשמיא ללכת בדרך ה' שהקב"ה בעצמו משיב את המוכיח אליו, בבחינת מידה כנגד מידה, אתה השתדלת לזכות את חברך על כן אשיבך ולפני תעמוד.

ועתה הוא עת לעשות לה' ויוכל כל אחד מישראל לזכות על ידה כאחד מגדולי הצדיקים אנשי השם, כי עת מלחמת הדת התקופה הזו, ועל זה כתוב (מלאכי ג טז) "אז נדברו יראי ה' איש את רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו", (אפילו מי שהיה במדרגתו רק מיראי ה' יגדל אז מדרגתו אשר יחשב לחושבי שמו שהיא מדרגה גדולה מאד, מאדמו"ח שליט"א). ודוקא אז ר"ל שנתרבו פורצי הדת על כל פינה ויפגשו בכל צעד פורקי עול, אז מי שנתחזק על שמירת הדת יחשב כל אחד לעם סגולה. ואיתא בחז"ל (ויקרא רבה אמור פ' כ"ז) אמר ר' ירמיה ב"ר אליעזר עתידה בת קול להיות מפוצלת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם א-ל יבוא ויטול שכרו שנאמר (במדבר כג) "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל וגו'".

קריינא דאגרתא: למרן הסטייפלר ז"ל: מכתב קסג: בענין הנ"ל: בעה"י אור ליום ה' <רענ>
ויחי התשכ"ב, קיבלתי מכתבו, ואע"פ שמהראוי שלא להשיב, נתיישבתי להשיב הפעם בשביל לאפרושי מאיסורא.

על מה שכתבתי דנתינת יד לערוה הוא מדאורייתא כמש"כ הרמב"ם ז"ל בספר המצות שנ"ג, העתיק הכותב לשון הרמב"ם ז"ל פכ"א מאיסורי ביאה ה"ו דהמחבק אחת מהערויות שאין לבו נוקפו עליהן כו', דמשמע שהוא מדרבנן, וכתב הכותב דהכא נמי כשנותן בשביל הנימוס. וזה שקר גמור כי לא ימלט שאיש צעיר יגע באשה ולא יגרום לו שום חימום ר"ל או איזו הרגשת הנאה מערויות ר"ל, ובזכרוני שכבר רמזתי במכתבי הראשון דאין לנו ההיא דעולא בסוף קידושין בזמנינו.

על מה שכתבתי דלא שייך כלל וכלל מלבין פני האשה במה שהיא מתביישת על מניעת נתינת היד שהיא עבירה, פטפט הכותב דברים שאסור לשומען וכתב דיש כאן גדול כבוד הבריות שדוחה אפילו בקום ועשה לאיסור דרבנן, כההיא דא"ח סי' י"ג במצא בשבת בכרמלית שנפסקה ציציתו.

ואסור לומר דברים הללו דהתם וכל הני דברכות י"ט היינו שאינו רוצה כלל גוף העבירה, דמה שרוצה שלא להיות ערום שזה הכבוד הבריות שם אינו עבירה כלל, רק שעכשיו אינו מוצא בגד אחר אלא כלאים או חסר ציצית, ובזה התירו משום כבוד הבריות איסור דרבנן.

אבל מי שרוצה ומתאוה לעשות גוף העבירה משום דבלא זה חשיב אצלו בזיון כשנמנעים מהעבירה בזה, אדרבא מצוה גדולה לביישו ככל האפשר כדי להפרישו מאיסורא, ובית דין מנדין את המזולזל ביו"ט שני שקל משאר איסורי דרבנן אפילו שזה חושב שהוא מצוה כגון שקברו מת ביו"ט שני כמבואר בפסחים דף נ"ב ובסנהדרין דף כ"ו, וכן כל המזולזל באיזו דבר האסור מדרבנן משמתינן ליה ומבזין אותו בזיון נורא שאין עומדין בד' אמותיו ואין אוכלין עמו ואין מצרפין אותו למנין לכל דבר שבקדושה, והמנהג לגרשו מבית המדרש, ובית דין יכולין להחמיר עליו שלא לקוברו והכלבים יאכלוהו, ושלא למול את בניו כמבואר כל זה ביו"ד סימן של"ד.

ואין חוששין כלל וכלל על כבוד אותו אדם שעובר על דרבנן, וזה אפילו אם עובר פעם אחת, וכש"כ וק"ו מי שפורק ר"ל עול תורה לעבור תמיד בהפקרות על איזו איסור דרבנן שעפ"י ד"ת אילו היה יד ביד תקיפה היו צריכין להזהירו בכל מיני אזהרות, ואם אינו מועיל היו צריכים לרדפו עד חרמה להעמיד דין תורה תורתנו הקדושה על תילה, אלא שבעוה"ר אין ידינו תקיפה ואנחנו בגלות אצל הפורקי עול מכל המינים, והלוואי שהם לא יפריעו לנו לשמור תורתנו הקדושה, ומשום זה נמנעים מלהוכיח ומעלימים עין מכל הנעשה ועיי"ש בסוס"י של"ד.

ועכ"פ בנידון זה שהבחור יכול בוודאי למנוע את עצמו ואת האשה מעבירה ע"י אי נתינת ידו, הלא במה שנוגע למעשה עבירה זו ידו תקיפה שיכול למנוע, והאין יעלה על הדעת

שיחוש על כבודה של ארורה זו הרוצה דוקא לעשות העבירה, והלא במצב זה שבידו למונעה בלי חששות של סכנת נפשות היה צריך לביישה בכל מיני ביושים להפרישה מאיסור, וכ"ש שהוא עצמו לא יעשה איסור ר"ל מחמת חשש של כבודו או כבודה ששניהן ראויים לקלון ולבזיון במה שעניני תורתנו הקדושה מזולזל אצלם ר"ל, ועל כבוד הבורא ב"ה שמתמעט ע"י הללו הנוהגים בהפקר ובבזוי למצוותיו יתברך לא חסין ורק על כבודה של אותה ארורה מופקרת חוששין, ה' ישמרנו.

נא להחזיר לי מכתב זה או העתקה ממנו, הדו"ש ומברכו שיחזיק ביראת ה' כל היום ולא יפנה להבלי שוא, יעקב ישראל קניבסקי

פרק י: ערבים זה לזה

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר
כָּל הָעָם אִמָּן: (דברים כז כו)

רמב"ן: אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה, לשון רש"י. ולפי דעתי, כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש, ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארוּר. אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאווה או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה, איננו בחרם הזה, כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת, אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות, כטעם קיימו וקבלו היהודים (אסתר ט כז), והנה הוא חרם המורדים והכופרים:

ובירושלמי בסוטה (פ"ז ה"ד) ראיתי, אשר לא יקים, וכי יש תורה נופלת, רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן, רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן, דמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים, אמר רבי אסי בשם רבי תנחום בר חיאי למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארוּר. ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה, ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זו ארוּר, וזה קרוב לענין שפירשנו:

רבינו יונה: שערי תשובה ג יט: ודע כי נתחייב הנכרא להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדניו, והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חביריו, ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים, ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון, כי חפצו ורצונו אשר תעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידי עושי המלאכה. ואמרו רז"ל (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד) ארוּר אשר לא יקים, אדם שלמד ושנה ולימד לאחרים וקיים את התורה ויש בידו כח להחזיק ידי העוסק בתורה ובמצות ולא החזיק הרי הוא בכלל ארוּר אשר לא יקים:

הַנְּסִתְרַת לַה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנְּגִלַת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל
דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: (דברים כט כח)

רש"י: הנסתרת לה' אלהינו, ואם תאמרו מה בדינו לעשות, אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד, שנאמר (פסוק יז) פן יש בכם איש וגו', ואחר כך (פסוק כא) וראו את מכות הארץ ההיא, והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו, אין אני מעניש אתכם על הנסתרות, שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד, אבל הנגלות, לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו, ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. נקוד על לנו ולבנינו, לדרוש, שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים

ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה:

רמב"ן: הנסתרות לה' אלהינו, על דעת המפרשים, יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי עבודה זרה בסתר, כי כל התעלומות גלויות לפניו, והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת, להכות עובדי עבודה זרה כדין התורה. וגם כפי המדרש (סנהדרין מג): כן הוא:

ודעתי בדרך הפשט, כי "הנסתרות" הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם, כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני (תהלים יט יג), יאמר הנסתרות לשם לבדו הם אין לנו בהן עון אשר חטא, אבל הנגלות שהם הזדונות, לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם, שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם. ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה, הוציא מן החרם העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת. ודברי אונקלוס מטין כן, שאמר דמטמרן קדם ה' אלהנא, ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרין לה' אלהנא:

וכשלו איש באחיו == ==

רש"י = מפרשים ==

תורת כהנים: פרשת בחקתי: פרשה ב פ"ז: וכשלו איש באחיו, אינו אומר איש באחיו אלא איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה.

רבינו הלל: אינו אומר איש באחיו אלא וכו', כלומר לא משמע האי דכתיב איש באחיו אלא איש בעוונות אחיו, דאי לא [הכין] הו"ל למיכתב איש ואחיו, אלא להכי כתיב איש באחיו למשמע איש בעוונות אחיו. מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה, [כי היכי דערב משלם ממון שאינו חייב, מפני שערב לחבירו הם הכי ישראל ערבים זה בזה] ואי עבר חד מהן מחייבי כולוהו עליה מפני שהיה להן למחות ולא מיחו.

סוטה לו.

רפ: הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה כו'. תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט, ארור בכלל ארור בפרט, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, הרי (דף לו:): ארבע, ארבע וארבע הרי שמונה, שמונה ושמונה הרי שש עשרה, וכן בסיני, וכן בערבות מואב, שנא' (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו', וכתיב (דברים כט) ושמתם את דברי הברית הזאת וגו', נמצא מ"ח בריתות על כל מצוה ומצוה. ר"ש מוציא הר גריזים והר עיבל, ומכניס אהל מועד שבמדבר.

ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא רבי ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד, ר' עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב, ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות. ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אמר משום רבי שמעון אין לך מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים.

אמר רבי לדברי רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו שאמר משום רבי שמעון אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמנה בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, נמצא לכל אחד ואחד מישראל שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים. מאי בינייהו, אמר רב משרשיא ערבא וערבא דערבא איכא בינייהו.

רש"י: ברוך בכלל בפרט, כל הברכות והקללות נאמרו בהר גריזים ובהר עיבל בכלל ופרט ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת ארור אשר לא יקים הרי בכלל וכל אחת ואחת בפרט ברוך וארור ברוך אשר לא יעשה פסל ומסכה ארור אשר יעשה פסל ומסכה וכן כולן. ללמוד וללמד לשמור ולעשות, כל המצות כולן טעונות ארבעה אלה ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וכתוב ולמדתם אותם בניכם וגו' הרי כאן ארבע מצות לכל מצוה ועל ארבעתן נמסרו ארור וברוך בכלל ופרט ברוך אשר ילמדו ארור אשר לא ילמדו וכן ללמד וכן לשמור וכן לעשות בכל אחד ארבע בריתות ברית לברוך בכלל ברית לברוך בפרט ברית לארור בכלל ברית לארור בפרט.

[שייך לדף לז:] ארבע וארבע, ארבע בריתות ללמוד וארבע ללמד הרי שמנה. שמנה ושמנה, הא איכא עוד שמנה לשמור ולעשות. וכן בסיני, כשנאמרו כל המצות למשה נתנו כולן בארור וברוך בכלל ופרט. וכן בערבות מואב, כשאמרה לישראל כדכתיב (דברים א) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה וגו'. שנאמר אלה דברי הברית וגו', בטר קללות וברכות כתיב מלבד הברית וגו' אלמא כברית ערבות מואב בברכות וקללות כך ברית בחורב דהר גריזים ודהר עיבל לא איצטריך לאתויי קרא דעלה קאי ובה איירי ושמרתם את דברי הברית הזאת לא גרס ליה הכא. (דף לז:) ארבעים ושמנה בריתות, לכל אחד מישראל שש עשרה תלתא זימני מ"ח הוי. מוציא הר גריזים, לפי שלא אמר יהושע עליהן כל התורה אלא מצות שבפרשה. ומכניס אהל מועד, שלאחר שהוקם המשכן נדבר הקב"ה עם משה בישוב ולמדו כל התורה כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר (ויקרא א). כללות נאמרו בסיני, בסתם נאמרה תורה בסיני ולא נתפרשה לו כגון בסיני נאמר (שמות כ) וזבחתי עליו את עולותיך ואת שלמיך ולא פירש מתן דמים כיצד הקטרת אימורים והפשט ונתוח וכליל של עולה ובספר ויקרא באהל מועד פירשה. ונשתלשו בערבות מואב, מפי משה לישראל ת"ק סבירא ליה כר' ישמעאל הלכך הר סיני ואהל מועד חדא היא ור' שמעון ס"ל כר"ע הלכך תרי נינהו.

ר"ש ברבי יהודה אומר ארבעים ושמנה בריתות, לכל אחד של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים כמנין שהיו (בסיני) [במדבר] שכל אחד נעשה ערב על כל אחיו ה"ג בתוספתא (פ"ח ע"ש) א"ר לדברי ר"ש בן יהודה אין לנו כל מצוה ומצוה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים ויש בכל אחת שש מאות אלף ושלשת אלפים חמש מאות וחמשים.

מאי בינייהו, מאי מוסיף רבי ובמאי פליגי. אמר רב משרשיא ערבא וערבא דערבא, אם נעשה כל אחד ערב על ערבותו של חבירו או לא רבי שמעון בן יהודה סבר לא נעשה כל אחד ערב על חבירו אלא שישמרו את המצות נמצא כל אחד ואחד ערב על מ"ח בריתות של כל אחד ואחד אבל לא נעשה כל אחד ואחד ערב על ערבות של חבירו אלא על חובתו של חבירו ואתא רבי למימר לדברי ר' שמעון שבא למנות את בריתות הערבות יש לו למנות ארבעים ושמנה בריתות של ששים ריבוא לכל אחד ובכל אחד האלה יש ששים ריבוא שכולם נתערבו זה בזה על חובותם ועל ערבותם נמצא כל אחד מקבל עליו ערבות של ששים ריבוא בשביל חובות של חבירו וכל אחד מששים ריבוא הללו קבל עליו בריתות

ששים ריבוא בשביל ערבות שנתערבו אחיו על חביריהם וזה קבל עליו אף ערבות של ערבים.

תוספות: רבי שמעון מוציא הר גריזים, הכי מסיים לה בירושלמי: וכן היה ר"ש אומר אין לך כל דבר ודבר מן התורה שאין כרות עליה תקע"ו בריתות שתיים עשרה בברוך, ולא ידענא אמאי י"ב, ושמא ברית כנגד כל שבט ושבט וי"ב בארור י"ב בכלל וי"ב בפרט הרי מ"ח בריתות ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי קצ"ב בריתות וכן בהר סיני וכן בערבות מואב הרי תקע"ו בריתות.

ונשתלשו בערבות מואב, וא"ת מאי איצטריך למימר שלישי דערבות מואב והא לא איירי ר' ישמעאל בערבות מואב כלל, יש לומר משום סיפא נקט לה דבעי למימר אין לך כל דבר מצוה ומצוה.

רבי שמעון בן יהודה אומר, ירושלמי: עד כדון דברים שנכללו ונפרטו דברים שנכללו ולא נפרטו [אמר ליה] כן אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, אמר לו לא בדבר אחד דילמא בשני דברים בתמיה והכא בשני דברים אנן קיימין, אמר ר' תנחומא מכיון דכתיב בסוף אמן כמו שכולו דבר אחד. כתיב אשר לא יקים את דברי התורה וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן אליקים אומר זה החזון שהוא עומד רבי שמעון בן חלפתא אמר זה הבית שלמטה דאמר רב הונא בר יהודה בשם שמואל דעל הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים, ר' אחא בשם ר' תנחום בר' חייא למד ולימד שמר ועשה והיתה סיפקו בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור, ר' ירמיה בשם רבי חייא בר' אבא לא למד ולא לימד לא שמר ולא עשה ולא היתה סיפקו בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך, דאמר רבי חנא א"ר ירמיה עתיד הקב"ה לעשות צל לבעלי מצות בצילן של בעלי תורה שנא' (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג).

אמר רב מרשיא ערבא וערבא דערבא, כמדומה דהכי בעי למימר דלר"ש בן יהודה קבל עליו כל אחד מישראל לתרי"ג מצות קצ"ח ריבוא ריבואות וח' אלפים ריבואות ותי"ג ריבואות ושבוע אלפים ומאתים בריתות לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמשים וחמש מאות בשביל ערבותן אם יעברו עליהן ולרבי אליבא דרבי שמעון ששים ריבוא פעמים ושלשת אלפים ותקנ"ה פעמים חשבון זה בריתות קיבלו עליהן.

מאירי: [בקטע שלפניו מביא פירוש הגמ' ... ואח"כ כותב:] ... ולענין ביאור זה שאמרו מאי ביניהו והשיבו איכא ביניהו ערבא וערבא דערבא, ר"ל אם נעשה כל אחד ערב על ערבותו של חבירו אם דוקא על חובתו, שר' שמעון בן יהודה סובר שלא נעשה כל אחד ערב על חבירו אלא שישמרו את המצות, נמצא כל אחד ערב על ארבעים ושמנה בריתות של כל אחד ואחד ושכנגדו אומר שיש לו ארבעים ושמנה בריתות של ששים רבוא מצד חובת כל אחד ואחד ובכל אחת מהן יש ערבות של ששים רבוא ונמצא כל אחד מקבל ערבות של ששים רבוא מצד חובת כל אחד ואחד ובכל אחת מהם ס' רבוא בשביל ערבות שנתערבו אחיו על חביריהם וכל אחד מקבל עליו ערבות ועל כל הערבויות:

ירושלמי / מובא בתוספות סוטה לד ד"ה עודם בירדן עיי"ש אם שייך לכאן

סנהדרין כז:

כרתניא (ויקרא כז) ואף בעונות אבותם אתם ימקו, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. אתה אומר כשאוחזין, או אינו אלא כשאין אוחזין, כשהוא אומר איש בחטאו יומתו הרי כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן, ולא והכתיב (שם)

וכשלו איש באחיו, איש בעון אחיו מלמד שכולן ערבים זה בזה, התם שהיה בידם למחות ולא מיחו.

מאירי: ...ומ"מ פשוטו של מקרא בא להודיע שלא למות בדיני שמים אב בעון הבן ובן גדול בעון האב שנאמר איש בחטאו, וזה שאמר פקד עון אבות על בנים פירשו שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, ואף בזו לומר שאינו מאריך לו עוד את אפו אחר שהוא רשע בן רשע לא שיוסיף על עונשיו עונות של אביו, והוא שנאמר בעונות אבותם אתם ימקו ומתרגמין בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון עמהון יתמסון, וזה שאמרו שהצדיק נתפש בעון דורו וכן וכשלו איש באחיו בעונות אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה ענינו כשהיה בידם למחות ולא מיחו:

סנהדרין מג:

רפ"ו ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהושע ז כ), אמר רב אסי אמר רבי חנינא מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר כזאת וכזאת עשיתי. רבי יוחנן אמר משום רבי אלעזר ברבי שמעון חמשה, ארבעה בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי.

ועד השתא מאי טעמא לא איענוש, אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן.

כתנאי (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד, מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן דברי רבי יהודה, אמר ליה רבי נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם, והלא כבר נאמר עד עולם, אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן. אלא (דף מד.) עכן מאי טעמא איענוש, משום דהווי ידעי ביה אשתו ובניו.

רש"י: וכזאת וכזאת עשיתי, הרי שלשה. שנים בימי משה, אותה של כנעני מלך ערד דכתיב (במדבר כא) וידר ישראל נדר וגו' והחרמתי את עריהם, אסרום עליהם בהנאה, וכיוצא בזו עשה בעיירות אחרות ולא נתפרסמו. מאי טעמא לא איענוש, ישראל על מעילתו כי היכי דאיענוש השתא. לפי שלא ענש, המקום את צדיקים שבישראל. על הנסתרות, שביד עובדי עבירה, אלא על העבירות הידועות. עד שעברו את הירדן, ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה, כדאמרינן במסכת סוטה (לז:), מיד נענשו זה על זה, ואפילו לא ידע זה בעבירות שביד חבירו, ובימי עכן כבר עברו את הירדן. מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו כו', נראה לי דהכי גרסינן: מלמד שענש על הנסתרות משעברו, ולמאי דגרס נמי שלא ענש עד שעברו היא היא, והכי קאמר: מלמד שמה שלא ענש על הנסתרות לא נהג אלא עד שעברו, אבל משעברו, ענש, והכי דרשינן לקרא הנסתרות לה' אלהינו, משמע עליו לבקש עלבון העבירה וליפרע מן העוברים ואין עלינו עונש בדבר. והנגלות לנו, קולר תלוי בצואר כולנו ואי לאו נקודה הוה אמינא כך היא המדה לעולם, באתה הנקודה לדרוש דאין מדה זו נוהגת לפוטרנו מן הנסתרות אלא עד שעברו את הירדן, והיה לו לנקוד את הנקודה הזאת על לה' אלהינו, ללמד שלא עד עולם הן לה' אלהינו, אבל לאו אורח ארעא לנקוד את השם ונקוד על לנו ולבנינו לומר שאין כאן מקומו ממש

אלא למעלה מן הנגלות נמי ניתן לדרוש כך: הנסתרות לה' אלהינו ולנו ולבנינו, שאף אנו נענשים, ומיהו אי הוה כתיב ליה הכי, הוה משמע דאף קודם שעברו את הירדן נמי, להכי פלגיניהו ונקד, לומר: דלכאן ולכאן הוא נדרש, ולומר לך דעד השתא בסוף ארבעים שנה שנאמר להם מקרא זה בערבות מואב לא היו הנסתרות אלא לה' אלהינו, אבל מכאן ואילך הם אף לנו ולבנינו, ונקודה דעיי"ן שבעד לחלק באתה, דלא תימא מעולם ועד עולם, אלא מעתה מתחלת מדה זו ותנהוג עד עולם. וכי ענש על הנסתרות, האחרים לעולם. והרי כבר נאמר עד עולם, ואי לאו אפטורא דנסתרות קאי לאשמועינן דעד עולם תנהוג מדה זו, דלא תימא משיעברו את הירדן ויקבלו עליהם ערבות יענשו זה על זה, למה לי דכתביה אי משום חיובא דנגלות, פשיטא דעונש הנוהג עכשיו ינהוג לעולם, דלמה יפסוק, אלא, הנקודה לימדתך דהאי דכתיב הנגלות לנו ולבנינו, לאו עד הנה נהגה מדה זו, אלא מכאן ואילך, דכל נקודה למעט, דכך לא ענש את אחרים על עונשין שבגלוי עד שעברו את הירדן. אלא, לר' נחמיה כיון דאף משעברו לא ענש על הנסתרות. עכן מאי טעמא איענוש, ישראל עליה הלא מן הנסתרות היא.

תוספות: מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן, כך כתוב ברוב ספרים וקשה <רפח>

דהא אי לאו הנקודה ה"א דלא נענש אפילו אחר שעברו דהכי משמע פשטיה דקרא הנסתרות לה' אלהינו ולא לנו עונש לדבר וא"כ באתה נקודה לדרוש דמשעברו ענש ולכך גריס בקונטרס מלמד שענש הקב"ה על הנסתרות משעברו ונקודה דעיי"ן שבעד פ"ה דלחלק באתה דלא תימא מעולם המה לנו ולבנינו אלא מעתה מתחלת מדה זו ותנהג עד עולם וקשה דבלאו נקודה דעיי"ן הייתי יכול לומר כן דא"כ לא נכתוב אלא הנסתרות והנגלות לנו ולבנינו עד עולם וע"כ מדכתיב לה' אלהינו וכתביב נמי נקודה יש לי לדרוש שתיהם וי"ל לפי שיטתו דעיי"ן שבעד נקוד כדי לנקד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמועינן שהנקודה ראויה להיות על השם למעט משום דמעשה גם הנסתרות לנו ולבנינו אלא שאין דרך לנקוד את השם.

אמר ליה ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות את האחרים לעולם והלא כבר נאמר עד עולם, אפטורא דנסתרות קאי דעד עולם תנהוג מדה זו דלחיובא דנגלות לא איצטריך דעונש הנוהג עתה פשיטא שיהוג עד עולם אלא הנקודה למדתך דחיוב דנגלות לא נהגה אלא מכאן ואילך ולכך ניקדה י"א אותיות כמנין אותיות של השם לומר לך שאף הנגלות לשם דהיינו קודם שעברו את הירדן עד שלא קיבלו ערבות ור"ת מקיים גירסת הספרים והנסתרות לה' אלהינו לאו היינו פשטיה דקרא דאין לך עונש בדבר אלא כלומר הנסתרות שאין מכיר בהן אלא השם והנגלות שניהם לנו ולבנינו ליענש עליהם ונקוד על לנו ולבנינו למימר שאין גזירת מדה זו נוהגת לעולם אלא משיעברו את הירדן ולא קודם היה נקוד על כל עד או לא היה נקוד על עד כלל ה"א דבין נסתרות ובין נגלות כך דינם לכך ניקד עיי"ן שבעד חצי התיבה לומר לך חציין לעולם וחציין משעברו ומסתברא דנסתרות משעברו ונגלות לעולם אמר ליה רבי נחמיה וכי ענש על הנסתרות והלא כבר נאמר עד עולם ואי קאי עד עולם אנסתרות ע"כ יש להשוותן דבאותו ענין דקאי אנגלות קאי אנסתרות דמסתמא קאי בשוה אם איתא דקאי אתרוייהו אלא ודאי לא קאי אנסתרות כלל שזו היא הסברא דלא מיענשי אחריני עלייהו לעולם ולא כתיב נסתרות אלא להקיש להו נגלות דכשם שלא ענש על הנסתרות קודם שעברו שזהו הסברא כך לא ענש על הנגלות ולהכי אתיא היקש ונקודה דאי לאו נקודה ה"א דאהני היקש דלא מיענשי עונשא רבא אבל זוטא מיענשי לפי שהיה להם למחות קמ"ל נקודה דלא מיענשי כלל ולפי' נקודה דעיי"ן לא יתישב לר' נחמיה.

ספר הישר לר"ת: (חלק החידושים) סימן תרסב: נגמר. כתנאי הנסתרות לה' אלהינו <רצט>

והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עיי"ן שבעד עולם מלמד שלא ענש על הנסתרות [עד שעברו ישראל את הירדן דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות] לעולם.

ה"ג לה וה"פ. הנסתרות לה' אלהינו נסתרות שאין מכיר בהן אלא ה' אלהינו כדאמר' בשבוע' פ"ק לחטאת לה' חטא שאין מכיר בו אלא ה', והנגלות לנו ולבנינו דעל נסתרות ונגלות (מענישין) [מענישין]. וה"פ דקרא לר' יהוד' ולמה נקוד לנו דמשמע מיעוט מלמד שלא ענש על הנסתרות קודם שעברו ישראל את הירדן דנקודה אתיא למיעוט ממשמעותיה דקרא. וה"פ דקרא הנסתרות והנגלות לנו ולבנינו ומנסתרות דנקודה אנסתרות קאי דאדמי טפי מוקמינן מיעוטא ואקודם שעברו אבל דעד עולם אתרוייהו קאי. א"ל ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם. מדקא ממצטת בנסתרות קודם שעברו מכלל דפשיט' לך דאי לאו מיעוטא כי הדדי נינהו. והלא כבר נאמ' עד עולם. דמשמע דאי אאסורא דנסתרות נמי קאי זמנן שוה שמהתחיל זה התחיל זה דאין מיעוט למחצה. ואי איכא עונש בנסתרות זמנו שוה לעונש נגלות דעד עולם זמן שוה משמע אפי' קודם שעברו אלא ודאי לא ענש על הנסתרות לעולם אלא על הנגלות. אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כו'. ולהכי כת' נסתרות ונקודה להקיש דקודם שעברו לנסתרות לעולם. וכן משמעותו דקרא הנסתרות לה' אלהינו חטא שאין מכיר בו אלא ה' והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ואנגלות קאי ולא אנסתרות כדפרישי' לעיל אליבא דידיה. ונקודה אתי למעוטא נגלות מקודם שעברו ולאקשינהו אנסתרות דאין מכיר בהן אלא ה'. וסבר (רב נחמן) [ר' נחמיה] דלא נענשו עליהן. והשתא אתי עד עולם שפיר דמשהתחיל זמן עונש נגלות שוב לא פסק. אבל (הנסתרות) [אנסתרות] לא מיענשי כלל.

ומה שהגיה הקונטרס אינו. ומה שפי' דהיא היא ליתה. דאי איתה דאתי ר' יהוד' למידרש נסתרות דלאחר שעברו לא הוה ליה למימ' מלמד שלא ענש דתנא מהדר אחיובא ונסיב (לישני) [לישנא] לפטורא. אלא הוה ליה למימ' מלמד שענש משעברו. אלא ודאי אשעברו קאי דהאי תנא מהדר אפטורא ונסיב קרא לפטורא. ועוד דברי נביאות הן שפי' דנקודת שם על לנו ולבנינו עשאום. ודאמר' (זה) [בזה] בורר וכשלו איש באחיו בעון אחיו ומוקמינן ליה כשהיה בידו למחות. והא בין לר' יהודה בין לר' נחמ' בעינן היה בידו למחות. יש לומ' שהי' בידן למחות שלא להחרים כדאמר' בשילהי שמעתא. וכן בשאר נסתרות.

ראב"ן: שו"ת (בתחילת הספר) סימן מה: שאלני חתני ר' יואל פירוש הא דתניא בסנהדרין <רצ> בפרק נגמר הדין (מג): מפני מה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד, מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן דברי ר' יהודה. ורבי יהודה דורש את המקרא הכי, הנסתרות והנגלות לה' אלהינו לדון וליענש לנו על זה עד עולם, ואילו לא היתה נקודה הייתי אומר מעתה משעת הדיבור מתחילת מידה זו ליענש איש על אחיו על שניהן, וכיון דנקד, כל נקודה למעט. ונקודה של לנו ולבנינו הנקודה והכתב שוין ויש לו לדרוש את שניהם, ועל כרחך הכתב מורה כי הנגלות מתחילת מעתה, שנראה ליענש עליהם איש על אחיו יותר מנסתר כדכתיב [ויקרא כ] ואם העלם יעלימו וגו'. והנקודה ממעט את הכתב, הנסתרות שאין עונשן מתחילת מעתה, ולהכי נקד נמי על ע' שבעד שהנקודה ממצטת קצת מן עד עולם, ומה מיעטה ללמדך שלא מעתה מתחילת עונש נסתרות אלא משיעברו הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל וקיבלו עליהם שם ערבות המצות איש על אחיו על הסתרים כדכתיב (דברים כז) ושם בסתר ומכה רעהו בסתר כדמפורש במס' סוטה (לז).

א"ל ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר עד עולם, ר' נחמיה דורש המקרא הכי הנסתרות לה' אלהינו עד עולם והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, והכי קאמר ליה [לרבי יהודה] וכי ענש על הנסתרות איש על אחיו לעולם שאתה אומר משעברו נענשו עליהם, והלא כבר נאמר הנסתרות לה' אלהינו עד עולם לדון את העושה בסתר ולא ליענש אחרים עליו, אלא להכי נקד על לנו ולבנינו למעט הנגלות, שכשם שלא ענש על הנסתרות מעתה ליענש העושה בארור עד שקיבל בהר גריזים ועיבל כדכתיב ושם בסתר וכן כולם הארורים סתרים הן, כך לא ענש על הנגלות איש על אחיו אם לא ישפוטו מעתה איש על אחיו עד שבאו להר גריזים ועיבל וקיבלו ערבות, ועל הגלויות קיבלו ולא על הנסתרות, והנקודה שעל העין למעט מקצת המידה של הנגלות שלא מעתה הותחלה אלא משעברו.

אלא עכן מאי טעמא איעניש ישראל עליו הואיל ולא ענש על הנסתרות לעולם אפילו משעברו, [ורבי נחמיה] מסיק ליה משום דידעי ביה אשתו ובניו ולא נסתרות היו. וכ"ד אלפים שנפלו, לא איש [בעוון] אחיו נפלו אלא איש בעונו דכתיב ויחל העם לזנות וגומר והנפלים זנו. וכן במעשה העגל החוטאים נפלו, וכן בכל מקום במדבר.

מאירי: דייני ישראל וחכמיהם ומנהיגיהם צריכים הם לפשפש תמיד ולחזור ולחקור על

מעשה בני עירם ואין להם התנצלות כשיעשו הראוי על הנגלה הבא לידם אלא צריכים לחקור ולרגל אחר הנסתרות כפי יכולתם וכל שמתרשלים בכך הרי הכל נענשים בנסתריותם של חוטאים שכל ישראל נעשו ערבים זה לזה משקבלו עליהם ברכות וקללות בגריזים ועיבל כמו שהתבאר בסוטה והוא שאמרו למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד לומר שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן שאלמלא הנקודה הייתי דורש הנסתרות שהם ל"י אלוקינו ר"ל שאין ידועות אלא ל"י אלוקינו וכן הנגלות ענשם מוטל לנו ולבנינו עד עולם ואפילו קודם שעברו את הירדן ובאה הנקודה על לנו ולבנינו כלומר שאין לנו עונש על הנסתרות ואלמלא נקודת העי"ן הייתי אומר שלא ליענש אנו בנסתרות לעולם ובאה הנקודה על העי"ן לומר שלא לעולם נאמרה מדה זו אלא עד שיעברו את הירדן הא משעברו את הירדן ונעשו ערבים זה בזה ענש הנסתרות עלינו כל זמן שלא נעשה המוטל עלינו בחפוש הדברים ובחקירת סתרי הענינים והיא הסיבה שנענשו בחרם עכן

וכבר העידו עליו שמעל בימי משה בארבעה חרמים חרם עמלק בשעה שחלשו יהושע שנאמר עליו מחה תמחה ובכלל המחיה הוא חרם על כל השלל והשניה חרם מלך ערד וחרם סיחון יחרם עוג שנאמר בהם ונחרם וכו' ואף על פי שכתב רק הבהמה ושלל הערים בזונו לנו מ"מ מעל בדברים שהיו בכלל החרם ובירושלמי מנו של ערד ושל סיחון ושל עוג ושל מדין, ויש אומרים שנים בימי משה אחד של מלך ערד ואחד של סיחון ועוג שהיו בפיק אחד ולא נענשו ישראל עליו עד חרמה של יריחו לסיבה שכתבנו, והוא שאמרו לרדותן כלומר ליסרם על שלא היו מדקדקין בכך, ומ"מ בידי אדם אין עונשין אלא החוטא ומה שנאמר ויקח יהושע את עכן ואת הכסף ואת בניו ואת בנותיו והרי בניו ובנותיו מה חטאו שיכתב בהם וישרפו אותם ויסקלו אותם וכו', לא על הבנים ועל הבנות הוא אומר כן אלא הראוי לשריפה כגון כסף וזהב ובגדים שרף, והראוי לסקילה כגון הוא ובהמותיו סקלו וכל ישראל בניו ובנותיו במעמד לקבל תוכחת ואף על פי שבחרם נאמר ישרף באש אותו ואת כל אשר לו, פירשו באגדה שיריחו נלכדה בשבת ומחלל שבת בסקילה ונמצא שהיה זה מתהייב שתי מיתות ודנוהו בחמורה ולא עוד אלא שאין לדקדק בכל אלו שעל פי הדבור היה שאם לא כן וכי דנין על פי הגורל או על פי הודאת עצמו

והוא שאמרו בירושלמי אמר לו עכן מה זה יהושע לית למשה רבך דמיך אלא או תלתין יומין או ארבעין יומין ולא כן אלפך על פי שנים עדים באותה שעה צפה ברוח הקודש שעתידה הארץ ליחלק בגורל וכו', כלומר שעל פי הנבואה נעשה הכל, ומ"מ ראוי לדייני ישראל ולמנהיגיהם שלא לגזור גזירות רחוקות לקבלם שלא ליתן מכשול לפניהם והוא שדרשו על יהושע קום לך, כלומר אתה גרמת להם והוא שאמר לו אח"כ ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה תבוזו לכם.

ויש אומרים שלא נענשו על הנסתרות לעולם וזה שנענשו בחרם עכן מפני שידעו בו אשתו ובניו וידעי תלתא ידעי כולי עלמא:

==חידושי רבינו יונה, יד רמה??

מהרש"א: סנהדרין מג: שלא ענש על הנסתרות כו'. עיין בתוספות באורך על פירוש

רש"י והרא"ם קיים פירושו עיין שם ויש לעיין לדברי רבי יהודה דנענשים גם על הנסתרות אפילו מאשתו ובניו למה לו למימר בפ' במה אשה דצדיקים נענשו בשביל הרשעים משום דבידם למחות ולא מיחו הא על הנסתרות דאין בידם למחות נענשים בשביל ערבות לרבי

<רצב>

יהודה ודוחק הוא לומר דההוא סוגיא אתיא כרבי נחמיה ולא כרבי יהודה ויש ליישב דודאי אין סברא שיענשו בעלמא על הנסתרות משום ערבות אלא ככהאי גוונא דהכא כיון שחרם זה היה בלא רשות הקדוש ברוך הוא כדלקמן שאמר ליה הקדוש ברוך הוא אתה גרמת כו' היה לך להעמיד שומרים שיפקחו בדברים שלא יעברו על החרם וזה שאמר הכתוב וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן גו' דבזה מעלו בני ישראל על שלקח עכן שהיה להם לעשות שמירה טובה שלא יבא עכן לידי כך וזה שכתוב ויחר אף ה' בבני ישראל ודר"ק:

שבועות לט.

<רצנ> ...הכא בדינא ידידיה כדתניא רבי אומר והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנאמר ושמתי אני את פני, יכול כל המשפחה כולה בהיכרת, ת"ל אותו, אותו בהיכרת ולא כל המשפחה כולה בהיכרת. וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו, (שנאמר אלה וכחש, וכתיב על כן תאבל הארץ). ואימא עד דעביד להו לכולהו, לא ס"ד דכתיב מפני אלה אבלה הארץ. וכל עבירות שבתורה מכל העולם לא והכתיב (ויקרא כו) וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה, (דף לט:) התם שיש בידם למחות ולא מיחו.

מאי איכא בין רשעים דמשפחתו לרשעים דעלמא, בין צדיקים דמשפחתו לצדיקים דעלמא, הוא בשאר עבירות בדיניה, ורשעים דמשפחה בדין חמור, ורשעים דעלמא בדין הקל, צדיקי דהכא והכא פטירי. גבי שבועה, הוא ורשעים דמשפחה כדיניה, ורשעים דעלמא בדין חמור, וצדיקי דהכא והכא בדין הקל.

<רצד> **ר"י מיגאש:** הא דאמרינן כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו וכו', נקיטין מינה דשבועה נפרעין מהן ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, ואעפ"י שאין בידם למחות והיינו חומרא דשבועה דעונשא מטאי לכל הארץ ואפילו למי שאין בידם למחות כדכתיב על זאת תאבל הארץ וכו', מיהו הוא ורשעים דמשפחתו בדיניה דהוא דין חמור, רשעים דעלמא בדין אחר אלא שהוא דין חמור, צדיקי דהכא ודהכא בדין הקל. ובשאר עבירות הוא ומשפחתו נפרעין מהן בין שיש בידם למחות בין שאין בידם למחות משום דמחפו עליה כדאמרינן אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין וכו', וכל העולם כולו אם יש בידם למחות ולא מיחו נפרעין מהן ואם אין בידם למחות אין נפרעין מהם, מיהו הוא בדיניה רשעים דמשפחתו בדין אחר אלא שהוא דין חמור רשעי' דעלמא שיש בידם למחות בדין אחר צדיקי דהכא ודהכא פטירי ואעפ"י שיש בידם למחות.

== עיין בחידושי הר"ן כאן ==

<רצה> **רמב"ן:** וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם, לאו דוקא כל עבירות שבתורה אלא בר מהנך דכתיבי הכא קאמרינן דברצוח וגנוב ונאוף נמי נפרעין ממנו ומכל העולם כדאמרינן בפ"ק דקידושין (יג.) וקשין לעולם יותר מאנשי דור המבול וכו', וכן הא דאמרינן וכל עבירות שבתורה נאמר בהם ונקה לאו דוקא הוא, דלא חמיר שבועת שוא אלא משאר חייבי לאוין, אבל בדין חייבי כריתות הוא, כדתניא בסוף יומא (פו.) לפי שנאמר בחורב [נ"א בחוזר] תשובה ונקה יכול אף לא תשא עמהן ת"ל לא ינקה, יכול אף שאר חייבי לאוין ת"ל את שמו שמו הוא דאינו מנקה אבל מנקה הוא שאר חייבי

לאוין, משמע דמדין חייבי לאוין שנאמר בהן ונקח בלא פרעון כגון בתשובה או בתשובה ויום הכפורים ממעיט, אבל בדין החמורין כריתות ומיתות ב"ד דצריכין יסורין למרק הוא והיינו דאמרינן ולא תשא עמהן, ומיהו בעונש דאחרים חמירא מכולהו ודאי, והיינו דנודעזע העולם דחמירא מכולהו בהא, ולא קילא מינייהו בשאר דוכתי אלא דכותיהו הוא.

מאירי: ...כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו ואף על פי שבשאר עבירות כתוב באיש ובמשפחתו ומטעם שאמרו אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כלה מוכסין שכלן מחפין עליו כבר אמרו עליה יכול תהא כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ואין כל המשפחה בהכרת אבל בזו כל שבידו למחות ומחפה עליו הוא נענש בדינו ולא עוד אלא שבזו אף כל העולם נענש עליה שני אלה וכחש וכו' על זאת תאכל הארץ ואף על פי שבשאר עבירות אמרו וכשלו איש באחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה דוקא באותם שיש בידם למחות בודאי אבל בזו חייבין להשתדל במחיתו אף על פי שאין יודעין אם בידם למחות...

מהרש"א: שבועות לט: בד"ה התם שהיה בידם למחות כו' לא הוה צריך לשנויי אלא התם בדין הקל כו' עכ"ל, וה"ה דה"מ תלמודא לשנויי כדמסיק דהתם צדיקי דהכא והכא פטירי וגבי שבועה צדיקי דהכא והכא בדין הקל וחדא מנייהו נקט אלא דקשיא להו לתוס' אהא דמשני שיש בידם למחות ע"כ היינו רשיעי דבסמוך דבדין הקל דצדיקי דהיינו שאין בידם למחות או שמיחו ולא קבלו מהם פטירי לגמרי התם כדאמר בסמוך וא"כ לא הוה צריך לשנויי אלא התם ברשיעי בדין הקל כו' אלא דניחא ליה לפרושי כו' כמ"ש התוס'. ולעיל נמי גבי משפחתו דמשני התם בדינא אחרינא הכא בדינא דידיה והיינו ברשיעי דמשפחתו לכאורה ה"מ לשנויי נמי בצדיקי דמשפחתו דהתם צדיקי פטורין והכא צדיקי בדין הקל וי"ל דא"כ אמאי נקט וממשפחתו כיון דצדיקי דעלמא נמי נידונים בהכי בדין הקל אבל ברשעים ניחא דנקט ממשפחתו דהוו בדיניה משא"כ רשעים דעלמא דלא הוו בדיניה רק בדין חמור ודו"ק:

מדברי הראשונים

רמב"ם: הלכות תשובה פרק ד הלכה א: [בתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה, ארבע מהם עון גדול והעושה אחד מארבעתן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו]... (ג) והרואה בנו בתרבות רעה ואינו ממחה בידו, הואיל ובנו ברשותו אילו מחה בו היה פורש, ונמצא כמחטיא אותו, ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין רבים בין יחידים ולא מיחה אלא יניח אותן בכשלונו.

++ שיערי תשובה: ח"ג סימנים סז סח בענין ערבות עכן עיי"ש אם להעתיק??

✧ ישראל ערבים זה לזה

ספר חסידים: סימן צג: כל ישראל ערבים זה לזה. אלמלא הערבות לא היה אדם מוחה ביד חבירו על חטאיו ולא היו נותנים לב לחקור על עושי רשעה לבערם אלא כדי שיעשו סייגות וגדרות שלא יחטאו. הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (אויב לג כט) כיון ששמר אדם עצמו מן העבירה וכפה יצרו פעם ראשונה שנייה ושלישית מכאן ואילך הקב"ה שומרו.

סימן רלג: כל ישראל ערבים זה לזה שנאמר (שמות כד ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל [הדברים] אשר דבר ה' נעשה אלו היה אחד מוחה לא נתנה התורה לכך אומרים ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך וכו' ראתה שפחה באור שכינה בים ובמתן תורה מה שלא ראה יחזקאל בנבואה לכך נאמר ונזכה כלנו במהרה לאורו (שעריים זה לזה) והלכך אומרים ברכנו אבינו כלנו כאחד וכתוב (ישעי' מ ה) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר. פ: סימן שה

סימן תרא: כתיב (דניאל ט טו) חטאנו רשענו כלל עצמו בכלל לפי שכל ישראל ערבים זה לזה שנאמר בעכן (יהושע כב כ) והוא איש אחד לא גוע בעונו לכך צריך בלשון רבים לבקש סלח לנו אבינו כי חטאנו וכשאנו מתודים אנו אומרים על חטאים שאנו חייבים עליהם סקילה שריפה הרג וחנק ואע"פ שידע האדם שלא חטא בכך שיהא חייב אעפ"כ צריך שיתוודה כך לפי שכל ישראל ערבים זה לזה ועוד כדי שיוודה החייב שלא יתבייש להודות.

פ: סימן קטז: למה ישראל ערבין זה בזה, מי שיחטא יענש הוא לבדו, מפני שאם לא יהיו ערבים זה בזה לא היו מוחין בעוברי עבירה עד שכל העולם רעים. כי בני הצדיקים היו מתחברים לרשעים דוגמת לא תחיה כל נשמה וכו' למען אשר לא ילמדו אתכם וגו' (דברים כ). ועוד היו מחטיאין את הצדיקים, כי אם לא היו עושין כמעשיהן היו הורגין את הצדיקים. ואם לא היו ישראל ערבין זה בזה לא היה אדם מוחה ביד חבירו ולא היה חוקר לבער עושי רעות. וגם לכך ערבין זה בזה כדי שיעשו גדרות וסייגים שלא יחטיאו. ואם מיחה ביד הרשעים ואין מועיל אם יכול יתרחק ויפרד מן הרשעים שנאמר (משלי ד) שטה מעליו ועבור.

ריטב"א: ראש השנה כט. תני אהבה, "כל ישראל ערבים זה לזה וכולם כגוף אחד וכערב הפורע חוב חבירו..."

מהרלב"ח: שו"ת סימן ע"ז: פירוש מאמר לרבותינו ז"ל שכל ישראל ערבים זה לזה. ועל <רצט> ענין פירוש מה שאמרו רבותינו ז"ל שכל ישראל ערבים זה לזה, כבר מהמאמר שכתבתי למעלה (?) מבואר האמת כי זהו דוקא במי שיש בידו למחות ואינו מוחה, שכשהוא רואה לאחד עובר עבירה ויש בידו למחות ואינו מוחה הוא נענש על אותו עון, ושורת הדין כן נותנת, ולא לבד נענש מי שיכול למחות ואינו מוחה אלא אפילו מי שיש לו ספק אם ישמעו בקולו כשמוחה בידם או לא נענש אם אינו מוחה לראות אם יוכל למחות, וכן אמרו ז"ל בשבת על פסוק וממקדשי תחלו אבל כשודאי אינו יכול למחות אינו נענש על עון אחרים וכל [שכן] שאינו נענש על הנסתרות.

ואף על פי שבסנהדרין פרק נגמר הדין חלקו רבותינו ז"ל בדבר הזה ויש מי שאומר שם שאחר שעברו ישראל את הירדן נענשו על הנסתרות, וראיתו מעכן. נראה שמסקנת התלמוד שלא כדעתו אלא כסברת החולק עליו שלא ענש על הנסתרות לעולם, ונענשו על עכן משום דהווי ידעי ביה אשתו ובניו כדאיתא התם, מה תאמר הרי לא ידעו בו ישראל ונענשו. נראה לי לומר שלהיות ישראל שם כלם מקובצים והיתה השגחת אלקינו יתברך דבקה בהן לעשות עמהם ניסים שלא על דרך הטבעי, היה צריך שכלם יהיו צדיקים, אמנם כשחטא אפילו אחד מהם הרי הם כמו הגוף שחלה א' מאיבריו שנאמר עליו חלה פלוני, ואין ראוי שתהיה השגחת אלהינו יתברך דבקה עמהם. וגם זה מדרך המשפט האמיתי הוא. ומלך המשפט יזכה אותנו לראות בבנין בית קדשנו במהרה בימינו אמן.

נאם הצעיר יושב ירושלים עיר הקודש תוב"ב נכאה לבב. כי יראה חרבות בית מקדשה סביב לוי בכמה"ר יעקב ׳ חביב ז"ל.

מערכי לב: [לבעל "חקרי לב", דרשה ע' מעלת התשובה דף קנז: ... והנ"ל לפרש, <ש> דבפרק שובעות הדיינין (לט) אמרו וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה ואסיק הש"ס דהיינו כי שבידו למחות ואינו מוחה, אך לא ידענו רשע העובר עברה שהיה ביד אחד מישראל למחות בו ולא מיחה שנתפס על עונו, אם זה הרשע חזר בתשובה שמתכפר עונו, אם גם הערב נתכפר לו במה שלא מיחה ובו, שי"ל כל שהעון נעקר גם הערב אינו נענש, או דילמא דוקא לרשע נתכפר לו עונו בתשובה שעשה אבל הערב במה יתכפר לו בלי שום תשובה.

ושוב מצאתי שנחלקו בזה שני גדולי הדור שהרב מהרימ"ט בדרשותיו פרשת האזינו פשיט ליה דאם הרשע חזר בתשובה על עונו, גם הערב שהיה בידו למחות בו ולא מיחה מתכפר לו, אך הרב מהר"ר יהונתן בספר יערות דבש (דף ע"ב) כתב דגם בתשובת הרשע אינו מתכפר הערב.

וכשאני לעצמי אע"פ שאיני כדאי נ"ל להכריע בדבר זה, והוא במ"ש בפ' בתרא דיומא אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשה להם כשגגות והקשו איני והא אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות להם כזכיות, ותירצו לא קשה כאן מאהבה כאן מיראה ע"ש, וא"כ נראה דאם הרשע לא עשה תשובה אלא מיראה אז אינו מתכפר הערב בתשובת הרשע כיון שהעון עצמו לא נעקר לגמרי אלא שהיה מזיד ונחשב שוגג, אך אם התשובה שעשה היה מאהבה שאז נעקר העון לגמרי ואדרבא נחשב לו לזכות, בכי האי יודו כ"ע שמתכפר בתשובת הרשע גם לערב...

ביאור הגרי"פ פערלא: פרשה נו: לזכות בברכות וקללות בריתות ארבעים ושמונה, <ש> (ח"ג עמ' 407) היא 'פרשת ברכות וקללות' שמנאורה גם הבה"ג וסייעתו ז"ל. והרמב"ם ז"ל בשרשיו (שורש שלישי) השיג עליהם בכל תקפו וגבורתו והחליט שהיא מצוה שאינה נוהגת לדורות ולא נאמרה אלא לאותה שעה בלבד, וא"כ אין למנותה במנין המצוות. וכבר הבאתי לעיל (פרשה נ') דברי הרמב"ן ז"ל שלימד זכות על הבה"ג ז"ל ואמר שגם הבה"ג ז"ל לא בא למנות מצות שעה אבל המצות שענינם קיים לנו לדורות ימנה אותן אע"פ שאינן נעשות אלא פעם אחת ולכן מנה "פרשת ברכות וקללות" שהיא קבלה שקבלו עליהן אבותינו לדורות התורה כולה בכלל ובפרט באלה ובשבועה עכ"ד שם עיי"ש. ועי' מה שביארנו בזה לעיל (פרשה נ').

אבל גם הרמב"ן ז"ל גופיה לא כתב כל זה אלא לצדד בזכות הבה"ג ז"ל אבל הוא גופיה לא הסכים לזה ולא מנאה במנין המצוות שלו. וגם ראיתי לרבינו הגאון ז"ל גופיה באזהרותיו שע"פ עשרת הדברות שלא מנה שם מצוה זו, ובלתי ספק נטה בזה מדעת הבה"ג ז"ל משום דהוה ס"ל שאין זו מן המצוות הנוהגות לדורות וכדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וכל סייעתם. וא"כ הדבר תמוה ביותר מה שחזר כאן ומנה כדעת הבה"ג וסייעתו ז"ל, וע"כ מתבאר מזה שחזר וראה שהצדק עם הבה"ג ז"ל שהיא מצוה נוהגת לדורות ויש למנותה במנין המצוות, והדבר תמוה לכאורה טובה.

ואמנם אחר העיון שבתי וראיתי בענ"ד דאדרבא לאידך גיסא יש לתמוה על הרמב"ם והרמב"ן ז"ל וכל הבאים אחריהם שכולם החליטו כדבר פשוט ומבואר מאיליו דפרשה זו דברכות וקללות לא נאמרה אלא לשעה ולא לדורות ואינה כוללת שום מצוה שתנהוג לדורות, ואני בענ"ד תמיהני על עצמי כי הנני רואה דלא זו לבד דעיקר המצוה של פרשה זו היא ככל שאר המצוות שנמנו במנין המצוות שנוהגות בכל הדורות, אלא שיש ג"כ לכאורה לתמוה על הגאונים ז"ל וסייעתם אמאי לא מנו מצוה זו אלא [רק] במנין הפרשיות שאינם מוטלים אלא על הציבור והבית דין, דנראה דמצוה זו מוטלת גם על היחידים כמו על הציבור ומקומה במניין שאר כל העשין המוטלות חובה על הכל.

דהא בכרייתא דארבעים ושמונה בריתות (סוטה לז): מבואר דעיקר בריתות אלו לא באו אלא לחייב את כל ישראל לקבל עליהם כל אחד ואחד מהם ערבות בעד כל איש ואיש מישראל בקיום כל המצוות האמורות בתורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות.

דאמרינן התם: תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, הרי ארבע, ארבע וארבע הרי שמונה, שמונה ושמונה הרי שש עשרה, וכן בסיני, וכן בערבות מואב, שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו', וכתוב ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו', נמצא ארבעים ושמונה בריתות על כל מצוה ומצוה וכו', ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שבתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות. ר"ש ב"י איש כפר עכו אמר משום ר"ש אין לך מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים ותק"נ. אמר רבי לדבר רשב"י וכו' נמצא לכל אחד מישראל שש מאות אלף ושלשת אלפים ותק"ן, מאי בינייהו אמר רב משרשיא ערבא וערבא דערבא איכא ביניינו, עיי"ש בפירש"י ובתוס' שם.

הרי להדיא דארבעים ושמונה בריתות אלו באו לחייבם לכל אחד ואחד מישראל בערבות בעד על איש ואיש מישראל על קיום כל המצוות הכתובות בתורה, ואיכא מ"ד שנצטוו בזה ג"כ לקבל עליהם חובת ערבות על הערבות של כל אחד ואחד מהם בעד כל ישראל, ומהאי טעמא כתבו התוס' ושאר הראשונים ז"ל (פרק שלשה שאכלו מחו). דמדאורייתא אפילו כשלא אכל כלל יכול להוציא את חבירו בברכת המזון משום שכל ישראל ערבין זה לזה, ומאי דאמרינן (פרק מי שמתו) דאם נשים בברכת המזון מדרבנן אין מוציאין אנשים ידי חובתן, כתב הרא"ש ז"ל שם (סוף סי' י"ג) לחלק וז"ל: דלא דמי דאיש אע"פ שלא אכל כלום דין הוא שיפטור אחרים שכל ישראל ערבים זה בזה וכו' שערב הוא בעבורם ועליו הוא להצילו מן העון ולפטור אותו מן המצוות, אבל אשה אינה בכלל הערבות לכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן עכ"ל עיי"ש. וכן כתב רבינו יונה ז"ל שם עיי"ש.

וכן פירש"י ז"ל (פ"ג דר"ה כט). דמאי דכל הברכות כולם אע"פ שכבר יצא מוציא את אחרים ידי חובתן חוץ מברכת הלחם והיין היינו משום שכל ישראל ערבים זה לזה למצוות, אבל ברכת הלחם והיין ושאר ברכות הפירות וריחני שאינן חובה ליכא ערבות שהרי [עמ' 408] אינן חובה על האדם, דלא ליתנהי ולא ליכריך עיי"ש.

וביותר ביאור כתב הריטב"א ז"ל שם וז"ל: כל הברכות של המצוות אע"פ שיצא מוציא שאע"פ שהמצוה מוטלת על כל אחד ואחד הרי כל ישראל ערבין זה לזה וכולם כגוף אחד וכערב הפורע חוב חבירו וכו' עכ"ל עיי"ש. ובהלכות ברכות להריטב"א ז"ל (פ"ה סי' א') כתב וז"ל: כל הברכות שהן חובה על האדם, חבירו שהוא גדול מוציאו ידי חובתו אע"פ שכבר הוציא את עצמו, והטעם לפי שכל ישראל ערבין זה לזה וכשחבירו חייב הרי הוא כאילו הוא עצמו חייב וכו' עכ"ל עיי"ש.

וכן כתב בהלכות הרי"ץ אבן גיאת ז"ל (הלכות ר"ה עמוד לב) וז"ל: כל המצות כולן כשמחוייב אדם בהם כגון תקיעת שופר וכו' אע"פ שיצא ידי חובתו חוזר ומוציא ידי חובת אחרים והוא שאין בקיאים להוציא ידי עצמן דכיון דכל ישראל ערבין זה לזה אע"ג דנפיק ידי חובתו דנפשיה חיובא דחבריה עליה רמיא הלכך הדר ומפיק ליה עכ"ל עיי"ש.

ובשיטה מקובצת לסנהדרין (פרק נגמר הדין מג): כתב בשם הרב המאירי ז"ל וז"ל: דייני ישראל וחכמיהם ומנהיגיהם צריכין לפשפט תמיד ולחזור ולחקור על מעשה עירם, ואין להם התנצלות כשיעשו הראוי על הנגלה הבא לידם, אלא צריכים לחקור ולרגל אחר הנסתרות כפי יכולתם, וכל שמתרשלים בכך הרי הכל נענשים בנסתריהם של חוטאים, כל ישראל נעשו ערבים זה לזה משקבלו עליהם ברכות וקללות בגריזים ועיבל, עכ"ל עיי"ש. ועי' מש"כ התוס' ותוס' הרא"ש (פרק בתרא דקידושין ע: ד"ה קשים, ובפרש"י ותוס' פ"ב דנדה יג:) ד"ה כספחת.

ומתבאר מזה שע"פ ארבעים ושמונה בריתות אלו נצטוו כל ישראל בתורת ערבות על קיום המצוות של האחד על חברו, וכמו שהוא עצמו נתחייב ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל המצוות הכתובות בתורה כן הוא חייב ג"כ בקיום המצוות של חברו, וכל מה שאפשר לו לעשות מתחייב מדאורייתא לעשות שגם אחרים מישראל ישמרו ויעשו כל המצוות האמורות בתורה כערב הפורע חובו של חברו, כמש"כ הרא"ש ז"ל בברכות שם והריטב"א ז"ל שהבאתי לעיל.

ועל זה צוה הכתוב ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם וגו', ומצוה זאת נוהגת לדורות עולם ונצטוו עליה וקיימוה עליהם וקבלוה בהר גריזים ועיבל בארבעים ושמונה בריתות. וא"כ אין שום ספק שהיא מצוה נמנית במנין המצוות. והגאונים ז"ל שמנאוה במנין הפרשיות היינו מצד שחובה מוטלת על דייני ישראל וחכמיהם ומנהיגיהם לפשפש תמיד ולחזור ולחקור על מעשה העם הנגלות והנסתרות משום מצוה זו דערבות וכמש"כ הרב המאירי ז"ל שהבאתי.

ואין זה ענין למצות תוכחה שמנאוה כל מוני המצוות במנין העשין משום דמצות הוכח תוכיח אינה אלא בשכבר ראה בחבירו שעבר ועשה דבר שאינו הגון, וכדאמרינן בערכין (טז:) ובברכות (לא:) מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח וכו' עיי"ש, הרי דלא נקטו מצוה זו אלא בשראה בו שכבר עשה דבר מגונה אבל כשעדיין לא עשה שום דבר רע אלא שמכיר בו שרוצה בכך לא אשכחן בה מצות תוכחה. וגם נראה דלא שייכא בזה מצוה זו שהרי אפשר דבלא"ה נמי ישוב ממחשבתו הרעה ולא יבצע אותה בפועל משא"כ מצד חובת הערבות חייב להרחיקו מן העבירה כל שיש מקום להסתפק שיבוא לידי כך.

הן אמת שראיתי להרמב"ם ז"ל בספר המצוות (עשין ר"ה) שכתב וז"ל: שצונו להוכיח את החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה וכו', והוא אמרו יתעלה הוכח תוכיח את עמיתך וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי שכתב דגם קודם החטא הוא בכלל עשה דהוכח תוכיח, אבל לא ידענא מקור דבריו בזה, והוא ז"ל גופיה בחיבורו הגדול (פ"ו מהלכות דעות ה"ז) לא כתב כן וז"ל שם: הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו' עכ"ל עיי"ש. הרי שלא כתב מצות תוכחה אלא בשכבר חטא והלך בדרך לא טובה. וכן מתבאר מלשונו במנין המצוות הקצר שלו שבראש חיבורו הגדול במצוה זו עיי"ש.

וכן מתבאר מדברי הרא"ם ז"ל (יראים סי' ל"ז) ובסמ"ג (עשין יא) עיי"ש, וגם בחינוך אע"פ שנמשך תמיד אחר הרמב"ם ז"ל בספר המצוות מ"מ כאן עזב לשון הרמב"ם וכתב וז"ל: להוכיח כל אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה וכו' עיי"ש. וכן מתבאר מדברי שאר הראשונים ז"ל.

ומ"מ מצד חובת הערבות ודאי בכל ענין חייב כיון שגם הוא ערב בדבר וכאילו הוא גופיה עומד לחטוא. וכן לאידך גיסא היכא שראה את חברו שכבר עבר עבירה לא שייכא בה תורת ערבות כיון שכבר נעשה מעשה וליתא בחזרה, אבל עשה דתוכחה איכא שחייב להוכיחו על פניו על מעשיו הרעים ולהחזירו למוטב. וכן מצד עשה דתוכחה לא מיחייב אלא כשעבר במזיד אבל בשוגג לא שייכא תוכחה, משא"כ משום חובת הערבות ודאי חייב להפרישו ולמנועו שלא יהא נעשה דבר שהתורה אסרתו.

גם ראיתי בתשובות גינת ורדים (חאו"ח כלל ג' סי' ט"ו) שהעלה דמצות תוכחה ליתא אלא בל"ת אבל חובת ערבות איכא גם בעשה עיי"ש בדבריו. ובחקרי לב (או"ח סי' מ"ח) העלה דערבות לא מיחייב בה אלא כשיש כח בידו למחות אבל מצות תוכחה איתא אפילו בענין שאין כח בידו למחות עיי"ש בדבריו. וכן נפק"מ לענין נשים וגרים דלדעת כמה ראשונים ז"ל אינם בכלל ערבות אבל ודאי איתנייהו בכלל עשה דתוכחה ככל ישראל. ועוד נפק"מ לענין להתחייב להוציא את חברו ידי חובתו במצוות כמשכ"ל, זה לא הוי בכלל מצות

תוכחה ולא שייך בה כלל. הרי דשני ענינים חלוקים הם לגמרי, וא"כ ודאי יש למנות עשה דערבות שבארבעים ושמונה בריתות אע"פ שכבר נמנה עשה דתוכחה.

ואדרבא התמיהא קיימת לאידך גיסא מה שלא מנאוה הגאונים ז"ל אלא במנין הפרשיות שהן מצוות המוטלות רק על הציבור, והרי לפי מה שנתבאר איתא ביחיד כבציבור ואדרבא אית בה ענין דלא שייך אלא ביחיד ולא בציבור דהיינו להוציא את חבירו ידי חובתו במצוות כמו שביארנו.

ואמנם לזה אפשר לומר לכאורה דהגאונים ז"ל לטעמייהו אזלי עפמ"ש בטור (או"ח סי' רע"ג) וז"ל: וראיתי כתוב על שם הגאונים מי שקידש לאנשי ביתו ובא אצל אנשים אחרים, אינו מקדש להם, [עמ' 409] ואני תמה אם כתבו הגאונים כן, ובה"ג כתב לחלק אם בא אצל אחרים שאין יודעין לקדש מקדש להם אבל אם יודעים לקדש אינו מקדש להם עכ"ל הטור עיי"ש. ונראה דכוונת הטור בזה למש"כ בספר המנהיג (הל' שבת סי' ט"ו) בשם רב יהודאי גאון ז"ל שדבריו מכוונים כמעט ממש כלשון הטור בשם הגאונים אלא שלפנינו איתא שם ובא אצל אנשים שיודעים לקדש, ובלתי ספק שבנוסחא שהיתה לפני בעל הטורים ז"ל היה כתוב שם ובא אצל אנשים אחרים, ואין ספק שהעיקר בזה כנוסחא שלפנינו בספר המנהיג שם, וכן הוא בספר העתים (סי' קמ"ו) בשם רב יהודאי גאון ז"ל עיי"ש. אבל דעת הגאונים בנוסחא שהביא בטור לא נזכרה בכל הראשונים ז"ל כלל.

וראיתי להר"ב ש"א [שאגת אריה] (סי' י"ג) שכתב ליישב דעת הגאונים אלו כפי שהביאה הטור וגם העלה שם דזו היא ג"כ דעת הבה"ג ז"ל ע"פ מש"כ רש"י והתוס' (פרק שלשה שאכלו מת). בשם בה"ג דמי שאכל כזית אינו מוציא בברהמ"ז אלא את מי שלא אכל אלא כזית דחובת שינהם אינה אלא מדרבנן, אבל אינו מוציא את מי שאכל שיעור שביעה שחייב מדאורייתא, דלא אתו דרבנן ומפיק דאורייתא, ודחו דבריו מתוך הסוגיא דהתם דמשמע שמוציא אפילו את מי שאכל שיעור שביעה, ועוד דהא קיי"ל דכל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא. והר"ב ש"א שם אחר שדחה ראייתם מסוגיא דהתם כתב עוד דגם מההיא דקיי"ל כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא אין ראייה נגד דעת הבה"ג משום שיש לומר דדוקא בברכות של דבריהם הוא שאמרו כן דאע"ג דמי שאינו מחוייב בדבר כלל אפילו מדרבנן אינו מוציא את האחרים ידי חובתן מ"מ כשהוא מחוייב בדבר אלא שיצא כבר ידי חובתו הקילו בדרבנן שמוציא אחרים ידי חובתן, אבל בשל תורה... [אריכות בענין קידוש ולא נעתק לעת עתה-...]

[עמ' 410]... ומעתה הדבר תמוה על הגאונים ז"ל אמאי לא מנו מצוה זו אלא במנין הפרשיות כיון שנוהגת ביחיד כבציבור ויש למנותה במנין העשין. אמנם בעיקר הך מצוה דערבות יש לי מקום עיון דכיון שכל ישראל ערבים זה בזה מן התורה ונכרתו עליה ארבעים ושמונה בריתות והחובה מוטלת על כל איש מישראל להציל את חבירו בכל מאי דאפשר מכל חטא ופשע ולהוציא ידי חובתו במצוות שבתורה ואם אינו עושה כן הרי זה כאילו הוא עצמו עובר על העבירה שעבר חבירו ועל העשה שביטל חבירו משום שעשתה התורה כל ישראל כאיש אחד לקיום כל הכתוב בתורה - א"כ ראוי לומר דמי שאין ידו משגת לקנות לו תפילין וציצית מזוזה ולולב וסוכה וכיו"ב מכל המצוות שבתורה, חייבין כל שאר ישראל, כל מי שסיפק בידו, לקנות לו כל אלה כמו שחייב לקנות לעצמו, דאל"כ כשאין זה מקיים מצוות אלה משום חסרון כסף הרי זה כאילו עברו הם במזיד על מצוות אלה משום שכל ישראל ערבים זה בזה, וראוי לבית דין לכופו על זה כמו שמכין ועונשין כשאומר סוכה איני עושה תפילין איני מניח לולב איני נוטל, ואנן לא אשכחן הכי בשום דוכתא.

איברא דלעינן כפייה בבית דין יש מקום לכאורה לומר דעיקר חובת ב"ד לכופו על המצוות אינו אלא משום ערבות וא"כ היינו דוקא במצוות דגופיה כגון שאומר תפילין איני מניח לולב איני נוטל שחייבין ב"ד לכופו ולהכותו עד שתצא נפשו, אבל על החובה שמצד הערבות דהיינו לכופו את האחרים לקנות תפילין וציצית ולולב וסוכה למי שאין ידו משגת, שאין חובה זו אלא משום שכל ישראל ערבים זה בזה, אין חובת הב"ד אלא משום ערבות

לערבות, והרי לרשב"י ס"ל בסוטה שם דלא נתחייבו בערבא דערבא ועל זה לא נכרתו מ"ח בריתות, וא"כ אפשר דקיי"ל בהא כוותיה.

אבל זה ליתא, דהרי לרבי ס"ל התם דנכרתו מ"ח בריתות גם על ערבא דערבא עיי"ש, וכיון דקיי"ל הלכה כרבי מחבירו ודאי קיי"ל דגם על הערבות נתחייבו ב"ד לכוף, דמהיכא תיתי לן לומר דהכא לא קיי"ל כרבי. ובלא"ה עכ"פ גם בלא כפיית ב"ד עיקר חיובא ליתן מעות למי שאין ידו משגת לקנות לו תפילין וציצית ומזוזה וכיו"ב משאר המצוות שבתורה מצד חובת הערבות לא אשכחן רמז לזה בשום דוכתא.

ולענין ארבע כוסות דתנן (ר"פ ערבי פסחים) לא יפתחו לו מארבעה כוסות של יין ואפילו מן התמחוי, היינו משום שמחמירו בזה משום פירסומא ניסא בלבד, אבל במצוות אחרות אפילו במצוות דאורייתא לא אשכחן...

...[412]... וראיתי במנהגי מהרי"ל ז"ל (הלכות לולב) שהביא בשם מהרא"ק ז"ל שכתב וז"ל: אדם אחד היה לו לולב והדס אחד מיוחד לעצמו בכל שנה ושנה, פעם אחת שלחו לו אנשי עיר אחרת שלא היה להם לא אתרוג ולא לולב ובקשו ממנו לשלוח להם את שלו, אמר מוטב שאני יוצא עם אותו של קהל והרבים ג"כ יצאו ידי חובתן בשלי עכ"ל עיי"ש... ומדכתב רק דמוטב שישלחנו להם מבואר דס"ל דחיובא ודאי ליכא למיעבד הכי אע"פ שאפשר לו לקיים מצותו בשל הקהל. והדבר קשה אמאי לא יתחייב מדינא מצד ערבות לשלוח להם... ומטעם זה ראוי לומר שיהיו יכולים לכוף ע"י הב"ד לשלוח להם משום דהו"ל כאומר לולב איני נוטל שמכין אותו עד שתצא נפשו... וחיובא רמיא עליה משום ערבות. וכיו"ב קשה במאי דתנן (פ"ב דמציעא כט.) מצא ספרים וכו', לא ילמוד בתחילה לא יקרא אחר עמו עיי"ש... וקשה אמאי לא ילמדו בו אפילו בע"כ של הבעלים משום [413] חובת ערבות שכיון שהלה חייב בתלמוד תורה מדאורייתא חייבים הבעלים ליתן לו הספרים כדי לקיים מצות עשה דולמדתם... [מעלה אח"כ סברא דממונו הוי רק ערבא דערבא...]

ומיהו לזה אפשר לומר דלא שייכא בזה תורת ערבות כלל משום דפשיטא שאין הערב מתחייב אלא כל זמן שהנתבע גופיה איכא עליה חיובא, אבל בענין דאיהו גופיה לא מיחייב מדינא פשיטא שאין הערב מתחייב יותר מהנתבע גופיה שהערב נשתעבד בערבות בשבילו, דמי איכא מידי דלדידיה לא מצי תבע ולערב מצי תבע וכדאמרין בבכורות שם עיי"ש. וא"כ כיון דכל היכא דאיהו גופיה אין ידו משגת להוציא הוצאות לצורך קיום מצוה שעליו הרי מדינא לאו בר חיובא הוא כלל דאנוס רחמנא פטריה.

ואמרין בירושלמי (פ"ק דדמאי ופ"ק דקידושין ה"ז) כבד את ה' מהונך, ממה את מכבדו ממה שחנך, מפריש לקט שכחה ופאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית וכו', אם יש לך אתה חייב בכולן, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן וכו' עיי"ש. וכיון דאם אין לו פטור הוא מדינא ומעיקרא לא רמיה חיובא עליה אלא כשיש לו, ממילא לא חיילא שום חיובא על הערב. ואין זה ענין למש"כ הראשונים ז"ל שהבאתי לעיל דמתורת ערבות חייב כל אחד מישראל להוציא את חברו ידי חובתו במצוות שנתחייב בהן אע"ג דאיהו גופיה לא מצי לאפוקי נפשיה ידי חובתו וא"כ אית לן למימר דאנוס הוא ופטור מדינא וממילא לית בה תורת ערבות - דזה ליתא, דשאני התם דהו"ל ללמוד ולא למד ולא חשיב אנוס בכך וכדאמרין (ר"פ כיצד מברכין) כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל מאי תקנתיה ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבוא לידי מעילה עיי"ש. והילכך ודאי הו"ל בכלל תורה ערבות להתחייב להוציא ידי חובתו, משא"כ כשאנו יכול לקיים מצותו משום שהוא עני ואין ידו משגת ודאי אנוס גמור הוא...

ובלא"ה אינם ענין זה לזה דהתם כיון דמה שהוצרך לאחרים שיוציאוהו ידי חובתו היינו משום שלא למד, אין זה מוציא את האחרים מחיובא דערבות שהרי קבלו עליהם ערבות ללמוד וללמד לשמור ולעשות כדאיתא בסוטה שם דזהו בכלל ארבעים ושמונה בריתות,

וא"כ על זה גופא חיילא חיובא דערבות משום שלא למדוהו ואין זה מוציאן מידי חובתן, משא"כ אם עניותו הוא שגרם לו שאינו יכול לקיים מצותו דזה אינו בכלל חיובא דערבות.

אלא דאכתי גם באיסורין שבתורה הדבר קשה לכאורה טובא, דהרי ודאי אית לן למימר דאיכא חיובא מדאורייתא מתורת ערבות כל היכא דאפשר למנוע את חבירו ולהרחיקו מכל דבר פשע וחטאה, ואם לא עשה כן הרי זה כאילו הוא גופיה קא עבד עבירה זו שהיה כח בידו למנועו מלעשותה, וא"כ קשה טובא למאי דתניא (פ"ב דפסחים כב:) רבי נתן אומר מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח, ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול עיי"ש, והשתא תיפוק ליה דאפילו היכא דשקיל איהו גופיה כוס יין לשתות חיובי מחייב כל בר ישראל למנועו מלשתותו מתורת [414] ערבות, שאם לא ימנעוהו מעבירה זו הו"ל כאילו הוא גופיה קעבר עבירה זו, והכי תיסק אדעתין לומר שיהא רשאי להושיט לו כוס זה בידים דאיצטריך לזה קרא דלפני עור לא תתן מכשול לאשמעין דאסור. ובהדיא אמרינן בפרק זה בורר (כז:) מאי דכתיב וכשלו איש באחיו, היינו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה ומוקמינן לה בשיש בידם למחות עיי"ש, והכי נמי אמרינן ר"פ שובעת הדיינין (לט.) עיי"ש, ואם רק בשהיה בידו למחות ולא מחה אמרה תורה וכשלו איש באחיו היכי תיסק אדעתין לומר שיושיט לו דבר איסור בידים, ולמה לי להכי קרא דלפני עור לא תתן מכשול.

מיהו לזה היה אפשר לומר דנפק"מ לענין מלקות לדעת הסוברין שלוקין על לאו דלפני עור, כמ"ש'ל במנין הלאוין (ל"ת נ"ה) עיי"ש, אלא דמלישנא דברייתא דקתני מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר וכו' משמע דאי לאו קרא דלפני עור לא תתן מכשול גם איסורא בעלמא לא שמענו.

מיהו אכתי היה אפשר לומר דמשום אבר מן החי לבן נח הוא דנקט הך לישנא דבני נח ליתנייהו בכלל ערבות, ובדידהו ודאי לא שמענו אפילו איסורא בעלמא אלא מהך קרא דלפני עור לא תתן מכשול, אבל כוס יין לנזיר ודאי ליכא נפק"מ בהך קרא אלא לענין מלקות בלבד...

אלא דאפשר לומר ע"פ דעת הרא"ש (פ"ג דברכות סי' י"ג) דנשים אינן בכלל ערבות, וכן כתב רבינו יונה ז"ל שם בשם הר"י ז"ל עיי"ש. וגם בגרים כתבו בפרש"י ובתוס' (פ"ב דנדה יג:) וביבמות (מז:) דאינם בכלל תורת ערבות עיי"ש. וא"כ איכא נפק"מ בקרא דלפני עור לענין נשים וגרים ועבדים שגם הם גרים שיאנם בכלל תורת ערבות וא"כ ליכא בהו איסורא אלא משום קרא דלפני עור לא תתן מכשול לחוד.

ובהכי אתי שפיר נמי מאי דקשה טובא לכאורה בסוגיא דפ"ק דע"ז דמוקי ברייתא דקתני מנין שלא יושיט אדם וכו' דוקא בדקאי בתרי עברי דנהרא אבל בחד עברא דנהרא שרי, וקאמר עלה דיקא נמי דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן עיי"ש, והדבר קשה טובא דאפילו בחד עברא דנהרא נמי דמשום לאו דלפני עור ליכא, מ"מ תיפוק ליה דאסור מדאורייתא מתורת ערבות, ואע"ג דלזה היה אפשר לומר דלא מחלקינן התם בהכי אלא לענין בני נח, דעיקר סוגיא דהתם מיירי בהו עיי"ש, אבל בישראל הכי נמי שאין חילוק בזה לענין איסורא, ואע"ג דדייק הכי מדקתני בברייתא לישנא דלא יושיט ולא קתני לא יתן ובהך ברייתא קתני נמי לא יושיט כוס יין לנזיר, מ"מ איכא למימר דלא נקט לישנא דלא יושיט אלא משום אבר מן החי לבן נח וכמשכ"ל. אבל בכוס יין לנזיר אין הכי נמי דאפילו בחד עברא דנהרא איכא איסורא מיהת משום תורת ערבות.

אלא דלפ"ז הדבר תמוה במשכ"כ הרי"ף והרא"ש ז"ל שם ההיא ברייתא כמו שהיא ומה שחילקו בה בסוגיא דגמרא שם בין היכא דקיימי בתרי עברי דנהרא לחד עברא דנהרא, ומשמע מדבריהם שאין חילוק בזה בין מושיט לישראל ומושיט לנכרי עיי"ש. וגם ראיתי להר"ן ז"ל שכתב על דברי הרי"ף ז"ל שם וז"ל: דיקא נמי דקתני לא יושיט וכו' ומיהו משמע דהני מילי לענין איסורא דאורייתא אבל מ"מ מדרבנן מיהא אסור שהרי מחוייב הוא להפרישו מאיסור והיאך יסייע ידי עוברי עבירה עכ"ל. וכן כתב הר"ן ריש פ"ק דשבת

עיי"ש. ומשמע מלשונו דבישראל מיירי מדכתב שמחוייב הוא להפרישו מאיסור ובודאי דלא מיחייב בהכי אלא לגבי ישראל דוקא אבל לגבי נכרי ליכא שום חיובא להפרישו מאיסור, וא"כ הדבר תמוה דבישראל ודאי מדאורייתא נמי איכא איסורא מיהת משום ערבות. וכן כתבו התוס' והרשב"א והריטב"א והרא"ש ז"ל רפ"ק דשבת ובהגהות מרדכי שם כדברי הר"ן ז"ל עיי"ש. וביותר תמוה דמדברי הרי"ף ז"ל שם משמע דאפילו איסורא דרבנן ליכא בחד עברא דנהרא אפילו בישראל, וכן מבואר להדיא במרדכי (רפ"ק דע"ז שם) בשם הסמ"ג, וכן הוא בסמ"ג (לאוין קס"ח) עיי"ש, וכן הוא עוד בכמה פוסקים, ועי' בטושו"ע (יו"ד סי' קנ"א) ובש"ך (שם סק"ו) ולפמ"ש"כ דבריו תמוהים עיי"ש היטב ואין להראיך כאן בזה.

אבל לפמ"ש"כ איכא למימר דס"ל להראשונים ז"ל דודאי במקום דשייכא תורת ערבות אין מקום לחלק בישראל בין קיימי בתרי עברי דנהרא לחד עברא דנהרא, אלא דנקט בברייתא הך דינא גם בישראל משום דאיכא נפק"מ לענין היכא דליכא תורת ערבות כגון בנשים וגרים ועבדים שאינם בכלל ערבות, אלא דמ"מ דברי הראשונים ז"ל בענין זה סתומים ביותר ודבריהם ז"ל צ"ע טובא אצלי.

ואמנם ראיתי להריטב"א ז"ל (בפ"ק דע"ז שם) שכבר נתעורר בעיקר קושיא זו, וכתב שם וז"ל: מיהו הני מילי לענין לפני עור לא תתן מכשול, דכל היכא דתבע ליה [בקש ממנו את האיסור] סתמא דומיא דמתניתין, והא דנזיר ואבר מן החי, שאנו חוששין לתקלה כל היכא דמצי עביד איסור שלא על ידינו ליתא משום לפני עור, ואע"ג שאפשר שהוא מרבה באיסור על ידינו, לא חישנין, אבל מ"מ אי תבע ליה בפירוש לאיסורא, נהי דמשום לפני עור ליכא אכתי איכא איסורא במילתא משום מסייע ידי עובדי עברה כל שאנו גורמין לו לעשות איסור וכו', ולא עוד אלא שאנו חייבים למחות בידו דכל ישראל ערביין זה לזה, וכ"ש שאסור לגרום להם לעשות שום איסור וכו' עכ"ל עיי"ש.

הרי שכבר עמד הריטב"א ז"ל על מבוכה זו דככל ענין איכא התם איסורא דאורייתא מתורת ערבות, ולזה כתב דהתם מיירי דוקא בשתבע שיתן לו את הכוס סתמא ולא אמר בפירוש שרוצה לשתותו ובזה לא שייכא תורת ערבות, ולזה שפיר מחלקינן התם בין קיימי בתרי עברי דנהרא דאסור משום אזהרת לפני עור, לחד עברא דנהרא דשרי משום דאין זה בכלל אזהרה זו, אבל היכא דגלי דעתיה בפירוש שרוצה לשתותו, בכל ענין אסור ליתן לו מדאורייתא עכ"פ מתורת ערבות, שאפילו למחות בידו כשנוטלו הוא גופיה לשתותו אנו חייבין משום שכל ישראל ערביין זה בזה, וכ"ש דליכא שום צד היתר לגרום לו לעשות שום איסור. וכן פירש"י ז"ל והתוס' ובתוס' רבינו אלחנן ז"ל ובמרדכי וברא"ש (פ"ק דע"ז שם) דמיירי התם בשתבעו ליתן לו סתמא ולא אמר שלשתותו הוא רוצה וכן כתב באו"ז (בע"ז פ"ק), אבל בפרש"י שעל הרי"ף שם מבואר דס"ל דמיירי בשאמר בפירוש שרוצה לשתותו עיי"ש [415], וכן מתבאר מדברי הרמב"ם ז"ל (פי"ב מהלכות רוצח הי"ד) ובסה"מ (לאוין רצ"ט) ובסמ"ג (לאוין קס"ח) עיי"ש היטב. ולדעתו הקושיא במקומה עומדת.

ולכאורה לשיטת הריטב"א ז"ל צ"ע מההיא דרפ"ק דמציעא (ה:): דאמרינן כיון דסתם רועה פסול לעדות משום דמחזקינן ליה בגזלן אנן חיותא לרועה היכי מסרינן והא כתיב לפני עור לא תתן מכשול עיי"ש, והשתא לדברי הריטב"א ז"ל כיון דרועה חזקתו גזלן לרעות בשדות של אחרים בלא רשות בעליהם הו"ל כמפורש בהדיא לאיסורא וא"כ למה איצטריך למיפרך משום איסור דלפני עור ותיפוק ליה מתורת ערבות דבכל ענין אסור אפילו בענין שאינו בכלל אזהרת לפני עור. והרי מסתמא ודאי לא הקפידו למימסר חיותא דוקא לרועה אשה או גר או עבד שאינם בתורת ערבות.

מיהו נראה שלק"מ דהרי בלא"ה קשה דהא מסתמא יש ביד הרועה בלא"ה כמה בהמות אחרות וא"כ הא אין זה בכלל אזהרת לאו דלפני עור דלא מיירי אלא בדקאי בתרי עברי דנהרא וכיו"ב, וא"כ מאי פריך, אלא שכבר הרגיש בזה הריטב"א ז"ל גופיה (הובא בשטמ"ק בסוגיא דפ"ק דמציעא שם) ותירץ דהך קרא דלפני עור לא נקטיה התם בקושייתו אלא

לרווחא דמילתא דודאי גם בלא"ה אסור עיי"ש בדבריו, וכבר רמז לזה הריטב"א ז"ל גם במקומות (רפ"ק דע"ז) עיי"ש וא"כ לק"מ.

אלא דלפי"ז עכ"פ הדבר תמוה ביותר על הגאונים ז"ל שאע"פ שמנו מצוה זו דארבעים ושמונה בריתות מ"מ לא מנאוה אלא במנין הפרשיות ואמאי והא לפי מה שנתבאר נוהגת מצוה זו ביחיד כבצבור לענין שלא ליתן בידים דבר איסור לעוברי עבירה כשהם מגלים דעתם בפירוש דלמיעבד איסורא קא מכווני, ובדלא קיימי בתרי עברי דנהרא דמשום אזהרת לפני עור לא תתן מכשול ליכא, אבל תורת ערבות איכא, דהרי ודאי סברת הריטב"א ז"ל ברורה ומוכרחת מצד עצמה דכיון דמשום ערבות אנו חייבין אפילו למחות בידם ולמנוע אותם מן העבירה, כ"ש שבכלל זה שלא ליתן להם דבר האסור בידים כשידעו שנוטלים אותו על דעת לעבור על האיסור, וזהו דבר המוטל על הכל בין ציבור ובין היחיד.

ונראה ראיה מבוררת לדעת הריטב"א ז"ל מדתניא בתוספתא (סופ"ב דמאי) היה נדור מן הכר אמר לו תן לי ואוכלנו, אבטיח שניקר, אמר לו תן לי ואוכלנו וכו', לא יתן, שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו. כיוצא בו לא יוטיש אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו עיי"ש. ומדקתני טעמא שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו ולא מייתי לה מקרא דלפני עור לא תתן מכשול דהו"ל אזהרת לאו דאורייתא, עכצ"ל דמיירי אפילו בדלא קיימי בתרי עברי דנהרא שאינו בכלל אזהרת לפני עור, ואע"ג דבהך ברייתא נמי נקט לישנא דלא יוטיש דדייקנן מיניה בסוגיא דפ"ק דע"ז שם דהיינו בדקאי בתרי עברי דנהרא, מ"מ איכא למימר דבההיא ברייתא דתוספתא הך לישנא לאו דוקא הוא, דבלא"ה עכצ"ל כן לפי דעת הראשונים ז"ל שהבאתי לעיל דגם בדקיימי בחד עברא דנהרא נמי איכא עכ"פ איסורא דרבנן משום שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו, והשתא לפי"ז הרי ברייתא דתוספתא לא קתני אלא טעמא דאין מאכילין את האדם דבר האסור לו, והך טעמא איתי' אפילו בדלא קיימי בתרי עברי דנהרא ואפילו הכי נקט בה לישנא דלא יוטיש וע"כ מוכרח לדעתם לומר דהתם הך לישנא לאו דוקא הוא... אלא ודאי ע"כ מוכרח מזה כמש"כ הריטב"א ז"ל דהיכא דתבע ליה הנזיר בפירוש שיתן לו כוס יין לשותתו אפילו בדלא קיימי בתרי עברי דנהרא מוזהר עלה מדאורייתא שלא ליתנו לו משום תורת ערבות... וא"כ הדבר תמוה להגאונים ז"ל אמאי לא מנו מצוה זו במנין שאר העשין השוין בכל בין ביחיד ובין בציבור ולא מנאוה אלא במנין הפרשיות כאילו לא היתה מוטלת אלא על הציבור.

מיהו לזה היה אפשר קצת לומר ע"פ מה שכבר העירו קצת אחרונים ז"ל על הרמב"ם ז"ל (סוף פ"ב מהלכות רוצח) שהביא איסור אזהרת לפני עור ולא חילק כלל בין קיימי בתרי עברי דנהרא או לא, והוא תמוה דהא חילוק זה מבואר להדיא בסוגיא דרפ"ק דע"ז ואמאי השמיטו ולא הביאו להלכה ולא תירצו בזה כלום.

ולדידי תמיהא זו תסוב לא על הרמב"ם ז"ל בלבד, שכבר קדמו בזה הבה"ג ז"ל (הל' אבר מן החי) שהביא להלכה ברייתא דרבי נתן דאמר מנין שלא יוטיש וכו' עיי"ש והשמיט מאי דמחלקינן בה בסוגיא דפ"ק דע"ז שם בין היכא דקיימי בתרי עברי דנהרא או לא אלא סתם וכתב הברייתא כמו שהיא, ולפי הנראה ס"ל דלא קיי"ל הכי להלכה... והיינו משום דס"ל דהכי ס"ל לסתמא דתלמודא פ"ק דמציעא שם דקאמר בפשיטות אנן חיותא לרועה היכי מסרינן והא כתיב לפני עור וגו' [416]...

... ומעתה לפי"ז אפשר לומר דזו היא ג"כ דעת הגאונים ז"ל ולהכי לא מנו פרשת ארבעים ושמונה בריתות דהיינו מצות ערבות אלא במנין הפרשיות משום דלענין שלא להכשיל אחרים בדבר עבירה בידים כבר שמענו מן ל"ת דלפני עור לא תתן מכשול, לא שנא קיימי בתרי עברי דנהרא או לא, ובפרט הבה"ג ז"ל דמבואר ע"כ בלא"ה דס"ל הכי וכמו שביארנו, וליכא נפק"מ בחיובא דערבות אלא לענין דמשום זה נתחייבנו למחות בעוברי עבירה ולהפרישן בע"כ מן העבירה שעושין מעצמן, ודבר זה אינו מסור אלא לציבור ולב"ד שיש כח בידים לכך, וע"כ אין מצוה זו מוטלת אלא עליהם ולהכי לא מנאוה אלא במנין הפרשיות

שהם חוקים ומשפטים המסורים לציבור וב"ד. אלא דהא תינח לענין איסורין אבל אכתי קשה טובא מאי דאקשינן לעיל דאיכא נפק"מ בחיובא דערכות אפילו ביחידים לענין להתחייב להוציא את חבירו ידי חובתו בכל המצוות שבתורה שאפשר לצאת בהן ידי חובתו ע"י אחר וא"כ הקושיא במקומה עומדת אמאי לא מנאוו במנין שאר העשין השוין בכל.

==

אמנם נראה דמלבד ...

ועכ"פ מתבאר דבעיקר הדבר מיהת ודאי דעת רבינו הגאון והבה"ג ז"ל וכל סייעתו שמנו מצוה זו דארבעים ושמונה בריתות במנין המצוות נכונה מאד ומוכרחת משום שהיא מצוה המבוארת בתורה עיקר מצותה לדורות, וגם עונש שלה דכתיב ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם, ובעונש שלה כתיב וכשלו איש באחיו, ואמרו בספרא (פ' בחקותי פ"ז) וכשלו איש באחיו אינו אומר איש באחיו אלא איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה עיי"ש, כלומר שגם האחרים שהיה בידם למחות ולא מיחו נענשין בדיני שמים באותו עונש הראוי להחוטא עצמו...

וממילא מתבאר ע"פ זה טעמו של רבינו הגאון ז"ל באזהרותיו שע"פ עשה"ד שלא מנה שם מצוה זו... והיינו משום דהוה ס"ל מעיקרא כדעת הרמב"ם ז"ל וסייעתו שהיא מצוה שאינה נוהגת לדורות... ואמנם...] == מאריך אם שיטת כל התנאים מסכימים לדין ערכות כמה דפים בספר עיי"ש וצ"ע מה יש להעתיק וכו' וכו'] ==

==== עיין רא"ש ברכות כ: אין ערכות לנשים

ערבות

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי
בדין ערכות שהוא כמו ערב קבלן..., ח"א סי' כה
אור המזרח, ר' ישראל שציפנסקי: עורך
תוכחה וערכות במצוות שבין אדם לחבירו ובין
אדם למקום / הרב שציפנסקי, כ 292
בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין
אהבה תוכחה, ח"ג טבון וקשוט עמ' כה
קונטרס ערכות ותוכחה, ח"ג מאמר א
גבורת יצחק, ר' אברהם יצחק סורוצקין
ערבות במתן תורה ובערכות מואב, ערכות
בגרים, הברית בערכות מואב, פרשת נצבים
דבר יהושע, ר' יהושע ארנברג
ערבות ותוכחה, ח"ג יו"ד סימן עח (תגובה על
ספר קונטרס ערכות), ח"ד סימן סב, ח"ו סימן יז
מרומי שדה, הנצי"ב

ערבות ושבועת הברית, שבועות לט

משא בני קהת, ר' שמאי הכהן גראס
תוכחה וערכות, דעות פ"ו
קונטרס ערכות, להר"ר מרדכי רבינוביץ קונטרס
גדול בענין ערכות ותוכחה לפני עור מסייע, ק"ס
עמודים, תל אביב תשי"ט.
תחומין, מכון צומת
כל ישראל ערבים זה לזה / הרב נחום א.
רבינוביץ / ערב דואג למלזה וגם ללזה...
תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
ערבות למצוות, לא להשתדל לשחרר אסיר אם
כשיחזור הביתה לא ישמור טהרת המשפחה,
כופין על המצוות, נוהג שלא לטפל בשלום בית
במקרים כאלו וע"ע ב' תרסד, א' תעו
רב שמסדר קודושין לפרוצים שודאי יעברו
אח"כ על איסור אשת איש עדיף לקדש בעדים
פסולים, ד' רפט

✧ פרק יא: קבלת תוכחה / וערפכם לא תקשו ✧

✧ שמיעת תוכחת

אִרְחָ לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוֹסֵר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מִתְּעָה: (משלי י יז)
 אֶהָב מוֹסֵר אֶהָב דָּעַת וְשֹׂנֵא תּוֹכַחַת בָּעַר: (משלי יב א)
 רִישׁ וְקֶלֶן פּוֹרֵעַ מוֹסֵר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יִכְבֹּד: (משלי יג יח)
 אֲוִיל יִנָּאֵץ מוֹסֵר אָבִיו וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יַעֲרֹם: (משלי טו ה)
 מוֹסֵר רָע לְעֹזֵב אִרְחָ שׁוֹנֵא תּוֹכַחַת יָמוּת: (משלי טו י)
 אֲזֵן שְׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקָרֵב חֲכָמִים תִּלְיִן: (משלי טו לא)
 פּוֹרֵעַ מוֹסֵר מוֹאֵס נִפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵב: (משלי טו לב)

✧ מצות עשה לאהוב התוכחות ול"ת שלא להקשות עורף

סמ"ק: סימן ט: למול ערלת הלב, שנאמר (דברים י טז) ומלתם את ערלת לבבכם, פירוש לאהוב את התוכחות ולאהוב מי שיוכיחנו, וגם שלמה המלך ע"ה כתב בספרו (משלי ט ז) הוכיח לחכם ויאבהבך, ומצוה זו יש לאו שנאמר (דברים שם) וערפכם לא תקשו עוד.

59. סמ"ק: "צביון העמודים" כאן מבאר: לשון הפסוק ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד, לדעת הסמ"ק רישא דקרא הוי מצות עשה וסיפא הוי מצות לא תעשה, ושניהם סובבים על אותו ענין דהיינו לאהוב את המוכיח והתוכחה ושלא להקשות עורף שלא לקבלה. ומה שלא החשיב כאן גם את הלאו במנין המצוות כי כך דרכו של הסמ"ק בכל מקום שיש עשה ול"ת באותו ענין למנות רק את המצות עשה. ובאמת גם הבה"ג הביא פסוק זה בתוך מנין המצוות שלו, אלא שהרמב"ם (בספר המצוות סוף שורש ד') הבין שכוונת הפסוק למצות כללית לשמוע ולקבל כל מצוות התורה הכתובים על כה, ולכן השיג על הבה"ג לפי העיקרון שאין מונין מצוה הכוללת את כל התורה בתרי"ג. והרמב"ן (שם שורש ד) המליץ בעד הבה"ג שהוא מצוה פרטית לשמוע מן הנביאים ולא יתקשו בשאלת האותות וכו' עיי"ש באורך. גם היראים (המיוסד על דעת הבה"ג) מנה (מצוה שסה) לא תקשו עוד ערפכם ופירש: 'חושב בלבו שלא לשוב ליוצרו', גם דעת הסמ"ק הכוונה למצוה פרטית והיינו אהבת התוכחות. בסוף יש לציין לדברי ספר חרדים המביא דברי הסמ"ק להלכה עיין בסמוך בדבריו <?> (ע"ע לרעך כמוך עמוד 35 בהערה)

✧ מצות לקבל דברי המוכיח

ספר חרדים: פרק ט: מצוות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום... <שג>
סימן לב: ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י טז), פירוש שיהא לבו של אדם רך לקבל דברי המוכיח, ולא ישנאהו אדרבא יוסיף לו אהבה על דרך הוכח חכם ויאבהבך. (ממנין תרי"ג לסמ"ק)

פרק יא: מצוות עשה מן התורה התלויות באוזן... **סימן ב:** גם מצות שמיעת התוכחת תלויה בלב דכתיב (דברים י טז) ומלתם את ערלת לבבכם, ותלויה נמי באוזן דכתיב (משלי טו לא) אוזן שומעת תוכחת חיים. (ענפי מצוה).

פרק כא: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום... **סימן כו:** וערפכם לא תקשו עוד (דברים י טז) אחר שהזהיר בעשה לאהוב התוכחות והמוכיח מדכתיב (שם) ומלתם את ערלת לבבכם כדלעיל, חזר והזהיר בלא תעשה דכתיב בתריה וערפכם לא תקשו עוד, סמ"ק. (ענף מצוה).

==בתוך ליקוט דברי המאירי ==

בענין קבלת תוכחה עיין פרק מיוחד של לרעך כמוך פרק ה כיצד יתנהג הנוכח... הרבה מראה מקומות

וערפכם לא תקשו עוד, מצוה לקבל תוכחה, רס"ג ל"ת מ"ט, יראים שס"ה, סמ"ק מצוה ט, חרדים פא אות ל"ב, חיים של שלום עמ' כח:

אמר הרד"ק [רבי פנחס מקוריץ]: שגדול כח המוכח המקבל תוכחה מן כח המוכיח, כי אחר שירד המוכח למדרגה זו אשר מקבל תוכחה הרי בודאי הוא שפל רוח, וכתוב אשכח את דכא וגו', והשכינה עם המוכח. עמ' 8. (תורת המידות עמוד שסד)

קבלת תוכחה

אור השנים, הפרדס, ר' אריה לייב עפשטיין
מצוה על המוכח לקבל תוכחה, עמ' טז
ספר המשלים, ר' יוסף גיקטיליא
==??, עמ' 55
מנורה הטהורה, ר' יהודה א פרנקל תאומים

פרק יא: איסור חנופה

חשוב להדגיש אף כי לפעמים קשה לקיים מצות תוכחה אבל חייבים לזהר שלא להחניף לרשע ולומר לו "אתה בסדר" וכדומה. עיין עבותות אהבה ובהקדמה של הגר"מ שפירא ורבינו יונה

בתורה:

במדבר לה לג ולא תחניפו את הארץ == מפרשי התורה, רס"ג, רש"י, חזקוני בכור שור וכו' וכו' הדר זקנים ועוד ועוד
 רמב"ן: כל חנופה עשות ההיפך הנראה והנדמה לעינים
 ספרי שם: הרי זו אזהרה לחנפים, מפרשי ספרי ר' הלל שבות יהודה זרע אברהם, עמק הנציב, ספרי דבי רב מלבי"ם שם חנף אין תוכו כבדו
 משלי יא ט בפה חנף ישחת רעהו = מפרשים = רס"ג, רבינו יונה, מאירי, ר"י קמחי, רלב"ג, =

מוני המצוות:

בה"ג
 רמב"ן השגות על רמב"ם שרשים - בה"ג
 רשב"ג זהר הרקיע
 יראים רמח - ריקאנטי
 סמ"ק רכט

סוגיא דסוטה מא:

תוספות
 באר שבע
 מאירי
 מהרש"א ??

ראשונים: = חוץ מסוטה מא

שערי תשובה ג' קפז-קצט = ט' דרגות
 רבינו יונה משלי יא ט, יז טו
 מאירי חיבור התשובה
 אורחות צדיקים
 רבינו בחיי ריש משפטים
 מאירי משלי כז יד / שם יא ט
 מאירי חיבור התשובה
 רבינו בחיי וישלח לג י להחניף לרשעים בזמן הזה

אחרונים:

מהר"ל נתיב התוכחה פ"א החנופה היפך תוכחה
 חרדים פרק כד אות מח
 יד הקטנה, = חילוק אם הוי ברבים שאז חמור מאד כי יש חילול השם שמחניפים לרשע
 ברבים / דעות פ"י עמ' רכו-ז

או"ח קנו מג"א שם // שו"ע הרב סעיף יח // משנה ברורה שם
אגרות משה

חיבור התשובה: למאירי: עמוד 97: בענין בעלי לשון הרע וליצנות: ...ואמנם הסיפור בגנות המידות או בגנות בעליהן על כוונת הרחקתם והרחוק מושב הנוכחים מן הקונים אותם, להבזותם בעליהן בעיניהן ולהבאיש ריחם לפני כל יודע דת ודין, זה ממה שראוי לכל מקנא לכבוד השם, קל וחומר ליחידים ולחכמים.

ואשר ימנע מזה בבלי סיבה ראויה למנעו יקרא "חנף", והוא נכלל בכת חנפים. הן אם יחריש בראותו פעל מגונה וימנע עצמו מן התוכחת, או אם יהלל בעל המידות המגונות אע"פ שלא ישבח פרטי פעליו, או שישמר מלשבחו בעין האחרים לבעבור לא ילמדו מדבריו אבל שישבחנו בינו לבין עצמו ויהיה זה סיבה להשקיעו במעשיו, כאמרו (משלי יא ט) בפה חנף ישחית רעהו, או שלא יכשל בכל זה אבל שיתחבר עמו ויתמיד בחברתו, ואין צריך לבאר במי שישבח גוף הפעל הרע היוצא מתחת ידי הרשע או שיעזרהו או שישתדל לכסותו ולמשול בו משלים וחידות,

סוף דבר לא הותר מכל זה דבר, זולתי בהיות יד הרשע תקפה ודואג עליה פן תזיק לו ותגרום לו הפסד, הותר לכבדו מעט עד שלא יחזיקהו הרשע כמתרחק ממנו, לא לדבר טוב עליו ולא לשבח ענינו חלילה. ולא ירד ממעלתו להשתקע בחברתו אלא לגור שם, וזה מה שהותר באמרם (סוטה מא:) מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה.

יראים: עמוד ו' איסורים הנעשים ואדם נעשה רע לשמים ולא לבריות: [לפי נוסח תועפות ראם]: **סימן רמח: לא תחניפו:** צוה יוצרנו בפרשת ואלה מסעי, לא תחניפו את הארץ, ותניא בספרא הרי זו אזהרה לחנפים. והריני מפרש פירוש חנופה שהזהירה עליה התורה, כל השומע דבר עולה ושאינו הגון או רואה דבר רע, ואמר טוב הוא [אן] שותק [ואינו] מתוך יראה, לא מגופו ולא מממונו=, אלא מתוך רשע לבבו, או חושב בלבבו ואומר ברע עשה פן [יחרה] אפו עלי ויתקוטט עמי ואיני מפסיד בקטיטתו כי אם חסדו ואהבתו – נקרא חנף, עובר בלא תחניף, כדתנן בסוטה באלו נאמרין (סוטה מא.) אמרו לו אל תירא אגריפס המלך אחינו אתה אחינו אתה, ואמרין בגמרא באותה שעה נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה שהחניפו לאגריפס.

ואפילו בשתיקה נקרא חנף כדאמרין בקדושין פרק אחרון (ע:) גבי רב יהודה, אמר רב נחמן השתא דאתי מר לישתעי מילי דלא לימרו קא מחנפו רבנן אהדדי, פירוש, [אי שתיקנא], והאומר לרע טוב נקרא חנף, [=עין שבילי חיים עמוד יח בראיית הגמרא בזה], דאמר ר"א כל אדם שיש בו חנופה אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים.

אבל המשלים לרשע ומראה עצמו אוהבו מחמת יראתו, אינו נקרא רשע, כדתנן בגיטין בהנזיקין (סא.) שואלין בשלומן מפני דרכי שלום, ותניא רבן יוחנן בן זכאי [אומר] מעולם לא הקדימני אדם שלום ואפילו [גוין] בשוק, ואמרין בסוטה באלו נאמרין (מא:) דרש רב יהודה ממערבא ואמרי לה ר' שמעון בן פזי מותר להחניף הרשעים בעולם הזה שנאמר ולא יקרא לנבל נדיב ולכלי לא יאמר שוע, מכלל דבעולם הזה שרי, ריש לקיש [אמר] מהכא כראות פני אלקים ותרצני, למדנו שהמחניפין לרשעים מחמת פחד שרי, אבל שלא מחמת פחד נקרא חנף, מאחר שאינו גורם לו להחניף לרשע כי אם רשע [לבבן] ושנאת הטוב והישר.

ויזהר אדם מן החנופה, דאמר ר"א כל עדה שיש לה חנופה לסוף גולה שנאמר עדת חנף גלמוד, וכתוב ואנכי שכולה וגלמודה, ואמר רב חסדא א"ר ירמיה ד' כיתות אין מקבלות פני השכינה, כת לצים, כת חנפים, כת שקרים, כת מספרי לשה"ר. וירא שמים יתן לבו וטוב לפני האלקים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה.

=דבריו מובאים בריקאנטי סי' תקע"ב (נעתק בסמוך) ועיי"ש הלשון.
=תועפות ראם כאן מדייק שדעת היראים שגם משום חשש הפסד ממון אינו נקרא חנופה ותוס' בסוטה מא: כתבו שרק במקום סכנה מותר.

שערי תשובה: שער ג' סימן קפז: וזה דבר כת החנפים [-שאננם מקבלים פני שכינה], <שד> ענין הכת הזאת נחלק לתשעה חלקים –

החלק הראשון: החנף אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עוול בכף חבירו וכי החזיק בתרמית, או כי יחטא איש בלשון הרע או באונאת דברים, ויחליק לו לשון הרע לאמר לא פעלת און, המעט ממנו עוון הנמנע מן התוכחה, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, ויוסיף לחטוא על אמרו לא חטאת, כענין שנאמר (ירמיה כג יד) וחזקו ידי מרעים.

והנה זה ביד החנף האויל עון פלילי, כי לא יקנא לאמת אבל יעזור אחרי השקר, ויאמר לרע טוב וישם חשך לאור, גם נתן מכשול לפני החוטא משני פנים, האחד כי איננו ניהם על רעתו, והשני כי ישנה באיולתו ביום מחר, כי הלל הרשע החנף אותו על תאות נפשו, מלבד כי ישא עונש על הנזק אשר הזיק לאשר אשם לו החוטא, על צדקו מי אשר חטא לו, מלבד כי יענש על דבר שקר שנאמר (תהלים ז) תאבד דוברי כזב, ונאמר (משלי יז טו) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם, כל שכן אם העוול אשר בכף רשע חבירו גלוי לרבים, כי באמור אליו החנף לפני בני אדם 'זך אתה בלי פשע', חילל וביזה דת ודין.

סימן קפח: וחייב האדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עון אשמה כזאת, ואמרו רבותינו (סוטה מא.) על ענין אגריפס שהיה קורא בתורה וכשהגיע לפסוק זה (דברים יז טו) לא תוכל לתת עליך איש נכרי, זלגו עיניו דמעות, ואמרו לו אחינו אתה, באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה שחנפו לו לאגריפס. אף כי היושב על המשפט אין לו לפחד מאנוש ימות, שנאמר (דברים א יז) לא תגורו מפני איש, ויש בחלקי כת חנפים אשר בם החנף נספה ואבד בעון החנופה לבד, כאשר יתבאר.

סימן קפט: החלק השני: החנף אשר יהלל רשע לפני בני אדם, אם בפניו אם שלא בפניו, אף על פי שלא יצדיקו על חמסו ולא יכזב על משפטו, אבל יאמר עליו כי איש טוב הוא, ועל זה נאמר (משלי כד ד) עוזבי תורה יהללו רשע, כי לולא אשר עזב את התורה לא הלל העובר על דבריה ומפר מצותיה, וגם כי לא ישבח את הרשע זולתי במה שנמצא בו מן הטוב ויליץ עליו בפני בני אדם להגיד לאדם ישרו. גם זו רעה חולה, כי בהזכירו את הטוב ואת הרע לא יזכור ועל כל פשעיו יכסה, צדיק יחשב אצל השומעים, ויתנו לו יקר וירם ידו וגבר,

וכבר הקדמנו להודיעך המכשולות והשחיתות הנמצאות בכבוד הרשעים, על כן לא נכון להזכיר צדקתם בלתי אם יזכיר רשעם וכסלם, כמו שנאמר (משלי יז) ושם רשעים ירקב, ונאמר (ישעיה נז יב) אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך, פירוש, לא יועילוך מעשיך הטובים להצילך מרעתך בקומי למשפט, בערכי לעומתם רב פשעיך ומעשה תעתועיך, כי דברי עונותיך גברו מהם, וכמו שאמרו רבותינו (ראש השנה טז:) כי מי שעוונותיו מרובים מזכיותיו נכתב ונחתם למיתה, והרשעים ניכרים הם בשיחתם והנהגתם כאשר הקדמנו לך בשערי יראת חטא.

סימן קצ: והנה הצדיקים יתעבו הרשע, כמו שנאמר (משלי כט כו) תועבת צדיקים איש עול, ואשר בסוד הצדיקים לא יהיה, אם תעב לא יתעבנו, וגם קב לא יקבנו גם בך לא יברכנו.

סימן קצא: ויתכן כי יקר מקרה המשבח את הרשע מדרך פתיות, כי הפתי אומר לשבח טוב הוא, אם היו יהיה על דבר אמת ואם תהיה תמורתו, ומבלי הדעת שיבח הוא את המתים, כי אמרו רבותינו (ברכות יח:) על הרשעים, רפאים יחשבו בחיים ומתים קרויים שנאמר (קהלת ט ה) והמתים אינם יודעים מאומה, והשגגה הזאת עולה זדון, כי לא יאהב העבד האדון אם יאהב משנאיו ויקרב רחוקיו, הלא להם לדעת מדרך הדעת כי כן, ואמר (משלי ג לה) וכסילים מרים קלון, וכבר הקדמנו פירושו.

סימן קצב: החלק השלישי: החנף המשבח את הרשע בפניו, אף חכמתו עמדה לו כי לא ישבחנו בפני בני אדם פן יהיה למוקש, גם זה החנף גדול עונו, כי החליק אליו בעיניו, ולא ישוב מדרכו הרעה ולא ידאג לעונו כי צדיק הוא בעיניו, וכל אשר אינו מעדת הצדיקים אם ישבחוהו, יאמר בלבו אמנם ידעתי כי כן, כענין שנאמר (משלי יא ט) בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו, פירוש, החנף משחית רעהו בפיו כי ישבחנו, ויאמין לדברים ויקשה את רוחו ויראה את נפשו ביקר, ולא יבין כי עפלה נפשו והמכשלה הזאת תחת ידו, גם ירום לבבו ויפול במכמורת גאוותו, והנה כי השחת השחיתו בחלק שפתי. 'ובדעת צדיקים יחלצו', הצדיקים יחלצו בדעתם מנזקי החנף, כי אם ישבחנו לא ירום לבבו למען זאת, כמו שאמרו רבותינו (נדה ל:) אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע, ואמרו (אדר"נ פרק כט) אם יש עליך ריעים מקצתם משבחים מקצתם מוכיחים אהב את המוכיחים ושנא את המשבחים, כי אלה לחיי עולם יביאוך ואלה ברעתך ישמחוך כי ישבחוך.

ויתכן גם כן לפרש ובדעת צדיקים יחלצו רעיהם, כי לא יחניפו להם, אבל הוכח יוכיחו ויורו אותם בדרך, בתעוהם בתהו לא דרך, ונאמר (משלי כו כח) ופה חלק יעשה מדחה, המשיל פה חלק לדרך חלקלקות ואמר כי כאשר יפול האדם וידחה בלכתו בדרך חלקלקות, כענין שנאמר (תהלים לה ה) יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה יהי דרכם חשך וחלקלקות, כן יפול האדם וידחה בפה חלק והוא פה חנף. ועל הענין אשר בארנו אמר דוד עליו השלום (שם יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, קלל פה חלק כי ישחית בו רעהו. והלשון הקשה שהוא היפך החלק, והוא לשון הרע. ויש מן החנפים שמתכוונים להחניף לאנשי זרע כדי שיכבדו אותם וינשאו, ואמרו רבותינו כל המחניף לחברו לשם כבוד לסוף נפטר ממנו בקלון.

סימן קצג: החלק הרביעי: המתחבר לרשע...

אנשים סומכים עליו וגורם להם נזק

סימן קצד: החלק החמישי: איש כי יאמינו בני אדם בדבריו וסמכו כל השומעים על דבריו, ויתכוין לנשא אחד העם או גואלו הקרוב אליו באהבתו אותו, ויאמר עליו כי הוא איש חכם, והוא בן לא חכם, והיה לפוקה וצור מכשול, כי יסמכו על הוראותיו, ועל פיו יהיה כל ריב ויעוות משפט ואת העולם יחריב, וכן כי יאמר על איש כי הוא נאמן רוח, ולא הכירו אם הוא איש אמונים או בן לא אמון בו, ואולי ישמע השומע ויפקידהו על ביתו וכל יש לו יתן בידו, וכחש בו לאמר לא ראיתך, ואמרו רבותינו (סנהדרין ז:) כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה, ובמקום תלמיד חכם כאילו נטע אצל מזבח. והיה מי שהקים לראש בימים הראשונים מי שאינו ראוי להורות, קראו עליו מקרא שכתוב (חבקוק ב יט) הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה, הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו, ועתיד הקב"ה להפרע ממעמידיו שנאמר (פסוק כ) וה' בהיכל קדשו הס מפיו כל הארץ.

סימן קצה: החלק השישי: מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ואין בפיו תוכחות, ועל מעשה החטאים לא ילטוש עין ולא ישגיח, ולא יהיה להם לאיש מוכיח, והנה נצטוינו לבער הרע מקרב עמנו שנאמר ובערת הרע מקרבך, ואמרו רבותינו (שבת נד:) כל מי שיש בידו למחות

באנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו, יש בידו למחות באנשי עירו ואינו מוחה נתפש על אנשי עירו, יש בידו למחות בכל העולם ואינו מוחה נתפש על כל העולם, ונאמר וכשלו איש באחיו, ודרשו ז"ל (סנהדרין כז:): איש בעון אחיו, ואמרו כל ישראל ערבים זה לזה.

סימן קצו: החלק השביעי, הרואה את אנשי מקומו עם קשה ערף ואומר בלבו אולי לא יקשיבו אם אדבר להם נכוחות ופי אמלא תוכחות, על כן יחשוך פיו, והנה עונו ישא כי לא נסה להוכיח ולהזהיר, אולי אם רוחם העיר, יעורר משנת אולתם ולא תלין אתם משוגתם. ואמרו רז"ל (שבת נה) בענין מה שכתוב והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים וגו', אמרה מדת הדין אע"פ שהללו צדיקים גמורים וקימו את התורה היה להם למחות ולא מיחו, אמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם היו מוחים לא היו מקבלים מהם, אמרה מדת הדין רבש"ע אם לפניך גלוי הם לא ידעו אם ישמעו העם לקולם ואם יחדלו, וצוה השם יתברך אחרי כן וממקדשי תחלו, והם הצקידים המקודשים, כי נענשו על דבר שלא מיחו. ונאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

ואם הדבר גלוי לכל וידוע ונבחן ונחקר כי החוטא שונא מוסר ולא ישמע לקול מוריו ולמלמדיו לא יטה אזנו, על זה נאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, ואמרו (יבמות סה:): כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, ואמרו (ביצה ל): מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין.

סימן קצח: וזה אחד מן הדברים אשר יתחייב האדם לעזוב בעבורם חברת הרשע, כי יענש בשמעו דבריהם הרעים וילאה לענותם, וזה הדבר מפורש בדברי שלמה, שנאמר (משלי כד א) אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם כי שוד יהגה לבם ועמל שפתיהם תדברנה, רצונו לומר, כי תשא עון בחטאתם, כי תשמע דבריהם הרעים תמיד ותהיה כמחריש.

מכבד את הרשע שהשעה משחקת לו

סימן קצט החלק התשיעי: המכבד את הרשעים מדרך שלום, אמנם לא ידבר טוב על הרשע ולא יתנהג בכבודו על דרך אשר יחשבו בני אדם כי יכבדנו מאשר יקר בעיניו נכבד, כי לא יחלוק לו כבוד זולתי כדרך שמכבדים בני האדם את העשירים מדרך סלסול ולתקות תועלת, בעבור כי צלחה דרכם ולא מפני חין ערכם, ואף גם זאת יש חטא ואשמה בדבר הזה, כי אם הותר לכבד העשירים לא כן הרשעים שנאמר (איוב מ יא) וראה כל גאה והשפילהו ראה כל גאה הכניעהו והדוך רשעים תחתם, אך החלק הזה הותר מדאגה מדבר פן יזיק הרשע ויגרום הפסד בזמן שיד הרשע תקיפה ושעתו חצופה ואין בידינו להכניעו ובחילנו להניעו, על כן הותר לכבדו כדרך שמכבדים בני האדם אנשי זרוע רמה מפחד ואימה, בקימה והדור ודומה להם, אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם, וכן אמרו רז"ל (סוטה מא:): מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה.

חפץ חיים: פתיחה לאוין: מקור חיים אות טז: ולפעמים עובר (טז) עוד על איסור חונפה, <שה> שהוא להרבה גאונים (הרא"ם בעל התוספות וגאון ורבי שלמה בן גבירול) לאו גמור, והוא לאו דלא תחניפו את הארץ (במדבר לה לג), כגון אם מתכוין בסיפורו הלשון הרע והרכילות כדי להחניף להשומע, שהוא יודע שיש לו על אותו פלוני שנאה מכבד, ועל ידי זה ימצא חן בעיניו, והוא עון פלילי, כי המעט ממנו אשר אינו מקיים מצות הוכחה (שהוא מצות עשה דאוריתא) להוכיחו על השנאה אשר בינו ובין חבירו, אבל גם יחזיק בסיפוריו את השנאה אשר ביניהם מכבד, ועל ידו ישנה באולתו יותר ויותר ויולד מזה מחלקת חדשה ועוד כמה קלקולים, השם ישמרנו:

ודע דעון זה בעונותינו הרבים מצוי הרבה מאד, והוא כשאחד מספר בגנות חבירו והשומע - אף שמכיר שדבר זה שדיבר על חבירו שלא מן הדין הוא - אף על פי כן הוא גם כן מנענע ראשו לדבר זה ומחליק גם הוא את הדבר בלשונו שמוסיף איזה תיבות לפגם, מפני שהמספר לפעמים הוא בעל הבית חשוב וכדומה שיש לו ממנו טובות או שירא שיחזיקו אותו לאינו חכם וכדומה. ועל כן יסיתנו היצר מפני הדחק שיסכים גם הוא לזה, אבל תדע אחי שזה הוא בעצם לאו דחנופה, אפילו אם רק יוסיף איזה תיבות, כאשר מתבאר בבאר מים חיים:

ועל ענין כזה שייך מה שנאמר (משלי כג ב) ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה, וחייב אדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עון אשמה כזה*, ועל פי התורה צריך בשעת מעשה על כל פנים להתחזק מאד שלא לסייעו אפלו בתנועה אחת שיראה ממנה שהוא מסכים לסיפורו, ועל זה שייך מאמר חז"ל בעדיות (ה ב) מוטב שיקרא אדם שוטה כל ימיו וכו'. וזה הוא אפילו אם הוא מבין שדבריו בתוכחה לא יהיו נשמעים להמספר, דאי לאו הכי בודאי חייב להוכיחו גם כן על זה כאשר יתבאר אם ירצה השם לקמן בהלכות לשון הרע כלל ו'.

* השמטות: הוא לשון רבינו יונה בשערי תשובה ועיין בסוטה מא: תוס' ד"ה כל וכו', דלכאורה מנגד לזה, ועיין במנורת המאור כלל ג' פ"א וב' שלכאורה סותר את עצמו בזה

באר מים חיים: (טז) ולפעמים עובר וכו', דזה לשון הרא"ם [י"א] בעל התוספות במצוה נ"ה [יראים השלם סימן רמ"ח עיין לעיל <?>] צוה צורינו בפרשת ואלה מסעי ולא תחניפו את הארץ, ותניא בספרי הרי זו אזהרה לחנפים וכו', ויזהר אדם מן חנופה שכן עונשה מרובה דא"ר כל עדה שיש בה חנופה לסוף גולה וכו', ואר"ח וכו' ד' כיתות אין מקבלין פני השכינה כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לשה"ר, כת חנפים מנין שנאמר כי לא לפני חנף יבוא וכו', והמחניף נקרא מטמא ארץ, ועובר על לא תחניפו ולא תטמאו, וגורם לשכינה להסתלק מישאל דכתיב ולא תחניפו וסמך ליה ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וכו'.

ומ"ש בפנים שדבר זה הוא בכלל חנופה, וכתבתי המעט ממנו וכו', הכל לקוח מדברי רבינו יונה במאמר קפ"ז <?> ובסוף מאמר קצ"ב <?> עיי"ש:

ודע דלאו זה שייך בד' אופנים הראשונים ובפניו ושלא בפניו ורק להמספר, וזה באופן הראשון שציירתי בפנים, כי באופן השני שכתבתי בפנים עיקר האיסור דחנופה הוא שייך למקבל לבד.

ומה שכתבנו באופן השני דזה הוא ממש לאו דחנופה כשמוסיף איזה תיבות, הוא ממה שאמרו בסוטה פרק ואלו נאמרין על אגריפס שהיה קורא בתורה וכשהגיע לפסוק לא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו וכו' אחינו אתה, באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה מפני עוון החנופה, וכן כתב רבינו יונה במאמר קפ"ז: החלק הראשון הוא כאשר הכיר או ראה או ידע כי יש עוול בכף חבירו וכי החזיק בתרמית, או כי יחטא איש לאיש בלשון הרע או באונאת דברים ויחליק לו לשון וכו':

ומה שכתבנו וחייב אדם למסור עצמו וכו', הוא ברבינו יונה במאמר הנ"ל ומוכיח מגמרא דסוטה הנ"ל: = עיין השמטות לעיל ובדברי כליל תכלת עמ' עה

ומה שכתבנו לבסוף בוודאי חייב להוכיחו, דאם הוא מתעצל להוכיחו במקום שיש תועלת נקרא גם הוא חנף כמו שהביא הרא"ם ראייה מקדושין פרק בתרא (ע: דאמר רב נחמן לרב יהודה השתא דאתי מר לישתעי מר דיניה דלא לימא מיחנפי רבנן אהדדי, פירוש אי שתיקנא עכ"ל היראים. וכדומה לזה כתב רבינו יונה במאמר קצ"ה עיי"ש, ועיין במאמר קצ"ז ומה שנכתוב לקמן בהלכות לשה"ר כלל ו' [במ"ח סק"ט] מכח הוכחה:

ודע דאופן השני שכתבנו בפנים שייך בלשה"ר ואפילו על אמת ואפילו שלא בפניו ורק להמקבל:

עיונים והוספות איסור חנופה

כתבי מהר"ץ חיות ביאור דברי היראים שהחשיב איסור חנופה במנין המצוות, דברי נביאים פ"ח בהג"ה לב אברהם, ר' אברהם וויינפלד נתינת כבוד לרשעים סימן קלד לרעך כמוך, === מאירי, בפסוק בפה חניף ישחת רעהו, משלי יא ט בפסוק מברך רעהו בקול גדול וכו', משלי כז יד ===, חיבור התשובה עמוד 97 מותר להחניף לרשעים רק במקום סכנה ואין בו חילול ה' ועוד =, סוטה מא מידות שבין אדם לחבירו ר' נפתלי הופנר חנופה, ספר הלכה, סימן ע-עה מנורת המאור, ר' יוסף אלנקאווה === עמ' 277 מצוות השלום, ר' יוסף דוד אפשטיין === עמ' 244 בדין מפרסמים החנפים, 335-342 משפטי השלום, ר' יצחק סילבר === פרק י מתוק מדבש, ר' יצחק פרחי === עמוד 8-9 סמ"ק, שלא להדר פני גדול וכו', ובכלל זה שלא להחניף, והא דאמר מותר להחניף לרשעים זה כשאינן עושין עבירה מפורסמת, סימן רכט ספר חסידים, === סימן מר פאת שדך, ר' שמואל דוד מונק במנהג להרבות בתוארים, סי' קטו פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו ערך חנופה חנופה רבינו יונה משלי, === יא ט, יז טו שערי קודש, החונף לרשע, ח"ה סימן צט תורת אברהם, ר' אברהם גרודינסקי === עמוד 316 תורת המידות, ר' ישראל יעקב ארטן === חנופה תורת המנחה, ר' יעקב סקילי במידת החנופה, עמ' 205 והלאה	אגרות משה, לשבח רופא חילוני, או"ח ב סימן נא אוצרות חיים לבן איש חי === חנופה אור השנים פדרס, === עמוד טז אורח נאמן, === דף יד: אורחות צדיקים, יחניף אדם לאשתו וכו', וכן לבעל חובו, לחוטא יחניף כדי להחזירו בתשובה אני הים מפרסמים את החנפים מפני חילול ה', יומא פח באר שבע, מותר להחניף לרשעים בזמן הזה, סוטה פרק ז רבינו בחיי === ריש משפטים ההיתר להחניף לרשעים הוא במחלוקת, וישלח לג י בינה ודעת, ר' מנחם אדלר === פרק כט ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר === 272 דברי יציב, באיסור להחניף לרשע ליקוטים סימן קיב מודפס בחוברת בקלסר תוכחה חלק ז 133 דברי שלום, איסור חנופה, ח"ב סי' טז, ציונים שם עמוד ג דרשות ופירושי רבינו יונה === עמוד רנג השם אורחותיו, הגר"ח קנייבסקי שליט"א רשימה גדולה של מ"מ, א זכר יהוסף, ר' יוסף זכריה שטרן בריבוי תוארים שהם אבק חנופה, ד 83 חיים של שלום, מפתחות בסוף הספר יד המלך, ר' אלעזר סג"ל לנדא ===, תשובה ב ו יערות דבש, === ח"ב עמוד רעו כד הקמח, רבינו בחיי לא תחניפו, השומע דבר עוולה ושותק עיי"ש, מובא בפסקי ריקאנטי תקעב, ובכנה"ג חו"מ רכח הגהות הטור אות ז, ערך חנופה
---	--

עיונים והוספות

ספרים וקונטרסים מיוחדים וכוללים

חובת התוכחה, להר"ר הלל ליטוואק, בו יבואר גודל מצות הוכח תוכיח ועוד כולל משא ומתן בדברי חז"ל ראשונים ואחרונים על מצוה זו. ברוקלין תשנ"א. קצ"ד עמודים.

לרעך כמוך, הר"ר דוד אריאב, כרך ה' מצות תוכחה, 350 עמודים עם פסקי הלכה מאת הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א.

מנחת כהן, ר' מרדכי משה קרפמן, בתוך ח"ג 'הלכות תוכחה', עמודים ג' - פ"ה.

מצות התוכחה, להר"ר מאיר הכהן קפלן, ק"כ עמודים, בי"ז פרקים ביאור מקיף מאד בכל פרטי דיני תוכחה וערבות, עיי"ש גם בהסכמות הרב הרצוג והרב פרנק ועוד. ==אפשר להביא בקיצור הנושאים שבכל פרק:

משפטי שמואל, מאת הר"ר שמואל יעקב רבינוביץ ווילנא תרע"ד. "שמעתתא דתוכחה" שמונה פרקים מקיפים הרבה דיני תוכחה,

נועם התוכחה, להר"ר אליעזר ווישניאק, פעטרקוב תרצ"ד. "והוא חיבור מיוסד על דיני תוכחה לברר מ"ע דהוכח תוכיח מן התנ"ך ומש"ס בבלי וירושלמי וזוה"ק ומדרשי חז"ל ופוסקים ראשונים ואחרונים" - מלשון השער.

עבותות אהבה, ר' מ ניומן, ר' מ בכר, קירוב רחוקים בהלכה, שם חלק ד' מצות תוכחה פ"א חיוב התוכחה, פ"ב אופני התוכחה, ובסופו נספח באיסור חנופה (עמוד 123), ירושלים תשנ"ב

קונטרס ערבות, להר"ר מרדכי רבינוביץ קונטרס גדול בענין ערבות ותוכחה לפני עור מסייע, ק"ס עמודים, תל אביב תשי"ט.

קונטרס קיצור הלכות בענין ערבות תוכחה ואפרושי מאיסורא, להר"ר יוסף ישראלזון, עם פסקי חמיו הגר"ש אלישיב ז"ל, כולל אברכים רחובות תשרי תשמ"ט, נדפס שוב בקובץ תורת האדם לאדם ח"ה עמוד 129.

קונטרס שלום על ישראל, להר"ר אברהם ויינפלד השימוש באלימות במחאה ותוכחה, נעתק גם בקובץ תורת האדם כרך ד' עמוד 11 עיי"ש פרטים.

שדי חמד, אסיפת דינים מערכת ה"א אות ב-ג הוכח תוכיח, אסף הרבה דעות הפוסקים: והנושאים העיקריים שם: אם צריך לרדוף אחרי מצות תוכחה, במקום שישנאהו אין מצות תוכחה, רב בעירו בכל אופן מחוייב, תוכחה תלמיד לרב, תוכחה באיסור דרבנן, דין מוטב שיהיו שוגגין, האם גם בביטול מצות עשה, אי שרי להכות משום תוכחה ואפשרושי מאיסורא. וע"ע במפתחות שם ערך "הוכח תוכיח"

שערי חיים, להר"ר חיים סופר, דין וחיוב מחאה נגד עבריינים וכו,

תורת האדם לאדם, כרך ה', מאמרים רבים בנושא תוכחה עיין בערכו לקמן לרשימת הנושאים ומראה מקומות.

תורת המידות, "ליקוטים מתורה שבכתב ושבעל פה מתורתן של ראשונים ואחרונים", ה' כרכים גדולים, מצות תוכחה מופיעה בכרך לשון הרע, עמודים שי"א - שפ"א, כולל ליקוט יפה מדברי הבעש"ט ותלמידיו (עמוד שסג), מאת ר' ישראל יעקב ארטן, ירושלים תש"ז

תוכחה בזמן הזה

בין אדם לחבירו, המכון

תוכחה בזמן הזה, כרך א' לא תשנא עמוד ==

בנין עולם, ר' יצחק אייזיק חבר איך להתנהג בתוכחה בזמן הזה =מקיף כמה נושאים אלא צ"ע אם יש שם חומר בנושא זמן הזה==, או"ח ס' לב

הליכות עולם, ר' אברהם אהרמן

תוכחה בזמן הזה, קד"י סי' כב

המעין קובץ, העורך: יונה עמנואל

דיני תוכחה בזמן הזה, טבת תשמו

זכרון יהודה, ר' יהודה גרינוולד

דין תוכחה בזמן הזה, רשעים בזמן הזה, סי' פ"ח

כתבים נבחרים, ר' אלכסנדר ז. פרידמן

ביאור מצות תוכחה לבן זמננו, 104-107

להורות נתן, ר' נתן גשטטנר

תוכחה בזמן הזה =לסכם את הטענות שלו =גם בר"י ואלנר עצמו כותב שצריך להקפיד על תוכחה עיי"ש, ח"י יז-יט

עיון יעקב, לבעל שבות יעקב

תוכחה בזמן הזה (נעתק בפנים), ערכין טז

קנין תורה בהלכה, ר' אברהם הורוביץ

תינוק שנשבה ובחילונים שבזמננו לענין מצות תוכחה, ח"ה סי' נ"ח

עובר בלא תעמוד על דם רעך

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

המונע תוכחה עובר גם בלא תעמוד על דם רעך,

260

מנחת חינוך ועוד בספ"ל לא תעמוד

מצות השם, ר' יונתן שטייף

כו עמוד 71

אור שמח, ר' מאיר שמחה הכהן
להכות משום תוכחה, כשודאי לא יגרום למצוה
אסור להכות, גם בענין לכפות לקיים מצות עשה
ואפרושי מאיסורא, ממרים פ"ד ה"ג

ארבעה טורי אבן, ר' אלעזר רוקח
בדברי גינת וורדים, דעות פ"ו

בינה ודעת, ר' מנחם אדלר
היזק ממון או הכאה כדי לאפרושי מאיסורא,
הכאה, (מופיע בקובץ מרפא לשון ??) פרק כא

העמק שאלה, נצי"ב
להכות בתוכה, **שאלתא בז אות ו**

השעטנז להלכה, ר' אלחנן כהן
לאפרושי מאיסורא ע"י הכאה והיזק ממון,

התורה והמדינה, ר' שאול ישראלי, עורך
בדין כפייה לקיום המצוות ותוכחה, ==

חקקי לב, ר' חיים פלאגי
להכות במקום תוכחה, **או"ח סי' יט**

לב אברהם, ר' אברהם וויינפלד
המוזיק ממון חבירו כדי לאפרושי מאיסור האם
חייב לשלם, **סי' ע"ה**

משנת יעקב, ר' יעקב ניסן רחנטל
תוכחה וענין הפרשה וכפייה מאיסור באריכות,
דעות פ"ו

עלה יונה, ר' יונה מרצבך
כפיית אחרים לשמירת התורה, 205

פתחי חושן, ר' יעקב ישעיה בלוי
להזיק ממון חבירו כדי להפרישו מאיסור, **ח"ה**
פרק א' עמ' ב: ויש לדון
להכות חבירו כדי להפרישו מאיסור משום
תוכחה, **ח"ה פרק ב' ס"ו**

תורת האדם לאדם,
אלימות במחאה ותוכחה, הרב אברהם
וויינפלד, קובץ ?? ?

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
האם מותר להזיק למכשיר טלוויזיה כדי שלא
יסתכלו בו / העיקר דעת הקצות שדין כפייה
לקיום המצוות מוטלת רק על בית דין, מסיק
שצריך בכל מקרה לעצמו הוראת חכם, **א' שסח**

תוכחה כללי

אבן שלמה, ר' שלמה מאלאצן
כמה דברים במצות תוכחה בשם הגר"א, פרק ו

אברהם אנכי, ר' אברהם פאלאגי
דעת הארי"זל שהמוכיח ולא קבל עוונות
המוכיח מוטלת על המוכח / ביאור טובה
תוכחה מגולה מאהבת מוסתרת, **קדושים ח'**

אגודת איזוב מדברי, ר' מיכאל וינגוט
האם יש מצות תוכחה לגוי העובר על ז' מצוות
שלו, **שבת נד**

אם רואה שחבירו הולך בדרך לא טובה עובר
משום לא תעמוד על דם רעך, **עמוד נב**

שדי חמד, ר' חזקיה מדיני
בחידושו של המנ"ח שיש גם ל"ת של לא תעמוד
על דם רעך במצות תוכחה, ז 322

אפרושי מאיסורא

אנציקלופדיה תלמודית

דין אפרושי מאיסורא, ערך: **אפרושי מאיסורא**
מחנה חיים, ר' חיים סופר
להפריש מאיסור חילוק בין יחיד לבין בית דין
ועוד בנ"ל, **או"ח ב 74-71**

פרי יצחק, ר' יצחק בלאזער
בדברי דגול מרבבה יו"ד קנא שאם צריך
להפריש מומר-עובר במזיד- מאיסורא ואין בו
מצות תוכחה (תשובה זו מאת ר' נפתלי
אמסטרדם), **ח"א סו"ס נג**

שדי חמד, ר' חזקיה מדיני
להפריש מאיסור משום מצות תוכחה, **ח"ז 318**

שערי חיים, ר' חיים סופר
דין וחיוב מחאה נגד עבריינים וכו', **כל הספר**

דרך לא טובה

קובץ על יד, ר' אהרן יצחק זסלנסקי
בדברי הרמב"ם מי שהלך בדרך לא טובה כלשון
הרמב"ם או דבר מגונה כלשון הגמ', **כפי אהרן**
56

בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין
תוכחה בדברים שאינם עבירות, **ח"ב כו**

מהרש"ם שו"ת, ר' שלום שוורדן
למה השמיט הרמב"ם הרואה דבר שאינו הגון
בחיבור צריך להוכיחו, וצ"ע עליו מלשון
הרמב"ם דעות כמו שהגיה רע"ק איגר שם, ו
מח

חלקת מאיר, ר' מאיר כהן
האם יש מצות תוכחה גם במעשים מגונים,
דעות שם

צביון העמודים

מבאר לשון הרמב"ם (כפילות לכאורה) בכמה
אופנים, **סמ"ק מצות תוכחה**

ע"י היזק ממון או הכאה (כפייה)

אוצר המלך, ר' צדוק הכהן מלובלין
בדברי שמים אחרי שלא חזר בו ע"י הכלמה
וקללה האם מותר להכותו, **הל' דעות עמוד 63**

אור ישראל, קובץ, מונסי
האם מותר להפסיד ממון חבירו כדי להפרישו
מאיסור מאת הרב חיים שלמה אבראהם, כרך

אגרות משה, ר' משה פיינשטיין

[בענין היחס בין אפרושי מאיסורא לתוכחה] "עיקר מצות תוכחה על להבא, אחר החטא, כדי שישבור בתשובה וייעיל להבא... ולכן סובר הש"ך דלישראל מומר העושה במזיד ליכא דין תוכחה בשעת החטא אף באיסור דאורייתא דהא כל הטעם הוא מצד טענת מידת הדין... ובשעת החטא הוא כברור גם לנו שלא יועיל אז שלכן ליכא על שעה ההיא דין התוכחה וממילא ליכא איסור מסייע..."

ולפי"ז כשאחד עושה על פי הוראת חכם שפשוט שליכא דין תוכחה לאלו הסוברין שהוראה זו היא טעות כשידוע שלא ישמע להמוכח... אה"ע ח"ד סימן סא אות ב לתת אוכל לשותפו שאינו שומר תורה ומצוות ולא יברך / בביאור הדעות בגמ' עד היכן מצות תוכחה וכו' ובפסק הרמב"ם עד הכאה / תוכחה בהפסד ממון, או"ח ה"ה סימן יג

או"ח ב סימן מה ד"ה ולכן כשלא, או"ח ב סימן ק ד"ה ונראה לע"ד, או"ח ד סימן צ"א ד"ה ו' אם, או"ח ה סימן יח ד"ה ויש מי, או"ח ה סימן יט ד"ה ולדינא יש, יו"ד ב סימן מח ד"ה אך יש, יו"ד ב סימן קלו ד"ה והנה בתוס', אה"ע ד סימן כט ד"ה ואם אפשר,

ארני היר החזקה, ר' אדוניו הכהן קראוס
תוכחה והלבנת פנים, דעות פ"ו ה"ח

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי

בשם ר' ברוך בער אם הרשע חזר בו ועשה תשובה האם בטל למפרע העון של זה שלא הוכיחו

אהבת ציון, רבי יחזקאל לנדא ובנו ר' שמואל בחיוב המוכיח ושדבריו מתקבלים לפי מה שהציבור מכינים את לבם / ועוד בענין תוכחה עיי"ש, **דרוש ראשון**

אוצר האגדה, ר' משה דוד גרוס

ליקוט מחז"ל, **ערך תוכחה**

ליקוט מחז"ל, **ערך ערבות**

אוצר המלך, ר' צדוק הכהן מלובלין

למה פסק הרמב"ם כרב עד הכאה, בדין מוטב שיהיו שוגגין, האם מויחב להוכיח נשים, 60 עמ' מוכיח שיש מצות תוכחה לנשים, שם פשט בדברי בעל העיטור, שם בענין גמ' ברכות לא, שם

אוצרות חיים, ר' יוסף חיים זלה"ה

לקט מדבריו במצות תוכחה, **תסה**

אור אברהם, ר' אברהם א. גורוביץ

מהות חיוב התוכחה / תוכחה תלמיד לרב / תוכחה בין אדם לחבירו אין ברבו ובאביו כי מחויב לסבול את הצער שהם גורמים לו, **סימן כ"ב**

אור החיים, עה"ת לר' חיים בן עטר

לא תראה... נדחים והתעלמות... את חמור אחיך נופלים בדרך, הקם תקים עמו. פרשה זו באה

לרמוז בפרטות חיוב התוכחות... שור אלה בני אדם שנמשלו כבהמות... ואספתו אל תוך ביתך, זה בית המדרש וילמדוהו אורחות חיים...

שלא יאמר הצדיק שלא נצטיינו להוכיח בני אדם הנמשלים לחמור, שנפלו והרבו להרשיע ואבדה תקותם, לא כן הוא, לא תראהו ותתעלם אלא הקם תקים עמו, תוכיחנו עד שיקום. ודקדק לומר "עמו" שדוקא אם הוא רוצה לשוב אבל אם הוא נופל ואינו חפץ להקמתך פטור אתה שנכנס בגדר לץ שאין להוכיח פן ישנאך, עיי"ש עוד. **פרשת כי תצא, דברים כב א-ד**

אור החמה, ר' זונדל קרויזר

==, **פרשת קדושים**

אור המזרח, ר' ישראל שציפנסקי: עורך תוכחה וערבות במצוות שבין אדם לחבירו ובין אדם למקום / הרב שציפנסקי, כ 292

אור לציון, ר' בן ציון אבא שאול

שער בין אדם לחבירו, מאמר א',

אור צהיר, ר' צבי הירש טורוביץ

תוכחה כמה דינים, **שם**

אורות הגר"א, ליקט ר' יששכר דב רובין

ליקוט מדברי הגר"א בענין תוכחה, **רמד**

אורות המצות, ר' בנימין דיאש בראנדון

==, ==

אורחות צדיקים, לא נודע

מתוך דבריו: מי שכועס אינו יכול להוכיח כי רק בדברים רכים התוכחה נשמעת, **שער הכעס י"ב**

אורים גדולים, ר' אברהם ישראל זאבי

בדיני תוכחה, **דרוש לפ' בלק**

אז נדברו, ר' בנימין זילבר

בענין שרואים מחללי שבת ולא מוחים כנגדם, כתב: "דיני תוכחה מבוארים היטב בשו"ע או"ח סי' תר"ח ושם בביאור הלכה ד"ה אבל מפורש שלמחלל שבת או פורק עול אין מצות תוכחה ומה שמוחים למחללי שבת הנוסעים באיזורים של ריכוז חרדים יש לזה גדר אחר...", **חי"א סימן מד**

בענין מה שמוחים נגד חילולי שבת ברחובות... כתב: "מצד היסוד של מצות תוכחה אין שום מצוה להוכיח מחללי שבת ופורקי עול כמבואר בסימן תר"ח ס"א בביאור הלכה... (ובהמשך דבריו): שאין כאן מצות תוכחה ממש שהרי מחללי שבת אינם בכלל עמיתך, ואינו דומה להמדבר בבית הכנסת או שנכשל חבירו באיסור של ארבע כיתות והדומה שיש מצות תוכחה" וכו'. **חי"ד סי' ד**

אני הים, ר' יהודה לייב עדיל (אדל)

בגמ' לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, **שבת פט"ז** בי ריש גלותא לא מקבלי מינאי - הרי זה מפורש בתורה ועוד, **שבת נה**

איש אל אחיו, כמה מחברים

מוטב שיהיו שוגגין, **עמ' 26**

אם הבנים, ר' חיים משה מצליח

בדברי הרמב"ם ומשנה למלך, דעות פ"ו

אמרי אש, ר' מאיר אייזנשטט

להפריש מאיסרא בעבירה נשמכת ובדין כפיה
על המצוות אם הוא מדין תוכחה או ערבות
עיי"ש, קיב

אמת ליעקב, ר' יעקב קמנצקי

דיון ארוך אם מצוה בין אדם למקום או בין אדם
לחבירו ונוגע בכמה נקודות בדיני תוכחה
ואיסור שנאה וכו', פרשת קדושים

אמתחת בנימין, ר' בנימין חשין

תוכחה לשמה, 152

אפיקי מגינים, ר' שבתי פיינבערג

== ==

ארח מישורים, ר' מנחם טרויש

==, לא

אשל אברהם מהדו"ת, הגאון מבושטאטש

ביודע שחבירו קבל חיטים מחומצים האם ואיך
צריך להודיעו, או"ח רנג

אשר למלך, ר' אשר פויכטוונגר

==, דעות

באר יהודה, ר' אברהם שלחאווער

==, דעות / סוף ח"א 137

באר משה, ר' משה יחיאל הלוי אפשטיין

דרכי התוכחה ע"פ תלמידי הבעש"ט זי"ע, ויקרא
עמוד שכז

רק בדברי ריצוי, שמות עמוד תכז

שני סוגי תוכחה, במדבר עמוד תקמו

בארות יצחק, ר' יצחק פנחס גולדוסר

ערך תוכחה, עמ' רלג

ביאורי מהרא"י, ר' ישראל איסרלן

ביאור דברי חז"ל שתוכחה היא רק סמוך
למיתה, ריש דברים

בינה ודעת, ר' מנחם אדלר

בגדר אינו מקבל תוכחה, סימן ט 584

מצות תוכחה, ואריכות בכמה דינים שבו עיי"ש
/ סימן ח' בגדרי ערבות ותוכחה 579, פרק כ

בית אהרן וישראל, כמה מחברים שליט"א

מצות תוכחה מאת הרב אהרן הלוי לוינטל, חלק
לז עמוד כה

בית המלך, ר' יוסף אריה ליב בויס

==, דעות פ"ו ח"ז

בית יעקב, ר' יעקב בירב

בלשון הרמב"ם, דעות פ"ו

בית ישחק, ר' יצחק גאטיניו

== ==

בית ישי, ר' שלמה פישר

סימן י, 55

בכור שור, ר' סנדר שור

בדברי הרמ"א שלא למחות בעוברי עבירה שיש
סכנה בדבר וכו', סוטה מז

בן ידיר, ר' ידידיה שמואל טאריקה

החילוק בין בין אדם לחבירו לבין אדם למקום,

דעות 28

עד הכאה, דעות 27

בן יהודע, רבינו יוסף חיים

בסוגיא ערכין שם לענין מצות תוכחה, ערכין טז

בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין

אהבה תוכחה, ח"ג טבון וקשוט עמ' כה

קונטרס ערבות ותוכחה, ח"ג מאמר א

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון

==, ח"ג ד (ב)

בנין אריאל, ר' זלמן נחמיה גולדברג

להפריש מאיסור ע"י הפסד ממון, בדוגמא
להשאיר חשמל בחדר מדרגות בשבת כדי שלא
יבואו להדליק בשבת, 146

בנין עולם, ר' יצחק אייזיק חבר

בדיני תוכחה להלכה, או"ח סימן לב

בצל החכמה, ר' בצלאל שטרן

נוף או קלל האם פטור מתוכחה גם מאחרים
וגם על איסור אחר, ותוכחה בשוגג, ג' כב

תוכחה לאביו באיסור דרבנן, ג' כא

תוכחה תלמיד לרב, ג' כ

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר

תוכחה וערבות, 309

ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה

==, 107

ברכת שלמה, ר' שלמה טנא טוביצי

==, הל' דעות

גור אריה, מהר"ל מפראג

לפעמים תוכחה מלשון וויכוח עיי"ש, בראשית
וירא והוכיח אברהם את אבימלך

גרשוני / קובץ חידושים, ר' יהודה גרשוני

בענין תוכחה, שיטת הרמב"ם יראים ועוד / וגם
בהמשך בדיני ערבות ועוד אוצר החכמה עמ'
185 והלאה, גם בהמשך בענין גרים ונשים
בערבות, 185 אוצ"ה והלאה

דבר יהושע, ר' יהושע מנחם אהרנברג

כמה סימנים בדיני ערבות ותוכחה, ח"י י"ז, ח"ד
ס"ב, ח"ג י"ד ע"ח, ח"א יט-כד, י יז, ד סב, ג עח,
א יט-כד

דבר שבמנין, ר' אליה קושלבסקי

במ"ע דהוכח תוכיח, סימן ר"ה

דברות אריאל, ר' ברוך משה אריאל וינברג

== ==

דברות משה, ר' משה פיינשטיין

ביאור ארוך בגדר המצוה, שבת סי' מ"ב

דברי חיים, ר' חיים זלמן שרל

ענין מ"ע דתוכחה, עמ' יג והלאה

דברי חכמים וחידותם, ר' צבי שפיץ

עד הכאה פירשו שרוצה להכות או מרים ידיים
אבל לא הכאה ממש / מובא בגליון עין יעקב
בשם חידושי הגאונים / מס' ערכין, 106

דברי יציב, אדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל
בחיוב ועונש מחמת ערבות / ליקוטים סימן קיא,

ז 132

בחיוב תוכחה ומחאה, יו"ד ריז
בענין תוכחה ומחאה, יו"ד ב ריז, ריח 210
הוצאת ממון על מצות תוכחה / ליקוטים סימן
קט עמ' קכא, ז 128

מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע / ליקוטים
סימן קיג, ז 135

בחיוב תוכחה ומחאה, יו"ד ריז
תוכחה בדבר שאינו נשמע, יו"ד ריח

דברי ירמיהו, ר' ירמיהו

בדין תוכחה ושנאת הרשעים, דעות פ"ז ה"ז

דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין

מראה מקומות, ציונים ח"א עמ' ט

דעת ומחשבה, רבי משה שטרנבוך

== הלכות דעות ==

דעת חכמה ומוסר, ר' ירוחם ליבוביץ

עיקר תוכחה לברר לאדם שהוא עשה טעות
וחטא (להוציאו ממצב של אשם תלוי), קכו קכח

דעת מרדכי, ר' אילעזר י. ראבינאוויץ

הוכח תוכיח בהפרשה מאיסורין, יו"ד סי' ג'

דעת תורה, ר' שלום מרדכי הכהן

== סי' תר"ח ==

דרך המלך, ר' דובעריש ראפאפורט

בדין תוכחה, דעות פ"ז ה"ז

דרכי חיים, קונטרס, ר' גרשון אברהם ויזנפלד

==

הדרש והעיון, ר' אהרן לוין

ענין תוכחה, בראשית מאמר רמט

החפץ בחיים, ר' חיים פלאגי

מ"ע של תוכחה כעת לא ראיתי חידוש, סה 133

הישר והטוב, קובץ, ירושלים

להזיק חפצים על מנת לאפרושי מאיסורא / הרב
יחיאל מיכל פליסקין, ב 207

הליכות עולם, ר' אברהם אהרמן

אל תוכח לך קד"י סי' כב

הלכות שמירת הדיבור, עילום שם

==

המדרש והמעשה, ר' יחזקאל ליבשיץ

ממצוות הצדקה עי"ש, ויקרא 191

המדרש כהלכה, ר' ישראל בארי קולונדר

בדיני תוכחה, רפט - רצא

הנאמן, קובץ, התאחדות חניכי הישיבות

מאמר 'בענין מצות עשה דתוכחה' מאת הרב
יעקב יהודה פלק, בענין מחאה והפגנות נגד
מחללי שבת בפרהסיא. בתוך דבריו מביא
מדבריו של החזון איש, וזה לשונו:

"ומדי דבריו בו אזכרנו עוד את מה שמעתי
בענינים אלו ממרן החזון איש זצוק"ל,
כששאלתי על עברין אחד אם חייבים להוכיחו
והיה ברור שדברי לא יתקבלו, דשמה הוא כבר

אינו בכלל "עמיתך", דהמדובר היה במומר
לדבר אחד, ועל זה השיבני שבאדם שברור לנו
שלא ישמע אלינו ולא תהיה לתוכחה כל תועלת
אין מצוה להוכיחו, ואף בדבר המפורש בתורה,
כי כל מצוות התוכחה היא רק בכה"ג שלכל
הפחות יש ספק אולי תועיל אבל בלא"ה שרק
נתגרה בו והוא יתרגז עלינו בזה אין שום מצוה.
וכשחזרתי ושאלתי שהרי שפתי הרמ"א ברור
מללו דבדבר המפורש בתורה גם אם אין דבריו
נשמעין חייב להוכיח, הראה שהמשנה ברורה
מביא בביאור הלכה את דברי ספר חסידים,
והצביע עליהם כעל מקור לדבריו. עכ"ל.

הכותב ממשיך שם להסביר שיטת ספר חסידים,
ומסיים "מכל מקום פסק החזון איש זצ"ל
שהכריע כדברי ספר חסידים שריר וקיים, ודון
מינה מתי להפגין ולמחות ומתי לא", עכ"ל. שנה
טז עמוד 23

הפלאה שבערכין, ר' חיים ראבינאוויץ

כמה דברים בדין תוכחה, ערכין יז

הפלאה ערכין, ר' אליהו דוד רייכמן

תוכחה לשמה ועונה שלא לשמה / עוד ענינים
במצות תוכחה, יז

הפרדס, ר' אריה ליב עפשטיין

אריכות בכל המצוה, דרוש על תוכחה

הר צבי, ר' צבי פסח פרנק

== שו"ת יו"ד סימן קכה ==

שו"ת הרב"ז, ר' בצלאל שפרן

ביאור ופלפול ארוך במצות תוכחה, ג' טז, 28

התורה והמדינה, ר' שאול ישראל, עורך

בגדרי מצות תוכחה / הרב שאול ישראלי, ט-י
163

מצות תוכחה ביחיד וברבים / הרב יהודה

גרשוני, ט-י 559

התעוררות תשובה, ר' שמעון סופר

הגהות על שו"ע סי' תרח, בדין תוכחה על הכאה
וקללה, ובדין תוכחה במקום שנאה, סוף ח"ד
תוכחה על המשוחחים בבית הכנסת, מוטב
שיהיו שוגגין, ח"ד ט

ווי העמודים, ר' יצחק טייב

== סי' לו ==

ויטע אשר, ר' שאול יוזק

== שיא והלאה 345 ==

ויען יוסף, ר' יוסף גרינולד

== או"ח שס ==

ויקרא יצחק, ר' רחמים ניסים פאלאגי

עד הכאה עד נזיפה / ח"ב מס' ערכין, ב 50

זהב שבא, ר' שמעון גרינפעלד

יש תוכחה קשה כגידין דוגמת תוכחת משה
רבנינו ויש בנחת וקירבה דוגמת אהרן, על הפסוק
הוכח תוכיח

חבל יוסף חרדי דעה, ר' יוסף זונדל הוטנר

== או"ח תרח ==

בדברי הג"ה שנהגו להקל שלא למחות בעוברי
עבירה, יו"ד שלד

בעשה כל יום... מצוה רל"ט, עמ' קצה

חתם סופר, ר' משה סופר

מתי חוששין שהחוטא יצא לתרבות רעה, מביא יש"ש ב"ק פ"י ס"י שאין להוציא את בניו של החוטא (מוחרם) מבית הספר ומבית הכנסת שו"ת יו"ד סי' שכב

טהרת המים, ר' אברהם הכהן משלונקי

תוכחה סמוך למיתה / שיורי טהרה מע' ת אות ה ואות לג, **אוצר** 483, 491

טל חיים, ר' יעקב חיים סופר

==

טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך

מהבעש"ט עיי"ש / ובענין לא תשא עליו חטא, על הפסוק

טעמי המצות, ר' מנחם ב"ר משה הבבלי

==

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף

== עיי"ש, ב או"ח טו

יד בנימין, ר' בנימין דוד אלישיב

הערות על סדר הגמ' ערכין, **ערכין טז**

יד הלוי, ר' יצחק דב במברגר

נשים ההולכות פרוע ראש אם נחשב דבר המפורש בתורה לענין תוכחה ==, ח"א סימן לג

יד הלוי, ר' יצחק שמחה הורוביץ

== סי' ר"ה

יד הקטנה, ר' דוב בעריש גוטליב

דעות פ"ה עשה ה, עמ' רד

יחל ישראל, הר' ישראל מאיר לאו

בגדרי מצות תוכחה, סימן יב

ילקוט יצחק, ר' יצחק זאלר

== ל"ת ר"מ

יסוד ושורש העבודה, ר' אלכסנדר זיסקינד

בתוכחה מקיים ואהבת לרעך כמוך, **שער הגדול פ"ח**

יערות דבש, הר' יונתן מאייבשיץ

"...לכן בבקשה מאתכם קיימו מצות ואהבת לרעך כמוך להוכיח עמיתו, ואמת כי רוב המוני עם אינו מקיים מצוה זו ואינו אוהב לנפשו גם כן, ואיך יאהב חבירו יותר ממנו, אבל אמת זו היא כוונתי גם כן, אם יוכיח חבירו, גם ידו לא תפעל רע, וכי איך יערב ללבו להוכיח לחבירו והוא בעצמו השרץ הזה בידו, חו היא כוונתי שאני מרבה להוכיח אף כי יודע אני אוי לי על שברי, רק על ידי כך בכמה דברים אני מובדל מיצר הרע אם יסית אותי לומר לו כלך מאתי, כי איככה אוכל לעשות ואני מוכיח לאחרים לחדול הרע הזה..." ח"א דרוש י'.

יצחק ירנן

== דעות פ"ו ה"ז

יקר הערך, ר' יצחק ארדיט

ביאורים בסוגיא שם, וכולל ענין תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה,

חבר מאמרים (דעת חכמה ומוסר), להר' ירוחם ליוואויץ משגיח דשיבת מיר

"רגילים אנו להבין כל ענין תוכחה שהוא להוכיח לאדם בכדי למנעו להבא מחטא, אבל באמת עיקר ענין תוכחה הוא על העבר, לברר לאדם חטאו, שידע מהחטא, שיהיה במצב של יחטאתי נגדי תמיד, ענין תוכחה הוא 'בירור הדברים', שזהו הפירוש האמיתי של תוכחה על פי מקורה של מילה זו, להראות לאדם החטא ולגלותו..." חבר מאמרים ח"א עמוד ת"ב

חוט שני, ר' ש"י נסים קרליץ

עיי"ש כמה סימנים, חלק יו"ב

חזון עובדיה, ר' עובדיה הלוי

בשיטת הרמב"ם עד הכאה ועוד בדיני תוכחה, 209 והלאה

חידושי בתרא, ר' חיים דוב אלטוסקי

== ערכין

חיים ומלך, ר' חיים פלאג'י

==

חיים של ברכה, ר' שמואל דוב אייזנבלאט

בענין תוכחה ובענין רשעים, כלל ז

חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלאט

ענין מפתחות בסוף הספר ערך "תוכחה" עמ' צב,

חכמה ומוסר, ר' שמחה זיסל זיו

בגדר הוכח מאה פעמים ומוטב שיהיו שוגגין, ח"א סי' פ"ז

חכמי לב קובץ תורני, מש' וינפלד וכו'

בתוך מאמר בענין הפרדת הדת מן המדינה / הרב וינפלד / ג 25 במצות תוכחה, ג 13

חלק לוי, ר' מנחם סגל פאללאק

מומרים, יו"ד סב

חמדת ישראל, ר' מאיר דן פלאצקי

מפלפל בדין מכין אותו עד שתצא נפשו אם הוא מדין שמצות הוכח תוכיח דוחה לאו דחבלה ועוד, נר מצוה עמ' טז והלאה

חמדת צבי, ר' משה דוב וולנר

ביאור ארוך במצות הוכח תוכיח את עמיתך, ח"ד סי' סא

חמש היריעות, ר' דוד זילבר

במקום שישנאהו, 259

חפץ ה', ר' חיים בן עטר

בדברי התוס' שבת נה, שבת נה.

חפץ חיים על התורה, ר' שמואל גרינמן

הסביר לתלמידיו עיקר התוכחה (לדרוש לרבים) לא לאיים בעונשים וכו' כי אנשים סובלים מספיק ולא ישמעו אלא לבאר מה ה' רוצה מאתנו ועיקר המצוות, עמ' קלד מעשי למלך

חשובנות של מצוה, אדר"ת ר' אליהו דוד רבינוביץ

"במצות עשה זאת, לדעתי העניה היא החמורה שבחמורות שבתורה ומהעבודות הקשות שבמקדש יראת ה', ואשר לדעתי הקלושה עליה אמרו בזבחים ו. שאין לך אדם שאינו עובר

ישמח משה / יין הרקח, ר' משה טייטלבוים
ביאור הגמ' כשם שמצוה לומר וכו' / מהרש"א
יבמות שם / ועוד, **ריש דברים** 174

ישראל ערבים, ר' ישראל דוד הרפנס
תוכחה וערבות, 13 והלאה

כבוד חכמים, ר' משה לאנדא
בעיני כופין על המצוות בהרחבה - כמה דינים
ונוגע לכאורה למצות תוכחה,

כליל תכלת, ר' צבי יהודה גוטליב
תוכחה למי שאינו מקבל, **עמ' ע"ה**

כנסת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי

== דעות פ"ו

== או"ח סי' תר"ח

כתבי מהר"ץ חיות, ר' צבי הירש חיות
לאפרושי מאיסורא נמלמד ברמב"ם ממצות
תוכחה, **שבת ג' תוס' ד"ה בבא**

כתבים, ר' אהרן זסלנסקי

== ג' 69

כתבים נבחרים, ר' אלכסנדר ז. פרידמן

במצות תוכחה, **עמ' 104**

לב אברהם, ר' אברהם וויינפלד
עיין בפנים שנוגע לדיני תוכחה ואפרושי
מאיסורא, **סי' קי"ד**
תוכחה למי שאינו מציית לבית דין, **סי' קל"ו**

לב אהרן, ר' אהרן אבן חיים
למה אין מוכיחין אלא סמוך למיתה, **יהושע סי'**
סד 235

לב דוד, ר' דוד פלדמן
תשובה מאת הרב באב"ד במצות תוכחה עיי"ש
כמה דברים, **ה'**

לב מבין, ר' בכור יצחק נאבארו

== דעות פ"ו ה"ז

לבוש, ר' מרדכי יפה
אין חייב להוציא הוצאות להפריש אחרים
ולחוביהם על עבירות, אף שחייב כן לקיים
מצוות לעצמו, כי תמיד החוטא יבקש עוד כסף
וכו', **יו"ד קנ"ז**

לבושי מדרכי, ר' מרדכי וינקלר
או"ח תליתאי סי' נו, **יו"ד תנינא 262**

לחם יהודה, ר' יהודה עייאש
השיעור על היכן לדעת הרמב"ם, **דעות פ"ו**

ליקוטי שושנים, ר' מנשה כהן
כמה מקורות בספרים במצוה הנ"ל, **207**

ללשונות הרמב"ם, ר' אלתר הלוי הילבין
== דעות

לקט אליהו, ר' אליהו שפירא
== מצוה ר"ה

לשון ערומים, ר' ברזילי יעבץ
== הלכות דעות

לתשובת השנה, ר' ישראל יוסף רפפורט
בדין "מכלימים אותו ברבים" בדברי שמים

והחילוק בין אדם לחבירו, **שיא**
בחיוב המיוחד של אב על בנו / הרואה את בנו
יוצא לתרבות רעה וכו', **שג"ד**
השונא את התוכחות וכו', **שי**
מוכיח לתועלת ומכוין גם לביישו, **תח**

מאורות נתן, ר' נתן לייטר
להעיר לאדם על איסור דרבנן או על דבר
ש"בדיעבד" מדרבנן / בשם עין יצחק אה"ע סז
ענף ג' ומוצר מאש סי' כד, **סג' 81**

מאיר עיני ישראל, הרב נשרי; המלקט
איך להוכיח, א. בתור חברך של יום יום, ב. לא
באופן שהוא לבד חייב אלא שכולם נכשלים
וכו', **ח"ו עמ' 684**
מכתב מחאה לרבני המזרחי ששתקו על אחד
שזלזל בחפץ חיים, **ח"ו עמ' 305**

מגילת ספר, ר' בנימין קאזיש

== ל"ה

מדבר שקר תרחק, ר' הלל ליטוואק
לשקר ולומר הלכה בשם אדם גדול כדי שיקבלו
ממנו, **עמ' סא, סב**

מדרשי התורה, ר' אנשלמה אשתרוק

עיי"ש, **עמ' 157 אוצ"ה**

מהרא"ב שו"ת, ר' אברהם בנימין זילברגר
שתי תשובות בענין תוכחה הדנים בכמה
נוקדות בהל' תוכחה, **ח"א ז' אוצ"ה 24**
שתי תשובות בענין תוכחה הדנים בכמה
נוקדות בהל' תוכחה, **ח"ב מ"ז אוצ"ה 95**

מהרם מינץ, רבינו משה מינץ
ע"ע עמודים: תפד, תצו, תרה, **עמ' תעד, תצח,**
תריג

ענף ב' מתוך ג' ענפים עמדים תריז-תריט, **תריז**
תריט

מהרש"ם שו"ת, ר' שלום שוורדן
מוכיר בענין תוכחה וצ"ע מה ללמוד ממנו, **ו' ו**
נשים בכלל ערבות / **ו' מח**

מהרש"ג, ר' שמעון גרינפלד

שני סוגי תוכחה, **ח"ב קכה**

מוסר ודעת, ר' שלמה זאב מגיד

תוכחה שבין אדם לחבירו, **דעות פ"ו**

מוצל מאש, ר' דניאל

תוכחה לשמה ועונה שלא לשמה, **ערכין**

מחזיק ברכה, החיד"א ז"ל

כמה נקודות, הרמב"ם פסק עד הכאה וכוון
לדברי הזוה"ק ==להעתיק בפנים???, **או"ח סי'**
תרח

מטה אפרים, ר' אפרים ארדיט
הכאה במקום תוכחה / הלבנת פנים בתוכחה
/ בחיוב תוכחה, **דעות פ"ו ה"ה**

מידות שבין אדם, ר' נפתלי הופנר

תוכחה וקירוב רחוקים, **סימן קכ-קכו**

מילואי שלמה, ר' שלמה לורנץ

הלעטהו לרשע וימות,

מים קדושים, ר' אברהם משה הלוי מעזירוב
בסוגיא דערכין תוכחה לשמה וכו', 206

מכשירי מצוה, ר' אליהו דוד תאומים אדר"ת
עיי"ש, עמ' קנו

מנוחת אהרן, ר' רפאל ישראל
מצות תוכחה, שבת 351

מנות הלוי, ר' שלמה אלקבץ
מי שמוכיחים אותו אל ישיב תוך ג' ימים ורק
אח"כ אם יש לו מה להשיב שישב / מובא בנטעי
נעמנים ח"ב עמ' 49 מאת ר' גרשון איזנברגר,
הקדמה דף 11

מנחת יצחק, ר' יצחק הכהן אראנאווסקי
==, סי' רלט

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס ז"ל
המשך לתשובה ע"ט / בדברי החפץ חיים בדבר
המפורש בתורה שאם ודאי לא ישמע פטור
להוכיח, ח"ד פ

כמה ענינים / חפץ חיים ועוד, ח"ד עט
תוכחה ברשעים שיצאו מכלל עמיתך, ח"ג עט
ביאור דברי הרמ"א שכשיש חשש סכנה אין
צריך להוציא ממון על זה וכו', עמ' נב והלאה

מנחת סולת, ר' דוד זעמן
==, רלט

מנחת עני, ר' יעקב ארלנגר ערוך לנר
תנאים לתוכחה = לסכמ, פרשת קדושים

מנחת שמואל, ר' שמואל אב"ד דאליהנוב
מי שאין טבעו לדבר רכות ומיד יכעוס על עושה
עולה פטור ממצות תוכחה, עמ' לג:

מעין החכמה, ר' נח חיים
==, ד"ה השתעשעו

מערכי לב, ר' יוסף חזן
תוכחה וערבות, דרשה קבר קטו

מעשה חושב, ר' משה בצלאל לוריא
ביאורים על גמ' ערכין בסוגיא דתוכחה, חקירה
אם לא קבל תוכחה על עבירה א' אם נפטר
להוכיחו על עבירות אחרות...
אם יודע שלא יקבל עם עובר המוכיח על לפני
עור וכו'

מעשה רוקח, ר' מסעוד חי רקח
== דעות פ"ו

מצודת דוד, הרדב"ז
==, מצוה טז

מצוה ולב, ר' אלימלך בר-שאו
דיני תוכחה, הקשר בין תוכחה ללא דלא תשנא
ומצות אהבת ישראל, גדר חוטאים בזמן הזה,
א

מצוות המוסר, ר' יוסף דוד עפשטיין
אם הוכיחו והלבין פניו האם יצא ידי תוכחה,
עמ' 216

מצוות השלום, ר' יוסף דוד עפשטיין
הקילו להרחיק את החטאים לגמרי משום חשש

בניהם ואיבוד הבנים, עמ' 347-352
מחאה בחוטאים, עמ' 347-354
תוכחה - מצות העצה, 609-633

מצות העצה, ר' יוסף דוד עפשטיין
בענין תוכחה בין אדם לחבירו להוציא
המשטמה מהלב, עמ' רכ"ה
גדר אינו מקבל תוכחה, ועיין עמ' רנד, עמ' רמו
דרכי התוכחה, זוהר, ופוסקים בדרכי אהבה, עמוד
רבט והלאה
כולל מצוה של עצה טובה, עמ' ריט

מצות השם, ר' יונתן שטייף
==, סימן ח' עמ' נ"ט

מרגניתא טבא, ר' יהונתן מוואליץ
==

מרכבת המשנה, ר' אהרן אלפאנדרי
==, דעות פ"ו

מרפא לשון, קובץ כמה מחברים
תוכחה למספר לשון הרע ובדיני תוכחה מאת
הרב אהרן רוט, תוכחה ומחאה על מספר לשון
הרע מאת הרב משה קאופמן, ח"ז עמ' 96 / ח"ד
עמ' 20

מרפא לשון, ר' רפאל מהמבורג
תוכחה לשמה ועונה שלא לשמה ועוד דיני
תוכחה / עמוד העונה 166

משא בני קהת, ר' שמאי הכהן גראס
תוכחה לנשים וגויים, ועוד עיי"ש, דעות פ"ו

משיבת נפש, רבנו יוחנן לוריא
"אם דימה לאחד שראה ח"ו דבר מגונה אצל
האיש או האשה אל יוכיחנו לאיש מפני אשתו
או להיפך אלא יוכיח אותו או אותה בפני
עצמם"... עמ' רי-ריא
קצת בענין מוטב שיהיו שוגגין, קדושים עמ' קצא

משנה הלכות, ר' מנשה קליין
==, מצות המלך סי' רל"ט

משנת אברהם, הרב אברהם אהרן פרייס
איך למדו שיעור תוכחה משאול ויונתן הרי היה
מנוע להוכיח עוד משום מצות כיבוד אב, ח"ג
עמ' 52

סימן תתתשעג / כאשר החוטא יצית רק
למקצת התוכחה / ועיי"ש מראה מקומות לעוד
מקומות בספר זה בענין תוכחה, ח"ג 406
שיעור תוכחה עד הכאה ואיך זה משתווה עם
הגמ' שבת לפנייהם מי גלוי, ובדברי המאירי
שבת / סי' תתל"ח, ח"ב 145
תוכחה לאב ואם / שיעור תוכחה, ח"ג 52
תוכחה ליחיד ולרבים עיי"ש עוד / בדבר שברור
שלא יקבל, ח"ג 432

משנת יעקב, ר' יעקב ניסן רחנטל
תוכחה וענין הפרשה וכפייה מאיסור באריכות,
דעות פ"ו

משנת רבי אהרן, ר' אהרן קוטלר
==, עמ' רמא

משפטי הלוי, ר' הלל יצחק הלוי

להזיק ממון כדי למנוע עבירה (נזק בקיוסק
שמוכר עיתונים וכו'), א 264

משפטי השלום, ר' יצחק סילבר

==

משפטי התורה, ר' צבי שפיץ

לקיחת חפץ מתלמיד שמפריע, ח"א סי' עז
מצות תוכחה, ח"א סי' צד

משפטי עזריאל, ר' בן ציון מ חי עזריאל

קונטרס על מצות תוכחה, חו"מ בחלק כלליים ג'

משורת משה, ר' יצחק עטייה

עד הכאה, דעות פ"ו

נזר המלך, ר' ניסן זלמן גולדברג

סימן על הנושאים של מצות תוכחה, סימן כ"ו

נזר ישראל, ר' ישראל רבינוביץ

== עמ' 50

נפש חיים, הגר"ח פאלאג'י ז"ל

בג' דברים מותר לחנוך: אשתו משום שלום בית,
בעל חוב שלא ילחצנו, לרבו שילמדו תורה, וכן
הרב יכול להחניף לתלמידו כדי לחנכו, ערך חנף

נתיבות הקודש, ר' אברהם י. מ. סלומון

== סוגיא דערכין

נתיבות חיים, ר' משה ב"ר שלום קאופמן

בשעה ששומע סיפור לשה"ר חייב להפסיק את
המדבר מדין תוכחה עיי"ש, עמ' כד-כה
מסיק שיש מצות תוכחה במומר לתיאבון, עמ'
תיא

עיי' במפתחות עמ' תנח ערך "תוכחה", עמ' תנח

סביב ליראיו, ר' אהרן וואלקין

מצוה שלא לומר / השיעור עד... סי' לז

סדר הלכה, ר' דוד שלמה הכהן

קונטרס "תורת העישוי" - מתי כופין אדם לקיים
המצוות וכו', שביתת עשור פ"א

סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ

בדיני תוכחה, דעות פו ה"ז

שיעור תוכחה / תוכחה בין אדם לחבירו /
תלמיד לרב, דעות פ"ו ה"ז

ספר הבתים, רבנו דוד הכוכבי מאישליטא

== מצוה ר"ו

ספר הזכרון, ר' אברהם בקראט הלוי

בדברי רש"י בתוכחה סמוך למיתה, ריש דברים

ספר הזכרונות, ר' שמאול אבוהב

== עמ' נז והלאה

ספר הלכה, ר' נפתלי הופנר

הקדמת המחבר / פרק קכ-קכו / פרק קכ"ז בענין
ערבות,

עבר המלך, ר' שמואל הומינר

==

עבר המלך, ר' עבדיה הדאיה

== דעות פ"ז ה"ז

עבודת המלך, ר' מנחם קראקאובסקי

שיעור תוכחה, הלבנת פנים בתוכחה, דעות פ"ו

עדות ביהוסף, ר' יוסף אלמושנינו

במצות תוכחה, למה הרמב"ם השמיט דין
תלמיד לרב, להוכיח בכבוד ולא בפרהסיא
קודם, 3-142

עולת שלמה, ר' שלמה זלמן ליפשיץ

אפילו ק' פעמים / תוכחה לשמה וענוה שלא
לשמה, ערכין שם

עטרת משה, ר' משה נתן נטע למברגר

שו"ת בענין תוכחה כמה נקודות, או"ח ח"ב סי'
רד

עין יצחק, ר' יצחק אלחנן ספקטר

== אה"ע סי' א' ענף בק וג'

עיר מקלט ומוסרי, ר' דוד לידא

להוכיח את החוטא, קדושים סי' רמא

על משכנות הרועים, ר' אלעזר הלוי שולזינגר

כיצד למחות נגד מחללי ברית, עמ' קלא

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן

==

ענף יוסף

המצוה נאמר לכל אחד ולא דוקא לדרשנים,
בשם הגר"ח מולאזיין, עיי"ש עוד... תמיד כז

עץ הדעת טוב, ר' חיים ויטאל ז"ל

בביאור הענין שם סוף פ' קדושים, פ' קדושים

עקידת יצחק, רבינו יצחק ערמאה

אל תוכח לך, קדושים עמ' צב

ערכי נחל, ר' דוד שלמה אייבשיץ

אם רואה חוטא ואינו מוכיחו כלל יכול להתנצל
שחושש שמא יעשנו מזיד, אבל אם כבר הוכחתו
פעם אחת, אז יש חיוב גמור להמשיך להוכיחו
פעם ב' (וזה מרומז ב'הוכח תוכיח'), כדי לתקן
את הקלקול שעשית אותו מזיד, ולא תשא עליו
חטא' כי המזיד הוא משא יותר כבד, [עיי"ש
באריכות] פרשת כי תצא, לא תראה חמור

ערכי עלי, ר' לידר קרפלס

תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה, ערכין טז

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר

הערה על תוכחה מאזיל סומקא ואתא חיוורא,
שבועות ח פ"ג

פיקודי ישרים, ר' אברהם אלטר פיינטוך

== עשה ר"ה

פירושים ופסקים, רבינו אביגדור צרפתי

== פרשת קדושים

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו

== תוכחה

פלגי מים, ר' גימפל ליפשיץ

== כמה נקודות == ערכין

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ

על הפסוק לא תונו איש את עמיתו, אם מוכיח
כדי לבייש את החוטא עובר על לא תשא עליו
חטא, ולכן צריך לזוהר לכוון לשם תוכחה בכל
תוכחה, בהר

וגם יש ספק רב אם בכלל יקבלו את תוכחתם" המהביר דן באריכות בכמה צדדים של מצות תוכחה ובסוף כותב לענין שיטת הגמון יוסף (מובא להלכה באו"ח תר"ח) המחלק בין יחיד לרבים וכותב -

"ומעתה בנידון דידן במחנה עצורים הואיל ותמיד הוא נמצא בין רבים, לאן שהוא פונה הוא מצוי בין הרבים... לכן אין חייב להוכיחם רק פעם אחת, ובאמת שיעור של 'רבים' לא ידוע לנו כמה הוא בדבר כלל הרי רבים במנין של שלשה הם כמ"ש בתובות (עה) ימים שנים רבים שלשה, אך הכא נ"ל דכל שזה מוצא מכלל יחיד הרי זה נחשב בכלל רבים, ולכן אפילו בשנים ג"כ אין חיוב תוכחה להרבות בה.

ובאם מכירים היטב שהם פורקי עול לגמרי ושוחקים על כל ענין של דת וכזרז להם בעיניהם רח"ל, אז יש לו לנהוג כדעת הביה"ל והערוך השלחן שלא להוכיחם כלל, אפילו בפעם אחת ג"כ ימנע מזה". חלק ב סימן ה'

שבט הלוי, ר' שמואל ה. וואזנר שליט"א
בענין תקנות למנוע תאונות דרכים ולציית לחוקי התנועה, וכתב שפשוט שע"פ ההלכה אסור לעבור ברמזור אדום בכל הזמנים גם כשאין מכונת מתקרת דהירוס הסדר מביא לידי סכנה בנפש כידוע, וסיים: וממילא מצוה לעורר ולהוכיח לאדם שלא ציית לתקנות שנעשו לטובתו ולטובת הציבור כולו, ח"י סימן רצ"א, מובא בלרעך כמוך עמוד 55

שרי חמד, ר' חזקיה מדיני
האם צריך לרדוף אחריה, וחילוק בין סתם אדם לרב או מנהיג הקהל, ז 317
הנמנע להוכיח ועבר חבירו איסור ואח"כ חזר חבירו בתשובה האם נתקן גם עוון המונע תוכחה, ז 319
עד הכאה עד קללה, מערכת ט כלל יד, ג 106
על איזו עבירה חייב להוכיח, גזירה דרבנן וכו', ז 318

שואל ומשיב, ר' יוסף שאול נטנון
ביאור בספרי יכול פניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא, מפרש שאסור לומר לחוטא את החטא רק שדבר זה אסור וכו', תליתא ח"ב סי' 5

שלום על ישראל קונטרס, ר' אברהם וויינפלד
השימוש באלימות בתוכחה ומחאה, קובץ ה'

שלל דוד, ר' דוד ב"ר שמואל מועטי
כמה נקודות בדין תוכחה, הל' דעות

שלמי מרדכי, ר' מרדכי שלמה מובשוביץ
== דעות פ"ו ==

שלמת חיים, ר' יוסף חיים זוננפלד
== תקלו, תקלו ==

שם הגדולים, החיד"א

שמעתי מרב אחד שקיבל מהגאון מהרש"ל בשבתו אם כסא ההוראה לרב ואב"ד צויה למוכיח אחד שיבוא בכל יום שעה אחת ויוכיחנו

פרדס יוסף, ר' יוסף פאצנאוסקי
כמה נרשאים, ויקרא רל והלאה

פרי האדמה, ר' רפאל מיוחס
== דעות פ"ו ה"ז ==

פרקים בתורה, ר' משה שלמה כשר
עיי"ש,

פתח עינים, החיד"א

== בסוגיא דשבת בדברי הפוסקים ==, שבת נה ערבות, סנהדרין מג

צאן קדשים, ר' אברהם חיים שור
== ערכין ==

צביון העמודים, ר' צבי שפירא
== סי' קיב ==

ציץ אליעזר, ר' אליעזר ואלדנברג
בדין תוכחה באריכות, יג סג
תוכחה ערבות מחאה ושנאה לרשעים, יז לו

צרור החיים, ר' חיים יעקב
אריכות עיי"ש, דעות פ"ו

קב הישר, ר' צבי ב"ר שמואל קינדואר
פרק קא, פרק קא

קובץ, ספר קובץ, ר' נחום טריביטש
== דעות פ"ו ==

קובץ על יד, ר' אהרן יצחק זסלנסקי
רב לתלמיד / בספרו "עלי עשור" עמ' עב
אוצה"ח 76, עלי עשור 76

קובץ שיעורים, ר' אלחנן ואסרמן
בענין שב ואל תעשה בכבוד הבריות וכו' וקצת ענין תוכחה וערבות, גיטין כו

קרבן אשם, ר' יצחק שאכרליס
בביאור סוגיא דערכין, 95

קריינא דאגרתא, הגאון סטייפלר זצ"ל
עד היכן מצות תוכחה בענין עיר שאין בו השגחה וכו', א קעז

ר"י נחמיאש, ר' יוסף נחמיאש
ואמרו במשלים שהיו שני חברים והסכימו ביניהם שהאחד יוכיח את חבירו בבקר והשני יוכיחנו בערב שלא יעבור יום שלא ישמע כל אחד מהם תוכחה כדי לשוב בתשובה וזו היא החברה הנכונה והאהבה הנאמנה, אבות א ו

רמ"ע מפאנו, ר' מנחם עזריה מפאנו
איך להוכיח, סימן פג

רשי על התורה

כשהקב"ה בא להוכיח את אהרן ומרים: ויאמר שמעו "נא" דברי, וברש"י אין נא אלא לשון בקשה, ובשפתי חכמים שם: כלומר אע"פ שחרה בהם אף ה'...שאלו היו דבריו בכעס לא היו נשמעים!! הקב"ה בעצמו!! במדבר יב ו

שאלי ציון, ר' דב אליעזרוב

"נשאלתי במחנה עצורים אם יש להם למחות נגד אלו המחללים שבת בפרהסיא, כי כאן עלולים המוכיחים לסבול על מעשי התוכחה,

תוכחה ללץ, פרשת קדושים

תורת האדם לאדם: קובץ ה,

דוקא בלשון רכה שלא יביא את חבירו להתנצחות, 18. בנחת שהחוטא לא ירגיש שמחזיקו כרשע, 20, 22. מילים קשות אינם פועלים, 141. ימשיל לו משלים, 138. מי שאין בטבעו לדבר רכות פטור מתוכחה, 141. רק לחבירו המקורב אליו, (19*), 81. מנהיגי העם צריכים לחקור ולרגל על הנסתרות, 130.

המצב המיוחד שנוצר בזמננו, 17, 22. בזמננו נחוצה מאד, 18. בזמננו המצב שונה מנחמנו, 17, 18, 26. תוכחה לפורקי עול, 132-133.

מצוה שצריכה לימוד, 18. כוללת מצוות רבות כגון ואהבת לרעך והחזקת בו ועוד, 19. אף שנראה שמתערב בעניני חבירו וכו', 19. אף שרבים מזלזלים במצוות, 19. ברבים לא שייך הכלל מוטב שיהיו שוגגין, 20, 132. חמורה מאד במקום עבירה בפרסום, 21. המוכיח זוכה לעמוד לפני ה', 21. כוללת בתוכה כל התרי"ג, 23. כוחה יפה מעסק התורה בביתו, 23-24. פועלת לטובה גם על המוכיח, 24. סמל האחווה, 24. לפעמים צריך גם להעלים עין, 28.

גם יהודי פשוט חייב בתוכחה לא רק הרב, 18, 22, 24, 129-130. לפעמים דברי בעלי בתים עושים יותר פירות, 22. תכלית התוכחה תיקון מעשי החוטא, 177. חיבת אברהם אבינו שתיקן אנשי דורו בתוכחה, 198. תוכחה ממותקת, 214.

תוכחה לעומת שנאת הרשעים, איך מוכיחים בזמן שצריך לשנוא, בירור מעמיק, 125-35. (תוכן הפרקים בעמ' 35). מצות תוכחה והמצוה לדון לכף זכות, 42. האם מתקבלת מתוך שנאה, 51-52, 74.

קונטרס קיצור הלכות תוכחה וערבות מאת הרה"ג ר' יוסף ישראלזון עם פסקי הגרי"ש אלישיב ז"ל, 129-138.

תורת האדם לאדם: קובץ ו,

תוכחה לעומת מחאה, 337-339. שיטת ספר החסידים, 339-340. לא להשיב למוכיח עד ג' ימים, 146. ע"י הלבנת פנים, 217.

תחומין

מצות התוכחה ביחיד ובצבור מאת הרב שמחה קוק שליט"א אב"ד רחובות, ח"י עמ' מצות תוכחה ואיסור שנאה כלפי חילוניים, מאת הרב אברהם וסרמן, חלק כא עמ' 180

תלמוד בבלי

אהוב את התוכחות (בתנחומא: גם המוכיח וגם הנוכח עייש), המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו (לפלגו) של מקום, תמיד כח.

כאילו הוא אחד מהמון, כי כן רצונו והרשות נתונה לו, ובעת בא המוכיח תיכף מהרש"ל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר..., מערכת ספרים ר' אות ז'.

שם חדש, ר' חיים דניאל פינסו

== סי' לז

שם יוסף, ר' חיים יוסף אליקים

== דעות פ"ז

שמירות המצוות, ר' גרשון בר בנימין

==

שערי זבולון, ר' זבולון שוב

כמה פרטים בדין תוכחה, ח'

שרשי הים, ר' יצחק מאייו

בדין תוכחה תלמיד לרבו, הל' דעות

תאוה לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי

כשם שמצוה לומר וגו', אל תוכח לץ, יבמות

163

תועפות ראם

==

תורה ודעת, ר' זלמן דרוק

==

תורה לדעת

צ"ע אם יש חידוש, ויקרא שם

תורה שבעל פה, כמה מחברים

לפני עור / מסייע לעוברי עבירה מדין ערבות

או דרבנן של לפני עור, חלק ל' 67

בענין ערבות ותוכחה, הרב זלמן נחמיה

גולדברג, מ עמ' קו

מאת הרב ישראל מאיר לאו, לו עמ' טו

מאת הרב עובדיה יוסף, לו עמ' ט

תורת החיד"א, ליקט: ר' צבי א. בלום

==

תורת המידות, ר' ישראל יעקב ארטן

שלא להוכיח לאדם את דרכו על פניו לאמר לו מדוע ככה עשית, רק הכל בדברי ריצוי ופיוסים ובדרך חכמה בדברים טובים עד אשר שם האדם מעצמו על לבו לשוב מחטאיו, וכה אמר הרב היהודי האיש הא' מפרשיחטא וצ"ל כי קבל דברי הרב הצדיק הא' רבי דוד מלעלוב זי"ע שלא להוכיח עוד אנשים בדברי תוכחת וניאוצים... כי אם בדברי ריצוי ובנחת... תפארת שלמה ברמזי אבות (ת. ה. עמוד שעד)

גבול הוכח תוכיח אמרו חז"ל עד שיכנו, כי כשאין החוטא מקבל תוכחה עושה עוד פגם בהמוכיח, ואז אין להוכיח עוד, וזה שאמרו עד שיכנו הי הוא מוכח על ידו. שפת אמת ליקוטים אהבה (ת. ה. עמוד שעו)

תורת יעקב, ר' יעקב חיים סופר

* * חקירות וביאורים * *

החידוש שאפילו תלמיד לרב הוא שאע"פ שענוה שלא לשמה עדיף מתוכחה, והתלמיד צריך להתנהג בענוה לפני רבו, קמ"ל.

צ"ע בגמ' ערכין שלומדים ענין תוכחה מיונתן ושאלו, כי לא נראה שם שום תוכחה, ואפשר שבפרקים הקודמים שם הוכיח יונתן את אביו שרודף אחר דוד וקבל ממנו ואין שרואים שיונתן לא אמר עוד פעם, סימן שבנזיפה או קללה פטורים מלהוכיח.

היראים בס"ס קצה כותב שאם לא קבלו מותר לביישו כי יצא מכלל אחיך, וכל מה שנאמר שאסור לבייש וכו', זה רק במקבל התוכחה. להשוות עם דברי הרמב"ם שיש חילוק בין דברים בין אדם לחבירו ובין אדם למקום שמכלימים אותו כמו שעשו הנביאים, והשווה עם דברי הסמ"ק, וע"ע חרדים פרק מ"ז.

בענין מוטב שיהיו שוגגין, חילוק בין דאורייתא לדרבנן או מפורש בתורה ולא מפורש, יש צד אחד שיהיה קלקול שיהפוך למזיד, ומצד שני יש סברה שבדבר חמור מאד האדם ישמע, ויש עוד צד שבמצוה דאורייתא לא עושים חשבונות ויש חיוב להוכיח בלא התחשבות עם התוצאות השליליות, הרמ"א לומד בבעל העיטור שבדבר מפורש בתורה הוא כבר מזיד וזה כצד הראשון, והרא"ש בביצה משמע כהצד השלישי.

ביראים ס' קצ"ה, ברשע אין איסור הלבנת פנים כי יצא מכלל אחיך, וקשה ששיטת היראים בס' רכ"ג בתוכחה שחייב להוכיח גם רשע שהוא מזיד (הלעיטהו לרשע וכו') ולמה לא נגיד שאותו פסוק כתוב "עמיתך" ורשע יצא מכלל עמיתך גם לענין תוכחה.

סיכום שיטת היראים: בספק (אינו יודע) אם יקבל, יוכיח בין עושה בשוגג בין עושה במזיד, בברור שלא יקבל (אינו מקבלו, ואולי כאשר כבר הוכיחו פעם אחת) – בשוגג לא יוכיח (מוטב שיהיו שוגגין), במזיד יוכיח (הלעיטהו לרשע) אולם רק עד נזיפה. / והסמ"ג חולק בידע שלא יקבל שגם מזיד לא יוכיח (שלא לומר דבר שאינו נשמע). // אבני נזר (תסא) למד הכל בצורה אחרת, שאין בכלל מצות תוכחה בשוגג וכו' וצ"ע דבריו ועיין מאמר של הר"י גרשוני (התורה והמדינה חלק ט-י עמוד תקנח מצולם). // סיכום שיטת יראים סמ"ג ועוד ראשונים עיין "שבילי חיים" בפתיחה עשין אות ו (עמוד כה-כו) באריכות וחוקר לקבוע דעת החפץ חיים (אולי כסמ"ג) אלא שבביאור הלכה לא הכריע, ועוד עי"ש.

שיטת היראים תופס לעיקר המימרא "מוטב שיהיו שוגגין", משמע שבמזיד יש חיוב תוכחה, ושיטת הסמ"ג שתופס עיקר המימרא כשם שמצוה וכו' כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, וזה אפילו במזיד. והיראים יתרין את המימרא כשם וכו', כמו שלמד הסמ"ק בזה שמדובר אחר שכבר היכחו וקללו ואז נעשה דבר שאינו נשמע. עוד תירוץ עיין בחרדים פרק מ"ז שזה נאמר רק בפגיעה של אדם לחבירו ושם אומרים שאם יודע שלא יקבל אז לא יגיד, אבל באיסור של בין אדם למקום, אז חייב להגיד לו בכל גוונא.

בנושא "תוכיח אפילו ק' פעמים" וסתירת הגמ' דערכין טז: עם גמ' ב"מ לא, עיין ראשונים בב"מ שם, הרמב"ן - העתיקו בח' הר"ן שם בשינוי לשון - וגם בריטב"א החדשים העתיק הרמב"ן בשינוי לשון [והוסיף על דבריו דילפינן מתוכיח תרוייהו "כיון דגילוי מילתא בעלמא הוא, בפסוק כל דהוא סגי ע"כ] ובשטמ"ק ב"מ העתיק לשון הרמב"ן וציין בסוף "הרמב"ן והר"ן ז"ל", עכ"פ זה דעת הרמב"ן וסיעתו דמש"כ בב"מ דמ"הוכיח" לבד ידעין ק' פעמים זה רק אעבירות חלוקות ואע"פ שלא קיבל על אחת, משא"כ להוכיח הרבה פעמים בעבירה אחת יליף מתוכיח כבערכין, ויליף נמי מתוכיח תלמיד לרב, דתוכיח מכל מקום ולכל אדם ומרבה הכל. [ובשטמ"ק ב"מ מביא אח"כ בגליון תוס' בקיצור ולכאורה

ג"כ כדעת הרמב"ן אלא דסתם ולא כתב מפורש מה לומדים מ"הוכיח ק' פעמים משמע" עיי"ש. אך עיין יראים [וסמ"ג והגהות מיימוני בשמן] וכו'.

בענין "ערבות" ו"נתפס בעונו"

מדין ערבות למדו הראשונים ענין של "ערבות במצות עשה" שאחד יכול להוציא אחר, עיין רא"ש ברכות פ"ג ס' י"ג בסופו, ושם הרא"ש מחדש דנשים לאו בני ערבות ניהי, ועי' בזה ברע"א או"ח ס' רע"א דרך בדבר שאינם מחויבות, וצריך להבין בזה בנוגע ליסוד דערבות, למה דוקא במחויב בדבר, ונפק"מ ג"כ אם ישראלים מחויבים להפריש כהנים מלהטמאות למתים, וכן כיוצא בזה, והדגול מרבבה חולק שם על רע"א וס"ל דנשים בעצם אין להן דין ערבות.

סנהדרין מג: קשה איך מתאים מחלוקת תנאים ר' יהודה ור' נחמיה בענין נגלות ונסתרות עם הגמ' (שבת ושבועות) שערבות היא רק כשבידו למחות.

לפי ר' נחמיה נענשים רק הנגלות, וזה רק כשיש בידו למחות, וז"ל חידושי ר' יונה שם" לא נעשו ערבים אלא על הנגלות מפני שהיה להם למחות ולבער הרע מקרבם ולא עשו, אבל הנסתרות לא נעשו אף לאחר שעברו כי במה שלא ידעו אין לחייבם. עכ"ל.

אבל לר' יהודה שנענשו על נסתרות אחר שעברו את הירדן צ"ע כי מהגמ' בשבועות משמע שרק כשיש בידם למחות. וקושיא זו הקשה המהרש"א בסנהדרין ותירץ שכאן בעכ"ל היה להם למעמיד שומרים שלא יבואו לעבור על החרם.

ובפתח עינים לחיד"א בסנהדרין מביא תירוצ' בשם עיון יעקב שכאשר ב"ד לא מדקדק על הנגלות כאשר בידם למחות, אז הם נענשים גם על הנסתרות.

אח"כ מביא שם עוד בשם ר' יונה, בדעת ר' יהודה וז"ל: ר"י סבר שאף על הנסתרות נעשו ערבים לפי שאי אפשר שלא יכיוור בו שום פגם כשהוא עובר בסתר. עכ"ל. (ואפשר קצת לפרש שבכל חטא יש שלב של מעשה החטא ממש אבל לפני זה יש פגמים שהאדם אינו מדקדק בדברים והוא על הדרך לחטא, ועל הדרך השני סובר ר"י שיש ערבות.)

ובספר "סנהדרי קטנה" מבאר שהענין שהקב"ה מעניש על נסתרות זה לא בגדר עונש על הערבות של החטא, אלא שע"י העונש ב"ד ישימו לב לחקור ולדרוש שיש כאן איזה חטא, וכמ"ש בפרשה של עכן שהקב"ה הודיע שיש חרון אף על ישראל ועי"ז יוהשע גילה את עכן. ולפי"ז בנסתרות שיודעים שלא יקבלו, גם הקב"ה אינו מביא עונש על ישראל כי אפילו אם ב"ד יחקרו הרי החוטאים לא יקבלו.

עוד בביאור הגמ' בסנהדרין, ע' ראב"ן ס' מ"ה שמפרש את מחלוקת ר"י ור' נחמיה. (ובתוך הדברים מדגיש שכל הפרשה של הארורים היה על דברים שבסתר, כמ"ש ושם בסתר, מכה רעהו בסתר, ולפי ר"י ענש ע"ז גם אחרים ולר' נחמיה רק החוטא עצמו)

עוד בערבות ונתפס בעונו: גמ' קידושין ע': קשים גרים לישראל כספחת, עיי"ש רש"י ותוס', ובנדה יג': קשים גרים וברש"י ד"ה כספחת עיי"ש דגרים לאו בני ערבות (וצ"ע ברש"י דמשמע התם דלפירוש הראשון ד"מביאין פורעניות" זה כלל לא מכח ערבות, ובגמ' דעכן רש"י הקשר את הפורענות על הנסתרות לגמ' דסוטה של ערבות), [וע' מהרש"א סנהדרין מג: גבי עכן שבאמת מקשה דסותרים התנאים דסוברים דנענשים על נסתרות לגמ' דשבועות דרך ביכול למחות אבל צדיקים אינם נענשים כלל וע"ש מה שתירץ] / וע"ע חידושי מהרי"ט קידושין שם ע': שמקשה על התוס' שאין ערבות לגרים מגמ' שבועות לט. דורות הבאים העתידין להתגייר מנין ת"ל וכו', עיי"ש.

ערבות לענין מ"ע, אע"פ שיצא מוציא, רש"י ר"ה כט. ד"ה אע"פ שיצא מוציא שהרי כל ישראל ערבים זב"ז וכו'.

בענין לאפרושי מאיסורא, שהוא מענין תוכחה וערכות

ברכות יט: הרואה כלאים בבגדו חייב לפושטו, אבל על חבירו מחלוקת הרא"ש והרמב"ם, וע' שו"ת נו"ב קמא או"ח ל"ה. ובאינציקלופדיא ערך "אפרושי" מחלוקת אחרונים אם האיסור של לאפרושי מאיסורא הוא מדרבנן וסמכוהו על לפני עור (פרי יצחק ח"א כ"ו, מנ"ח מצוה ח), או שהוא איסור דאורייתא וסמכיהו על איסור תוכחה (שו"ת כתב סופר יו"ד ס' פ"ג, שאג"א ס' נ"ח).

במחלוקת הרא"ש והרמב"ם (ע' איך שמוכא בטור יו"ד ס' ש"ג), י"ל שאין מחלוקת בניהם, הרא"ש מדבר כשחבירו שוגג והרמב"ם כשהוא מזיד, וכ"כ שם הב"ח, וכן משמע להדיא מלשון הרא"ש שם בהלכות כלאים שאיירי בשוגג, וכן מביא דעת הרא"ש בתוה"ד ס' שפ"ה. ולפ"ז י"ל שטעם הרא"ש הוא מדין תוכחה כי הוא לא יודע שדבר זה אסור וע"י אמירתו יפורש, אבל אם הלוכח מזיד מסתמא לא יפרוש ואז אין מצות תוכחה, והרמב"ם מחדש שבאיסור פרהסיא (כן משמע בלשון הרמב"ם שם) כזה שהולך בשוק, חייב לקרוע מעליו משום חילול ה'.

(וצ"ע על הפרי יצחק ח"א כ"ו, שמפרש דעת הרא"ש שכל חיוב האמירה הוא מדרבנן וסמכוהו על לאו דלפני עור, הגם שהוא עצמו לא שם את המכשול אלא שבידו למנועו, וצ"ע למה באמת אין כאן חיוב דאורייתא של הוכח תוכיח, (ובאמת כתב כך הכתב סופר יו"ד ס' פ"ג).

בביאור הגמ' ברכות יט: בענין שב ואל תעשה, חוקר ר"א וסרמן ז"ל בקונטרס דברי סופרים, האם פירוש שבאמת יש חומרא בעבירה שנעשה במעשה ועל עבירה חמורה כזו אין כח ב"כבוד הבריות" לדחותו, אבל בשב ואל תעשה האיסור נדחה משום "כבוד הבריות", או שי"ל שגם עבירה של קום עשה עושה לנו רק תיקו, ושניהם שקולים, ולכן אומרים שב ואל תעשה, ומקשה שם בקודה"ס אות ג' אות כ"ח, במת מצוה וביטול פסח לפי הצד השני שאין מעלה לכבוד הבריות לדחות רק אומרים שב ואל תעשה, א"כ למה חייב לקבור את המת הרי יכול לקיים את מצות פסח כי שניהם שקולים (וי"ל לעזוב את המת המונח לפניו זה כמו מעשה בידים, ועוד י"ל שיש ענין של אין מעבירין על המצות ע' חיי אדם שהוא דאורייתא), עיין בכל זה בקהילת יעקב ברכות ס' ח' ועוד בענין כבוד הבריות.

עוד בענין אפרושי מאיסורא: תוס' שבת ג. שבהיכי תמצא שאין לפני עור, בכ"ז יש איסור דרבנן לאפרושי מאיסורא, היינו שבידי בעל הבית למנוע מן העני לעבור על האיסור. ועיין בגליון הש"ס שמביא טורי אבן שיש איסור של מסייע, ויש לחלק בין היכא שאפשר למנוע למסייע היכא שלא יכול למנוע.

ביאור הגר"א אגדות ב"ב טו: דור ששופט את שופטיו קטע בביאור ענין טול קורה מבין עיניך וכו'.

מטה אפרים (ארדיט) בספר לא תשנא == להעתיק מה שקשור למצות תוכחה או לציין

צורה מעניינת של תוכחה – "אם החפץ חיים היה כאן הוא לא היה מסכים".... (לרעך כמוך 157)

בשיטת מהרי"ט שדוקא בנשים אומרים מוטב שיהיו שוגגין, עיין ברכי יוסף או"ח תרח, ועיין מילי דחסידותא ס"פ סימן ה' בשתי סברות א) אין להן מצות תלמוד תורה ב) אין בהן ערכות ... עיי"ש שדוחה.

אבני נזר: יו"ד סימן ט"ו: ב"ה יום א' ואתחנן מנחם אב תרנ"ה לפ"ק פה סאכאטשאב. <שו> החוה"ש אל כבוד חתן אחותי הרב החריף הבקי כש"ת מו"ה יעקב נ"י האבד"ק מאדזיטץ.

(א) דבר המבצר שעומדים כשלש מאות אנשי צבא יהודים, וכמעט כולם אוכלים מהיורה של אנשי הצבא, ועתה רוצים לנחור הבהמות אם לא ישחטו להם השו"ב בלא דמי שחיטה, רק הבני מעיים שלוקחין השו"ב מכשרות לוקחים הם גם מטריפות, וזה היה גם קודם, אך עתה אינם רוצים רק אם יחתמו כל הבשר כשר בחותם וזה הפסד לשו"ב, אם מחויבין לשחוט כדי להקל האיסור, כי רובא דרובא אינם ודאי טריפות ומיעוט הטריפות הם רק משום סירכא וכדומה. ואף שמעריבין חזיר להטעים אפשר שהיא פחות מאחד בששים, ולדעת או"ה הוא רק איסור דרבנן, מלבד זה אף להקל מרוב איסור לאיסור עצמו חשיב קולא ביומא לגבי חולה.

או דלמא דסוף סוף הם עבריינים במה שאוכלים מהיורה שוב אין מחויבין להפרישן, כהא דפ"ה דמעשר שני (מ"א) הובא בב"ק (ס) במה דברים אמורים בשנת השביעית דהפקר נהו אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות, או דילמא שדומה להא דפ"ג דדמאי בנותן לחמותו מעשר מה שהוא נותן לה משום דלטובה מתכוונת בחלוף ליכול בר בי רב חמימא ואנא איכול קרירא, והכא נמי מורה היתרא מחמת רעבון ויסורין, [נפיקוח נפש לא ידעתי פרושו כי אם הוא פקוח נפש באמת מותר], ובאמת הנסיון גדול בזה, עד כאן שאלת חכם:

(ב) הנה הדמיון מחמתו אינו נכון כי אינה חושבת לגזול רק אדרבא ליתן לו יפה מזה, אך יש לדמות למ"ש תוס' שבת (ד). בענין אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבריך, דהיכא דלא פשע חבירו מותר לעבור איסור קל שלא יעשה חבירו איסור חמור, והטעם בזה דהיכא דלא פשע הוא ערב בעד חבירו, משא"כ היכא דפשע, והוא טעם אחד עם הא דרשב"ג דבשביעית השוגג הוא ערב, משא"כ ברוצה לעשות איסור דפשע אין ערב, [וע' בדגמ"ר (יו"ד סי' קנ"א) דברוצה לעשות איסור במזיד אין ישראל אחר מצוה להפרישו, והוא ג"כ מטעם זה דאין ערבות רק היכא דלא פשע והוא שוגג]:

(ג) אך שם כתבו התוס' בההיא אמתא דעבדי בה אינשי איסורא שכפו רבה לשחררה ולעבור על לעולם בהם תעבודו, וכתבו תוס' משום דמציאה עצמה לזנות והויין כאנוסין, ואף דרשעים הם ולוקין ונפסלין לעדות, מ"מ מחויבים להפרישם, כמו כן בנידון דידן, ויותר מזה כי מחמת רעבון ועבודה המוטל עליהם דבר קשה מאד לחיות בלי בשר והויין כאנוסין, לענין שנהיה מחויבין להפרישן:

(ד) עוד יש בזה טענה שנהיה מחויב להפרישן עפ"י מה דאמרינן בסנהדרין (מד). גבי עכן דמקשה מאי טעמא אענשו, פירש"י הלא מן הנסתרות הוא, ומשני משום דהוי ידעי אשתו ובניו, הנה דאף שלא היו כלל ישראל מחויבין בדבר שלא ידעו, מ"מ נענשו עליהם הואיל ונגלות הוא, הכא נמי אף שהוא רשע מ"מ מחויבין להפריש כדי שלא יענשו אחרים עליהם, והא דפ"ג דדמאי בחמותו, דבר נסתר הוא, וכן הא דפ"ה דמע"ש סתם גנב בסתר הוא, משא"כ בזה שהוא דבר פרהסיא, מיהו במהרש"א שם שכתב שישראל היו קצת חייבים בדבר משום שעשו החרם בלי ציווי, היה להם להעמיד שומרים שלא יקחו מן החרם ע"ש, לפ"ז י"ל דאף דידעו אשתו ובניו אלמלא הפשיעה לא היו נענשים, וא"כ בני"ד את"ל שאין מחויבין אין שום פשיעה, ויש לדחות דמ"מ מדת חסידות להפריש ושוב הוי פשיעה קצת עכ"פ כהא דעכן:

(ה) אך באמת הא דאשתו ובניו ידעו ביה צריך עיון טובא, דמ"מ למה יענשו ישראל הלא הם לא היה בידם למחות, ולמה יענשו ישראל על מה שלא מיחו בו אשתו ובניו, ואפשר לומר דהנה ידוע מה שהמשיל הזוהר את החוטא האומר למי עשיתי כי אם לעצמי לשוטה המנקב את הספינה במקום עמידתו שהמים באים בכל הספינה, אך שיש סברא לומר כי

קלקלתו תקנת אחרים וביותר בעונות החמורים כגון חייב לו צירוף עמהם ושוב אינו מזיק אל הכלל, אך אם יש אנשים שיודעים ואינם מוחים, יש לו צירוף אל האנשים ההם שגם הם אינם נקיים, ואותם אנשים אל הכלל מאחר שאינם חוטאים גמורים כמו העושה מעשה, וע' ר"פ שבועות הדיינין רשעים דעלמא בדין הקל, ובאמצעות האנשים ההם המים באים אל הספינה בכולה דוק והבן, אך בשאין אנשים שבידם למחות לא איכפת לן בפרהסיא, כן יש לומר, מ"מ לא נסמוך ע"ז למעשה:

✧ שו"ט בדברי מהר"י ווייל דבזמן הזה יש סכנה למחות וכו'

(ו) אך יש לעיין יען שיהי' מזה היזק לשו"ב אם מחויבין בכך, והנה בשו"ע (יו"ד ס' קנ"ז) בשם מהר"י דאינו חייב למחות במקום שיש לחוש שיקומו על גופינו ומאדנו, דאינו חייב להוציא ממנו על זה, כן הוא במקור הדין במהרי"ו, והא דמחויב למחות במזידין ולעיל בשם הדגול מרבבה דאין חייב להפריש מן המזיד, למחות היינו שיאמר לו דברים קשים עד שבעצמו יפרוש מן העבירה, וזה ודאי מחויב ממצות הוכח תוכיח, ובזה נענש משום ערבות כיון שאפשר שישוּב מדרכו הרעה, אבל להפרישו בע"כ שלא יוכל לעשות העבירה זה אינו מחויב רק להפריש מן השוגג:

(ז) והנה יש לעיין בזה שאינו הפסד ממנו רק ביטול ריוח מלאכתו, דבידושיין מחלק למ"ד כיבוד אב משל אב ולא משל בן והא דכבד בחסרון כיס היינו לביטול מלאכה, הנה דביטול מלאכה לא חשיב כנותן ממנו:

(ח) אבל עיקר דברי מהר"י תמוהין בעיני, דנלפענ"ד דודאי מחויב ליתן כמו בכל מצות עשה, ומה שהביא ראייה במהרי"ו מדצריך קרא שיהיה מחויב לשכור פועלים לאבידת גופו להצילו, נ"ל פשוט משום דאיתרבי באבידת ממנו שיהיה גם אבידת גופו בכלל והו"א דלא חמיר מאבידת ממנו:

(ט) ומה שהביא ראייה מדאצטריך בכל מאדך שחייב למסור כל ממנו בשביל קידוש השם ואם מחויב ליתן ממנו להציל אחרים מעבירה פשיטא דצריך ליתן בשביל עצמו, וא"ת אינו מחויב ליתן כולו, אבל מקצת מחויב מה שיעור יש בדבר עכ"ד, וגם זה תמוה בעיני די"ל שמחויב כמו בכל מ"ע, ועוד דהא דבכל מאדך הא כתיב בעבירות שדינם יהרג ואל יעבור וקשה הא אפילו בעבירה דעלמא מחויב ליתן כל ממנו, וכבר נתעורר בזה בס' תוס' יוהכ"פ ולמד מזה דין חדש שאם ממנו חביב עליו מגופו א"צ למסור ממנו אפילו שלא יעבור במעשה, וא"כ אין ראי' משם להיכא שאין ממנו חביב אפי' שלא יצטרך ליתן כל ממנו:

(י) ולי היה נראה דבע"ז דמיירי ביה קרא הו"א דקיל אפילו משאר עבירות משום דקי"ל העובר ע"ז מאהבה ומיראה פטור ע"כ הא דא"צ ליתן ממנו אף שמחויב בשאר עבירות, ובזה ישבתי מה דלא כתיב בפרשת והיה אם שמוע, בכל מאדכם, ואמרתי משום דבשעת הגזירה אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור, והיינו משום לרבים, וע' בחי' הר"ן, וא"כ פרשת והיה אם שמע דברבים מיירי בשאר עבירות, ומ"מ יהרג ואל יעבור, וא"כ לא אצטריך בכל מאדך, דבממון אפי' שלא בשעת הגזירה אסור לעבור משום ממון, והנה גם לפי תירוצ' זה משום דעובד מאהבה ומיראה פטור אין ראי' משם, מ"מ בנ"ד מניעת ריוח דביטול מלאכה אפשר גם למהרי"ו מחויב ליתן:

(יא) ואף אם השו"ב ממאדזיטץ לא יתחייבו לשחוט, השו"ב ממקום אחר מחויב, דא"ל שיחוסו על הפסד ממנו של השו"ב ממאדזיטאץ, דיותר יחוסו על עבירות במעשה של האנ"ח, ובאמת יש סברא שגם השו"ב ממאדזיטץ יתחייבו להפסיד ממנו עפ"י סברת תוס' שבועות (ל:): בתירוצ' הב' דכשעושים איסור במעשה מקרי קום ועשה ומחויב לבטל כבודו, וכן קי"ל בחו"מ (ס' כ"ח), ה"ה דמחויב לוותר ממנו, אך מה נעשה שמהרי"ו לא כתב כן, מ"מ הבו דלא לוסיף עלה בביטול מלאכה לבד, וכ"ש שו"ב דעלמא לית דינא ולית דיינא

דחייבין, ויתאמץ בדבר בכל עוז וזכות הרבים יהי' תלוי בו, אך יעשה בהשכל ולא יזל חלילה וחלילה איסור היורה לאנ"ח עי"ז: ידידו א"ח הדו"ש הק' אברהם.

אבני נזר: יו"ד סימן קכ"ו: ב"ה יום ה' ב' סיון מ"ו למטמונים תרנ"ו פה סאכאטשאב. <שו> שוכ"ט לכבוד אהובי הרב החו"ב מו"ה ישראל פגעיאל הלוי נ"י אבד"ק גלאוונא. דבר המומר אשר דרכו לאכול בשר אחוריים דוקא, והמשרתת לוקחת עבורו בשר אחוריים מן הכשרות ומן הטריפות ויהודים מכרו לו עד עתה באשר חשבו שהוא עכו"ם, ועתה נודע להם:

(א) הנה בדבר יש מחמירין שכתב רמ"א (סי' קנ"א) כתב הש"ך דמומר אין ב"ד מצווין להפרישו, ואחרונים פקפקו, ותירוץ הד"מ פליאה דעת ממני שהוא כתב דבמיד אין מצווין להפרישו, והרי בקרא דוקדשתו שאם לא רצה דפנו, ובמ"ע מכין אותו עד שתצא נפשו, ומסתמא ה"ה בל"ת כשעדיין לא עבר, ואם תאמר שכל זה אם בידם להכריח החוטא שלא יעבור, אבל אם אין בידם רק ליקח החפץ ממנו שלא יוכל לעבור אין מחויבין, גם הא ליתא שהרי כתב הר"ן גבי פריעת בע"ח דעד שאתה כופהו בגופו כופהו בממונו, [אולם בהא דהר"ן אין הכל מודים לו, עי' רמב"ן סוף ב"ב, אך י"ל דמ"מ ביסוד זה שחייבין אף להכריח בממונו מודה לר"ן, רק שס"ל דכיון דפריעת בע"ח מצוה לבד, אם יבואו נכסי לזה למלוה בלי דעת הלוה לא יקנה המלוה]:

(ב) אך עיקר יסוד יש מחמירין שמקורם מתוס' ריש שבת דבמושיט חפץ לחבירו העומד ברשות אחרת להוציאו שמה אף אם בלעדיו הי' יכול ליקח החפץ מ"מ אסור להושיט לו שהרי אפי' להפרישו הוא מחויב, ומזה הוכיחו דלא מהני מה שיכול להשיג במקום אחר, ואינני מבין זה דהתוס' מיירי בחפץ שאם יקח [העומד באותו רשות שהחפץ שם] הוא את החפץ שוב לא יכול האחר להוציאו, רק בלפני עור אינו עובר כיון שאם לא הי' עושה שום מעשה הי' יכול להוציא ואין הוא עושה המכשול, אבל מ"מ הא מחויב ליקח החפץ בעצמו שלא יוכל האחר להוציאו, אבל אם אין בידו למונעו מזה שלא ישיג במקום אחר, למה יהיה מחויב להפרישו מזה, שהרי ס"ס ישיג במקום אחר:

(ג) אך את זה ראיתי לריטב"א ע"ז (ו): דההיתר שאינו בתרי עיברי נהרא לענין לפני עור ל"ת מכשול כו', מ"מ אם תבע בפירוש לאיסורא נהי דמשום לפני עור ליכא אכתי איסורא איכא משום מסייע ידי עבירה וכו', כל שאנו נותנין לו לעשות איסור, ולא עוד אלא שחייבין למחות בידו דכל ישראל ערביין זל"ז, וכ"ש שאסור לגרום להם לעשות שום איסור, הנה מבואר מדבריו דלא מהני אפי' יכול להשיג במקום אחר, מ"מ מצד ערבות אנו חייבין למונעו מזה וכ"ש שאסור לסייעו, אך לאחר העיון דברי הש"ך נכונים מאד, דהנה יסוד הערבות הוא בשבועות (לט), וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערביין זה לזה, ומוקי לה כשיש בידו למחות ואינו מוחה, והנה קי"ל מומר מותר להלוותו ברבית ומקור הדברים בבה"ת בשם רמב"ן (שער מ"ו ח"א אות ה') משום דמומר לא מקרי אחיך עי"ש, וכיון דלא נקרא אחיו וערבות ילפי' מקרא דבאחיו, אינו ערב בעד המומר:

(ד) ועי"ל אף לקצת פוסקים האוסרין להלוות מומר ברבית, מ"מ יש מקום להתיר עפ"י דברי מהר"ל מפראג זצ"ל בביאור טעם שלא נתערבו ישראל זה לזה רק אחר שעברו את הירדן וביאר מהר"ל זצ"ל דארץ ישראל מיוחדת לישראל והיא עושה את כל ישראל השוכנים עלי' כאיש אחד ע"כ כשבאו לא"י נעשו ערבים עכ"ד, והנה זה פשוט דאף עכשיו שישאל בגלות נשאר הערבות, והטעם ברור דאף שגלו מ"מ מקומם של ישראל בא"י וכשאנחנו בארץ אחרת נחשבנו גולים כי אין כאן מקומינו, רק מקומינו בא"י ומצוה לדור בא"י, ע"כ עדיין חשיב כאילו כולנו בא"י אף שאין אנו בפועל בא"י, מ"מ זה מקומינו, והנה מומר אף דאפי' חטא ישראל הוא, מ"מ גוי הוא ג"כ, ועושה יי"נ, וקנאים פוגעים במומרת כמו בגוי' כמבואר בפוסקים באהע"ז בענין מומר זוקק ליבום יע"ש, ובדרישה דע"ז של מומר נאסר מיד כמו ע"ז של נכרי, וכיון שדינו כנכרי ג"כ, פשוט שיש בו לאו דלא ישבו בארצך

פן יחטיאו אותך לי, וכיון שאסור לדור בארץ ישראל אין א"י מקומו כלל ופקע הערבות בעד המומר, ואין לזוז מהוראת הש"ך:

❖ האוהב מוכיח את חבריו ברמז ובסתר

תורת המנחה: ד"א טובה תוכחת מגולה, טובה היא התוכחת המגולה, אבל כשתהיה מאהבה היא מסותרת, כלומר כשאדם רוצה להוכיח את חבריו אם הוא חפץ באהבתו ונפשו קשורה בנפשו לא יוכיחנו בגלוי ובפירסום אלא בסתר ובדרך רמז. וכן מצינו במשה רבינו ע"ה כשרצה להוכיח את ישראל על מה שעשו שהכעיסו וניאצו להקב"ה, מרוב אהבתו אותם לא רצה לפרסם להם ההכעסות שעשו אלא רמז להם הה"ד אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו', מלמד שהיו דברי תוכחות ולא היו מפורסמים אלא ברמזים וכמו שפירשם המתרגם, אוכח יתהון על דחבו במדברא וגו'. והודיעם כמה גורם החטא שהדרך הקצרה מחורב עד קדש ברנע י"א יום שנאמר (דברים א ב) אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע, וישראל הלכו אותה בג' ימים דכתיב (במדבר י לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת וגו', וכמו שמהירו ללכת מהלך י"א יום בג' ימים כך היו ממהרים בכל הדרך ליכנס מיד, וגרמו העונות ונתאחרו ארבעים שנה הה"ד (דברים שם) אחד עשר יום מחורב, וכתיב (שם) ויהי בארבעים שנה, א"כ הזהירו בכם שלא יגרמו לכם הרעות.

❖ הנביאים הוכיחו את ישראל סמוך למיתתם

וכן עשו כל הנביאים הוכיחו את ישראל בשעת פטירתן והזהירו על עבודת השם ית', שאם יעברו בריתו תקרה אותם הרעה ויפלו ביד אויביהם ויגלו מעל אדמתם והארץ תעזב מהם ותשאר שממה. וזה תמצא ביהושע שהוכיח את ישראל והודיעם כל הטובות שעשה הקב"ה לישראל. והתחיל מאברהם דכתיב (יהושע כד ב) ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלקי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם וגו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו', עד (שם שם יד) ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמת וגו' ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו וגו' גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלקינו, (שם שם יט) ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלקים קדושים הוא, ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד. וקיבלו עליהם לעבוד את ה'.

וכן שמואל הנביא ע"ה הוכיחם בסוף ימיו, ובסוף התוכחות אמר להם (שמואל א יב כד) אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת בכל לבבכם, ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו.

וכן דוד המלך ע"ה הוכיח את שלמה בנו בסוף ימיו דכתיב (מלכים א ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר ושמרת את משמרת ה' אלקיך ללכת בדרכיו ולשמור חקיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם למען יקים ה' את דברו אשר דבר עלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל.

וכן אמר השם ית' לשלמה הע"ה והזהירו דכתיב (מלכים א ט ג) ויאמר ה' אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנונתך אשר התחננת לפני הקדשתי את הבית הזה וגו' ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתום לבב וביושר והקימותי את כסא ממלכתך וגו', אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי וגו' והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים, והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה. ואמרו על אשר עזבו את ה' אלקיהם וגו'.

הא למדת שכל הנביאים הוכיחו את ישראל והזהירו לידבק בשם ית' ושלא לעבוד ע"ז כי כולם פה אחד הזהירו מע"ז, וביותר אזהרת שלמה שהזהירו אביו. וגם נגלה אליו השם ית' ושנה אליו פעמים להזהירו מע"ז והודיעו שאם יעזוב את השם ית' ויעבוד ע"ז שיכרית מלכותו ויקרענה ויחריב מקדשו ויגלם מעל אדמתם. מה עשה שלמה אחר כל אלו ההתראות מה כת' ביה (שם יא ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים, וכתיב (שם ה) וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צידונים ואחרי מלכם שקץ עמנים, ויעש שלמה הרע בעיני ה', מה כת' שם (יא) ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך, ובעת ההיא היה שם אחיה השילוני נביא והמליך את ירבעם בן נבט ונתן לו עשרת השבטים והשבט האחד של יהודה הניח ביד ירבעם בן שלמה למען היות ניר לדוד.

ואז היה ירבעם צדיק גמור וחכם גדול דכתיב (שם כט) והוא מתכסה בשלמה חדשה, (סנהדרין קב.) מה שלמה חדשה זו שאין בה ליכלוך והיא נקיה בלי שום דופי, כך היתה תורתו של ירבעם ברורה ונקיה מכל מום ודופי, (שם כט) ושניהם לבדם בשדה, מאי בשדה אלא מה שדה זו נקי מכל לכלוך וריחו יוצא ונהנים ממנו כל העולם כך אחיה הנביא וירבעם לא היה דוגמתם בכל ישראל בצדקות, ובהיותו באותו התורה השלימה ובאותה הצדקות והישרות הזהירו הקב"ה דכתיב (שם לח) והיה אם תשמע אל כל אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובנתי לך בית נאמן כאשר בנתי לדוד ונתתי לך את ישראל הא למדת שהיה צדיק גמור וקרוב להיות כדוד.

ואחר כל אלו ההתראות מה כתיב בתריה (שם יב כח) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, וישם את האחד בבית אל והאחד בדרן וגו' ומנע את ישראל מעלות לירושלים לעבוד את ה' אשר נתן לו המלוכה, וחשש לכבודו ולא חשש לכבוד קונו והטעה את ישראל לעבוד ע"ז יותר ממה שהיו טועים. וכשראו ישראל שהתורה הרצועה לעבוד ע"ז אף הם בנו בתים והיכלות לע"ז בכל עיר ועיר וה"ד (ירמיה ב כח) כי מספר עריך היו אלהיך יהודה, וזה עשו בני יהודה שהיו בני פמליה של הקב"ה שנאמר (תהלים קיד) היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו, (תהלים עו ב) נודע ביהודה אלקים, ולא הכריחם ירבעם לעבוד ע"ז כי לא היו ברשותו.

רמב"ם דעות ה' ת"ח אומר רק כשדבריו מועילים ונשמעים אומר ואם לאו שותק... [בשם חזו"א שהרבה פעמים שתק כי יגידו הצועק הזה צועק עוד פעם = עדות הרב שוואב

===עקידת יצחק קדושים אל תוכח לך כי אתה מכשילו בשנאה ==

פרשת והתות תו == אחרי גמרא שבת עם קצת מפרשים ??

כד הקמח ערך שנאת חנם בענין תוכחה

רבינו יונה חנפים

קטעים מתוך זכרון יהודה א פח

מפתח ספרים

גמרות:

30	ערכין טז, <מא>	71	סנהדרין כ, <מא>	49	בבא בתרא ס <מא>
35	ערכין טז, <מא>	156	סנהדרין כז: <מא>	39	בבא מציעא לא. <מא>
36	ערכין טז, <מא>	157	סנהדרין מג: <מא>	75	בבא קמא סט. <מא>
161	שבועות לט. <מא>	71	סנהדרין צג, <מא>	42	ביצה ל. <מא>
67	שבת נד, <מא>	71	סנהדרין קג: <מא>	38	ברכות לא. <מא>
70	שבת קיט, <מא>	71	עבודה זרה ד. <מא>	64	יבמות סה: <מא>
49	שבת קמח, <מא>	71	עבודה זרה יח. <מא>	154	סוטה לז. <מא>
				71	סוכה כט, <מא>

ספרים:

34	חפץ חיים לתו"כ, <מא>	13	בכור שור קדושים, <מא>	32	אבודרהם, <מא>
124	חקרי לב או"ח מ"ח, <מא>		בראשית רבה	8	אבן האזל דעות ו, <מא>
	חרדים 10	78	פרשה נד, <מא>	19	אבן עזרא משלי ט, <מא>
49	חתם סופר שבת קמח, <מא>	38	ברכי יוסף תר"ח, <מא>	25	משלי כח, <מא>
54	טורי זהב תר"ח, <מא>	58	תר"ח, <מא>	12	קדושים, <מא>
	יונתן בן עוזיאל	52	תר"ח, <מא>	131	אבני נזר יו"ד תס"א, <מא>
12	קדושים, <מא>	122	גינת ורדים ג' ט"ו, <מא>	105	אבקת רוכל י"ט, <מא>
29	יחזקאל, <מא>	76	גליון מהרש"א, <מא>	44	אגודה ביצה ל, <מא>
	ילקוט שמעוני	54	דרכי משה תר"ח, <מא>	37	אהל משה ערכין, <מא>
82	קדושים, <מא>		הגהות מיימוניות	70	שבת נה, <מא>
47	ים של שלמה ביצה ל, <מא>	85	דעות, <מא>	12	אונקלוס קדושים, <מא>
33	יערות דבש, <מא>	14	הדר זקנים קדושים, <מא>	65	אור זרוע סנהדרין, <מא>
69	יפה ענף, <מא>	17	הכתב והקבלה קדושים, <מא>	10	אזהרות, <מא>
78	יפה תואר ב"ר נד, <מא>		זוהר הק',		ר' אייזיק שטיין
5	יראים קצ"ה, <מא>	82	רע"מ קדושים, <מא>	106	סמ"ג <מא>
5	רכ"ג, <מא>	80	זית רענן דברים, <מא>	55	אליה רבה תר"ח, <מא>
	כסף משנה	82	קדושים, <מא>	59	אשל אברהם תר"ח, <מא>
85	דעות פ"ו, <מא>	103	חובות הלכות, <מא>		ביאור הגר"א
	כתב סופר	103	חשבון הנפש, <מא>	29	ב"ב עח, <מא>
137	אדה"ע מ"ז, <מא>	120	חוות יאיר קמ"א, <מא>	83	ב"ק צב, <מא>
133	או"ח נ"ז, <מא>	75	קמ"ב, <מא>	28	ישעיה א ו, <מא>
102	לבוש יו"ד קנ"ז, <מא>	119	קס"ד, <מא>	34	לתו"כ, <מא>
55	לבושי שרד תר"ח, <מא>	13	חזקוני קדושים, <מא>	28	משלי י ב, <מא>
86	לחם משנה דעות פ"ו, <מא>	93, 65	חיבור התשובה, <מא>	28	משלי יב יח, <מא>
39	מאירי, <מא>	175	חנופה, <מא>	29	משלי יז י, <מא>
50	ב"ב ס, <מא>	72	א ד, <מא>	25	משלי כה, <מא>
92	ב"ק ס, <מא>	69	חידושי הר"ן שבת נה, <מא>	21	משלי כז, <מא>
75	ב"ק סט, <מא>	148	חפץ חיים כלל ו, <מא>	55	שו"ע סי' תר"ח, <מא>
92	ב"ק צב, <מא>	11	ספר המצוות, <מא>	62	ביאור הלכה תר"ח, <מא>
44	ביצה ל, <מא>	147	עשין ה, <מא>	164, 143	ביאור רס"ג לגריפ"פ

43	רא"ש ביצה ל, <מא>	146	משך חכמה דברים, <מא>	72	ברכות ז, <מא>
43	שו"ת כלל ז סימן ג, <מא>	80	משכיל לדוד דברים, <מא>	38	ברכות לא, <מא>
45	ראב"ן נדה, <מא>	61	משנה ברורה תר"ח, <מא>	65	יבמות סה, <מא>
159	שו"ת סי' מ"ה, <מא>	14	משנה כסף קדושים, <מא>	92	משלי ו יב, <מא>
45	ראבי"ה הל' יו"ט, <מא>	87	משנת חכמים דעות ו, <מא>	92	משלי כו ב, <מא>
22	רבינו בחיי נצבים, <מא>		מתן שכרן של מצוות	21	משלי כז, <מא>
25	פתיחה דברים, <מא>	130	חקירה ה, <מא>	156	סוטה לו, <מא>
23	פתיחה שמות, <מא>	128	חקירה ד, <מא>	92	סוטה מז, <מא>
31	רבינו גרשום ערכין, <מא>	40	נמוקי יוסף ב"מ לא, <מא>	92	סנהדרין יא, <מא>
35	ערכין, <מא>	64	יבמות סה, <מא>	157	סנהדרין כז, <מא>
36	ערכין, <מא>	7	סמ"ג עשה י"א, <מא>	160	סנהדרין מג, <מא>
33	רבינו הלל קדושים, <מא>	173	סמ"ק סימן ט, <מא>	71	ע"ז ד, <מא>
154	בחקותי, <מא>	8	ט, קי"ב, <מא>	162	שבועות לט, <מא>
79	דברים ב, <מא>	9	ספר החינוך רל"ט, <מא>	68	שבת נה, <מא>
78	דברים א, <מא>		ספר הישר לר"ת תרס"ב, <מא>	71	שבת קיט, <מא>
	רבינו חננאל	158		149	מאמר התוכחה, <מא>
42	ביצה ל, <מא>	43	ספר המכתם ביצה ל, <מא>	46	מגיד משנה, <מא>
	רבינו יונה	103	ספר המשלים קה-קו, <מא>	54	מגן אברהם תר"ח, <מא>
26	משלי א ד, <מא>	100-93	ספר חסידים, <מא>	102	מהר"י ווייל קנ"ז, <מא>
27	משלי א כב, <מא>	162	(עברות), <מא>		מהר"ל
27	משלי טו ד, <מא>	173	ספר חרדים קבלת תוכחה, <מא>	111	נתיב הצדקה, <מא>
27	משלי יח ו, <מא>	66	מ"ז, <מא>	109	נתיב התוכחה, <מא>
89	שערי תשובה א נ, <מא>	78	ספרי דברים א, <מא>	50	מהר"ם אלשקר לה, <מא>
153	ש"ת ג יט, <מא>	79	ב, <מא>		מהר"ם שיק
89	ש"ת ג נט, <מא>	32	עיון יעקב ערכין, <מא>	138	או"ח ש"ג, <מא>
89	ש"ת ג עב, <מא>	79	עמק הנצי"ב ספרי, <מא>	142	מצוות סי' ר"מ, <מא>
9	ש"ת ג עב, נט, <מא>	59	ערוך השלחן קנ"ו, <מא>	51	מהרי"ט א פג, <מא>
72, 89	ש"ת ג קצה, <מא>		ת"ר"ח 60	80	מהרי"ק עה"ת דברים, <מא>
23	דרשות פ' ויגש, <מא>		ערוך לנר	163	מהרלב"ח ע"ז, <מא>
27	דרשות פ' וישלח, <מא>	65	יבמות סה, <מא>	65	מהרש"א יבמות סה, <מא>
27	דרשות פ' מצורע, <מא>	34	עשירית האיפה, <מא>	160	סנהדרין מג, <מא>
90	ספר היראה רל"א, <מא>	14	פירוש הטור קדושים, <מא>	32	ערכין, <מא>
	רבינו יוסף קמחי	14	פענח רזא קדושים, <מא>	35	ערכין, <מא>
23	משלי כה, <מא>	54	פרי חדש תר"ח, <מא>	36	ערכין, <מא>
13	רבינו מיוחס קדושים, <מא>	55	פרי מגדים תר"ח, <מא>	162	שבועות לט, <מא>
105	רדב"ז א' קפ"ז, <מא>	80	צידה לדרך דברים, <מא>	41	מהרש"ל סמ"ג, <מא>
36	רי"ף ב"מ, <מא>		קובץ שיעורים ביצה ל, <מא>	47	סמ"ג, <מא>
39	ב"מ לא, <מא>	47		106	שו"ת סימן נ"ה, <מא>
31	בבא מציעא, <מא>	33	קרבן אהרן, <מא>	20	מלבי"ם משלי ט, <מא>
64	יבמות סה, <מא>		קריינא דאגרתא	16	קדושים, <מא>
101	ריב"ש תל"א, <מא>	151	ח"א קס"ג, <מא>	143,	מנחת חינוך רל"ט, <מא>
39	ריטב"א ב"מ לא, <מא>		ר' שלמה אסתרונק	87	<מא>
26	ביצה ל, <מא>	14	קדושים, <מא>	119	מסילת ישרים כ', <מא>
64	יבמות סה, <מא>		ר"י מיגאש	52	מעיל צדקה יט, <מא>
48	מכות כ, <מא>	161	שבועות לט, <מא>		מערכי לב
163	ר"ה כט, <מא>		ר"י נחמיאש	163	דרשה ע, <מא>
69	שבת נה, <מא>	20	משלי ט, <מא>	126	דרשה קי"ז, <מא>
49	שבת קמח, <מא>	21	משלי כז, <מא>	25	מצודת דוד משלי כה, <מא>
23	רלב"ג משלי כה, <מא>	39	ר"ן ב"מ לא, <מא>	26	משלי כה, <מא>
25	משלי כח, <מא>	44	חידושי ביצה ל, <מא>	45	מרדכי ביצה ל, <מא>

66, 108	של"ה הקדמה, <מא>	64	יבמות סה, <מא>	13	קדושים, <מא>
	שלחן ערוך	19	משלי ט, <מא>	102	רמ"א יו"ד קנ"ז, <מא>
53	או"ח סימן תר"ח,	25	משלי כח, <מא>	84	רמב"ם דעות פ"ו, <מא>
111	שער אפרים ס"ה, <מא>	155	סוטה לז, <מא>	5	סה"מ מ"ע ר"ה, <מא>
36	שפת אמת ערכין, <מא>	157	סנהדרין מג, <מא>	84	סה"מ ר"ה, <מא>
37	ערכין, <מא>	93	סנהדרין עה, <מא>	75	פיה"מ ב"ק, <מא>
70	שבת נה, <מא>	31	ערכין, <מא>	46	שביתת עשור, <מא>
50	תוספות ב"ב ס, <מא>	35	ערכין, <מא>	88	שביתת עשור, <מא>
43	ביצה ל, <מא>	36	ערכין, <מא>	162	תשובה ד א, <מא>
38	ברכות, <מא>	12	קדושים, <מא>	72	תשובה ד א, <מא>
156	סוטה לז, <מא>	68	שבת נה, <מא>	88	תשובה ד א, <מא>
158	סנהדרין מג, <מא>	15	רש"י הירש קדושים, <מא>	39	רמב"ן ב"מ לא, <מא>
71	ע"ז ד, <מא>	40	רש"ש ב"מ לא, <מא>	153	דברים כז, <מא>
35	ערכין, <מא>	43	רשב"א ביצה ל, <מא>	154	דברים כט, <מא>
36	ערכין, <מא>	44	שו"ת ג שנ, <מא>	12	קדושים, <מא>
	תוספות רי"ד	101	שו"ת ה רל"ח, <מא>	161	שבועות לט, <מא>
49	שבת קמח, <מא>	49	רשב"ם ב"ב ס, <מא>	37	רמ"ך שטמ"ק ב"מ, <מא>
68	שבת נה, <מא>	12	קדושים, <מא>	37	רס"ג קדושים, <מא>
104	תורת המנחה אחרי, <מא>	41	שאלתות קרח, <מא>	19	משלי ט, <מא>
21	דרשה סה, <מא>	44	שבלי הלקט, <מא>	22	משלי כה, <מא>
154	תורת כהנים בחקותי, <מא>	90	ח"ב, <מא>	20	משלי כז, <מא>
30	קדושים, <מא>	56	שו"ע הרב קנ"ו, <מא>	12	קדושים, <מא>
	תנא דבי אליהו	57	תרי"ח, <מא>	87	רעק"א דעות פ"ו, <מא>
82	רבה, י"ח, <מא>	62	שונה הלכות תר"ח, <מא>	75	רש"י ב"ק סט, <מא>
81	תנחומא משפטים, <מא>	37	שטמ"ק ב"מ, <מא>	42	ביצה ל, <מא>
50	תשב"ץ ב מז, <מא>	40	ב"מ לא, <מא>	79	דברים א ג, <מא>
		46	ביצה ל, <מא>	153	דברים כט, <מא>

נושאים במצות תוכחה:

❖ עיקר המצוה בדיבור

- * תוכחת בדיבור; מוסר במעשה / רבינו יונה ?? רבינו בחיי ??
- * רמב"ם סה"מ: ולמנוע אותו ממנו 'במאמר' התוכחה...
- * מלבי"ם (קדושים) מוסר הוא כשכופהו אם בשוטים אם בדברים, "והמוכיח הוא בראיות [ולרוב על העבר]", וע"ע מלבי"ם משלי ט שתוכחה היא ע"י וויכוח השכל
- * ביאור הגר"א בבא בתרא במאמר על כן יאמרו המושלים (ספ"ל)
- * ולכן לא יתכן ע"י הכאה או נזק ממנו - אולם משום לאפרושי מאיסורא יתכן שכן צריך =עייין רשימת הספרים בעיונים נוספים=

❖ עיקר המצוה ליחיד ולא לרבים

- * נמוקי וריטב"א לפי הסבר הרב יפהן /
- * יותר מאחד הוי רבים / שו"ת שאלי ציון (ר"ד אליעזרוב) א ה
- * משפטי שמואל - כל הפוסקים חולקים על נמוקי"י ואין הלכה כמותו

❖ עיקר המצוה לחבירו שמכירו ולבו גס בו

- * ספר חסידים, מג"א, אליה רבה נשאר בצ"ע בלשון [יש לפרש כי דברי ספר חסידים הם על המחלוקת עד הכאה עד קללה, שזה נאמר רק במי שלבו גס, אבל מי אומר שכל מצות תוכחה, היינו אפילו פעם אחת, הוא דוקא בחבירו], שו"ע הרב,
- * מהר"ם שיק וכעת לא זוכר מקומו ??
- * חזון איש מעשה איש בשתי מקומות שתפס כך למעשה /פאלק
- * משפטי שמואל (רבינוביץ פרק ח עמוד 86) עיי"ש ומה שמשיג עליו בספר מצות התוכחה

❖ עיקר המצוה למי שלא יודע ע"ע שוגג מזיד

- * רבינו יונה פתי ונער, חבר מאמרים רבינו ירוחם

❖ אל תוכח לץ

- * כי מכשילו בלא תשנא – עקידת יצחק קדושים (צד.), תאוה לעינים יבמות תירון ב,
- * בשם חזון איש (מעשה איש ח"ב עמ' פו) וכ"כ הרב ישראלזון אין להוכיח לץ כי מכשילו בלא תשנא. (בינה ודעת עמוד שיד)
- * כי ודאי לא יקבל
- * כי הוא יזיק לך – ספר המשלים
- * על עצם מידת הליצנות שבו יכול להוכיחו -חוות יאיר קסד

❖ "דרך לא טובה"

- * ברכות, תוס' שם משמע שאין איסור דאורייתא אבל משמע שאיסור צריך, ערכין
- * רמב"ם, רעק"א,
- * מאירי משלי ו יב אע"פ שאין בהם גופי עבירה... גוררות...
- * בני בנים ח"ב סימן כז
- * עבודת המלך דעות פ"ו
- * עיין רשימת הספרים בעיונים נוספים
- * כשנמצא במצב (או עושה דברים) שמפריע לאנשים ואין בזה עבירה מגודרת -ועיין עוד

❖ תוכחה על העבר (בדרך כלל)

- * של"ה הקדמה, מלבי"ם קדושים (הבדל בין תוכחה למוסר),
- * ר' ירוחם חבר מאמרים

❖ עיקר המצות לאחר החטא כדי שישוב ו"שעת מעשה" הוא ענין אחר

- * סמ"ק /
- * חבר מאמרים ר' ירוחם

❖ שוגג - מזיד

- * סמ"ק: בין בשוגג בין במזיד
- * עיקר מצות תוכחה נאמרה רק במזיד ולא בשוגג – אורח ישר, ר"י באב"ד, בני בנים,
- * ולמדו כך מדברי רמב"ם סה"מ ומתוך משמעות הפסוק לא תשנא הוכח תוכיח שרק בעובר במזיד שייך שיעורר שנאה ולא בשוגג, ואולי עוד טענות עיי"ש /יש על זה קושיא מריבוי תלמיד לרב שלכאורה שייך רק בשוגג ובכ"ז מרבים.
- * רבינו יונה עיקר המצות לפת ונער ולפי"ז קרוב לשוגג

* אבני נזר בשם מג"א ושו"ע הרב "בשוגג ליכא עשה" [אלא לכאורה שם מדובר כשיודע שאינו מקבלו ועיין במאמר של הרב גרשוני]
 * למזיד דרך מקרה אפשר להוכיח רק לא למי שהורגל לעבור (רבינו יונה משלי א ד)
 * יש סוגים של שוגג - עיין של"ה בתירוצו אחד / שמזכירו ופורש או שלא רוצה לדעת

❖ כשחושש שיחפיק טפי או ימיר דתו

* רדב"ז א קפז
 * חוות יאיר קמא
 * ר"י ווייל ??? ובשו"ע ???

❖ בין אדם למקום או בין אדם לחבירו

* שני המרכיבים / רמב"ם ספר המצוות
 * אם רואה אדם שרוצה לשתות רעל - בטח צועקים עליו שיפסיק וכן העבירות ???

❖ עד מאה פעמים

* חזן מלווון – מאה שכנועים שונים

❖ תלמיד לרב

* השמטת הרמב"ם, שער אפרים בתו"ד,
 * כנראה שייך רק כשהרב הוא שוגג או שכח ולא יצוייר מזיד כ"כ וראה שיש מצות תוכחה בשוגג
 * י"א רק בראה בעצמו

❖ בן לאביו

* י"א רק בראה בעצמו
 * דיון באחרונים מסביב להשמטת הרמב"ם
 * סדר משנה סוף הלכה ז בביאור הלימוד מיהונתן לשאול שהרי כבר בנזיפה הוא נפטר מתוכח לאב אלא גם המקשן ידע שאגב חביבותיה ... עיי"ש עוד

❖ עד הכאה קללה נזיפה

* רמב"ם כרב (הכאה), יראים סמ"ק כר' יוחנן (נזיפה), של"ה מביא ראייה מערכין
 * שו"ע הרב - נזיפה (תרח ו)
 * שיטת רמ"ך בשטמ"ק ב"מ, ברכי יוסף
 * החינוך "קרוב להכאה", עיין ספר דברי חכמים וחידותם
 * דיון בספר חסידים אם סובר להלכה נזיפה או קללה או הכאה, עיין בלשונות שלו ובמפרשים (סימן ה, ו, לח, תי"ג, ועוד) ש"א שמספקא ליה וי"א שהם משני מחברים וכעת צ"ע.
 * ר"י ווייל ...עד שיכנו כל דהו אין צריך להוכיחו יותר
 * משפטי שמואל (רבינוביץ) שמעתתא דתוכחה (בסופו עמוד מד) עד הכאה משמעותו גם כשיודע שהנוכח הוא ברי היזקא ויזיק לו באיזה אופן זה מספיק ולא צריך בפועל לקבל הנזק עיי"ש
 * גרי"פ למה לא עובר בלפני עור בהכאה או קללה ולכן להלכה נזיפה

* חוות יאיר קסד, ירא וחרד לדבר ה' יכול להוכיח (קרובו) גם אחר הכאה...

✧ האם דוקא בראה בעצמו

* זכרון יהודה (או"ח סימן פח) וויכוח בין השואל [דוקא בראה בעצמו ומדייק כן מלשונות רמב"ם יראים ועוד] וזכרון יהודה דוחה שלא דוקא עיי"ש במו"מ.
* "מצות התוכחה" מחדש שדין לאפרושי מאיסורא (לפשוט כלאים) או מצות להוכיח לרבו או אביו נאמר רק בראה בעצמו, וכן דייקי לשונות הרמב"ם עמוד ק'
* חפץ חיים לשה"ר כלל ד במ"ח אות כד-כה אם שמע מאחרים אם יש מצות או חיוב להוכיח עיי"ש גם בשבילי חיים

✧ היחס לאונאת דברים

* דברי גרי"פ שבכל תוכחה לכאורה יש אונאת דברים שמזכיר לו חטאיו ומצער, אלא כיון דאינו מתכוון אלא לטובתו להחזירו למוטב אין זה בכלל אונאת דברים... [ל"ת נו-נו ד"ה ונראה דזה].
* הרב שטרנבוך כי מכוון לתועלת להטיב לו (הל' דעות) רק להלבינו אסור

✧ היחס להלבנת פנים

* ביחיד או ברבים דוקא / רש"י ערכין ועוד == עיקר מקומו בספ"ל הלבנת פנים ==

✧ עובר משום לא תעמוד על דם רעך

* מהר"ם שיק תריג, מנחת חינוך, גרי"פ
* חמש היריעות, מצות השם, שדי חמד עיין רשימת ספרים עינינו נוספים

✧ תוכחה בזמן הזה

* עיון יעקב: ומ"מ מה שמוכיחין, י"ל ע"ד דאמרינן דאין מומחין בזמן הזה לדון, אפי"ה במידי דשכיחי עבדינן שליחותא דקמאי". פירוש, שאף אם נלמוד המימרות כפשוטן שאין יודעין להוכיח ואין מקבלין תוכחה כלל, עדיין שייך תוכחה מצד שליחותיהו קעבדינן. [וצ"ב בדבריו מה שייך בתוכחה שליחותיהו עבדינן].
* מנחת יצחק שם סי' פ' מה שהאריך עוד בענין זה.
* מבי"ט ח"א קמג שמדבריו מפורש דאיכא תוכחה בזמן הזה רק שצריך זהירות יתירה איך להוכיח שיתקבלו דבריו, שו"ת זכרון יהודה, ועוד מראה מקומות [=מובאים בהערה בספר ביא"ל כרך א' בהערה, ומוזכר ע"י להורות נתן]
* בספר 'מצות התוכחה' בהתחלה כמה תנאים מגבילים
* הרב גשטטנר להורות נתן ח"י יז-יט /ביאור ארוך שלא יתכן לומר כך ומביא הרבה תשובות ומקורות
* זכרון יהודה (או"ח סי' פח) בסוף התשובה
* עיין רשימת הספרים בעיונים נוספים

✧ אין מצות להוכיח פורקי עול / מחללי שבת בפרהסיא

* משנה ברורה סי' תר"ח בביאור הלכה
* חפץ חיים כלל י' במ"ח ס"ל
* ציץ אליעזר ח"ג סימן ס"ג
* מנחת יצחק ח"ג סימן עט - ומביא ממהר"ם שיק
* מצות הלבבות אהבת ישראל סעיף יז

- * מהר"ם שיק בתוך דבריו ??
- * מנחת חינוך רלט אין מצוה אבל בספק כן מחיוב
- * או משום שודאי לא ישמע או משום שאינו בכלל "עמיתך"

❖ קשוט עצמך

- * שבלי הלקט / ספר חסידים אות ה

❖ מהר"י ווייל / הוצאת כסף

- * ב"ח חו"מ יב, לבוש יו"ד קנז, גר"א יו"ד שם, בכור שור סוטה, מהר"ם שיק, אבני נזר, תיבת גמא

❖ בגר תושב או גויים בז' מצוות שלהם

- * רש"י סנהדרין מובא בחידושי רעק"א דעות ובמנחת חינוך רלט
- * ספר חסידים ??
- * אגודת איזוב מדברי שבת נה

❖ פשט בנמוקי יוסף בחילוק בין יחיד לרבים

- * עיין מגיה לריטב"א הרב יפהן מובא לעיל
- * במאמר ר' יהודה לוי (המעין כרך כ עמוד 10 צילום) מפרש הכוונה יחיד היינו חבירו אוהבו ורבים היינו סתם יהודי שאינו מכירו והתכוון לדברי ספר חסידים

❖ לא להוכיח מתוך כעס

- * רבינו יונה משלי יח ו
- * בשם הגר"ח וואלאזין (עיין תורת האדם לאדם ה')
- * ספר חסידים פ: תתתשסד / גורם להפקיר טפי
- * שו"ת הרשב"א ח"ה רלח
- * אורחות צדיקים (שער הכעס יב) מי שכועס אינו יכול להוכיח
- * רש"י במדבר שמעו 'נא' דברי שמתוך כעס לא נשמע (אפילו אם הקב"ה בעצמו הוא המוכיח

❖ היחס בין תוכחה ל"ערבות"

- * מהר"ם שיק או"ח שז מצות תוכחה משני טעמים
- * חקרי לב
- * רש"ר הירש, בני בנים,
- * מאמר המעין פ' יהודה לוי עמוד 17
- * בני בנים ח"ג עמוד קצד מאמר ערבות ותוכחה
- * אמת ליעקב קמניצקי
- * גריפ"פ במצות ברית ברכות וקללות / לפני החטא וגילת וורדים

❖ הסוברים כיראים שגם במזיד וודאי לא יקבל יש מצות תוכחה

- * סמ"ק
- * מאירי ??

* תוספות ??

* של"ה

❖ הסוברים כסמ"ג שבמזיד ולא ישמע אין מצוה

*

❖ שקלא וטריא במחלוקת יראים וסמ"ג

* של"ה

* גינת ורדים

* מהר"ם שיק

* ביאור הלכה ??

* קובץ שיעורים ביצה

❖ מוטב שיהיו שוגגים

* רש"ר אבל לדרוש ברבים מותר - וצ"ע

* מילי דחסידותא להדפיס בספר מותר

*

❖ פועל שגונב אם מחוייב להודיע לבעל הבית

* או חייב קודם להוכיח את הגנב ??? דבר משפט הרב ברוך הירשפלד

*

*

❖ =====

*

*

*

❖ =====

*

*

*

❖ =====

*

*

*